

મંડાર

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....

પૂજ્ય શ્રી લાઘાજીસ્વામી સ્મારક ગ્રંથમાળા-મણકો ૨૪ મો

શ્રી અર્હમ્

શ્રી રાયપસેણાઈય સુત

[ગુજરાતી અનુવાદ : ટિપ્પણો સાથે]

અનુવાદક

પંડિત બેચરદાસ જીવરાજ દોશી
ભારતીનિવાસ સોસાયટી, અમદાવાદ

ઉપોદ્ધાત-લેખક

જૈન મુનિ શ્રી છોટાલાલજી
(લીંબડી સંપ્રદાય)

મૂલ્ય ૧૦ આના

પ્રકાશક

નાથાલાલ ડાહ્યાભાઈ શાહ

વ્યવસ્થાપક,

પૂજ્ય શ્રી લાધાજીસ્વામી પુસ્તકાલય,

લીંબડી.

વીર સંવત ૨૪૬૨; વિ. સં. ૧૯૯૨; ઇ. સ. ૧૯૭૫

આવૃત્તિ ૧ લી : પ્રત ૧૦૦૦

સર્વ અધિકાર પ્રકાશક સંસ્થાને સ્વાધીન

મુદ્રક

પરીખ દેવીદાસ જગનલાલ.

ધી ડાયમંડ ન્યુબિલી પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ,

સલાંપોસ રોડ, અમદાવાદ.

આભારપત્ર

આ પુસ્તકની પ્રસિદ્ધિમાં આર્થિક સહાય આપનાર
ઉદાર ભાઈ બહેનોનાં નામ

- ૨૫૧ ગુપ્ત દાનના શોખીન એક સદ્ગૃહસ્થ, મુંબઈ.
૫૧ શ્રી મહાકોરઆઈના સ્મરણાર્થે,
હા. પોચાલાલ પિતામ્બરદાસ શાહ, અમદાવાદ.
૫૦ શ્રીયુત હરખચંદ કાલીદાસભાઈ વારીયા, ભાણવડ.
૨૫ સ્વ. પુત્ર નરભેરામના સ્મરણાર્થે શ્રી માનસીંગ ટોકરશી મહેતા
આખરા-જીવાપર.
૨૫ શ્રી વનમાળીદાસ હરજીવનદાસ, ઉલપેટા.
૨૫ શ્રી કાનજી જદવજી શાહ, પોરબંદર.
૨૫ એક બહેન તરફથી, વાંકાનેર.
૨૫ શ્રી હરખચંદ ભવાનભાઈ તલસાણીયા, લિંબડી, હાલ-લાહોર.
૨૨ એક સદ્ગૃહસ્થ, મુંબઈ.
૨૦ માતૃશ્રી જીવીઆઈના સ્મરણાર્થે
હા. શાંતિલાલ નાથાલાલ શાહ, કલોલ.
૧૦ શ્રી જેઠાલાલ ખેચરભાઈ મોચી, જેતપુર (કાઠીનું).
૧૦ શ્રી હંસરાજ કલિદાસ શાહ, ખીરસરા (ધેડીયા).
૧૦ શ્રી પાનાચંદ ત્રીભુવનદાસ શાહ ,, ,,
૫ શ્રી ગોપાળજી રૂઘનાથભાઈ શાહ, પ્રાંત શિરસ્તેદાર, સાદરા.
૫ શ્રી જગજીવનદાસ ત્રીભુવનદાસ સંઘવી, રાજકોટ.
૫ શ્રી મગનલાલ જીવરાજ મોરખીયા, રાપર (કચ્છ વાગડ).
૫ શ્રી વલ્લભજી કેશવજી પતીરા, કાલાવડ.
૫ શ્રી દયાળજી જીવરાજ કોઠારી, ,,
૫ શ્રી જેઠાલાલ પુરૂષોત્તમ શાહ, ,,
૫ શ્રી શાન્તિલાલ વલમભાઈ શાહ, પાણસણા.
૫ શ્રી સાકરઆઈ નાગર બ્રાહ્મણ-ખીરસરા (ધેડીયા).
૫ શ્રી લક્ષ્મીચંદ માનસિંગભાઈ સાયલાવાળા, હાલ-કરાંચી.
૫ શ્રી ઘેલાભાઈ કુંવરજી શાહ ધ્રાંગધ્રાવાળા, હાલ-કરાંચી.
૫ શ્રી પોપટલાલ મહાદેવભાઈ ,, ,,

૫	શ્રી હિંમતલાલ નાગરદાસ રાણપુરવાળા,	હાલ-કરાંચી.
૫	શ્રી દીપચંદલાલ ઝુંઝલાલ શાહ મેરખીવાળા	„
૫	શ્રી રતિલાલ અમરચંદલાલ ધ્રાંગધરાવાળા	„
૫	શ્રી નાનાલાલ જસરાજલાલ જુનાગઢવાળા	„

પૂજ્ય શ્રી લાધાજીસ્વામી સ્મારક ગ્રંથમાળા

જૈન મુનિ શ્રી છાટાલાલજીકૃત પુસ્તકો

મણિકો	૧-૨	વિદ્યાસાગર ભાગ ૧ રૂ. ૦-૮-૦. ભાગ ૨, રૂ. ૧
„	૩	સદુપદેશ કુસુમમાળા (છઠ્ઠી આવૃત્તિ) ભેટ
„	૪	માંદાની માવજત ૦-૨-૦ (નથી)
„	૫	શ્રી ભક્તામર મંત્રમાહાત્મ્ય (ખીજ આવૃત્તિ) રૂ. ૨-૦-૦
„	૬	વિશુદ્ધ પ્રેમપ્રવાહિની (પ્રેમકાવ્ય સંગ્રહ) ૦-૧૨-૦ (નથી)
„	૭	પૂ. શ્રી લાધાજીસ્વામીનું જીવનચરિત્ર રૂ. ૦-૮-૦ (નથી)
„	૮	વિદ્યાસાગર ભાગ ૩ જો (છપારો)
„	૯	ધર્મચરસ્તુતિ (અ. સું. પઢીયારકૃત) ૦-૧-૬
„	૧૦	માંદાની મસ્તી ૦-૧-૬
„	૧૧	રહારી વિતક વાર્તા ૦-૪-૦ (નથી)
„	૧૨	પવિત્ર પ્રમદાનું પરાક્રમ (કથા) ૦-૧૦-૦
„	૧૩	શ્રી લઘુ કાવ્યખત્રીસી (કાવ્યો) ૦-૮-૦
„	૧૪	અપવિત્ર વશ્વ વિરૂદ્ધ પવિત્ર ખાદી (ચિત્રો) ભેટ
„	૧૫	લાખા પટેલની લાકડી (બોધક વાર્તા) ભેટ
„	૧૬	શ્રી લઘુ સહબોધ પુષ્પમાળા (ભેટ) નથી.
„	૧૭	ત્રિરતન (ભેટ). મણિકો ૧૮ સામાયિક સૂત્ર (ભેટ)
„	૧૯	બે હાથ જોડી (સર્વમાન્ય પ્રાર્થના) ૦-૪-૦
„	૨૦	સામાયિક અતિકમણ સૂત્ર ૦-૨-૦
„	૨૧	નવરતન (ભેટ)
„	૨૨	શ્રી પ્રશ્નોચાકરણ સૂત્રનો અનુવાદ ૦-૧૦-૦
„	૨૩	માયાવી સંસાર ૨-૦-૦
„	૨૪	શ્રી રાયપક્ષેષ્ઠય સૂત્રનો અનુવાદ ૦-૧૦-૦
„	૨૫	પાંચ જ્ઞાનનો નક્શો ૦-૨-૦

ભેટ આપવાના દરેક પુસ્તક દીઠ ૧ આનો પોસ્ટેજ મોકલવું.

પૂજ્ય શ્રી લાધાજીસ્વામી પુસ્તકાલયના વ્યવસ્થાપક
બાહેલા પરા, લીંબડી (કાઠિયાવાડ)

પ્રકાશકનું નિવેદન

પૂજ્ય શ્રી લાલાજીસ્વામી પુસ્તકાલય, જે સંસ્થા તરફથી આ પુસ્તક બહાર પાડવામાં આવ્યું છે, તે જાહેર પ્રજાના ઉપયોગ માટે ખુલ્લું મૂકવામાં આવેલું એક પુસ્તકાલય છે. આ સંસ્થા તરફથી જૈન ધર્મનાં વિધવિધ પુસ્તકો આજસુધીમાં બહાર પાડવામાં આવ્યાં છે, અને વિશેષ પુસ્તકો ધીરેધીરે પ્રસિદ્ધ કરવાનો તેનો સંકલ્પ છે. સૂત્રાનુવાદોમાં આ પુસ્તક બીજું છે. બે વર્ષ પૂર્વે મુનિ શ્રી છોટાલાલજી અનુવાદિત 'પ્રશ્નવ્યાકરણ સૂત્ર' બહાર પાડવામાં આવ્યું હતું. પં. શ્રી. ખેચરદાસજીએ સૂત્રગ્રંથો સંશોધાવી પ્રસિદ્ધ કરવાની કરેલી સૂચનાને પાર પાડવાનું સામર્થ્ય સંસ્થા ધરાવતી થાય એવો અભિલાષ છે.

સં. ૧૯૭૪ ના ભાદરવા મહિનામાં વઢવાણ કેમ્પમાં મુનિરાજ શ્રી છોટાલાલજી તથા મુનિશ્રી લક્ષ્મીચંદ્રજી ચાતુર્માસ રહ્યા હતા, ત્યારે તેમને શ્રીમાન કવિવર શ્રી નાનાલાલ દલપતરામનો મેળાપ થયો. પૂર્વે પણ એવા અનેક મેળાપ થયા હતા. કવિશ્રીએ તે સમયે કહ્યું કે જૈન સાધુઓ જ્ઞાનદાન સંબંધે સંકુચિત વૃત્તિના હોય છે, કારણકે તેમને જે પુસ્તકો ભકતો તરફથી વહોરાવવામાં આવે છે તે તેઓ પેટી પટારામાં ગોંધી રાખી દેશ-દેશાંતરમાં વિહરે છે, અને પુસ્તકો કેદમાં પુરાયણાં પડ્યાં રહે છે-કોઈના ઉપયોગમાં આવતાં નથી આ કથનમાં મુનિરાજ શ્રી છોટાલાલજીને સત્ય રહેલું લાગ્યું અને તેમણે તથા મુનિ શ્રી લક્ષ્મીચંદ્રજીએ વિચાર કરી પોતપોતાની પાસેનાં બધાં છાપેલાં પુસ્તકો ૧૯૭૫ ના કારતક સુદી ૧ ના દિવસે ઉક્ત પુસ્તકાલયને અર્પણ કરી, કવિ શ્રી નાનાલાલને હસ્તે જ પુસ્તકાલય ખુલ્લું મુકાવ્યું; ત્યારથી જાહેર જનતા તેનો લાભ લઈ રહેલી છે. તે તે વખતે ૪૫૦ થી ૫૦૦ ના આશરે પુસ્તકો હતાં. તેની વ્યવસ્થા તે સમયે શ્રી. ગોપાળજી રૂઢનાથભાઈ (હાલ સાદરા પ્રાંત સાહેબના

શિસ્તેદાર) કરતા. ૭ વર્ષ સુધી તેમણે તે કાર્ય કર્યું અને ખૂબ કાળજીથી પુસ્તકો સાચવ્યાં, વધાર્યાં તથા તે માટે ફેટલાક ભોગો પણ આપ્યા. ધર્મ કે જ્ઞાતિના ભેદભાવ વિના સૌને મુક્ત પુસ્તકો વાંચવા અપાતાં, એટલે માત્ર રૂ. ૧૦૦ ના વાર્ષિક ખર્ચમાં પુસ્તકાલયનો નિભાવ થતો. તેમની રાજકોટ ખાતે બદલી થવાથી એ ત્રણ જુદા જુદા વ્યવસ્થાપકોએ કામ ઉપાડ્યું, પરંતુ તેમને હાથે પુસ્તકાલય અવ્યવસ્થિત થયું અને તેનું નામ પણ કલંકિત થયું. આથી મુનિ-ઓનું મન નારાજ થયું અને પુસ્તકાલય વીંખી નાંખી જૂદાં જૂદાં ગામનાં ખીજાં પુસ્તકાલયોને થોડાં થોડાં પુસ્તકો મોકલી આપવાનો તેમણે વિચાર કર્યો. પરંતુ શેઠ જ્ઞેશીંગભાઈ પોચાલાલ પીતાંબર-દાસ, શ્રી. સુનીલાલ વ. શાહ, શ્રી. સુખલાલ દ. ખંધાર, શ્રી. ખુશાલચંદ હી. સંઘાણી, શ્રી. નાથાલાલ ડાહ્યાભાઈ શાહ વગેરેએ મુનિઓને એવી ઉતાવળ ન કરવા સૂચવ્યું, અને શ્રી. નાથાલાલે વ્યવસ્થા કરવાનું માન્ય રાખવાથી પુસ્તકાલયને વઢવાણ કેમ્પમાંથી ઉઠાવી લીંબડી ખાતે લઈ જવામાં આવ્યું, તે અત્યારે સારી રીતે ચાલી રહ્યું છે. પુસ્તકાલય માટે જાહેર રસ્તા પર મકાન ભાડે લેવામાં આવ્યું છે અને ત્યાંથી બધાં પુસ્તકો જિજ્ઞાસુઓને મુક્ત વાંચવા મળતાં હોવાથી તેનો સારી પેઠે લાભ લેવામાં આવે છે. આજે પુસ્તકાલયમાં ૧૬૫૦ પુસ્તકો છે. નવાં પુસ્તકો ખરીદવામાં આવે છે અને જૂનાંની મરામત કરવામાં આવે છે. તે ઉપરાંત મકાનભાડાનું પણ ખર્ચ કરવામાં આવે છે. આ બધા ખર્ચને પહોંચી વળવા માટે કોઈ જાતની કાયમી આવક નથી, એટલે પુસ્તકાલય તરફથી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવતાં પુસ્તકોની આવકમાંથી એ ખર્ચ કરવામાં આવે છે. આ સંસ્થા કાંઈક વધુ સંપત્તિ સ્થિતિમાં આવે તો મોટાં પુસ્તકોની પ્રસિદ્ધિ અને પ્રચાર કરવાનું કાર્ય પણ ઉપાડી લેવાનો તેનો અભિલાષ પરિપૂર્ણ થાય. જનતાની ઉદારતા અને સહાયકો ઉપર તેનો આધાર છે.

પૂજ્ય શ્રી લાધાજીસ્વામી પુસ્તકાલય, લીંબડી.

ઉપોદ્ધાત

(૧)

‘ શ્રી રાયપસેણુધય સુત્ત ’ જૈન સમાજમાંના શ્વેતામ્બર જૈન વિભાગમાં સન્માન્ય છે; ખીજો દિગંબર જૈન વિભાગ જૈન સૂત્રોને માન્ય રાખતો નથી. શ્વેતામ્બર જૈન વિભાગ મૂળ સૂત્રોને શ્રી તીર્થંકર-દેવકથિત માને છે, દિગંબર જૈન વિભાગ તેમ માનવાની ના કહે છે. શ્વેતામ્બર જૈન વિભાગમાંનો મૂર્તિપૂજક વિભાગ જે ૪૫ આગમોને માને છે, અને અમૂર્તિપૂજક - સ્થાનકવાસી જૈન વિભાગ જે ૩૨ સૂત્રોને માને છે, તેમાં રાયપસેણુધય સૂત્રનું મહત્ત્વનું સ્થાન છે. તેમાં પ્રદેશી રાજ્ય અને પાશ્વપ્રભુના સંતાનીય શ્રી કેશી કુમારશ્રમણનો પ્રસંગ છે. કેશી કુમારના ઉપદેશથી પ્રદેશી રાજ્યની જીવનચર્યા સુષ્ટુ માર્ગે પરિવર્તન પામે છે અને તે અત્યંત તપસ્વી જીવનશેષ જીવી, ક્ષમા ધારણ કરી, મૃત્યુ પામી, સૂર્યાભ વિમાનમાં સૂર્યાભદેવ તરીકે ઉત્પન્ન થઈ મહાન્નદ્ધિનો ઉપભોગ કરે છે; એવું દેવત્વ પામનાર પ્રદેશી રાજ્યની જીવનચર્યા એજ આ આખા સૂત્રનું એકલ તેજસ્વી કિરણ છે, એમ આપણે સંક્ષેપમાં કહી શકીએ.

મૂર્તિપૂજક વર્ગ અને સ્થાનકવાસી વર્ગ આ સૂત્રને એક ખીજ દષ્ટિથી વિવાદનું કેન્દ્ર બનાવે છે. સૂર્યાભદેવ જિનપ્રતિમાનું પૂજન કરે છે, એને મૂર્તિપૂજક વર્ગ અત્યંત મહત્ત્વ આપીને એમ સિદ્ધ કરે છે કે જિનપ્રતિમા સૂત્રમાં કહી છે, એટલે કે મૂર્તિપૂજન કેવળાભાષિત છે, અતિપ્રાચીન છે અને દેવલોકમાં તેમજ મનુષ્યલોકમાં મૂર્તિપૂજને મહત્ત્વનું સ્થાન છે. સ્થાનકવાસી વર્ગ કહે છે કે મૂર્તિપૂજન એ તો દેવોનો કુળાચાર છે, પરન્તુ સૂર્યાભદેવ જે જિનપ્રતિમાનું પૂજન કર્યું હતું એમ સૂત્રમાં કહ્યું છે તે કયા જિનની - કયા તીર્થંકરની પ્રતિમા હતી, એ સૂત્રમાં કહ્યું નથી; વળી દેવલોકમાં જિન-

પ્રતિમા હોય તો તે શાશ્વતી હોય, મનુષ્ય લોકમાંની પ્રતિમા પેઠે અશાશ્વતી ન હોય; જિનનો અર્થ કાંઈ એક 'તીર્થંકર ભગવાન' એવોજ થતો નથી, છતાં જે તે કોઈ તીર્થંકરની પ્રતિમા હોય તો તેને આદિ હોય, અને જેને આદિ હોય તેનો અંત પણ હોય; એટલે મનુષ્ય-લોકમાંની અશાશ્વતી પ્રતિમાની પૂજા શાસ્ત્રસિદ્ધ થતી નથી. આવા તો ખીજા અનેક વિવાદના મુદ્દાઓ છે, પરન્તુ જે મુદ્દાઓ માટે આ સૂત્ર યોગ્ય છે તે મુદ્દાઓ ઉપર થોડાઓજ પોતાના લક્ષને કેન્દ્રીભૂત કરે છે. રાયપસેણુદય સૂત્ર ભગવાને કહ્યું, તે સૂર્યાભિદેવની પેઠે મનુષ્યોએ પ્રતિમાપૂજન કરવું એમ ઉપદેશવાને કહ્યું નથી, કે પ્રતિ-કૂળ પતિને પત્નીએ ઝેર દર્દને મારી નાંખવો એમ સૂચવવા માટે પણ કહ્યું નથી, પરન્તુ પ્રદેશી રાજને કેશી કુમારશ્રમણ પાસેથી જે આત્માવિષયક તત્ત્વજ્ઞાન સાંપડ્યું હતું, તેથી તેનો જે અહ્ભુત જીવન-પદ્ધતિ થયો હતો, અને તેથી કરીને તે જે ઉચ્ચ પ્રકારના દેવત્વને પામ્યો હતો તે પ્રભોધવાને આ સૂત્ર યોગ્ય છે, અને તેટલા પૂરતો નિષ્કર્ષજ તેમાંથી કાઢવો જોઈએ. આ તત્ત્વ આ સૂત્રમાં સળંગ રીતે ઓતપ્રોત થઈ રહ્યું છે.

સાધ્ય એક જ હોવા છતાં સાધન જૂદાં જૂદાં હોઈ શકે છે. ધર્મ આચરતા પ્રત્યેક મુમુક્ષુનું સાધ્ય મોક્ષ હોય છે એ વિષે વિવાદ નથી, વિવાદ માત્ર સાધન સંબંધે છે. પણ જ્યારે એ સાધન જ સાધ્ય બની જાય છે, ત્યારે વિવાદનું સ્થાન વિતંડા અને કલહ લે છે. વર્તમાન કાળની એ એક વિષમતા છે. હું સ્થાનકવાસી વર્ગની એક સાધુ છું અને લોંબડી સંપ્રદાયમાં દીક્ષા પામ્યો છું. મારી લોંબડી-સાંપ્રદાયિકતા એમ જોલે કે મારા સંપ્રદાયમાં રહી ધર્મ આચરનાર જ મોક્ષનો અધિકારી બની શકે, મારી સ્થાનકવાસી વર્ગીયતા એમ ઉચ્ચરે કે મારા વર્ગની માન્યતા પ્રમાણે ધર્મનું પાલન કરે તો જ આત્મા મુક્ત દશાને પામે, માંડે જૈનત્વ એમ કહે છે કે જૈનેતરોએ કદાપિ મુક્તિની આશાજ રાખવી નહિ અને માંડે આચાર્યત્વ એમ ઘોષણા કરે

કે આર્થાવર્તમાં જન્મ પામ્યા સિવાય આ બ્રહ્માંડનો એક પણ જીવ મોક્ષમાર્ગી થવાનો નથી, તો મારા સંપ્રદાય, વર્ગ, ધર્મ કે કુળવાળાઓ ભલે ગર્વથી કુલાય, પરંતુ હું તો એમ જ માનું કે મને એકાંત સાધનમોહ ઉપજ્યો છે-સાધ્ય પ્રતિતી મારી દૃષ્ટિ ચલિત થઈ ગઈ છે. આવી જ રીતે જ્યારે જ્યારે હું જૈનો અને જૈનેતરોના પરિચયમાં આવું છું, ત્યારે ત્યારે હું તેઓની નરી સાધનપ્રિયતા જોઈને નિઃશ્વાસ નાંખું છું અને સાધ્યસાધનાની વાતો પૂછું છું ત્યારે કોઈ કોઈ તરફથી જ કાંઈક સંતોષકારક જવાબ મેળવી શકું છું. તાત્પર્ય એ છે કે સાધન સંબંધીની આપણી વિતંડા આજકાલ એટલી બધી વધી ગઈ છે કે સાધ્ય તરફ આપણી દૃષ્ટિ સ્થિર રહી શકતી નથી, અને પરિણામ એ આવે છે કે આપણે કેવળીકથિત સૂત્રોના તત્ત્વને પચાવવાનો વિચાર પણ કર્યા વિના એ સૂત્રોમાંના ઇતર અંશોને ઝટ પકડી લઈ તેને વાગોળવા મંડી જઈએ છીએ. આજ દૃષ્ટિપૂર્વક સૂત્રોને માન્ય રાખનારા જૈન ભાઈઓને અને સાધુઓને હું એક વિનતિ કરવા ઇચ્છું છું. મૂર્તિપૂજક કે અમૂર્તિપૂજક જૈનોના જે ગમ્મો, સમ્પ્રદાયો કે સમુદાયો હોય, તેમણે એ સૂત્રનવનીતને પચાવતાં કેવળ સાધ્ય તરફ લક્ષ રાખવું જોઈએ છે. નવનીતને છૂટું પાડનારી છાશ જાડી-પાતળી કે ખાટી-મોળી ભલે હોય, પરંતુ એ છાશ માટેના વિવાદ-વિતંડાને જ્યાંસુધી છોડવામાં નહિ આવે, ત્યાંસુધી પેલા નવનીત તરફ આપણી નજર જવાની નથી, આપણે તે આરોગવાના નથી, તેને પચાવી શકવાના નથી, અને તો પછી આખું જીવન સાધન વાગોળવામાં વીતાડી સાધ્યથી તો દૂર ને દૂરજ રહેવાના. અને સાધન વાગોળવામાં આપણે યોતે મોજ માનતા હોઈએ ત્યાંસુધી ઠીક છે, પરંતુ આપણે પડોશી પણ એજ સાધન વાગોળે તોજ તે આપણો બંધુ, નહિતો આપણો શત્રુ, એવી માન્યતા અને તેનો પ્રચાર તો અહિંસાધર્મને તિલાંજલિ દેવા બરાબર છે. મૂર્તિપૂજક-અમૂર્તિપૂજક જૈન સમુદાયો આ સાધનભેદને કારણે કેવી

વિતંડા અને કલહને પોષી રહ્યા છે, તેનો તેઓ વિચાર કરી જીએ એટલુંજ ઈચ્છું છું.

(૨)

‘રાયપસેજીર્ણય’નો પએસી રાજ અને ઐહ ‘દીધનિકાય’-નો પાયાસી રાજ એ એક એકજ વ્યક્તિ હોય એમ માનવાનાં કારણો પં. એચરદાસજીએ ટિપ્પણમાં દર્શાવ્યાં છે, તે જોતાં એને એક ઐતિહાસિક વ્યક્તિ માની શકાય તેમ છે. મહાવીર ભગવાનના કાળે આર્યાવર્તમાં આત્મતત્ત્વજ્ઞાનના જે મત-મતાંતર પ્રવર્તતા હતા તે જોતાં આત્મા અને દેહને એકજ માનનાર ચાર્વાકવાદી કોઈ રાજ હોય એ શક્ય છે, અને એવા રાજને કેશી કુમારશ્રમણે આત્માની નિત્યતા, પુનર્જન્મ અને ઈહલોક તથા દેવલોકને સાંકળનારી જીવન-ચર્યા વિષે ઉપદેશ આપી તેની શંકાઓનું નિવારણ કરી, તેનો જીવન-પદ્ધતિ નીપજાવ્યો હોય એ પણ શક્ય છે. તત્કાલીન જે જે માન્યતાઓએ જનતાને ચાર્વાકવાદ તરફ ધસડી હોય, તે તે માન્યતાઓનું નિરસન એક રાજ સમીપે કરવામાં આવ્યું હોય, અને પછી તે આખા પ્રકરણને મહાવીર ભગવાને સૂર્યોભદ્રેવના પરિચયકાળે ગૌતમાદિને કહી સંભળાવ્યું હોય, એ સંભવિત છે.

પૂર્વજન્મ હતો, વર્તમાન જન્મ છે અને પુનર્જન્મ થશે-અર્થાત્ આત્માનું નિત્યત્વ એ વર્તમાનકાળે બધા આર્ય ધર્મોનો પાયો મનાય છે. ભારતમાં ધર્મમંથનના કાળમાં વિવિધ દર્શનો એ પાયા સંબંધેજ વિવાદે ચડ્યાં હતાં; પરન્તુ છેવટે આત્માની નિત્યતા માન્ય રાખનારા ધર્મોજ વિજયી નીવડી પ્રચાર પામ્યા હતા. જૈન ધર્મ એ ધર્મોમાંનો એક છે. પરદેશી પ્રજ્ઞના આગમન સાથે પશ્ચિમના જડ-વાદની અસર ભારત પર થઈ અને પૂર્વજન્મ-પુનર્જન્મ વિષેની માન્યતા ડગમગવા લાગી, ત્યારે પશ્ચિમમાંથીજ આવેલી થીઓસોફી એ માન્યતાને સુદૃઢ કરવામાં દેશના ખીજા ધર્મોની સાથે રહી અને તેણે પણ કાંઈક કાર્ય કરી બતાવ્યું. સ્વ. ડા. એસ્ટે પુનર્જન્મ

વિષે લખ્યું: “ પૂર્વે મન-વચન-કર્મથી કરેલ પ્રત્યેક પાપને માટે ભોગવવાનું છે. જેવું વાવ્યું હશે તેવું લણવાનું છે. સંસ્કારાધીન સંબંધીઓ આવી મળે છે. પૂર્વજન્મમાં જે જે જીવે દુઃખ પામ્યા હશે તે તે આવી પડશે. પોતે દુઃખ દીધું હશે અથવા દેવરાવ્યું હશે, અથવા જેમાં પોતે અગ્નણુતાં પણ કાંઈ ભાગ લીધો હશે તે સર્વ પાછાં એકઠાં થવાનાં. આ નવીન જન્મ ધારણ કરનારના સંબંધમાં પ્રારબ્ધાનુસાર એવા માણસો આવે છે. પૂર્વજન્મનું તેને વિસ્મરણ થઈ ગયું હોય છે, એટલે એ સર્વ વાતનું જ્ઞાન હોતું નથી. નવાં વસ્ત્ર ધારણ કરી જૂનાં દૂર કરેલાં છે, પણ તે રંગરૂપમાં આગળના જેવાંજ છે. શરીર વસ્ત્ર સમાન છે. જીર્ણ વસ્ત્ર પહેરી કરેલાં પાપો કાંઈ તેને ઊતારી નવાં પહેરવાથી જતાં રહેતાં નથી. પહેરનાર તો તેનો તેજ છે. પાપનો ખરો કરનાર તે છે, એટલે તે કર્મ ભોગવવાં જોઈએ તે સ્પષ્ટ છે.” પરન્તુ જૈન અને ખીજા આર્ય ધર્મોએ તથા થીઓસોફીએ જે કાંઈ કાર્ય કર્યું હતું, તે પાછું વર્તમાનકાળે ભુંસાવા લાગ્યું છે. યુરોપમાં જડ-વિજ્ઞાનના વિકાસની સાથે જડ-વાદ પહેલાં કરતાં વધારે જોરથી વિસ્તરવા લાગ્યો છે. તેની અસર ભારત પર થવા લાગી છે, અને આત્માની નિત્યતા વિષેની શ્રદ્ધા નવતર કેળવણીથી રંગાએલાઓમાં ડગમગી રહી છે. કહેવાની જરૂર નથી કે આત્માની નિત્યતા ઉપરથી શ્રદ્ધા ઉઠી જતાં મનુષ્ય એવો જડવાદી બને છે કે તે ઈતર મનુષ્યો તથા પ્રાણીઓ પ્રત્યેનો પોતાનો માનવધર્મ વિસરી જાય છે; ઇલોકને જ માનવામાં શ્રદ્ધાવાળો તે ઇલોકમાંજ સુખી થવાના એક સાધ્ય ઉપર દષ્ટિ ઠેરવીને જીવે છે અને તેથી તેનું પોતાનું શાશ્વત કલ્યાણ તો થતું નથીજ, પરન્તુ તે ઈતર પ્રાણીઓને પણ અનેક રીતે ઉપદ્રવકારક બને છે. પ્રદેશી રાજા એનું એક પ્રાચીન દષ્ટાન્ત છે. જીવનમાંથી આધ્યાત્મિક દષ્ટિનો ન્યારે લોપ થાય છે, ત્યારે તેનાં કેવાં ફળ આવે છે તે જડવાદમાં સપડાતા જતા અને માંહોમાંહે ધુરકી રહેલા પશ્ચિમના દેશો વર્ત-

માન કાળના દષ્ટાન્તરૂપ છે. આત્માના નિત્યત્વનો ઘોષ કરનારા જૈનાદિ આર્ય ધર્મો અને તેના અનિત્યત્વને સિદ્ધ કરવા મથતા પાશ્ચાત્ય વૈજ્ઞાનિકોની દલીલોની સમાલોચના કરીને તેનો નિર્ણય કરવાનું આ સ્થાન નથી; તેમજ ખુદ યુરોપમાં એ એક તત્ત્વજ્ઞાનની શાખાઓ વિષે વિદ્વાનોમાં વિવાદ ચાલી રહેલો હોઈ તેના કોઈ પૂર્ણ અભ્યાસીએજ એ વિષે એક સ્વતંત્ર ગ્રંથ લખવો જોઈએ એવી મારી માન્યતા છે; છતાં એટલું તો હું નિશ્ચિત રૂપે કરી શકું છું કે આત્માની નિત્યતા વિષેની શ્રદ્ધા વર્તમાન જીવસૃષ્ટિને સુખે જીવન નિર્વહવા માટે જોટલી કલ્યાણકારક અને ઇષ્ટ છે તેટલીજ આત્માની અનિત્યતા વિષેની માન્યતા અકલ્યાણકારક અને અનિષ્ટ છે.

(૩)

અંધશ્રદ્ધાનો આ યુગ નથી, જો કે જનતાની શ્રદ્ધા કેળવવા માંગનારા સાંપ્રદાયિકો તો બહુધા તેને અંધશ્રદ્ધાને માર્ગેજ દોરે છે; એ અંધશ્રદ્ધાની કેળવણીનો પ્રસાધાત અશ્રદ્ધાના સ્વરૂપમાં પડતો જનતામાં જોવામાં આવે છે. એ અશ્રદ્ધાને ટાળી સુશ્રદ્ધાને સ્થાપવા માટે વિજ્ઞાનની સહાય લેવામાં આવે, તો તે ઉપયોગી થઈ પડે છે. પૂર્વકાળમાં સામાન્ય જનતા આધુનિક સમયના જોટલી જડ-વિજ્ઞાનમાં આગળ વધેલી નહિ હોય, એટલે કેવળી ભગવંતે સૂત્રરૂપે સત્યો કહી સંભળાવ્યાં. એ સૂત્રો એજ સ્વરૂપમાં પછીની જનતાને ન પચે એવાં જણાયાં, સારે ટીકાકારોએ એ સૂત્રો ઉપર વિસ્તૃત ટીકાઓ રચી અને તેમાં વિજ્ઞાનની સહાય લીધી, પણ એ વિજ્ઞાન વર્તમાન જડ-વિજ્ઞાન નહોતું. આત્મવિજ્ઞાન અને મનોવિજ્ઞાન એ ટીકાઓમાંથી સ્ફુરતું આપણે કેટલેક અંશે જોઈએ છીએ. આધુનિક સમય તો જડવિજ્ઞાનની કસોટીએ એ સૂત્રકથિત સત્યોને કસી જોવાની જિજ્ઞાસાવાળો છે, એટલે નવીન દષ્ટિએ એ સૂત્રો ઉપર ટીકાઓ રચાય તે અસંત આવશ્યક છે. આ અનુવાદને અંતે જોડેલાં ટિપ્પણોમાં પંડિતજીએ અનેક સ્થળે શંકાસ્થાનો નિર્દિષ્ટ કરેલાં છે, તેમાં વિજ્ઞાનદષ્ટિ અપેક્ષિત રહેલી છે; વિજ્ઞાનદષ્ટિએ લખેલી ટીકાઓની આ-

ધુનિક કાળની ક્ષુધા તેમાંથી વ્યક્ત થાય છે. વર્તમાન વિદ્વાનો આ ક્ષુધા પ્રતિ લક્ષ આપશે ?

જેઓ આત્માની નિલત્તાને સ્વીકારે છે તેઓ—તે તે ધર્મશાસ્ત્રો પણ—દેવલોકના અસ્તિત્વને માન્ય રાખે છે. એ દેવલોકના દેવો પણ હવે જડવિજ્ઞાનની કસોટીએ ચડવા લાગ્યા છે ! દેહમાંથી આત્મા છૂટા પડે છે ત્યારે તેનો વાયુરૂપ દેહ કેવો હોય છે તે જોવા માટે પાશ્ચાત્ય દેશોમાં અખતરાઓ થઈ રહ્યા છે અને તે અખતરાઓ આત્માની નિલત્તાનો પુરાવો આપનારા નીવડી રહ્યા છે. પ્રદેશી રાજ્યએ કેશી કુમારશ્રમણની સમીપે દેહ અને આત્મા એકજ હોવાના પક્ષમાં જે દર્શાવે તથા દલીલો આપ્યાં હતાં તે કરતાં વધારે બારીકીવાળા પ્રયોગોદ્વારા દેહના મૃત્યુ પછીના આત્માના—સૂક્ષ્મ દેહના અસ્તિત્વને અવલોકવામાં આવે છે. પ્રેતાત્મવિજ્ઞાન—જેને અંગ્રેજીમાં સ્પિરિટ્યુ-એલિઝમ કહે છે—પણ પાશ્ચાત્ય દેશોમાં એટલું આગળ વધ્યું છે કે તેથી મૃત્યુ પછીના સૂક્ષ્મ દેહના અસ્તિત્વને દર્શિતો વિષય પણ બનાવી શકાય છે. થીએસોફી અને પ્રેતાત્મવિજ્ઞાનની પારભાષામાં કહું તો આ સૂક્ષ્મ દેહ એ દેવત્વ, અને તેનો સ્થૂળ દર્શિતી કરાતો સાક્ષાત્કાર એ દેવનું વૈક્રિય સ્વરૂપ હોઈ શકે.

પરંતુ જૈન શાસ્ત્રમાં અને ઇતર ધર્મશાસ્ત્રોમાં પણ એ દેવ-લોકના દેવોના જે પ્રકારો કહ્યા છે અને તેમનાં સ્થાન-નામ-સ્વરૂપ-ઋદ્ધિ-શક્તિ આદિનાં જે વર્ણનો કહેલાં છે તે આ વિજ્ઞાનયુગની પ્રેતાત્મવિજ્ઞાનની શોધને અંધએસતાં થતાં નથી, તેથી પણ શંકા-શીલતાને જન્મ મળે છે અને કેટલાકોનાં મન અશ્રદ્ધાની દિશાએ ઢળે છે. ઇહલોકનાં મનુષ્યોને—સાડાત્રણ મણુની કાયાવાળાં અને સાડાપાંચ શ્રીટની ઉંચાઇ ધરાવતાં સ્થૂળદેહધારી માનવોને—એ માનસ દેહવાળા દેવોનાં અલૌકિક સ્વરૂપાદિ વર્તમાન વાણીમાં સમજાવવા માટે કેવી આલેખના કરી બતાવવી જોઈએ તેનો પૂર્ણ વિચાર ભગવંતે અને તેમની વાણીને ભાષામાં ગૂંથનારા ગણધરોએ કર્યો હોવોજ

જોઈએ. આ વર્ણનામાં પણ ધણે સ્થળે એવી ઉપમાઓ આવે છે કે જે ઉપમાઓ-સ્થૂળ પદાર્થોની અપેક્ષાઓ-એ દેવત્વને વાણીદ્વારા કહી બતાવવા માટે પણ જીણી-અધૂરી લાગતી હોય, અને તે વખતે અધી ઉપમાઓ કરતાં પણ વિશેષત્વ સૂચવીને સૂત્રકારને સંતોષ માની લેવો પડે છે. જે પરિસ્થિતિ વર્ણનાતીત હોય, તે પરિસ્થિતિને વ્યક્ત કરવા માટે આ પ્રકારની ભાષા અને ઉક્તિ, સૂત્રોદ્ગમનો કાળ પણ ધ્યાનમાં લેતાં, મને તો અસ્વાભાવિક લાગતી નથી. ઈંદ્રિયાતીત વિષયો સંબંધી ખ્યાલ સેન્દ્રિય મનુષ્યોને આપવા માટે જે શૈલી સૂત્રકારને આવશ્યક લાગી હતી, તેજ શૈલીનો વારસો અભિનવ રૂપાંતરો સાથે આજના સાક્ષરો અને મહાત્માઓ ધરાવી રહ્યા છે એવું શું આપણે જોતા નથી ?

(૪)

મુમુક્ષુનું સાધ્ય મોક્ષ હોય છે. તેનું સાધન તેનું ઐહિક મનુષ્યત્વ છે. મનુષ્યત્વ મન ઉપર નિર્ભર રહેલું છે, તેથીજ મનુષ્યના અંધ અને મોક્ષના કારણરૂપ મન હોવાનું શાસ્ત્રકારોએ કહેલું છે.

શ્રીમાન આનાંદધનજી કહે છે :-

મન સાધ્યું તેણે સધણું સાધ્યું,

એહ વાત નહિ ખોટી;

ઈમ (કોઈ) કહે સાધ્યું તે નવિ માનું,

એ કહિ વાત છે મ્હોટી.

એવા આ મનને જેમ અને તેમ વધુ સંસ્કારી અને પવિત્ર કરવાથી જ મનુષ્યનું પરમ સાધ્ય સિદ્ધ થઈ શકે તેમ હોવાથી જગતના મહાત્માઓએ અને જ્ઞાની પુરૂષોએ મન ઉપર સીધી અસર કરે તેવા ઉપદેશો આપેલા છે.

ઈંદ્રાદિકના સુખમાંહી મનકું રમે,

તેવુંજ મન રહે નરક સમા દુઃખમાંજ જો:

મનની એવી સમસ્થિતિ નીપગ્નવતાં ખીજઓને શીખવવાનો ઉપદેશનો પવિત્ર આશય હોય છે. મનની આવી સમસ્થિતિ પ્રદેશી

રાજ્યે કેશી કુમારશ્રમણના ઉપદેશથી અને તપ-સંયમ વડે સાધી હતી તેનો પરિચય આ સૂત્રમાંથી થાય છે. રાણીએ ઐહિક સુખના સ્વાર્થમાં ભાન ભૂલીને રાજ્યને ઝેર આપ્યું, એ ઝેરની રાજ્યને બાણ થઈ ત્યારે પણ રાણી પ્રત્યે રાજ્યે સ્હેજ પણ અભાવ ધારણ કર્યા વિના દેહ પરનો મમત્વભાવ છાંડ્યો, એ મનની અપૂર્વ સમસ્થિતિનું આપણને દર્શન કરાવે છે. મનની આવી સમસ્થિતિ પ્રાપ્ત કરનારજ ઝેર આપનાર પ્રતિ નિર્વૈર બુદ્ધિ ધરાવી શકે છે, આત્મરમણતા અનુભવી શકે છે, ઇદ્રાદિકનાં સુખ તથા નરકનાં દુઃખને સમભાવે વેદી શકવા સમર્થ અને છે અને નવાં કર્મનાં બંધનને અવરોધી શકે છે. પાપી મનુષ્યો પણ મન ઉપર સીધી અસર કરનારા ઉપદેશોથી બહુધા સન્માર્ગે વળી શકે છે.

જનસમુદાયમાં વિશેષ ભાગ સામાન્ય બુદ્ધિશક્તિવાળો હોય છે, તેને એ ઉપદેશશૈલીના લક્ષ્યરૂપ લેખવામાં આવે છે અને એ ઉપદેશ એવા સમુદાયનાં મન ઉપર અસર કરીને તેમના જીવનને ઇષ્ટ દિશાએ દોરવામાં સહાયક અને છે. એટલું ખરૂં છે કે જેમ જૂદાં જૂદાં દર્દીઓનાં દર્દ જૂદાં જૂદાં હોય છે અને તેમના વ્યક્તિગત ઉપચારો જૂદા જૂદા પ્રકારના કરવા જોઈએ છે, તેમ પ્રત્યેક વ્યક્તિનાં મન એકજ-સમાન ભૂમિકા ઉપર હોતાં નથી, તેથી તેમને માટે ઉપદેશકથાનક તેમજ ઉપદેશશૈલી પણ જૂદાં જૂદાં હોવાં જોઈએ છે; પરંતુ જેવી રીતે નિબળાત વૈદ્ય અનેક દર્દીઓના સમુદાયના દર્દનું એક સામાન્ય સ્વરૂપ નિરીક્ષીને તેને શક્તિનું ઔષધ આપે છે અને એથી શક્તિ પ્રાપ્ત થતાં જૂદાં જૂદાં દર્દીઓનાં પૃથક્ પૃથક્ દર્દો એ શક્તિના આ વિભાવથી શમવા માંડે છે, તેવી રીતે એક રાત્રી ઉપદેશ જૂદી જૂદી કોટિના શ્રોતાઓના સમુદાયને એવો સર્વસામાન્ય ઉપદેશ આપવા યત્ન કરે છે કે જે ઉપદેશ પ્રત્યેકનાં જૂદાં જૂદાં માનસિક દર્દો ઉપર ઔષધરૂપ નીવડે. ઉપર જણાવ્યું તેમ સામાન્ય જનસમુદાયને લક્ષ્ય કરીને આપવામાં આવેલા ઉપદેશમાં જે વિશિષ્ટ

શૈલી ઉપદેશને આવશ્યક લાગી હોય, તે શૈલી કાઠ વિશિષ્ટ યુદ્ધિ-શક્તિવાળા શ્રોતાને અણુમતી કે અણુઘટતી લાગતી હોય તો ભલે લાગે; પરન્તુ તેથી જે એમ કહેવું કે શાસ્ત્રકારોએ તો ભોળા લોકોને ભ્રમાવવા માટે વિચિત્ર ઉપદેશો આપ્યા છે અને ન મનાય એવાં કથાનકો જોડી કાઢ્યાં છે, તેવું કથન તો અજ્ઞાનતાભર્યું છે.

આદર્શ અને વાસ્તવિકતા વચ્ચે અંતર હોય છે, અને હોવાનુંજ. વાસ્તવિક સૃષ્ટિનો આદર્શ એવો હોવો જોઈએ કે જે આદર્શરૂપ જ રહે અને તેમાં જ સૃષ્ટિનું આદર્શ પ્રતિ આગળ વધવાપણું રહેલું છે. આ કારણથી વાસ્તવદર્શિઓને મન આદર્શમયતા કાલ્પનિક ભલે લાગે, પરન્તુ બ્યાંસુધી આદર્શપ્રતિ કૂચકદમ કરવાનાં સોપાન-પગથીયાં રહેલાં છે, એ પગથીયાં પર ચડીને ઉચ્ચ-ઉચ્ચતર અવસ્થાને પહોંચનારાના દષ્ટાન્તો આ વાસ્તવિક જગતમાંથી પણ મળે છે, ત્યાંસુધી એ દૂરસ્થ આદર્શને કેવળ કાલ્પનિક માની શકાય તેમ નથી. આ જ પ્રકારનું અંતર ઉપદેશવચનોમાં આવતી આદર્શમયતા અને વાસ્તવિક સૃષ્ટિના મર્યાદિત અનુભવો વચ્ચે પણ રહેલું હોય છે. એ અનુભવોને ઉક્ત આદર્શમયતા કાલ્પનિક કે વાસ્તવિકતાથી દૂર-અત્યંત દૂરની લાગે છે અને તેના અવલંબનથી વાસ્તવિક સૃષ્ટિનો મનુષ્ય કેવી રીતે આગળ વધી શકે એમ તે પૃચ્છા કરે છે. આ પૃચ્છા-આ જિજ્ઞાસા એક એવી કસોટી છે કે જે આદર્શ અને વાસ્તવિકતા વચ્ચે વધેલા-ઘટેલા અંતરનું માપ કાઢી આપે છે. આદર્શ તો તે જ રહે છે પણ વાસ્તવિક સૃષ્ટિ બદલાય છે, બેઉ વચ્ચેનું અંતર-વધેઘટે છે, ત્યારે આદર્શને સ્પષ્ટ કરતી શૈલી નવીન સંસ્કરણ માંગે છે. તેનું જૂનું સંસ્કરણ જે વાસ્તવિક સૃષ્ટિને આદર્શ તરફ પ્રગતિમાન કરી શકતું હતું, તે હવે પ્રગતિમાન કરવાને બદલે પૃચ્છાને જગાડે છે, શંકાને જન્મ આપે છે, અશ્રદ્ધા ઉપજાવે છે; એમ લાગે તે સમયે ઉપદેશકોએ સમયનું સ્વરૂપ પિછાણી લઇને આદર્શને રણુ કરવાની શૈલીમાં પણ પલટો કરવો જોઈએ; પરન્તુ આ પલટાની આવશ્યકતા

માનવા છતાં આદર્શને રજૂ કરનારાં જૂનાં સંસ્કરણો કેવળ ભ્રામક, માયાવી કે ભોળાઓને ભ્રમાવનારાં હતાં એમ સમજવાનું નથી, તે પ્રતિપાદનારાઓનાં જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રને અપ્રામાણિક માનવાનાં કથાં કારણો હોતાં નથી; વાસ્તવિક સૃષ્ટિનો પલટો અને આદર્શથી વિશેષ દૂર ગએલી તેની સ્થિતિ જ એવા દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવને દર્શાવે છે કે જે નવીન સંસ્કરણ માંગી લે છે; અને તે જ દૃષ્ટિથી જૈન તત્ત્વજ્ઞાન ઉપર વિજ્ઞાન-દૃષ્ટિએ થએલાં વિવરણોની મેં આવશ્યકતા દર્શાવી છે.

(૫)

સૂત્રના તત્ત્વ વિષે પંડિતજીએ પ્રવેશકમાં સારી પેઠે સ્પષ્ટતા કરી છે એટલે તે વિષે વિશેષ કહેવાની જરૂર નથી એ તત્ત્વમાંથી ભવરોગો મટાડવાની ઔષધિઓ મુમુક્ષુઓ શોધી કાઢીને તેને પચાવશે તેટલા પ્રમાણમાં આવા સૂત્રગ્રંથોની, તેના અનુવાદોની અને તેના પ્રકાશનની સફળતા રહેલી છે.

આ અનુવાદગ્રંથનો સંકલ્પ જે વર્ષ ઉપર માઈ ચાતુર્માસ અમદાવાદમાં હતું ત્યારે થયો હતો. તે સમયે માઈ 'પ્રશ્ન વ્યાકરણ સૂત્ર' ગુજરાતીમાં પ્રસિદ્ધ થયું હતું; પં. શ્રી જેચરદાસજીના જોવામાં તે આવ્યું હતું. સ્વારખ્યાદ તેમના અને મારા મેળાપસમયે મને લાગ્યું કે પંડિતજીનો એકાદ સૂત્રાનુવાદ પ્રસિદ્ધ કરવાની તક પૂજ્ય શ્રી લાલાજી સ્વામી પુસ્તકાલયને મળે તો ઠીક; શ્રી. સુનીલાલ વ. શાહે તે વિચારને અનુમોદન આપ્યું, મારા સહાયક મુનિ શ્રી લક્ષ્મીચંદ્રજી એ 'રાય-પણેશુધય સૂત્ર'નું સૂચન કર્યું અને તત્કાળ પંડિતજીએ એ અનુવાદ કરી આપવાનું સ્વીકારી લીધું. ધાર્યા ફરતાં આ અનુવાદ મોટો પ્રસિદ્ધ થાય છે તેનું કારણ પંડિતજીની કેટલીક વ્યાવહારિક મુશ્કેલીઓ આવે છે; પરંતુ પંડિતજી પોતાના વિદ્યાભ્યાસ, સંશોધનશક્તિ અને પાંડિત્યનો લાભ સંપ્રદાયદૃષ્ટિથી મુક્ત રહી સૌ કોઈને સરખી રીતે આપે છે, તે માટે તો તે ખરેખર ધન્યવાદને પાત્ર છે.

ચાતુર્માસ: થાનગઢ

સદાનંદી

વીર મંવત ૨૪૬૧, આસો વદી ૧૩

જૈન મુનિ છોટાલાલજી

સહૃદયવર—

આચાર્ય શ્રી જિનવિજયજી

અને

પં. શ્રી સુખલાલભાઈ

આપ બન્નેના

સહવાસસૌરભંડું

સ્મૃતિચિહ્ન

આ

સમર્પણુ

તીવરી-મારવાડ,
તા. ૨૧-૧૦-૩૫.

}

આપનો
જેચરદાસ

પ્રવેશક

૧

[જિજ્ઞાસુનું જીવનવૃત્ત]

પાઠકોના હાથમાં આવતા આ અનુવાદરૂપ પુસ્તકનું મૂળ નામ “શયપસેણુર્ધય” છે. તેના બે ભાગ પાઠી શકાય : પૂર્વભાગ અને ઉત્તરભાગ.

આ સમગ્ર ગ્રંથમાં એક જિજ્ઞાસુની જીવનકથા આલેખાએલી છે. ગ્રંથકારે વાચકોની જિજ્ઞાસાને ઉત્તેજિત કરવા, જિજ્ઞાસુની જીવનીનો જે ઉત્તરભાગ* છે તે પૂર્વભાગમાં ઉત્તેજક ભાષાદ્વારા વર્ણવેલો છે અને તેનો જે પૂર્વભાગ છે તે ઉત્તરભાગમાં સાંકળેલો છે.

આપણે અહીં ઉત્તરભાગમાં વર્ણવાએલી અનુકરણીય જીવની વિશેષ વિચાર કરવાનો છે. એ સંવાદકથા જેવી જીવનીદ્વારા પણ ‘આપણા વર્તમાન જીવનમાં ક્યાં કેવો અને કઈ રીતે ફેરફાર કરીએ તો કલ્યાણમાર્ગની પ્રાપ્તિ માટેનો આપણો ચાલુ પ્રયાસ સફળ થઈ શકે’ એ સ્પષ્ટ સમજી શકાય એમ છે.

જિજ્ઞાસુનું નામ પએસી છે. અહીં તેને એક દૂર રાજ્ય તરીકે ઓળખાવેલો છે. તેનો એક મિત્ર કહો, અમાત્ય કહો, કે સારથિ કહો, તે ચિત્ત નામે કલ્યાણમિત્ર છે. એ રાજ્યકર્મકુશળ અને વિશેષ સમયગ્રુ છે. ગ્રંથકારના કહેવા પ્રમાણે પએસીનો પિતા અને પિતામહ

* આ ઉત્તરભાગ વાંચનાર જિજ્ઞાસુ નીચેનાં પઘોનો ભાવ ધરાવેર લક્ષ્યગત કરે:

“દેવાદિગતિભંગમાં જે સમજે શ્રુતજ્ઞાન માને નિજ મત વેધનો આગ્રહ મુક્તિનિદાન.”
“જે જિનદેહ પ્રમાણેને સમવસરણાદિ સિદ્ધિ, વર્ણુન સમજે જિનનું શેકિ રહે નિજ બુદ્ધિ.”

પણ તેની જેવોજ કૂર હતો અને માતામહી તો ધર્મનિષ્ઠ શ્રમણો-
પાસિકા હતી અને જીવ અજીવ તરવોની જાણકાર હતી.

પએસીનું વર્ણન આપતાં મૂળકાર કહે છે કે તે અધાર્મિક ચંડ
રૌદ્ર સાહસિક અને ધાતક હતો, શ્રમણ બ્રાહ્મણ ગુરુજન કોઇનો
વિનય ન કરતો, એટલુંજ નહિ પણ એ પોતાના દેશનો કારભાર
સુઢાં બરાબર ન ચલાવતો.

‘શરીરથી જીદો એક આત્મા છે’, ‘મરણ પછી જન્માંતર છે’,
‘પુણ્યપાપની પ્રવૃત્તિદ્વારા જ સુખદુઃખનું નિર્માણ છે’ એવા એવા ખ્યા-
લોને તે સ્વીકારતો નહિ. તેને લીધેજ સંભવ છે કે તે એવો કૂર અને
અવિનયી થઇ ગયો હોય.

તેનો કલ્યાણમિત્ર ચિત્ત, પએસીના એ ખ્યાલો સંબંધે બહારથી
તો ઉદાસીન-તટસ્થ જેવો રહેતો, પણ પોતાના મિત્ર રાજને એ
સંબંધે કહેવાનો-સમજાવવાનો-અવસર તો તે શોધ્યા જ કરતો.

એક પ્રસંગે ચિત્ત, રાજકીય કાર્ય માટે રાજધાની છોડી બીજે
ગામ ગયો, ત્યાં તે કેશી નામના શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનની પરંપરાના
મુનિનો ધર્મોપદેશ સાંભળી તેમનો અનુયાયી થયો-શ્રમણોપાસક થયો.

એ ચિત્તે પોતાના ગુરુભૂત મુનિને પોતાના રાજની માન્યતાઓ
વિશે વાત કરી અને રાજની એ માન્યતાઓને લીધે પોતાના દેશની
દુઃખમય કથની કહી સંભળાવી અને એ દુઃખમય સ્થિતિમાંથી દેશને
અને રાજને છોડવવા અને તે અર્થે પોતાની રાજધાનીમાં પધારવા
તે મુનિરાજને તેણે આગ્રહભર્યું આમંત્રણ આપ્યું અને સાથે ઉમેર્યું
કે, આપ આવશો તો રાજ જરૂર સુધરી જશે અને તે દ્વારા અમારો-
અમારા આખા દેશનો-દેશની સમસ્ત જનતાનો ઉદ્ધાર કરવાનું શ્રેય
આપને મળશે.

રાજનો કૂર સ્વભાવ અને નાસ્તિકતાભરેલા ખ્યાલો જાણી
કેશી મુનિએ ચિત્તના તે આમંત્રણનો પ્રથમ તો અસ્વીકાર કર્યો

અને તેના સમર્થનમાં જણાવ્યું કે-ચિત્ત ! જે વનમાં ઘણાં દુષ્ટ શ્વાપદો રહેતાં હોય તે વનમાં વસવું સલામત કહેવાય ? તેમ જે નગરમાં કર રાજનું શાસન પ્રવર્તવું હોય ત્યાં આવવું શું શ્રેયરૂપ છે ?

પછી તો તે ચિત્તે કેશી મુનિને કહ્યું કે-સ્વામી ! આપ દેવાનુ-પ્રિયને પએસી રાજનું શું કામ છે ? રાજધાનીમાં ખીજ ઘણા ય સાર્થવાહો ઇથ્યો વસે છે, તેઓ આપનો આદર કરશે અને ખાનપાન વગેરેની વિપુલ સામગ્રીદ્વારા આપની સેવા કરશે.

ચિત્તનું એ જાતનું સુવ્યવસ્થિત આગ્રહભર્યું આમંત્રણ જાણી કેશી મુનિએ કહ્યું કે, એમ છે તો વળી પ્રસંગે વાત-કરતાં કરતાં ત્યાં આવી જશું.

પછી તો ચિત્ત રાજધાની સેયવિયામાં આવ્યો, પોતાના ગુરુસંબંધે તેને ભારે ખટકો હતો તેથી આવતાંજ તેણે બગીચાના માળીઓને બોલાવ્યા અને તેમને ભારપૂર્વક લલામણ કરી કે, આપણી આ રાજધાનીમાં શ્રી કેશી નામના એક મોટા જ્ઞાની મુનિ-રાજ આવવાના છે, તેઓ આપણા બગીચામાં જિતરશે, તો તેઓ જ્યારે પધારે ત્યારે તમે બધા તેમનો બહુ વિનયપૂર્વક આદર કરજો, તેમને વાંદજો-નમજો અને ખાનપાનની સામગ્રીદ્વારા તેમનો સતકાર કરજો.

વખત જતાં કેશી મુનિ પણ ગામેગામ ફરતા ફરતા રાજ પએસીની રાજધાનીમાં આવી પહોંચ્યા.

ચિત્તે તેમનો ખૂબ આદર કર્યો અને કહ્યું કે હું આપની પાસે રાજ પએસીને કોઇ ને કોઇ જ્ઞાને લાવીશ તો ખરોજ, પછી આપ તેને ધર્મ અંધર્મની સમજણ પાડશો, રાજને સમજવતાં જરા પણ જ્ઞાન ન થશો-કંટાળશો નહિ, તેમજ તેને જે સમજવવું હોય તે નિડર થઇને સમજવજો, એમાં લેશ પણ અચકાશો નહિ.

ચિત્તની તો પહેલેથીજ ઈચ્છા હતી કે શ્રી કેશી મુનિ અને રાજ પએસીનો સમાગમ થાય તો રાજની વૃત્તિમાં કોમળતા આવે અને તેમ થાય તો કેકય દેશની પ્રજા પણ સુખી થાય.

બરાબર લાગ જોઈને એક વાર ચિત્તે કહ્યું: મહારાજ ! આપણે ત્યાં કંબોજ દેશના પેલા જે ચાર ઘોડાઓ આવેલા છે તેમની તો હજી પરીક્ષા પણ ન કરી, તે હવે ક્યારે કરવાના છો ?

રાજાએ કહ્યું: ચિત્ત ! આજે જ કરીએ, ચાલ, તૈયાર થા અને એ ઘોડાઓને ઘરમાં નાખી રથ જોડી લાવ.

બંને જણા રથમાં બેસી અશ્વપરીક્ષા માટે બહાર નીકળ્યા. ચિત્ત સારથિએ રથને પૂરપાટ હાંકી મૂક્યો, બહુ દૂર જઈ પહોંચ્યા. રાજા તો થાકી ગયો અને ગરમી તથા ધૂળથી ગભરાયો. એણે રથને પાછો વળાવ્યો.

ચતુર અને સમયસૂ ચિત્તે વિશ્રાંતિ માટે તેજ બગીચો પસંદ કર્યો જ્યાં તેના ગુરુ કેશી મુનિ ઊતર્યા હતા.

બગીચામાં પહોંચી ઘોડા છોડ્યા, તેમને ચારે નાખ્યો અને બંને જણ થાક ખાવા બેઠા. એવામાં રાજા પએસીને કાને કેશી મુનિનો ઘેરો અવાજ અથડાયો.

રાજા બડબડ્યો: આ મુંડકો અહીં આટલે છેટે થાક ખાવા આવ્યા છીએ તોપણ સુખે નિરાંતે બેસવા દેતો નથી, આ તે આવડો મોટો ઘોંઘાટ શેનો ?

ચિત્તે ઘણી જ નમ્રતાથી પોતાના પ્રિય રાજાને મુનિનો પરિચય કરાવ્યો અને તેમની વિદ્વતાની થોડી પ્રશંસા પણ કરી. સરળ સ્વભાવી રાજા મુનિને મળવા ઉત્સુક થયો અને બંને જણા-રાજા અને અમાત્ય-મુનિશ્રી પાસે પહોંચ્યા.

રાજાએ આત્મા જન્માંતર અને પુણ્ય પાપ સંબંધેની પોતાની જિજ્ઞાસા મુનિ સમક્ષ રજી કરી અને કહ્યું:

હે શ્રમણાયુષ્મન્ ! મેં આત્મા વગેરે તત્ત્વોને શોધવા પ્રાપ્ત કરવા ઘણા ઘણા પ્રયોગો કરી જોયા છતાં અત્યારસુધીમાં હું એ પ્રયોગોમાં અફળ નીવડ્યો છું અને અત્યારસુધીના મારા જાતજાતના એ પ્રયોગો ઉપરથી હું એવા નિર્ણય ઉપર આવ્યો છું કે આત્મા

નથી, જન્માંતર નથી અને પુણ્ય પાપ પણ નથી. આ સંબંધે આપ કોઈ નવો પ્રયોગ બતાવો વા આપના વિચારો પ્રકટ કરશો તો કૃપા થશે.

શ્રી કેશી મુનિ રાજની જિજ્ઞાસા અને આત્માની શોધ માટેની તાલાવેલી યરાયર સમજી ગયા.

રાજએ રજી કરેલી સાફ સાફ વાતો દ્વારા મુનિરાજે તેના માનસની સ્થિતિ જાણી, ‘આ રાજ ગતાનુગતિક નથી’ ‘હા જી હા ભણે એવો નથી’ પણ શુદ્ધ પરીક્ષા દ્વારા-વિશુદ્ધ પ્રયોગોદ્વારા વસ્તુ-તત્વને શોધનારો-સમજનારો સાચો ગ્રાહક છે, ખરો જિજ્ઞાસુ છે, એ બાબતની મુનિરાજને પાકી ખાત્રી થઈ.

વળી, રાજ ઉપર કુરતાનો વા અધાર્મિકતાનો જે આરોપ છે તે આરોપ માત્ર છે, દષ્ટિભેદનું પરિણામ છે. જેમ કોઈ શોધક, પોતાના જીવનની શુદ્ધિ માટે વા પોતે સ્વીકારેલા માર્ગની પરીક્ષા-દ્વારા પાકી ખાત્રી કરવા માટે અનેક પ્રયોગો કરે-પોતા ઉપર કે બીજા ઉપર અનેક ક્રિયાઓ કરે, એવો કોઈ પણ શોધક, ગતાનુગ-તિક લોકોની નજરમાં ધૂની વા ફૂર જ લેખાવાનો, તેમ આ રાજ ફૂર લેખાયો છે એવો અભિપ્રાય મુનિરાજે રાજ માટે બાંધ્યો.

રાજએ આત્માની શોધ માટે જે જે પ્રયોગો કરેલા તે બધા મુનિરાજે સાવધાનતાથી સાંભળ્યા. તે પ્રત્યેક પ્રયોગ પાછળ રાજની પ્રખર તર્કશક્તિનું બળ હતું તે પણ તેમના સમજવામાં આવ્યું.

મુનિરાજે રાજને કહ્યું: પએસી ! તેં શ્રમ તો ખૂબ કર્યો છે પણ તારો એ શ્રમ શરૂઆતથી જ વિપરીતતા ભણી જનારો હોય તને તેમાં સંતોષ કે શાંતિ ન મળે એ બનવા જેવું છે.

રાજના પ્રયોગો સંબંધે ચર્ચા કરતાં કયા પ્રયોગમાં ક્યાં કયો દોષ હતો એ હકીકત મુનિરાજે સ્પષ્ટ કહી બતાવી અને છેવટે કહ્યું કે, પએસી ! જે વૃક્ષ નીચે આપણે બેઠા છીએ તેનાં પાંદડાં કોણ

હલાવે છે ? ઉડીને આપણા તરફ આવતી આ ધૂળ કોણ ઉડાડે છે ? શું તું તે પાંદડાં હલાવનારને વા ધૂળ ઉડાડનારને જોઈ શકે છે ?

પએસી બોલ્યો: મહારાજ ! હલાવનાર તો પવન છે, પણ હું તેને જોઈ શકતો નથી.

મુનિ બોલ્યા: પએસી ! પવન તો રૂપ રસ ગંધ સ્પર્શ અને શબ્દવાળો છે છતાં આપણે તેને નરી આંખે જોઈ શકતા નથી, તો રૂપ રસ ગંધ સ્પર્શ અને શબ્દથી પર રહેલા આકાર વિનાના એવા અમૂર્ત આત્માને આપણે નરી આંખે શી રીતે નિહાળી શકીએ ? આત્મા આંખનો વા ખીજ કોઈ ઈન્દ્રિયનો વિષય નથી, માટે તેને શોધવા તેં કરેલા ભૌતિક પ્રયોગો તદ્દન નકામા નીવડે એ બનવા-જોગ છે; એ તો એક માત્ર અનુભવનો જ વિષય છે.

હા, એ ખરું કે, તેં જે પ્રયોગો પેલા ચોરના શરીર ઉપર કર્યા તેજ પ્રયોગો તારા પોતાના શરીર ઉપર અજમાવ્યા હોત તો કદાચ તને આત્માની પ્રતીતિ થાત ખરી. હજી કાંઈ વખત વીત્યો નથી. તું એજ પ્રયોગો તારી પોતાની જાત ઉપર-તારી ઈન્દ્રિયો, મન, શરીર અને સંકલ્પો ઉપર અજમાવીશ તો તને 'આત્મા છે' એવી ખાત્રી થયા વિના નહિ રહે.

પએસી ! આત્માની પૂર્ણતયા પ્રતીતિ થાય એ માટે હું પણ મારી જાત ઉપર ઘણા ઘણા આકરા પ્રયોગો અજમાવી રહ્યો છું, તેથી મને આત્માની પ્રતીતિ તો છે, પણ હજી તેની પૂર્ણતયા પ્રતીતિ-આત્માનો પૂર્ણ સાક્ષાત્કાર-ખીજ ઘણા આકરા પ્રયોગોની રાહ જીએ છે. એ બધા આકરામાં આકરા પ્રયોગોની કસોટીમાંથી અણીશુદ્ધ રીતે પસાર થઈ શકીશ તો જ હું પૂર્ણ આત્માને અનુભવી શકીશ.

પએસી ! આત્માનો અનુભવ મેળવવા અને તેનો સર્વ પ્રકારે સાક્ષાત્કાર પામવા તારે અંતર્મુખ થવું પડશે. રૂપ રસ ગંધ સ્પર્શ અને શબ્દજન્ય સુખોને મેળવવા મન અને ઈન્દ્રિયો જે દોડાદોડી કરી રહ્યાં છે તેમને તારે સંયમમાં રાખવાં પડશે; આ સ્થૂળ શરીર સુખ

પામે, તે કરમાઇ ન જાય, તે માટે તું જે હજારો પ્રયત્નો સેવી રહ્યો છે અને એ પ્રયત્નો માટે હજારો માનવોની શક્તિનો ઉપયોગ કરી રહ્યો છે તે બધું તારે જતું કરવું પડશે.

આત્મસુખ આત્માદ્વારાજ વેદી શકાય છે. આત્મા પોતાના જ સુખથી સંતુષ્ટ છે. “ આત્મન્યેવ આત્મના તુષ્ટઃ ” એ સિદ્ધાંતને તારે જીવનવ્યવહારમાં સાવધાનીથી આચરવો જોઈશે.

ખરું કહું તો આપણે બધા શરીર, ઇન્દ્રિય, મન અને સંકલ્પોથી ઉપજતાં સુખમાં સંતોષ મેળવી અને તેજ સુખને પરમ સુખ માની તેની પાછળ પડ્યા છીએ અને તે મિથ્યા પ્રયાસને લીધે જ આત્મસુખનો સ્વાદ ચાખી શકતા નથી.

જેમ એક વ્યાપારી વ્યાપાર અર્થે દેશાંતરમાં જાય. તે એવી મોટી આશા રાખે કે હું લક્ષાધિપતિ થાઉં. રસ્તામાં જતાં તેને એક નિધાન મળી જાય અને તેમાંથી તે માત્ર હજાર મુદ્રા પામી પાછો વળે અને તે દ્વારાજ સંતુષ્ટ થઈ જેમતેમ જીવનનિર્વાહ કરે. તેને ખીજો વ્યાપારી સમજણુ આપે કે, લાઈ ! આ હજાર મુદ્રાને ખીજા વ્યાપારમાં રોકી તેમાંથી દસગુણી કે શતગુણી ખીજા મુદ્રા કમા, પણ તે સાહસ વિનાનો એમ કરતાં ભય પામે છે અને મળેલી હજાર મુદ્રા ક્યાંક ચાલી જાય તો પછી શું થાય ? એમ સમજી સાહસ કરવા સમર્થ થતો નથી. પોતે અનેક સાહસિકોને એ રીતે લક્ષાધિપતિ થએલા નજરે પ્રત્યક્ષ જુએ છે છતાં તેનો પૂર્વગ્રહ છૂટતો નથી, તેમ આપણે પણ શરીર ઇન્દ્રિય મન અને સંકલ્પોથી જ થતાં સુખોમાં સપડાયા છીએ, તેથી એ સુખને છોડી વા એ સુખ ઉપર અંકુશ મુકી અંત-મુખ થઈ શકતા નથી. પૂર્વગ્રહજન્ય સુખો છોડતાં આપણે આપણી જાતને અશરણુ દુઃખી અને કષ્ટમય થઈ ગએલી કલ્પીએ છીએ.

પએસી ! જ્યાંસુધી આપણે આપણા પૂર્વગ્રહનો એ ગ્રંથિ ભેદીને આગળ ન વધીએ ત્યાંસુધી આત્માના અનુભવ માટેના આપણા સર્વ પ્રયાસો નર્થાં કાંઈ છે. સાહસ કર્યા વિના છૂટકો જ

નથી. અહીં તો “ માથા સાટે માલ છે. ” “ મહીં પડ્યા તે મહા-
સુખ માણું ” એ જ ન્યાય છે. માટે તારે હવે આ જ પ્રયોગ
કરવાનો રહ્યો અને હું તારી જિજ્ઞાસા અને આત્માનુભવ સંબંધી
તાલાવેલીથી જાણી શકું છું કે એ પ્રયોગને અંતે વિજય તારોજ છે.

પએસી ! એ પ્રયોગ તો ઘણા લોકો કરે છે પણ તેમાંના કેટ-
લાક તો સાધનોમાં જ અટકી પડે છે, કેટલાક બાહ્ય પ્રવૃત્તિમાં જ
ફસાઈ જાય છે, કેટલાક નરી પ્રતિષ્ઠામાં જ પટકાઠ જાય છે, માટે
તારે એ પ્રયોગ કરતાં બરાબર વિવેક-સાવધાની રાખવી જરૂરી છે.

સાંભળ,

“ કોઈ ક્રિયાજડ થઈ રહ્યા, શુદ્ધ જ્ઞાનમાં કોઈ
બાહ્ય ક્રિયામાં રાચતા અંતર્ભેદ ન કાંઈ. ”

“ બંધ મોક્ષ છે કલ્પના ભાષે વાણી માંહિ
વર્તે મોહાવેશમાં શુદ્ધજ્ઞાની તે આંહિ. ”

“ વૈરાગ્યાદિ સકળ તો જો સહ આતમજ્ઞાન
તેમજ આતમજ્ઞાનની પ્રાપ્તિભણાં નિદાન. ”

“ ત્યાગ વિરાગ ન ચિત્તમાં થાય ન તેને જ્ઞાન
અટકે ત્યાગ વિરાગમાં તો ભૂલે નિજભાન. ”

“ જ્યાં જ્યાં જો જો યોગ્ય છે તહાં સમજવું તેહ
સાં ત્યાં તે તે આચરે આત્માર્થી જન એહ. ”

“ હોય સુમુક્તુ જીવ તે સમજે એહ વિચાર
હોય મતાર્થી જીવ તે અવજો લે નિર્ધાર. ”

“ બાહ્ય ત્યાગ પણ જ્ઞાન નહીં તે માને ગુરુ સત્ય
અથવા નિજકુળધર્મના તે ગુરુમાં જ મમત્વ. ”

તાત પએસી ! તારે એકડે એકથી શરૂ કરવાનું છે, ગભરાવાનું
કશું કારણ નથી. તેં અલારસુધીમાં ઈંદ્રિયોના મનના અને સંકલ્પોના
જે ઘોડા પૂરપાટ દોડાવ્યા છે અને તે અર્થે કોઈના પણ સુખની

પરવા કરી નથી તે બરાબર નથી કર્યું. હવે તારે એ ઘોડાને અંકુશમાં લાવવા પડશે. સર્વથા ધૃષ્ટિ તો એ છે કે એ ઘોડાએનો વેગ તદ્દન બંધ જ થઈ જાય; પણ એ એકદમ તો ન જ અને તે હું મારા અનુભવથી સમજું છું, માટે જ તને એ પ્રવૃત્તિ ક્રમપૂર્વક કરવાની સૂચના કરું છું:

પ્રથમ તો તારે તારા પૂર્વગ્રહો ધીરે ધીરે છોડવા, અહિંસા-સર્વપ્રાણિપ્રેમ-વૃત્તિ કેળવવી, એ માટે પ્રથમ તો તારે તારી નિકટ વસતા માનવીઓનાં સુખદુઃખ જાણવા પ્રયત્ન કરવો અને એમના જીવનવિકાસને રુઢનારાં એ દુઃખો મટાડવા માટે અભિન્નપણે ભરચક ઉદ્ધમ સેવવો તથા એ માટે તારે તારી પોતાની જાતનો ભોગ આપવો પડે તોપણ જરૂર આપવો. એક જ વાર તું એ રીતે તારી જાતનો ભોગ આપીશ ત્યારે લને જરૂર આત્માની ઝાંખી થવાની એ ખાત્રીથી માન અને પછી જેમ જેમ એ તારે આપભોગ વધતો જશે તેમ તેમ તને તારા આત્માર્થને લગતા પ્રયાસમાં વધુ ને વધુ સફળતા મળશે.

શ્રી કેશી મુનિરાજે જે કાંઈ કહ્યું તે બધું રાજા પએસીએ ધ્યાનપૂર્વક-ધણી જ સાવધાનતાથી-સાંભળ્યું-અવધાર્યું અને તેનું મનન કરી તે ઘોરણે જીવનનો અખતરો કરવાનો તેને ભમળકો પણ થઈ આવ્યો.

રાજાને તેની સરળ પ્રકૃતિ અને આત્માર્થ સંબંધી તાલાવેલીને લીધે એ બધું તદ્દન નવું છતાં અજમાવવા જેવું તો લાગ્યું જ.

પછી તો તેણે

“ સેવે સદ્ગુરુ ચરણને લાગી દઈ નિજપક્ષ પામે તે પરમાર્થને નિજપદનો લે લક્ષ. ”

“ પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુયોગથી સ્વચ્છંદ તે રોકાય અન્ય ઉપાય કર્યા થકી પ્રાપ્તે બમણા થાય. ”

“ માનાદિક શત્રુ મહા નિજ છંદે ન મરાય જાતાં સદ્ગુરુ શરણમાં અદ્વપ્રયાસે જાય. ”

આ પદોક્ત ભાવને લક્ષ્યમાં રાખી રાજ્યએ સાધના શરુ કરી અને ગુરુરાજના કહેવા પ્રમાણે પોતાની જાત ઉપર જ અખતરો શરુ કર્યો.

સાધનાને મંગળમય કરવા માટે પ્રથમ તો રાજ્ય પએસીએ પોતાના ગુરુદેવ કેશી મુનિને ક્ષમા આપવા માટે પ્રાર્થ્યા. રાજ્યએ ભરસભામાં જણાવ્યું કે, આ પવિત્ર મુનિરાજનો મેં ઘણો અવિનય કર્યો છે તે બદલ તે મહાત્મા મને ક્ષમા કરવા કૃપા કરે એ મારી તેમને નમ્ર વિનંતિ છે.

પછી તો રાજ્યએ પોતાની સર્વ સંપત્તિના ચારે સરખા ભાગ કર્યા, જેમાંનો એક ભાગ માત્ર તેણે દાન માટે જ યોજ્યો અને દાનધર્મને-દાનપારમિતાને-કેળવતો રાજ્ય પોતાની સાધનામાં લયલીન રહેવા લાગ્યો.

હવે તે એટલો બધો સાધનામય બનવા લાગ્યો કે, તેને પોતાની પ્રિય રાણીની પણ ભોગસાધન તરીકેની વિસ્મૃતિ થવા લાગી, એટલું જ નહિ પણ રાણીએ રાજ્યને વિષ આપ્યું અને તે રાજ્યની જાણમાં આવ્યું છતાં તેનું એક સંવાડું પણ ન ફરક્યું. તેને પોતાના દેહની એટલી બધી વિસ્મૃતિ થઈ ગઈ કે દેહનો નાશ કરનારી રાણી માટે તેને મનમાં કશું જ ન ઉગ્યું-તે તદ્દન સ્વસ્થ રહ્યો અને “ આત્મ-ન્યેવ આત્મના તુષ્ટઃ ” ની પરિસ્થિતિ લગભગ પહોંચ્યું પહોંચ્યું થતાં સૂર્યાભ-સૂર્ય જેવી ઝગારા મારતી દિવ્ય-સ્થિતિને પામ્યો અને છેવટે* વિદેહ થઈ જ્યોતમાં જ્યોતની દશાને તે અનુભવશે.

ગતાનુગતિકતા, અંધશ્રદ્ધા, પરીક્ષણશક્તિનો વિરોધ વા અભાવ, નવા નવા પ્રયોગોને વિવેકપૂર્વક ખેડવાનું સાહસ ન હોવું, પૂર્વગ્રહનો અલધિક પક્ષપાત, કોઇએક જાતની વિવેક વિનાની સ્થિતિચુસ્તતા, જિજ્ઞાસા જ ન થવી, તકશક્તિનો દુરુપયોગ, આડંબરપ્રિયતા, મુંઝ-

* શ્રી કેશી મુનિરાજ અને રાજ્ય પએસીના સંવાદમાં મેં જે નવનીત જોયું છે તે અહીં જણાવેલું છે.

વણુને દેવાવી દેવાની વૃત્તિ, શાંત કરવા માટે મુંઝવણુને પ્રકટ કરવાની અશક્તિ વા પ્રકટ કરતાં કોઈ જાતના લયની આશંકા ધૃત્યાદિ અનેક દુર્ગુણો મુમુક્ષુ જિજ્ઞાસુના જીવનવિકાસનો સંહાર કરે છે.

કથાનાયક પએસીમાં આ દુર્ગુણો ન હોવાથી જ તે વિદેહ સ્થિતિને પામે છે એ આપણે ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે.

આ કથામાંથી સંપ્રદાયબદ્ધ જિજ્ઞાસુઓ જે કાંઈ મેળવશે તેનાથી તેમનો વિકાસ જ થવાનો એ આશાથી વિરમું છે.

૨

[એક વિલક્ષણ સમાનતા]

ઔદ્ધ પરંપરા અને જૈન પરંપરા એ બંનેનું એક નામ શ્રમણુ-પરંપરા છે. તે બંનેમાં અને પ્રકારની સમાનતાઓ રહેલી છે. શબ્દ-રચનાની, ભાવસંકલનાની, શ્રમણુના આચારાંધારણુની વા કેટલીક ખાસ ખાસ શબ્દોની સમાનતાઓ ઉપરાંત આખાં આખાં આખ્યાનોની સમાનતા પણ મળી આવે છે. જે આખ્યાન—આ પએસીનું આખ્યાન વાચકોની દૃષ્ટિસમક્ષ છે તે આખું આખ્યાન જેવું ને તેવું જ ઔદ્ધ પરંપરાના ‘દીધનિકાય’ નામના સુત્તપિટક ગ્રંથમાં પાયાસિસુત્તના મથાળા નીચે નોંધેલું છે.

પએસીના આ આખ્યાનમાં મુખ્ય નાયક પએસી છે ત્યારે ઔદ્ધ આખ્યાનમાં નાયક પાયાસી છે.

ઉપદેષ્ટા ત્યાં કુમારકાશ્યપ છે ત્યારે અહીં કેશીકુમાર છે. બંને ઉપદેષ્ટા પાંચસો ભિક્ષુઓના અધિષ્ઠાતા છે અને ઉપદેશનું સ્થાન બંને સ્થળે શેતવિયા—સેતવ્યા નગરી છે.

કલ્યાણુમિત્ર અહીં ચિત્ત છે ત્યારે ત્યાં ખત્ત છે.

પ્રષ્ટવ્ય સ્થાનો—પરલોક નથી, કોઈ ઔપપાતિક સત્તા નથી અને સુકૃત દુષ્કૃતરૂપ કર્મોનું ફલ નથી—એ બધાં બંનેમાં સમાન છે.

આ પ્રષ્ટવ્યો સંબંધે જે જે પ્રતિવચનો અને તેમને લખતી યુક્તિપ્રયુક્તિઓ આવી છે તે બધીય બંનેમાં લગભગ સમાન છે.

પેલા કંબોજ દેશના ઘોડાની હકીકત જે અહીંના આખ્યાનમાં છે તે પાયાસીની કથામાં નથી જણાતી અને પચ્ચેસીનું જે ભાવિ વૃત્તાંત આ આખ્યાનમાં પૂર્વમાં નોંધેલું છે તે પાયાસીના આખ્યાનમાં ક્રમ પ્રમાણે છેવટે જણાવેલું છે. તદુપરાંત સૂર્યાભદ્રેવે કરેલી નાટ્યરચના અને ખીજી વિધિઓ તે પાયાસીના આખ્યાનમાંથી નીકળી ગઇ છે.

આ રીતે થોડો ઘણો ફેરફાર છતાં મૂળ વસ્તુ બંને આખ્યાનમાં બરાબર સચવાયેલી છે એ વિવાદ વિનાનું છે. આ ઉપરથી આ આખ્યાનની ઐતિહાસિક કિંમત ઘણી વધી જાય છે. આ અને ભિન્નભિન્ન પરંપરાઓ પણ કેવી રીતે સમાનતાના પ્રવાહમાં વહી રહી છે તે પણ જણાઇ આવે છે.

રાજા પ્રસેનજિત અને પચ્ચેસી વા પાયાસી એ બંને એક નથી એ વસ્તુ કોઈ ન ભૂલે.

બંને આખ્યાનનાં પાત્રો અને સ્થળ વિશેની સવિસ્તર ઐતિહાસિક માહિતી આપવી જરૂરી છે પણ અહીં તો જે કેટલાક મહત્વના મુદ્દાઓ સ્પષ્ટ છે તે વાચકોની જાણ માટે નોંધી દઉં છું.

૧. સૂત્રનું મૂળ નામ રાયપસેણુપ્થ છે કે રાયપચ્ચેસિય છે ? પ્રથમ નામ કબૂલ રાખીએ તો તેમાં રાજા પ્રસેનજિતનો સંબંધ માલુમ પડે છે અને ખીજું સ્વીકારીએ તો તેમાં રાજા પચ્ચેસીનો સંબંધ જણાય છે અને હાલ જે સ્થિતિએ સૂત્ર ઉપલબ્ધ છે તેમાં છે પણ પચ્ચેસીનો સંબંધ. ટીકાકાર (શ્રી મલયગિરિ-આચાર્ય હેમચંદ્રના સમસમયી) મૂળ નામ સાથે રાજા પચ્ચેસીનો સંબંધ વ્યક્ત કરે છે, ત્યારે ટીકાકારની પૂર્વે થયેલા આચાર્યો રાજા પ્રસેનજિતનો સંબંધ જણાવે છે.

૨. અંગ-આગમોમાં અનેક સ્થળે બાર અંગોનાં નામો તો જણાવેલાં છે પણ બાર ઉપાંગનાં નામો કોઇ મૂળ-અંગ સૂત્રમાં જણાવેલાં છે ખરાં ? ઉપાંગોની યોજનાના ઇતિહાસ માટે આ પ્રશ્ન અવશ્ય વિચારણીય છે.

૩. સંપ્રદાયની માન્યતા પ્રમાણે આ સૂત્ર ખીજ અંગનું ઉપાંગ કહેવાય છે, પણ તેની ઉપપત્તિ ઘટી શકતી નથી અથવા જે ઉપપત્તિથી આ સૂત્રને ખીજ અંગનું ઉપાંગ ઠરાવાય છે તે જ ઉપપત્તિ આ સૂત્રને પ્રથમ કે તૃતીય અંગના ઉપાંગ તરીકે ગણાવવા પૂરતી છે; માટે આ બાબત પણ વિશેષ ગવેષવા યોગ્ય છે.

આ બધી બાબતો વિશે ભગવતી સૂત્રના ખીજ ભાગના ટિપ્પણમાં મેં થોડી ઘણી ચર્ચા કરેલી છે તે જોઈ જવાની ભલામણ છે.

આ સૂત્ર સંબંધે આ ઉપરાંત ખીજ પણ અનેક પ્રશ્નો ઉદ્ભવે છે પણ સ્થળ અને સમયના સંકોચથી તે બધાને સંકેલી લેવા જ યોગ્ય છે.

૩

આ અનુવાદ કરવામાં મેં આગમોદય સમિતિવાળી સડીક મુદ્રિત પ્રતિનો ઉપયોગ કર્યો છે. ઉપરાંત પાટણની ત્રણ પ્રતિઓ— એક મૂળની, એક ટીકાની અને એક ટખ્યાની તથા ભાવનગરની એક મૂળની અને એક ટખ્યાવાળી એમ બધી મળીને લખેલી પાંચ પ્રતિઓનો પણ આશ્રય લીધો છે. લખેલી પાંચે પ્રતિઓ લગભગ ૪૦૦-૫૦૦ વર્ષ નેટલી પ્રાચીન હતી એ, તે તે પ્રતિઓમાં આવેલા છેલ્લા જિતારાઓ ઉપરથી જણાતું હતું. પાટણની પ્રતિઓ આપવા માટે સહૃદય મુનિરાજશ્રી પુણ્યવિજયજીનો અને ભાવનગરની પ્રતિઓ આપવા માટે ધર્મપરાયણ શેઠ કુંવરજીભાઈનો હું કૃતજ્ઞ છું.

સમિતિવાળી મુદ્રિત પ્રતિ માટે તેના સંપાદકનું ઋણ વ્યક્ત કરવા સાથે મારે એ સ્પષ્ટપણે જણાવવું જોઈએ કે એ મુદ્રિત પ્રતિ રીતસર શોધાએલી નથી. એમાં મૂળગત પાઠો અને ટીકાગત પ્રતીક પાઠોમાં પણ સંવાદ નથી. ટીકાકાર જેને પાઠાંતર ગણે છે તે પાઠ એ પ્રતિમાં મૂળમાં લખી ગયો છે અને જે મૂળ પાઠ છે તે પાઠાંતરમાં ચડી ગયો છે. જે લોકો ઐતિહાસિક દષ્ટિએ અને જિજ્ઞાસા-બુદ્ધિએ આગમોનું અવલોકન કરવા ઇચ્છે છે તેમને માટે આવાં સંસ્કરણો નિષ્ફળ છે, એટલું જ નહિ, ઘણીવાર ભ્રમજનક પણ છે.

પરંતુ આપણે ત્યાં આગમોનો અભ્યાસ તત્ત્વજિજ્ઞાસાની દૃષ્ટિએ વા અૈતિહાસિક દૃષ્ટિએ થાય છે જ ક્યાં ? એ તો માત્ર પૂજ્ય દૃષ્ટિએ વચાય છે એટલે આવાં સંસ્કરણો ચાલી શકે.

આગમોનાં શુદ્ધ સંસ્કરણો, મૂળ પાઠ, પાઠાંતરો, ટિપ્પણી, તુલના વગેરેની અઘતન પદ્ધતિદ્વારા થાય તો મારી ખાત્રી છે કે જૈન સમાજમાં સાંપ્રદાયિક કલહ ઘણો ઓછો થઈ જાય; પણ આ જ્ઞાનપૂજ્યમાં રસ છે કેને ?

જૈન આગમો ભારતવર્ષના મૂળ ઇતિહાસમાં ઘણાં નવાં દૃષ્ટિબિંદુઓ ઉઘાડી શકે એમ છે, પણ એ મૂક આગમો શું કરી શકે ?

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠદ્વારા જે રીતે સન્મતિતર્કનું સંપાદન સંશોધન થયું છે તે રીતેજ આગમોનાં સંસ્કરણો કાઢવા કોઈ આગમ-ભક્તને, ભગવાન મહાવીરના પૂજકને અને તેમના અહિંસાતત્ત્વના પ્રશંસકને મારી નષ્ટ વિનંતિ છે.

ટિપ્પણીમાં અનેક સ્થળે બૌદ્ધ ગ્રંથ દીધનિકાયનો ઉપયોગ કર્યો છે, એ પુસ્તક બીકાનેરવાળા શ્રી. અમરચંદ ભૈરવદાન શેઠિયા તરફથી મને વાપરવા મળેલો, તે માટે તેમનો હું આભારી થયો છું.

આ અનુવાદનો જન્મ મુનિ શ્રી છોટાલાલજીએ કરેલા પ્રશ્ન વ્યાકરણના અનુવાદની ચર્ચામાંથી થયો છે. આ અનુવાદના આઘ પ્રેરક મુનિરાજ શ્રી છોટાલાલજીએ મને જે આ તક આપી છે તે માટે તેમનો હું ખાસ ઋણી છું અને અનુવાદગત દોષોને સહી લેવા જિજ્ઞાસુઓને નમ્રપણે સૂચવું છું. અનુવાદ સાથે મેં યથામતિ કેટલાંક ટિપ્પણો પણ જોડેલાં છે, તે પર વાચક વર્ગ જરૂર લક્ષ્ય કરશે. મુકે વગેરેના સંશોધનનો ભાર રા.રા. સુનીલાલ વ. શાહે ઉપાડ્યો છે તે માટે તેઓ પણ ધન્યવાદાર્હ છે. આગમોના શુદ્ધ પ્રકાશન માટે ફરીવાર પણ શ્રી લાધાજી સ્વામી પુસ્તકાલયના તંત્રવાહકોનું ધ્યાન ખેંચું છું.

તીવરી
(જેઠપુર-મારવાડ) }
આસો વદિ ૭.

જેચરદાસ જીવરાજ દોશી.

अहंम

श्री रायपसेण्य सुत्त

१ ते काले ते समये आमलक्या^१ नामे नगरी હતી.

એ આમલક્યા નગરીમાં ધન અને ધાન્ય વગેરેની વિભૂતિ પરિપૂર્ણ હતી, મૂળથી વસવાટ કરીને રહેનારા અને બહારથી આવીને વસેલા એવા બન્ને જાતના લોકો ત્યાં પ્રમોદથી રહેતા હતા, નગરીની ચારે બાજુ ફર ફર સુધીની સીમાડાની લોંચ^૨ પ્રાણ લોકોએ સંસ્કારેલી-કેળવેલી હતી, એ લોંચ ઉપર સેંકડો અને હજારો હજો ફરતાં રહેતાં હતાં, શેરડી, જવ અને શાળનું વાવેતર થતું હતું તથા એ લોંચને પાણીની નીકો દ્વારા પાણુ પાવામાં આવતું હતું,

જ્યાંના કૂકડા^૩ અને સાંઠો એક ગામથી બીજે ગામ જઈ શકે એવાં પાસેપાસેનાં ઘણાં ગામે એ નગરીની આસપાસ હતાં, અનેક બળદો, પાડાઓ, ગાયો અને ઘેટાંઓ, એ નગરીનું પશુધન હતું, જ્યાંનાં કળામય આકારવાળાં અનેક ચૈત્યો અને એવા જ સુંદર-પણ્યતરુણીના^૪-અનેક સંનિવેશો પ્રેક્ષકોનાં મનને આકર્ષતાં હતાં,

આખીય નગરીમાં કોઈ નહિ લાંચિયો,^૫ કોઈ નહિ ખૂની, કોઈ નહિ ગાંઠિયો, કોઈ નહિ ચોર અને કોઈ

નહિ દંડપાશિક-સોનેરી ટોળીવાળો; એથી એ નગરી સર્વ પ્રકારના ઉપદ્રવોથી રહિત હતી, નગરીમાં રહેનારા ભિક્ષુઓ ભિક્ષાને સારી રીતે મેળવી શકતા હતા, ત્યાં રહેનારા પ્રત્યેક મનુષ્યના જનમાલને લેશ પણ હાણુ થવાનો સંભવ ન હતો તેથી તે વિશ્વાસપૂર્વક સુખથી ત્યાં રહી શકતો, અનેક કોટિના^૧ કોટુંગિક-કણુથી લોકો ત્યાં સુખે સુખે રહેતા હતા,

અનેક નટો, નાચનારાઓ, રાજનાં ગુણગાન ગાનારાઓ, મલ્લો, મુકિન્બુદ્ધ કરનારાઓ, હસાવનારા વિદ્ધકો, કથા કરનારાઓ, કૂદનારાઓ કે તરનારાઓ, રાસ લેનારાઓ કે ભાંડ લોકો, શુભ અશુભ કહી બતાવનારા જ્યોતિષિકો, ળાંખો-વાંસડાની ટોચ ઉપર ખેલ કરનારાઓ, ચિત્રનાં પાટિયાં હાથમાં રાખી જનમનરંજન કરનારાઓ, તૂણુ વગાડનારાઓ અને તુંબની વીણુ વગાડનારાઓ, એ બધા લોકો નગરીમાં સારો આશ્રય મેળવતા હતા,

દંપતીઓને કીડા કરવાના રમણીય આરામો, મોટા મોટા ઉત્સવો અને મોટી મોટી ઉજાણીઓ ઉજવી શકાય એવાં સુંદર ઉદ્યાનો, સરસ કૂવાઓ, આંખને ઠારે એવાં તળાવો, દીર્ઘિકાઓ-લાંબી લાંબી મનોહર વાવડીઓ અને ક્યારાઓ નગરીની શોભામાં વધારો કરતાં હતાં,

નગરીની રક્ષા કરતું નગરીની ફરતું ઉંડું, ઉપર પહોણું નીચે સાંકડું એવું ખાત^૨ હતું તથા નગરી ફરતી ઉંડી અને ઉપર નીચે સરખી ખોદેલી વિશાળ ખાદ હતી, નગરીમાં કોઈ ઉપદ્રવકારી ન પેસી શકે માટે મોટાં

મોટાં તીક્ષ્ણ ચક્રો, ગદાઓ, મુસાંઢીઓ, સો જણાને કચરી નાખે એવી મોટી મોટી શિલાઓ વગેરે શસ્ત્રો^૯ દરવાજે દરવાજે ટાંગેલાં હતાં, નગરીની ફરતો ધનુષ જેવો વાંકડો કેટ ગોળ ગોળ કાંગરાઓથી શોભતો હતો, ચોકીદારોને ખેસવાની અટારીઓ કેટમાં ખૂબ ઉંચી ઉંચી કરવામાં આવી હતી, કેટ તથા નગરીની વચ્ચેનો માર્ગ^{૧૦} આઠ હાથ પહોળો રાખેલો હતો, કેટની પોળોના દરવાજાઓમાં નાના નાના ગઢો રચેલા હતા અને એ દરવાજાઓ મજબૂત રીતે જડેલા હતા,

નગરીના રાજમાર્ગો સારા સારા વિભાગવાળા હતા, ત્યાં વ્યવહારીઓની મોટી વસતી હતી અને વેંહાર-રોજગારનું તો એ નગરી મોટું મથક હતું, કુંભાર, સુતાર, લુહાર વગેરે શિલ્પકારી લોકોનો ત્યાં સુખે નિર્વાહ થતો હતો,

નગરીના કેટલાક માર્ગો સિંગોડા^{૧૧} જેવા ત્રિકોણુ હતા, જ્યાં ત્રણ કે ચાર શેરીઓ ભેગી થાય એવા કેટલાક ત્રિક માર્ગો અને ચતુષ્ક-ચોક માર્ગો હતા અને જ્યાં અનેક શેરીઓ ભેગી થાય એવાય કેટલાય ચાચર-ચત્વર માર્ગો હતા, રાજમાર્ગ ઉપર રાજાની અવરજવર ખૂબ રહેતી, નગરીના માર્ગોમાં ઉત્તમ ઘોડાઓ, જૂલતા હાથીઓ, શણુગારેલા રથો, શિખરવાળી ધુમ્મટદાર પાલખીઓ, જૂલતી પાલખીઓ અને ખીજાં અનેક વાહનોની હરફર ઠીક રહેતી,

ત્યાંના જલાશયો ખીલેલાં કમળોથી ચમકતાં હતાં અને ઘોળાં ઘોળાં મોટાં મહાલયો જાણે આલના ટેકારૂપ હોય એવાં અડગ જણાતાં હતાં: એવી એ આમલકપ્પા નગરી

દર્શનીય, મનોહર, પ્રાસાદિક અને અસાધારણ સૌંદર્ય-વાળી^{૧૨} હતી.^{૧૩}

૨ એવી એ આમલકખ્યા નગરીથી બહાર ઈશાન ખૂણામાં અંબસાલવણુ નામનું એક ચૈત્ય^{૧૪} હતું.

એ ચૈત્ય ઘણા લાંબા કાળનું પુરાણું, પૂર્વ પુરુષોએ ગાએલું-વખાણેલું હતું, છત્ર, ઘબ્બ, ઘાંટ, પતાકા, લોમ-હસ્ત^{૧૫}-મોરપીંછી અને વેદિકા વગેરેથી શોભિત હતું, ચૈત્યનું ભોંતળ છાણુ વગેરેથી લીંપીને ચોકખું કરેલું અને લીંતો વગેરે ખડીથી ઘોળીને ચકચકતી કરેલી, ઉત્તમ રક્ત અંદનના થાપાવાળું, અંદનના સુંદર કળશોથી મંડિત હતું, એના દરેક દરવાબા ઉપર અંદનના ઘડાવાળાં તોરણો બાંધેલાં હતાં,

એમાં ઉપર નીચે સુગંધી પાણીનો છાંટકાવ કરીને મોટી મોટી માળાઓ લટકાવેલી હતી, પાંચ વર્ણનાં સુગંધી કુલો, કાળો અગર, ઉત્તમ કુંદુરુ, તુરુબ્કનો^{૧૬} ઉંચા પ્રકારનો ધૂપ વગેરે અનેક સુગંધી ધૂપોથી એ મહેંકી રહેલું હતું-બાણુ કે સુગંધોનો ભરેલો ચોરડો જ ન હોય?

એ ચૈત્યમાં નટો,^{૧૭} નાચનારાઓ, જલ્લો, મલ્લો, મોઘિટકો, વિહ્વકો, કૂંદનારાઓ, તરનારાઓ, જ્યોતિષિકો, રાસ લેનારાઓ, ભાંડો, કથા કરનારાઓ, ચિત્રપટને ખતાવનારાઓ, તૂણુ અને તુંબવીણાને વગાડનારાઓ, ભુજંગો-ભોગી-શોખી-જનો અને મગધો-ભાટો વગેરે રહેતા હતા,

એ ચૈત્ય ઘણા લોકોમાં અને અનેક દેશોમાં પ્રખ્યાત હતું, ઘણા આહોતા લોકો ત્યાં આહુતિ દેવા,

પૂજા કરવા,^{૧૮} વંદન કરવા અને નમન કરવા આવતા, ઘણા લોકોનું એ સત્કારતું, સન્માનનું અને ઉપાસનાનું સ્થાન હતું, કલ્યાણ અને મંગલરૂપ એવા દેવતા સંબંધી ચૈત્યની પેઠે એ, વિનયપૂર્વક પર્યુપાસવાને યોગ્ય હતું,

દેવતાઈ શક્તિવાળું, સાચવાળું, સાચા ઉપાયોવાળું અને હજારો યાગોના ભાગો ન્યાં નૈવેદ્યરૂપે ધરવામાં આવે છે એવા એ ચત્યને ઘણા લોકો આવી આવીને પૂજતા-અર્ચતા.

વળી, એ ચૈત્ય, ચારે બાજુ એક મોટા વનખંડથી ઘેરાએલું હતું, એ વનખંડલીલોછમ, ઠંડો હિમ, ક્યાંય હરી કાંતિવાળો, ક્યાંય નીલી કાંતિવાળો, સઘન છાયાવાળો અત્યંત રમણીય હતો-એ વનખંડ બેતાં બાજુ કે મેઘનો સમૂહ જ નહોય એવો ભાસ બેનારને થતો હતો.

૩ ચૈત્યની ચારે બાજુ પથરાએલા એ પહોળા વનખંડમાં વચ્ચોવચ્ચ એક મોટું ઉંચું અશોકતું વૃક્ષ હતું, એ પણ આંખને ઠારે એવું, પ્રસન્નતા પમાડનારું ઘણું સુશોભિત હતું.

એ અશોકવૃક્ષની આસપાસ કેટલાંય બીજાં તિલકનાં, લકુચનાં-લવકનાં, છત્રગોપનાં, શિરીષનાં, સાદકનાં, દધિપર્ણનાં, લોદરનાં, ધવનાં, ચંદનનાં, અર્જુનનાં, નીપનાં, કુડબનાં, કદંબનાં, ફનસનાં, દાડિમનાં, શાલનાં, તાડનાં, તમાલનાં, પ્રિયકનાં, પ્રિયંશુનાં, પુરોબક-કુરબકનાં, રાજવૃક્ષનાં અને નંદિવૃક્ષનાં ઉત્તમ વૃક્ષો^{૧૯} આવેલાં છે.

એ બધાંય વૃક્ષો મૂળ, કંદ, સ્કંધ-થડ, છાલ, શાખા, પ્રવાલ, પત્ર, પુષ્પ, ફળ અને બીજેથી યુક્ત છે; એ વૃક્ષોનાં મૂળો ભોંયમાં બહુ ઉંડે પહોંચેલાં, સીધા અને એકસરખી રીતે ગોળ એ બધાં ઉગેલાં, પહેલું મૂળ, પછી કંદ, પછી થડ, પછી શાખા પ્રશાખા એ જાતની એકસરખી ઉગણી એ વૃક્ષાવળીમાં સચવાએલી, એમની શાખા પ્રશાખાઓ ચારે કોર ફેલાએલી, એમનાં મોટાં મોટાં ગોળ થડો વામ વામ જેટલાં ઘેરાવવાળાં, એ વૃક્ષોનાં પત્રો વાયુના દોષથી વા અન્ય પ્રકારની ઈતિ-ઉપદ્રવ-થી નહિ ખરેલાં અર્થાત્ એમનાં પાંદડાં એવાં ઘાટાં હતાં કે તેમાં ક્યાંય છિદ્ર જ ન જણાય, એ વૃક્ષોનાં પાકાં ઘરડાં પાંદડાં તો ખરી પડેલાં અને તાબાં નવાં ફૂણાં પાંદડાંને લીધે એ, લીલા લીલા કાચ જેવા ઓપતા, વૃક્ષોની ટોચે આવેલા નવા કોમળ કિસલયો શિખરની જેમ હલ્યા કરતા, છએ ઋતુઓમાં એ બધાં કોળેલાં-કળીઓવાળાં, પુલેલાં-પુલોવાળાં, ફળેલાં-ફળોવાળાં, પલ્લવવાળાં, ગુચ્છાવાળાં અને ફળોના ભારથી નમેલાં રહેતાં.

એ ઉંચાં ઉંચાં તરુઓ ઉપર દંપતીરૂપ સૂડા, મોર, મેના, કોયલ, કોરક, કોબલ, લિંગાર, કોંડલક, જીવંજીવક, નંદીમુખ, કપિલ, કપિલાક્ષ, કારંડ, ચકવા, કલહંસ અને સારસ વગેરે પક્ષીઓ આમતેમ ઉડતાં, ફૂજતાં-મધુર કલકલ કર્યાં કરતાં, ભમરા-ભમરીઓનું ઝુંડ (એમની ઉપર) ગુંબરવામાં મસ્ત રહેતું.

રોગ વિનાના, કાંટા વગરના અને મધુર રસભર એ

તરુઓની^{૨૦} આસપાસ રિંગણી વગેરેના નાના છોડો તથા નવમાલિકા વગેરેના મંડપો શોભતા; એ બધાં વિશેષ ઉન્નત તરુવરો પર ધ્વજો ફરકયા કરતા.

અશોક વૃક્ષની ચારે બાબુ શોભાયમાન એ વૃક્ષકુંજ-માં ક્યાંય જાળિયાંવાળી ચોરસ વાવડીઓ, ક્યાંય ગોળ વાવો, ક્યાંય કમળોવાળાં નાનાં નાનાં પોખરો અને ક્યાંય પાણીથી ભરેલી લાંબી લાંબી સીધી નીકો વગેરે અનેક જાણશયો એ વૃક્ષઘટાની શોભામાં વળી વિશેષ વધારો કરતાં; જેટલી જાતની સુગંધો હોય છે તેટલી બધી એ ઘટામાંથી મહેકતી તેથી તેને લોકો 'ગંધધ્રાણિ'^{૨૧} કહેતા.

પદ્મવેલ, નાગવેલ, અશોકવેલ, ચંપકવેલ, આંબાવેલ,^{૨૨} વનવેલ, વાસંતીવેલ, માધવીવેલ, કુંદવેલ અને શ્યામવેલ વગેરે બીજી અનેક વેલડીઓથી એ વૃક્ષરાજી વીંટ-જાએલી રહેતી, વનરાઈના પ્રત્યેક વૃક્ષના મૂળમાં કે આસપાસ ઉગેલાં ડાલ વગેરે ઘાતકતૃણો નીંદી નાખેલાં હતાં અને ઉક્ત બધી વેલડીઓ ફળકુલોથી નિત્ય લચકતી રહેતી.

એ વનરાઈમાં કેટલાય કીડારથો, સંગ્રામરથો, ગાડાંઓ, ગોળ ઘુમ્મટવાળી પાલખીઓ, જૂલતી પાલખીઓ વગેરે અનેક પ્રકારનાં વાહનો છૂટેલાં રહેતાં, અને સુખે સુખે જવા આવવા માટે ઠેકઠેકાણે વિચિત્ર પ્રકારના સેતુઓ-પૂલો ગરનાળાંઓ બાંધેલાં હતાં તથા ફરવાહરવા માટે અનેક પાકા સુંદર માર્ગો^{૨૩} કરેલા હતા.

ઉક્ત વનરાજીથી વિરાજિત એ ઉત્તમોત્તમ અશોક-વૃક્ષ ઉપર રત્નોથી બનેલ, નિર્મળ, દેદીપ્યમાન, દેખાવડાં

સ્વસ્તિક, શ્રીવત્સ, નંદાવર્ત, વર્ધમાનક, ભદ્રાસન, કલશ, મત્સ્ય અને દર્પણુ—એ આઠ મંગલો^{૨૪} લટકાવેલાં હતાં.

વળી, વળના ડાંડાવાળાં સ્વપેરી પટ્ટાવાળાં કમળ જેવાં સુગંધી, કાળાં, નીલાં, લાલ, પીળાં અને ઘોળાં ચામરો ટાંગેલાં હતાં; એ ઉપરાંત એ અશોક તરુ ઉપર ખીન્ન ઘણાં ઉપરા-ઉપર લટકતાં છત્રો, ઉપરાઉપર લટકતી ધબ્બચો, ઘંટ અને ચામરની જોડી, સર્વરત્નમય પદ્મ, કુમુદ, નલિન, સુભગ, સૌગંધિક, પુંડરીક, મહાપુંડરીક, શતપત્ર અને સહ-સ્રપત્રના હાથો જોડેલા^{૨૫} હતા.

૪ એવા પૂજાપાત્ર એ અશોકવૃક્ષની નીચે એક મોટી કાળી શિલાપાટ હતી.

અશોક વૃક્ષના થડની લગોલગ આવેલી એ શિલા-પાટ ઉંચાઈ, લંબાઈ અને પહોળાઈમાં પ્રમાણુસર હતી.

જાંબુડાં, નીલાં કમળનો ઢગલો, મરકતમણિ, ખીયાનું વૃક્ષ, આંખની કીકી અને તરવારના વર્ણુ જેવી તે કાળી શિલાપાટ, આંજણુનાં વૃક્ષો, મેઘનો સમૂહ, નીલાં કમળ અને ઘલદેવના વસ્ત્રની માફક ચમકતી હતી તથા ભમરા-ઓનું ઝુંડ, આંખનો સુરમો, ગળીની ગોળીઓ, પાડાનું શિંગડું—એ ઘંઠાં કરતાંય વધારે કાળી તે શિલાપાટ, જ્ઞેના-રને કેમ જાણે પથરાઈને જોડેલા ભમરાઓનું ઝુંડ ન હોય એવો ભાસ કરાવતી હતી.

એનો કાળો રંગ ઘન-ઘેરો હતો, એ ક્યાંય કોઠ-લાની જેમ પોલી ન હતી, સ્વપમાત્રનાં પ્રતિબિંબો તેમાં આરિસાની પેઠે પડતાં, ઘાટે સિંહાસન જેવી આઠખૂણી એ

પાટની બધી બાબુની કેરોમાં મોતીઓ જડેલાં હતાં, ચામડાનું વસ્ત્ર, રૂબ, માખણ અને આકડાનું રૂબ એ બધાની જેમ એની સુવાળપ હતી: એવી રત્નમય^{૨૬} રમ્ય શિલા-પાટ એ અશોકવૃક્ષની નીચે આવેલી હતી.

૫ આ તરફ—

એ નગરીમાં રાજા સેય^{૨૭} અને રાણી ધારિણીનું રાજ્ય હતું.

રાજા સેય મહાન હિમાલય, મહાન મલયગિરિ, મંદરાચલ અને મહેન્દ્ર જેવો અડગ-અણુનમ હતો. અત્યંત વિશુદ્ધ-ખાનદાન-રાજકુલ^{૨૮} રાવલ-વંશનો એ રાજા બધાં રાજલક્ષણોથી વિભૂષિત હતો, એને બહુજનો બહુમાન આપતા-પૂજતા. સર્વગુણસંપન્ન ક્ષત્રિય લોહીનો એ રાજા સદા મુદ્ધિત રહેતો, એનો મૂર્ધાભિષેક થએલો હતો, એનાં માતાપિતા વિશુદ્ધ વંશનાં હતાં.

એ, મનુષ્યોનો ઈંદ્ર સેય રાજા સીમંકર સીમંધર ક્ષેમંકર ક્ષેમંધર હતો એ માટે જ જનપદનો પિતા જેવો હતો; જનપદનો પાલક અને પુરોહિત, જનપદમાં સેતુઓ^{૨૯} અને કેતુઓ કરનાર એ રાજા, નરવર, પુરુષપ્રવર, પુરુષ-સિંહ, પુરુષવ્યાઘ્ર, પુરુષાશીવિષ, પુરુષવરપુંડરીક અને પુરુષવરગંધહસ્તી હતો.

સમૃદ્ધિવાળો ક્રાંતિએ દીપતો એ સેય નૃપ પ્રસિદ્ધ હતો. ભવનો, શયનો, આસનો, યાનો અને વાહનો એની પાસે વિપુલ-વિસ્તીર્ણ હતાં, એના ભંડારમાં ઘણું ધન, સુવર્ણ અને રજત-રૂપું ભરેલું હતું, અર્થલાભના^{૩૦} ઉપાયોને કરી જાણનાર એના રાજ્યમાં એઠવાડમાં પણ ઘણાં ભાત-

પાણી ફેંકી દેવામાં આવતાં અર્થાત્ લોકો ખાધેપીધે સુખી હતા.

ઘણા દાસો, દાસીઓ, બળદો, પાડાઓ, ગાયો અને ઘેટાંઓનો એ પ્રભુ^{૩૧} હતો, એનો યંત્રકોશ, અન્નકોશ, ધનકોશ અને આયુષકોશ ભરેલો રહેતો, બહુ દૂબળાઓનો એ મિત્ર હતો—એવો એ સેય રાજા આમલકખ્પા નગરીમાં અકંટક રાજ્ય ચલાવતો હતો—એના રાજ્યમાં કયાંય દુકાળ, મરકી વગેરે ઉપદ્રવો ન હતા, સદા સુભિક્ષ રહેતો એથી એનું રાજ્યશાસન શિવસ્વપ્ન અને ક્ષેમસ્વપ્ન લેખાતું.

૬ રાણી ધારિણી હાથેપગે સુકુમાળ હતી, તેની પાંચે ઈંદ્રિયોમાં કે અંગમાં કોઈ પ્રકારની ખોડ ન હતી, તેનાં અંગપ્રત્યંગો સામુદ્રિક લક્ષણો,^{૩૨} વ્યંજનો અને ગુણોથી યુક્ત હતાં, વજનમાં અને ઉંચાઈમાં તે બરાબર માપસર^{૩૩} હતી, દેખાવમાં ચંદ્ર જેવી પ્રિયકર જણાતી, મુઠીમાં આવી બ્રહ્મ એવી તેની પાતળી કડ^{૩૪} મજબૂત અને ત્રિવલીવાળી હતી.

પૂર્ણચંદ્રમુખી એ રાણી કાનોમાં કુંડળ પહેરતી, કપોલો ઉપર કર્તૂરી લગાડતી, એની આકૃતિ, શૃંગાર અને વેશ બધું ચારુ—સારું હતું, બોલવે, ચાલવે અને હસવે એ કુશળ હતી, વિવિધ ચેષ્ટાઓ, વિવિધ વિલાસો, લલિત સંલાપો અને યુક્ત ઉપચારો કરવામાં તે વિશેષ નિષ્ણાત હતી.

એવી એ અંગે અંગે અનુપમ લાવણ્ય ધરતી ધારિણી રાણી સેય રાજા સાથે અનુરક્ત હતી અને તેની સાથે મનુષ્યના શબ્દ, સ્પર્શ, રસ, સ્વપ્ન, ગંધ એ પાંચ પ્રકારના કામલોગોને^{૩૫} અનુભવતી રહેતી હતી.

૭ આ તરફ—

એ રાજા રાણીના રાજ્યકાળમાં ગામેગામ ફરતા અને સુખે સુખે વિહરતા શ્રમણ ભગવાન મહાવીર^{૩૬} આમલકરૂપા નગરી તરફ પધાર્યા, અને નગરીથી બહાર ઈશાનખૂણા તરફના અંબસાલવણુ ચૈત્યમાં પૂર્વવર્ણિત વનખંડથી વિરાજિત અશોક વૃક્ષની નીચે આવીને ઊતર્યા, ત્યાં તેઓ યથોચિત અવગ્રહ^{૩૭} ધારણુ કરી પૂર્વાભિમુખ^{૩૮} થઈ એ કાળી શિલાપાટ ઉપર પર્યકાસને^{૩૯} રહી સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા રહેવા લાગ્યા.

એ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર આદિકર, તીર્થકર, સ્વયંસંબુદ્ધ, પુરુષોત્તમ, પુરુષસિંહ, પુરુષવરપુંડરીક, પુરુષવરગંધહસ્તી, અભયદાતા, નેત્રદાતા, માર્ગદર્શક, શરણુદાતા, જીવિતદાતા,^{૪૦} ક્ષીપસમાન, ત્રાણુસ્વપ, શરણુસ્વપ, ગતિ-આશ્રય-સ્વપ, આધારસ્વપ, ધર્મચક્રને પ્રવર્તાવનાર, વિશુદ્ધ જ્ઞાન અને દર્શનથી યુક્ત, છદ્મરહિત, જિન-જય મેળવનાર, જિતાવનાર,^{૪૧} તરનાર, તારનાર, મુક્ત, મુકાવનાર, બુદ્ધ, ઊંચ આપનાર, સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી અને અપુનરાવર્તનની શિવસ્વપ, અચલ, અરોગ, અક્ષય અવ્યાબાધ સિદ્ધિને મેળવવાના અભિલાષી એવા હતા.

૮ એમના શરીરની ઉંચાઈ^{૪૨} સાત હાથ, સંસ્થાન સમચોરસ અને સંહનન-શરીરનો ઝાંઘો-વજ્ર જેવો મજબૂત હતો. શરીરની અંદરના વાયુઓ અનુકૂળ રહેતા, મલાશય કંક પક્ષીના મલાશય જેવો નીરોગ, જઠર પારેવાના જઠર જેવું તીવ્ર, મલવિસર્જનનાં સ્થાન પક્ષીનાં મલ-

વિસર્જનનાં સ્થાન જેવાં નિર્લેપ અને પીઠ, અન્ને તરફનાં પાંસળાં તથા ઉરુ સુબ્ધત હતાં.

એમનો શ્વાસ સુગંધી,^{૪૩} નીરોગી ઉત્તમ માંસ, છળી ઉદાત્ત અને પ્રશસ્ત, શરીર નિર્મળ અને અંગેઅંગમાંથી અરતું લાવણ્ય અસાધારણ હતું.

લોઠાના ઘણુની જેવી સુખદ્ધ સ્નાયુવાળી અને શિખર જેવી ઉન્નત ખોપરી ઉપર શિરોભાગ, માથાના વાળ ઘન-નિચિત-લગોલગ ઉગેલા-વાંકડિયા જમણા વાંકવાળા સુંવાળા અને ભમરા જેવા કાળા, વાળ ઉગવાની ચામડી-કેશાંતભૂમિ-સોના જેવી ચમકતી અને દાડિમના કુલ જેવી સિન્ધ, છત્ર જેવું ઉંચું ઉત્તમ ઉત્તમાંગ-મસ્તક, વ્રણવિનાનો એકસરખો અર્ધચંદ્ર જેવો લલાટપટ્ટ અને પૂર્ણચંદ્ર સમાન સોમાકાર મુખ,

સાંભળવામાં સરવા પ્રમાણ્યુક્ત અન્ને કાન, માંસથી ભરેલા પુષ્ટ અન્ને કપોલ, ધતુષ જેવી વાંકડી કાળી આછી ભમરો, ખીલેલાં કમળ જેવાં એકાદ ઘોળા વાળવાળી^{૪૪} પાંપણવાળાં અન્ને નયનો, ગરુડની નાસિકા જેવી ઉત્તુંગ લાંબી સરળ નાસિકા, પરવાળા જેવા અન્ને હોઠ,

ચંપાની કળી જેવા નિર્મળ^{૪૫} એક શ્રેણીગદ્ધ બધા દાંત, અગ્નિથી ધમેલા સોનાના જેવું રાતું તાળવું અને જીભ, અવસ્થિત-અવસ્થાસૂચક અને સુવિભક્ત રમશ્રુ-દાઠી મૂંછ,^{૪૬} શાર્દૂલની હડપચી જેવી માંસલ પ્રશસ્ત હડપચી,

પ્રમાણ્યસર ચાર આંગળ ઉંચી ઉત્તમ શંખ જેવી રૂપાળી ડોક, ઉત્તમ પાડો વરાહ સિંહ શાર્દૂલ બળદ

અને હાથીના ખલા જેવા ભરાવદાર મજબૂત ખલા, સુખદ્ધ સાંઘાવાળી સુખિલદ્ધ સ્થિર પુષ્ટ પોંચામાં સુસંસ્થિત નગરના દરવાજા પાછળ રહેલા ભોગળ જેવી ગોળ અને ઘોંસરા જેવી લાંબી ભુજાઓ,

શેષનાગે વિસ્તારેલી કૃષ્ણ જેવા વિપુલ અને ઉંચા કરેલા ભોગળ જેવા દઢ બાહુઓ, રાત્રી કોમળ માંસલ અને શુભ ચિહ્નોવાળી હથેળી, પાંચે આંગળીઓ સિધ્ધી કરતાં જેમાં એક પણ કાણું ન દેખાય તેવો નિશ્ચિદ્ર પ્રશસ્ત પંજે, લોહીથી ભરેલી કોમળ પાંચ પાંચ આંગળીઓ, તાંબા જેવા રાતા સ્નિગ્ધ ચમકતા નખો,

હથેળીમાં ચંદ્ર, શંખ, ચક્ર, સ્વસ્તિક અને સૂર્યની જેવી રેખાઓ, પહોળી વિશાળ સોનાની પાટ જેવી ઉજ્જવલ સમતલ-એક સરખી અને શ્રીવત્સના^{૪૭} ચિહ્નથી શોભતી છાતી, હાડકાં ન દેખાય તેવો માંસલ બરડો, કનકની કાન્તિ જેવી કાન્તિવાળું રોગરહિત નિર્મળ સુખત શરીર,

સંગત સંનત સુંદર અને સુખત પડખાંઓ, કાખની નીચેના બન્ને બાહુના ભાગો બરાબર પ્રમાણુસર અને પુષ્ટ, આછી ઋણુ સ્નિગ્ધ અને રમણીય ફેવાટી-રોમરાઈ, માછલી અને પક્ષીની કુક્ષિ જેવી સુખત પુષ્ટ કુક્ષિ, માછલીના ઉદર જેવું ચમકતું ઉદર, ઈંદ્રિયો બધી નિર્મળ,

પદ્મ જેવી વિશાળ નાભિ, મુસલ દર્પણુ અને વજના મધ્ય જેવો મધ્યભાગ,^{૪૮} ઉત્તમ ઘોડો અને સિંહની કટી જેવો કટી ભાગ, શ્રેષ્ઠ ઘોડાના ગુપ્ત ગુહ્ય ભાગ જેવો ગુપ્ત સુખત અને નિરુપલેપ ગુહ્ય ભાગ,

ઉત્તમ હાથી જેવી મલપતી લલિત અને વિક્રમવાળી ગતિ, હાથીની સુંઠ જેવા શોભન ઉરુઓ, ઢાંકણીમાં બરાબર બેઠેલા માંસલ બન્ને ઘુંટણો, હરણી જેવી રુડી વૃત્ત જંઘાઓ, સુશ્લિષ્ટ સુસંસ્થિત અને બહાર ન કળાય તેવી ઘુંટીઓ,

કાચબાના ચરણ જેવા સુપ્રતિષ્ઠિત ઉન્નત ચારુ ચરણો, નાની મોટી છતાં પગની આંગળીઓ સુસંહત અને કોમળ, પગના નખો રાતા અને ચમકતા, તળિયાં રાતાં કમળના પત્ર જેવાં સુકોમળ અને મૃદુ, પગમાં પર્વત નગર મગર સાગર ચક્ર વગેરેની જેવી ઉત્તમ રેખાઓ,

વિશિષ્ટ રૂપ બલ્લવલ્યમાન અગ્નિ, ચમકતી વીજળી, અને તરુણ સૂર્યની જેવું ઉગ્ર તેજ તથા અંગમાં ઉત્તમ પુરુષનાં અંગમાં હોય એવાં એક હબ્બર આઠ સુલક્ષણો:^{૪૯} શ્રમણુ ભગવાન મહાવીર શરીરે એવા પ્રકારના હતા.

૯ સ્વભાવે શ્રમણુભગવાન મહાવીર અનાસ્રવ-આસ્રવ^{૫૦} વિનાના-સામાજિક વા આધ્યાત્મિક દૂષણુ જેથી ઉત્પન્ન થાય તેવી પ્રવૃત્તિ વિનાના, મમતારહિત, અક્રિયન^{૫૧}-ઐચ્છિક ગરીબીને વરેલા-અપરિચ્છી, સંસારના સ્રોતે-પ્રવાહે-નહિ વહેનારા, આસક્તિ વિષયાનુરાગ દ્વેષ અને અજ્ઞાનથી પર રહેલા, નિર્ઘ્રંથ પ્રવચનના ઉપદેશક, શ્રમણુ શાસ્તાઓના નાયક-તેમના વ્યવસ્થાપક, શ્રમણોના અધિપતિ, શ્રમણુવૃંદમાં પરિવર્તન કરનાર^{૫૨} -કાન્તિ કરનાર, ખુદ્ધોને છાજે એવા ચોત્રીશ અતિશયોથી^{૫૩} સંપન્ન હતા.

વચનના પાંત્રીશ ગુણોથી^{૫૪} સંયુક્ત એવા શ્રમણુ ભગવાન મહાવીર જે વખતે આમલકખ્યા નગરીમાં આવ્યા તે વખતે

તેમની સાથે આકાશગત ધર્મચક્ર આકાશગત^{૫૫} છત્ર આકાશગત શ્વેત ચામરો, પાદપીઠ સહિત આકાશસ્ફટિકમય-સ્વચ્છ-સિંહાસન અને આગળ ખેંચાતો^{૫૬} ધર્મધ્વજ એ બધું હતું; તથા ચૌદ હજાર શ્રમણો^{૫૭}—સાધુઓ અને છત્રીશ હજાર શ્રમણીઓ સાથે સંપરિવરેલા શ્રમણુ ભગવાન મહા-વીર કરતા કરતા ત્યાં આવ્યા હતા.

૧૦ જે વખતે શ્રમણુ ભગવાન મહાવીર ત્યાં આવ્યા તે વખતે આમલકપ્પા નગરીમાં ઠેરઠેર—તરલેટામાં ત્રિકમાં ચોકમાં ચાચરમાં ચતુર્ભુજોમાં—ચોકઠામાં—રાજમાર્ગમાં અને શેરીઓમાં—જ્યાં સાંભળો ત્યાં ઘણા લોકો^{૫૮} પરસ્પર એમ કહેતા હતા કે હે દેવાનુપ્રિયે ! આકાશગત છત્ર વગેરે સાથે સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા શ્રમણુ ભગવાન મહાવીર અહીં આવ્યા છે તો તેવા પ્રકારના અરહંત ભગવંતોનાં માત્ર નામગોત્ર પણ કાને પડે તોય મોટો લાભ છે, તો પછી તેમની સામે જવાનો તેમને વાંદવાનો નમવાનો તેમની પાસે જઈ કેટલાક ખુલાસા પૂછવાનો અને તેમની પર્યુપાસના-સેવા કરવાનો પ્રસંગ મળે તો તો જે લાભ થાય તે માટે કહેવું જ શું ?

૧૧ આર્ય પુરુષનું એક પણ ધાર્મિક સુવચન કાને પડે તોપણ તે શ્રેયસ્વ છે તો પછી તેમની પાસે જઈ વિપુલ અર્થ—ઘણી હકીકતો જાણવાનો પ્રસંગ સાંપડે તો તેથી જે શ્રેય થાય તે માટે કહેવું જ શું ?

૧૨ તો હે દેવાનુપ્રિયે ! આપણે જઈએ અને શ્રમણુ ભગવાન મહાવીરને વાંદીએ નમીએ સત્કારીએ સન્માનીએ

અને કલ્યાણસ્વપ મંગળમય દિવ્ય ચૈત્યની પેઠે તેમની પર્યુપાસના કરીએ તો એ, આપણે માટે આ ભવ પરભવ અને જન્મ જન્માંતરમાં હિતસ્વપ થશે, સુખસ્વપ અને નિઃશ્રેયસસ્વપ નીવડશે.

૧૩ આમ વિચારીને ઘણા ઉચ્ચો^{૫૯} ઉગ્રપુત્રો ભોગો ભોગપુત્રો રાજન્યો ક્ષત્રિયો બ્રાહ્મણો ભટો યોધો પ્રશાસ્તાઓ મલ્લકિઓ લિચ્છવિપુત્રો લિચ્છવિઓ અને બીજા ઘણા માંડલિક રાજાઓ યુવરાજો રાજમાન્ય પુરુષો મડંબાધિપો કૌટુંબિકો-કણ્ઠીઓ ઇલ્યો શ્રેષ્ઠિઓ સેનાપતિઓ સાર્થ-વાહો વગેરે અનેક લોકો જ્યાં ભગવાન ઊતર્યા હતા ત્યાં જવા નીકળ્યા.

૧૪ એમાંના કેટલાક^{૬૦} શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વાંદવાની-નમવાની વૃત્તિવાળા હતા, કેટલાક માત્ર ભગવાનને જોવાના ઇચ્છુક હતા, કેટલાક તો ‘ભગવાન કેવા હોય’ એ જાતના કુતૂહલથી જવા પ્રેરાયા હતા, કેટલાકને અર્થવિનિશ્ચય-બુલાસા મેળવવા હતા, કેટલાકને એમ હતું કે ત્યાં જઈશું તો અશ્રુતપૂર્વ સાંભળશું અને જે સાંભળ્યું છે તે સંબંધી શંકાઓ દૂર કરશું, કેટલાકે એમ ધારેલું કે આપણે તો ભગવાનની પાસે સર્વ પ્રકારે મુંડલાવ ધારણ કરી અગાર-ઘર છોડી અનગાર થશું, કેટલાકે એવો સંકલ્પ કરેલો કે આપણે પાંચ અભુવ્રતવાળો અને સાત શિક્ષા-વ્રતવાળો એમ બાર પ્રકારનો ગૃહિધર્મ સ્વીકારશું, કેટલાક તો માત્ર જિનભક્તિના રાગથી પ્રેરાયા હતા અને કેટલાક ગતાનુગતિક હતા અર્થાત્ તેઓ એમ સમજેલા કે આ

બધા બંધ છે ત્યારે આપણે પણ જલુ' એ શિષ્ટતા છે—
ચોગ્ય છે : એમ બુદ્ધી બુદ્ધી વૃત્તિવાળા તેઓ બધા લગવા-
નની પાસે જવા નીકળ્યા.

૧૫ શ્રમણુ લગવાન મહાવીરની પાસે જનારા એ
બધા નહાએલા, તેમણે બલિકર્મ^{૧૨} કરેલું, તિલક વગેરે લગા-
ડેલાં, માથે ડોકે માળાઓ નાખેલી, હાર અર્ધહાર ત્રણસરે
હાર લટકતાં ઝુંમણાં કટિસૂત્ર-કણુદોરો વગેરે આભરણો
પહેરેલાં અને સુંદર વસ્ત્રો સજેલાં તથા શરીરે ચંદન લગાડેલું,

એઓ કેટલાક ઘોડે ચડેલા, કેટલાક હાથી ઉપર
બેઠેલા, રથ ઉપર ચડેલા, ધુમ્મટવાળી પાલખીમાં બેઠેલા,
અને ઝૂલતી પાલખીમાં આવેલા હતા; વળી મોટા જનસમુદા-
યથી વિટાએલા કેટલાક માત્ર પગે ચાલીને જતા હતા.
એ બધા જનારાઓનો અવાજ એટલો બધો થતો હતો કે
બાણે કોઈ બળબળેલો મહાસમુદ્ર ગાજતો ન હોય.

૧૬ આમલકપ્પા નગરીથી બહાર ઈશાન ખૂણામાં
આવેલા અંબસાલવણુ ચૈત્યમાં એઓ બધા જઈ પહોંચ્યા.
ત્યાં છત્ર વગેરે તીર્થકરના અતિશેષો જ્ઞેતાં તેઓ પોત-
પોતાનાં યાન વાહન ઊભાં રાખી ઊતરી પડ્યા—યાનો છોડી
નાખ્યાં, વાહનો ચરવા છૂટાં મૂકી દીધાં અને એઓ લગ-
વાનની પાસે આવી પહોંચ્યા, તેમને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દીધી,
વંદના કરી નમસ્કાર કર્યો અને લગવાનની શુશ્રૂષા કરતા
તેઓ બહુ દૂર નહિ તેમ બહુ નજીક નહિ એ રીતે હાથ
જોડીને તેમની સામે વિનયપૂર્વક બેઠા.

આમલકપ્પાને રાજ સેય અને રાણી ધારિણી પણ એ બધાંની સાથે શ્રમણુ ભગવાન મહાવીરની સેવામાં જોડાયાં હતાં.

૧૭ આમલકપ્પાના રાજ સેય, રાણી ધારિણી અને ત્યાંના જનસમુદાયને ઉદ્દેશીને શ્રમણુગણમાં પરિવર્તન કરનાર શ્રમણુ ભગવાન મહાવીરે પોતાની ધર્મસંશોધક વાણી સંભળાવી. તેમણે ૨૨કહ્યું કે—

(૧) “ જે મનુષ્યો દુર્બુદ્ધિથી પ્રેરાઈને પાપકર્મો કરી તે દ્વારા ધન પેદા કરે છે તેઓ આ વિરાટ વિશ્વને દુઃખના ઊંડા ખાડામાં ધક્કેલે છે અને પોતે પણ સતત તરફડિયાં મારતાં મારતાં ઝુરી ઝુરીને ઉપડી જાય છે—છેવટે લેશ પણ શાંતિ પામતા નથી. આ સંસારમાં શાંતિ પણ છે અને અશાંતિ પણ છે. શાંતિ કે અશાંતિ મેળવવી માનવીના પોતાના હાથનીજ વાત છે. મનુષ્યમાં તૃષ્ણાવૃત્તિ વિશેષ બળવાન છે તેને લીધે એ સુખદુઃખનું ખરું સ્વરૂપ સમજી શકતો નથી, ઉલટું દુઃખને સુખ સમજે છે અને સુખને દુઃખ સમજે છે. એ તૃષ્ણાવૃત્તિની પ્રબળ બળવત્તાનેજ લીધે ક્રોધ વધે છે, મૂઠતા વ્યાપે છે અને મનુષ્ય પોતાનું—પોતાના સ્વરૂપનું—પોતાના કર્તવ્યનું ભાન ભૂલી જાય છે એટલે આખર તે માનવ મટી દાનવી વૃત્તિ ઉપર આવી જાય છે. આમ થવાથી મનુષ્યોની પરસ્પર હિતકારિણી બંધુતાની વૃત્તિ શિથિલ થાય છે, તેથી અન્યોઅન્ય વૈર-વૃત્તિ પેદા થઈ સર્વત્ર અશાંતિ ઉપજાવે છે. શું મનુષ્ય, પશુ કે પક્ષીઓ વા આ સ્થાવર જગત એ બધું એ ધખ-

ધખતી અશાંતિમાં હોમાય છે, માટેજ ધન પેદા કરનારા લોકોએ પરસ્પર અંધુતાની વૃત્તિનો નાશ ન થાય તે તરફ વિશેષ લક્ષ્ય રાખી પોતપોતાનો વ્યવહાર કરવો ઘટે. અન્યથા કોઈનું શ્રેય થવાનું નથી. માત્ર ધન પેદા કરનારો આ વિચાર લાગ્યેજ કરે છે કે તેની ધનતૃષ્ણાની આગમાં આજસુધીમાં કેટલાં માનવી હોમાયાં, કેટલાં પશુઓ અને પક્ષી બળીને ખાખ થઈ ગયાં, કેટલાં કોટિ વૃક્ષો કપાયાં, કેટલાં બધાં સ્વચ્છ પાણીનો હોમ થઈ ગયો, કેટલી બધી સ્વચ્છ હવાને બગાડી નાખી તેનો વિનાશ થયો અને વિનાશ પામતી કેટલી આગે કેટકેટલાંને બાળી નાખ્યાં. ધન પેદા કરવાની આ રીતનુંજ નામ દુર્બુદ્ધિ છે-ઘેર હિંસા છે-પરસ્પર અંધુતાની વૃત્તિ શિથિલ થવી એ દાનવી વૃત્તિનું સુખ્ય લક્ષણ છે. એ ધર્મની, પુણ્યની, સુખની અને પ્રાણી માત્રની નાશક છે એ ભૂલવું ન જોઈએ. ક્રિયાકાંડનું હાડપિંજર એ વિશુદ્ધ ધર્મ નથી પણ તે હાડપિંજરમાં પરસ્પર અંધુતારૂપ અહિંસાવૃત્તિનો પ્રાણ સંચારવો એજ શુદ્ધ ધર્મનો પાયો છે, માટેજ આર્ય પુરુષોએ એક અહિંસાને પરમ ધર્મ કહેલો છે.

(૨) “વિલાસી મનુષ્ય એમ માનતો હોય કે મારું શરણુ તો ધન છે, મારે પરસ્પર અંધુતાની વૃત્તિ કેળવવાની શી જરૂર છે? તો એમ માનતો એ મૂઠ ખાંડ ખાય છે. માત્ર ધન હોવાને લીધે આજસુધીમાં કોઈનું ત્રાણ થયું નથી અને હવે પછી થશે પણ નહિ. આ લોક કે પરલોકમાં તેજ સુખી થશે કે જેનામાં વ્યાપક બ્રાતૃભાવની જ્યોતિ પ્રકટી હોય અને જેનો બધો વ્યવહાર એ વ્યાપક

આતૃલાવ ઉપરજ ચાલતો હોય.

(૩) “ તૃષ્ણાનું ચક્ર એટલું બધું પ્રબળ છે કે મનુષ્ય તેનાથી શીઘ્ર છૂટો થઈ શકતો નથી—ઈચ્છા છતાં પોતાના વ્યવહારોમાં વિવેકપૂર્વક રહી શકવામાં શિથિલતા આવ્યા કરે છે; આમ છતાં સુમુક્ષુ જનોએ ગલરાવાનું નથી જ, તેઓએ તો વારંવાર પ્રબળ પ્રયત્ન કર્યા કરવાનો છે અને તૃષ્ણાની પ્રવૃત્તિઓના પાશમાં ન ફસાતાં આત્મસંશોધનોના પ્રયત્નોમાં મર્યાજ રહેવાનું છે.

(૪) “ જુઓ—જે આ શ્રમણો અહીં ઘેઠેલા છે તેઓ તૃષ્ણાના ચક્રથી છૂટવા માટેજ શ્રમ કરી રહ્યા છે. તમે એમ ન સમજતા કે શ્રમણનો માત્ર વેશ પહેરવાથી શ્રમણ થઈ જવાય છે. આ તો એક પ્રકારની શાળા છે. જેમ તમે નિશાળમાં જઈને અંકજ્ઞાન વગેરે વિદ્યાઓ શિખો છો તેમ આ મારી શાળાના શ્રમણ વિદ્યાર્થીઓ તૃષ્ણાના ચક્રને છેદવાની વિદ્યાઓ શિખી રહ્યા છે, તેઓ એ માટે સખળ પ્રયત્ન કરે છે, છતાંય તૃષ્ણાનાં નવાં નવાં સ્વપો તેમને વારંવાર સતાવે છે જેથી તેઓમાં પણ ભારે અસમંજસતા ફેલાઈ રહે છે; આમ છતાંય તેમને કહું છું કે તેઓએ સુમુક્ષાવૃત્તિનો એક છાંટો બાકી હોય ત્યાંસુધી જરાય ગલરાવાનું નથી, પણ આરંભેલા પ્રયત્નમાંજ દિનપ્રતિદિન શિથિલતા છોડી સવિશેષ ઉગ્ર બનવાનું છે. કોઈ તમે કહેશો કે શ્રમણ થયા પછી વળી તૃષ્ણા શાની? તો મારે જણાવવું જોઈએ કે તૃષ્ણા કાંઈ ધનની, સ્ત્રીની કે પુત્રની જ હોય છે એમ નથી, એ તો અનેક સ્વાંગો કરીને પ્રાણી-

માત્રને સતાવ્યા કરે છે. શ્રમણોએ ધન મૂક્યું, સ્ત્રી અને વહાલાં માતપિતા છોડ્યાં છતાં તેઓમાં વેશની, ઉપકરણની, ખાવાપીવાની, ચેલાચારીની, ગુરુની, ઉપાસકની, વાચનાની, વેશમાં પણ અમુકજ પ્રકારના વેશની અને સૌથી મોટામાં મોટી હાનિકારક તૃણ્યા મોટા થવાની-મોટા કહેવરાવવાની છે. તૃણ્યાનાં આ રાક્ષસી સ્વસ્વપો આ શ્રમણોને પણ ઘડીએ પણે નડ્યાજ કરે છે-વેશ અને ઉપકરણોની તૃણ્યામાંથી ખચવા નગ્નભાવ ધારણ કરવા જતાં તેનીજ એક તૃણ્યા ખંધાઈ ગઈ, ખાવાપીવાની જાળમાંથી ખચવા અનશનવ્રતો આહરતાં તેમાંજ ફસાઈ જવાજેવું થયું, મનને ઠેકાણે લાવવા ભયંકર ઉચ્ચ તપો, ઘોર દેહદંડનો અને કેશતુંચન વગેરે ઘોરાતિઘોર બાહ્ય કષ્ટો કરવા જતાં તેમાંજ ટેવાઈ રસલીન થવા જેવું થયું : આમ અનેક ઉચ્ચ ઉપચારો ચાલુ છતાંય હજી આ શ્રમણો ઠેકાણે આવતા નથી; તેમ છતાંય મારી શ્રદ્ધા છે-મારો અચળ વિશ્વાસ છે કે પ્રબળ પ્રયત્નની સામે તૃણ્યા એક ક્ષણ પણ ટકી શકવાની નથી. મારા પોતાના જાતિ અનુભવથી કહું છું કે તમે પણ તૃણ્યાની સામે મોરચા માંડશો તો જરૂર તેને છેદીને વિજય વરવાનાજ.

(પ) “ ઘેર સોના રૂપાના કૈલાસ પર્વત જેવડા અસંખ્ય પહાડો હોય તોપણ એ દુઃખદ તૃણ્યા શમતી નથી-એ તો આકાશ જેવી અમાપ છે. એનું શમન તો વિવેકપૂર્વક રહેવામાં છે અને તે પ્રમાણે પોતપોતાના સર્વ વ્યવહારો ચલાવવામાં છે. ”

સર્વ સુખકર ભ્રાતૃભાવને ફરીવાર યાદ દેવરાવી ભગવાને પોતાની દેશના પૂરી કરી.

આમલકખાનેા એ જનસમુદાય લગવાનની ઉક્ત દેશના સાંભળીને વિશેષ પ્રમુદિત થયેા અને ‘લગવાને નિર્ગ્રથ પ્રવચન ઠીક કહી બતાવ્યું છે’ ‘એવો કેાઈ શ્રમણ કે બ્રાહ્મણ નથી જે આ પ્રકારની ધર્મદેશના કરી શકે’ એમ કહેતો કહેતો એ સમુદાય પોતપોતાના સ્થાનકે જઈ પહોંચ્યો.

૧૮ રાજ સેય અને રાણી ધારિણી પણ લગવાનની એ અપૂર્વ દેશના સાંભળીને પ્રસન્ન પ્રસન્ન થઈ ગયાં, તેમણે લગવાનને વંદન-નમન કરી કેટલાક પ્રશ્નોના ખુલાસા પૂછી લીધા અને પછી તેઓ નિર્ગ્રથ પ્રવચનની તેમજ લગવાનની યશોગાથા ગાતાં ગાતાં પોતાને મહાલયે આવી પહોંચ્યાં.

૧૯ જે સમયે શ્રમણ લગવાન મહાવીર આમલકખા નગરીની બહાર આવેલા અંબસાલવણુ ત્રૈત્યના ^{૧૩}સમવસરણુ- માં બિરાજતા હતા તે કાલે તે સમયે ^{૧૪}સૌધર્મકલ્પમાં સૂર્યોલ વિમાનમાં સુધર્મા નામની સભામાં સૂર્યોલસિંહાસન ઉપર બેઠેલો સૂર્યોલદેવ પોતાના વિપુલ અવધિવડે સમગ્ર જંબૂ- દ્વીપ તરફ નજર નાંખી તેને બરાબર નિરખી રહ્યો હતો.

૨૦ એ સૂર્યોલદેવના પરિવારમાં ચાર હજાર સામાનિક દેવો, પોતપોતાના પરિવારથી વિંટળાએલી તેની ચાર પદ્મ- રાણીઓ, ત્રણ સભાઓ, સાત સેનાઓ, સાત સેનાધિપતિઓ, સોળ હજાર આત્મરક્ષક દેવો અને સૂર્યોલવિમાનમાં રહે- નારા બીજા પણ ઘણા દેવો અને દેવીઓ હતાં.

૨૧ સૂર્યોલસિંહાસન ઉપર બેઠેલો તે સપરિવાર સૂર્યા- ભદેવ-નાટય, ગીત, વાદ્ય, તંત્રી, તલ, તાલ, બીજાં વિવિધ વાજાંઓ અને વાદનકળામાં દક્ષ પુરુષ જેને વગાડે છે

એવો મેઘની પેઠે ગાજતો મૃદંગ-એ બધાંમાંથી નીકળતા મધુર સ્વરો સાંભળતો સાંભળતો દિવ્ય ભોગોને ભોગવતો રહેતો હતો.

૨૨ સૂર્યાભદેવે સમગ્ર જંબૂદ્વીપને નિરખતાં નિરખતાં ભારતવર્ષમાં આમલકખા નગરીની બહાર અંબસાલવણુ ચૈત્યમાં આવી રહેલા અને યોગ્ય અવગ્રહપૂર્વક સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા શ્રમણુ ભગવાન મહાવીરને જોયા.

૨૩ ભગવાનનું દર્શન કરીને તે સૂર્યાભદેવ ૬૫ હુષ્-વાળો, તોષવાળો અને આનંદિત ચિત્તવાળો થયો તથા ભગવાન તરફ એના મનમાં પ્રીતિ થઈ-પરમ સૌમનસ્ય થયું. હુષ્ના આવેગથી તેનું હૃદય ધબકવા લાગ્યું, એનાં કમળ જેવાં ઉત્તમ નેત્રો ખીલી ઉઠ્યાં, આનંદના વેગથી એનાં ઉત્તમ કડાં બેરખાં કેયૂર મુગટ બન્ને કુંડલો અને સુંદર હારથી સુશોભિત છાતી-એ બધું ચલાયમાન-હલું-હલું-થઈ ગયું.

૨૪ નીચે સુધી લટકતા પ્રલંબને અને કંપાયમાન થએલાં ખીન્નં આભૂષણોને ધારણુ કરતો તે સૂર્યાભદેવ ભગવાન મહાવીરને જોતાંજ સંભ્રમ સાથે ત્વરા અને ચપળતાપૂર્વક સિંહાસનથી ઊભો થઈ ગયો, પછી તેણે પાદપીઠ ઉપર ચડી પાદુકાઓ-મોજડીઓ-કાઠી નાખી અને તીર્થંકરની સામે સાત આઠ પગલાં જઈ ડાબો ઘુંટણુ ઉંચો કરી જમણો ઘુંટણુ ધરણી ઉપર ઢાળી મસ્તકને ત્રણુ વાર ધરણી ઉપર નમાવ્યું. પછી જરાક માથાને ઉંચું કરી

કડાં અને ઘેરખાંથી સ્તબ્ધ થએલી ભુબ્જ્યોને લેગી કરી, હશે નખ એક ળીબ્જને અડે એ રીતે બન્ને હથેળીઓ સાથે રાખી શિરસાવર્ત^{૧૫} પૂર્વક મસ્તકે અંબલિ બેડી તે આ પ્રમાણે યોદ્યો:

૨૫ યાવત્ અજરઅમર^{૧૬} સ્થાનને પ્રાપ્ત થએલા અરિહંત લગવંતોને નમસ્કાર થાયો, અજરઅમર સ્થાનને મેળવવાની વૃત્તિવાળા શ્રમણુ લગવાન મહાવીરને નમસ્કાર થાયો, અહીં રહેલો હું ત્યાં રહેલા શ્રમણુ લગવાન મહાવીરને વાંદું છું, ત્યાં રહેલા શ્રમણુ લગવાન મહાવીર અહીં રહેલા મને બુએ છે : એમ કરીને તે સૂર્યાભદેવ લગવાનને વાંદી નમી પાછો પૂર્વાભિમુખ થઈ સિંહાસન ઉપર બેસી ગયો.

૨૬ ત્યારપછી તે સૂર્યાભદેવના આત્મામાં ^{૧૭}ચિંતન-સ્વપ્ન, અભિલાષસ્વપ્ન આ આ પ્રકારનો મનોગત સંકલ્પ-વિચાર-ઉત્પન્ન થયો :

૨૭ “યોગ્ય અવગ્રહપૂર્વક સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા શ્રમણુ લગવાન મહાવીર જંબૂદ્વીપના ભારતવર્ષમાં આમલકખપા નગરીની બહાર અંબસાલવણુ ચૈત્યમાં આવીને વિહરે છે તે મારે માટે શ્રેયસ્વ છે.

૨૮ “તેવા પ્રકારના અરહંત લગવંતોનાં માત્ર નામ ગોત્ર કાને પડે તોપણુ તે મહાકલસ્વપ્ન છે, તો પછી તેમની સામે જવાનો, તેમને વાંદવાનો, નમસ્કાર કરવાનો, તેમની પાસેથી કેટલાક ખુલાસા પૂછવાનો અને તેમની ઉપાસના કરવાનો પ્રસંગ મળે તો તો કહેવું જ શું ?

૨૯ “આર્ય પુરુષનું માત્ર એક ધાર્મિક સુવચન કાને પડે તોપણ તે મહાફલસ્વપ છે, તો પછી તેમની પાસેથી વિપુલ અર્થ-ઉપદેશ-મેળવવાનો પ્રસંગ સાંપડે તો તો કહેવું જ શું ?

૩૦ “તો હું શ્રમણુ ભગવાન મહાવીરને વાંઢવા, નમવા, તેમનો સત્કાર કરવા, સન્માન કરવા તથા તે કલ્યાણસ્વપ, મંગળસ્વપ, ચૈત્યસ્વપ અને દેવસ્વપ શ્રમણુ ભગવાન મહાવીરની પર્યુપાસના કરવા બલિં.

૩૧ “શ્રમણુ ભગવાન મહાવીરની એ પર્યુપાસના મારે માટે-જન્મજન્માંતરમાં હિતકર, સુખકર, ક્ષમકર,^{૬૮} કલ્યાણકર નીવડવાની છે અને નીવડશે” : એમ તે સૂર્યાભદેવ વિચાર કરે છે. એ પ્રમાણે ગંભીરપણે વિચારીને તેણે પોતાના આભિયોગિક દેવાને બોલાવી તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું:

૩૨ “ હે દેવાનુપ્રિયો ! એમ છે કે, યોગ્ય અવગ્રહને શ્રદ્ધણુ કરી સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા શ્રમણુ ભગવાન મહાવીર જંબૂદ્વીપના ભારતવર્ષમાં આમલકપ્પા નગરીની બહાર અંબસાલવણુ ચૈત્યમાં આવીને વિહરે છે. તો હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે ત્યાં બચ્ચો અને અંબસાલવણુ ચત્યમાં બિરાજતા શ્રમણુ ભગવાન મહાવીરને ત્રણ પ્રહક્ષિણા કરી તેમને વાંઢો, નમો અને પછી તમારાં નામ અને ગોત્રો તેમને કહી સંભળાવો,^{૬૯} તથા શ્રમણુ ભગવાન મહાવીરના ઊતારાની આસપાસ ચારે બાજુ યોજન-પ્રમાણુ જમીનમાં અપવિત્ર, સડેલાં, દુર્ગંધી તણુબલાં, લાકડાં, પાંદડાં કે કચરો વગેરે જે કાંઈ પડયું હોય તેને

ત્યાંથી ઉઠાવી દૂર કરો અને એ જમીનને તદ્દન ચોક્ષી કરો. વળી, તેટલી જમીન ઉપર સુગંધી પાણીનો છંટકાવ એવી રીતે કરો જેથી ત્યાંની ઉડતી બધી ધૂળ એસી જાય, બહુ પાણીપાણી ન થાય અને વધારે કિચ્ચડ પણ ન થાય. પછી, જેની રજ જરા પણ ઉડતી નથી એવી જમીન ઉપર જલજ અને સ્થલજ એવાં પાંચ પ્રકારનાં સુગંધી પુષ્પોનો વરસાદ એવી રીતે વરસાવો કે ત્યાં બધાં પુષ્પો ચત્તાંજ પડે, તેમનાં ડિંટિયાં નીચે રહે અને એ પુષ્પો^{૭૦} બધે જમીનથી ઉંચે એક એક-બનુ-હાથ-સુધી ઉપરાઉપર ખીચાખીચ રહે. આ ઉપરાંત તે જમીનને કાળો અગર, ઉત્તમ કિનરૂ અને તુરુલ્લના સુગંધી ધૂપથી મધમધિત કરો અને એ રીતે એ ભૂમિને સર્વ પ્રકારે દિવ્ય કરો-જ્યાં ઉત્તમ દેવ આવી શકે એવી સુંદરમાં સુંદર, સુગંધીમાં સુગંધી અને પવિત્રમાં પવિત્ર બનાવો-આમ કરી કારવીને પછી મને શીઘ્ર સમાચાર પણ આપો.”

૩૩ આલિયોગિક દેવોએ ‘શ્રીમાન દેવ જે કહે છે તે બરાબર છે’ એમ કહી સૂયાલદેવની એ આજ્ઞાને તે સહર્ષ વિનયપૂર્વક હાથ જોડીને સ્વીકારી અને પછી તેઓ ઈશાનકોણ તરફ જવા નીકળ્યા. ઈશાનકોણ તરફ જઈ વૈક્રિયસમુદ્ધાત^{૭૧} વડે તેમણે સંખ્યેય યોજન લાંબો દંડ કાઢ્યો અર્થાત્ એ દ્વારા તે દેવોએ રત્ન, વજ્ર, વૈદુર્ય, લોહિ-તાક્ષ, મસારગદ્દલ, હંસગર્ભ, પુદ્ગલ, સૌગંધિક, જ્યોતિ-રસ, અંજનપુલક, અંજન, રજત, જાતરુપ, અંક, સ્ફટિક અને રિષ્ટનાં મોટાં-બાં પુદ્ગલો દૂર કરી સૂક્ષ્મ પુદ્ગલો

લીધાં. પછી ફરી પણ વૈક્રિયસમુદ્ઘાત કરી તેમણે પોતાનાં ઉત્તર વૈક્રિયરૂપો બનાવ્યાં. આ રીતે તેઓ—આલિયોગિક દેવો—પોતાનાં રૂપોને બનાવી ઘણી જ ત્વરાવાળી, વિશેષ વેગવાળી, અતિશય શીઘ્રતાવાળી, વધુમાં વધુ ચપલતાવાળી, પ્રચંડ દિવ્ય ગતિથી તીરછી દિશામાં જવા ઉપડ્યા. અસંખ્ય દ્વીપ અને સમુદ્રોની વચ્ચેવચ્ચ થતા તેઓ જંબૂદ્વીપના ભારતવર્ષમાં આવી પહોંચ્યા. પછી ત્યાં આમલકખ્ખા નગરીની બહાર જે તરફ અંબસાલવણુ ચૈત્યમાં શ્રમણુ ભગવાન મહાવીર બિરાજ્યા હતા તે તરફ જઈ તે આલિયોગિક દેવોએ ભગવાન મહાવીરની ફરતી ત્રણુ પ્રદક્ષિણુ કરી, તેમને વાંઘા, નમસ્કાર કર્યો અને પછી તેઓ આ પ્રમાણુ બોલ્યા:

૩૪ “હુ ભગવાન ! અમે સૂર્યાભદેવના આલિયોગિક દેવો છીએ, આપ દેવાનુપ્રિયને વાંદીએ છીએ, નમીએ છીએ, સત્કારીએ છીએ, સન્માનીએ છીએ અને કલ્યાણુરૂપ, મંગળરૂપ, દેવરૂપ અને ચૈત્યરૂપ એવા આપ દેવાનુપ્રિયની પયું-પાસના કરીએ છીએ.”

૩૫ ‘હુ દેવો’ એમ કહીને શ્રમણુ ભગવાન મહાવીરે તે દેવોને આ પ્રમાણુ કહ્યું:

“હુ દેવો ! એ પુરાતન છે, હુ દેવો ! એ કૃત્યરૂપ છે, હુ દેવો ! એ કરણીયરૂપ છે, હુ દેવો ! એ આચીર્ણુ છે, અને હુ દેવો ! એ સંમત મનાએલું છે કે ભવનપતિ, વાનવ્યંતર, જ્યોતિષિક અને વૈમાનિક દેવો અરહંત ભગવંતોને વાંદે છે, નમે છે અને તેમ કરી પોતપોતાનાં નામ—

ગોત્રો કહી સંભળાવે છે. હે દેવો ! એ પુરાતન પદ્ધતિ છે અને તે સમ્મત થએલી છે.”

૩૬ ત્યારપછી, શ્રમણુ ભગવાન મહાવીરે જેમને ઉક્ત રીતે કહેલું છે એવા તે આભિયોગિક દેવો હર્ષિત થયા અને યાવત્ પ્રકુલ્લ હૃદયવાળા થયા. તેમણે શ્રમણુ ભગવાનને વાંદી નમી ઉત્તરપૂર્વના ખૂણા તરફ જઈ વૈક્રિયસમુદ્ઘાત કર્યો, તે દ્વારા સંખ્યેય યોજન લાંબો દંડ કાઢ્યો અર્થાત્ એ સમુદ્ઘાતદ્વારા તે દેવોએ મોટાં-બહાં-પુદ્ગલોને દૂર કરી સૂક્ષ્મ પુદ્ગલો લીધાં. પછી ફરી પણ વૈક્રિયસમુદ્ઘાત કરી ૭૨૨ તે દેવોએ સંવત્ક વાયુની રચના કરી અને તે વાયુદ્વારા શ્રમણુ ભગવાન મહાવીરનો જે સ્થળે ઊતારો હતો તે સ્થળની આસપાસ ચારે બાજુ એક યોજન સુધીમાં જે કાંઈ અપવિત્ર-સડેલાં, દુર્ગંધી તણુખલાં, લાકડાં, પાંદડાં કે કચરો વગેરે પડ્યું હતું તે બધું ત્યાંથી ઉઠાવી દૂર કરી યોજનપ્રમાણુ ભૂમંડલને સ્વચ્છ કર્યું. ૭૩

૩૭ વળી, ફરીવાર વૈક્રિયસમુદ્ઘાત કરી તે દ્વારા તે દેવોએ પાણીભરેલાં વાહનની ૭૪ રચના કરી. જેમ કોઈ કુશળ છંટારો પાણીભરેલા મોટા ઘડાદ્વારા કોઈ બગીચાને છાંટે અને તેને શાંતરજ-શીતળ કરે તેમ તે દેવોએ એ પાણી ભરેલાં વાહનદ્વારા એ સ્વચ્છ કરેલ ભૂમંડળ ઉપર સુગંધી પાણી વરસાવી-છાંટી ત્યાં ઉડતી ધૂળને બેસારી દીધી-તેને શાંતરજ-શીતળ બનાવી દીધું. પાણીને વરસાવતો મેઘ જેમ ગાળે છે અને વીજળીથી અબકે છે તેમ તે દેવોએ રચેલું

એ પાણીભરેલું વાદળ પણ પાણીને વરસાવતું ગાજતું હતું અને વીજળીથી ચમકતું હતું.

૩૮ વળી, ત્રીજી વાર વૈક્રિયસમુદ્ધાત કરી તે દ્વારા તે દેવોએ કૂલભરેલાં વાદળની રચના કરી. જેમ કોઈ માળીનો કુશળ યુવાન પુત્ર કૂલભરેલી ચંગેરીઓદ્વારા રાજસભાને પુષ્પોથી મધમધિત કરી દે તેમ તે દેવોએ મેઘની પેઠે ગાજતા અને વીજળીથી ઝબકતા એ કૂલભરેલાં વાદળદ્વારા પાણીથી સુગંધિત કરેલી એ ભૂમિ ઉપર પાંચ પ્રકારનાં પુષ્પોને વરસાવી તેને ચારે બાજુથી મહેક મહેક કરી મૂકી અને જમીનથી ઉચે એકએક બનુ-હાથ સુધી ઉપરાઉપર પુષ્પોથી ખીચોખીચ ભરી દીધી. તે પુષ્પો પણ તેમણે એવી રીતે વરસાવ્યાં કે દરેક પુષ્પનું ડિટિયું નીચું રહે અને કળીઓવાળો ભાગ ઉપર રહે.

૩૯ ત્યારપછી, પુષ્પોથી મધમધતા એ ભૂમંડળને કેમ બાણે સુગંધનો મહાસાગર ન બનાવવો હોય તેમ એ દેવોએ ત્યાં ચારે બાજુ ઉત્તમ કાળો અગર, ઉત્તમ કિનરૂ અને તુરુછનો સુગંધી ધૂપ મૂકી તેને ઘણુંજ સુગંધિત કરી મૂક્યું અને એવી રીતે કરી તે સ્થળે દેવો પણ આવી શકે એવું તેને આકર્ષક બનાવી દીધું.

૪૦ હવે આ બધું ભૂમિશુદ્ધિને લગતું કામ પતાવી તે દેવો શ્રમણુ ભગવાન મહાવીર તરફ આવ્યા, ત્યાં આવી તેમને વાંદી નમી ત્યાંથી પોતાના સ્થાન ભણી જવા નીકળ્યા. જે જાતની વેગવતી પ્રચંડ ગતિથી તેઓ આવ્યા હતા તેજ ગતિદ્વારા જતા તેઓ સૌધર્મકલ્પને સત્વર પહોંચી

ગયા. ત્યાં જે તરફ સૂર્યાલનામનું વિમાન હતું અને સુધર્મા સલામાં જે તરફ સૂર્યાલદેવ ગિરાજેલો હતો ત્યાં જઈ તેમણે સૂર્યાલદેવ તરફ વિનયપૂર્વક હાથ જોડી માથું નમાવી ‘સૂર્યાલ-દેવનો જય થાઓ-વિજય થાઓ’ એવો પ્રઘોષ કર્યો અને તેમણે તેને જણાવ્યું કે “હે મહારાજ ! આપે અમને ભગવાન મહાવીરના ઊતારાની આસપાસના ભૂમંડળને શુદ્ધ અને સુગંધિત કરવાની જે આજ્ઞા આપી હતી તે પ્રમાણે અમે બધું કરી આંચા છીએ અર્થાત્ આપે આપેલી આજ્ઞા અમે હવે આપને પાછી સોંપીએ છીએ.”

૪૧ ત્યારપછી તે સૂર્યાલદેવ, એ આલિયોગિક દેવો પાસેથી તેમણે કહેલી ઉક્ત હકીકતને સાંભળીને-અવધારીને હષિત થયો, તુષ્ટ થયો યાવત્ પ્રપુલ્લ હૃદયવાળો થયો.

૪૨ ત્યારબાદ તેણે પોતાના સેનાપતિ દેવને યોલાવીને આ પ્રમાણે કહ્યું : “હે દેવાનુપ્રિય ! સૂર્યાલવિમાનમાં આવેલી સુધર્મા સલામાં એક મોટી સારા રણકારાવાળી ઘંટા ટાંગેલી છે, જેનો ઘેરાવો યોજનપ્રમાણ છે અને જે મેઘની પેઠે ગંભીર અને મધુર રણકો કરે છે તે ઘંટાને તું શીઘ્ર ઉલાળતો ઉલાળતો-ઉંચા ઉંચા ઘોષથી ઉદ્ઘોષણ કરતો કરતો આ હકીકતને જાહેર કર : હે દેવો ! સૂર્યાલવિમાનમાં રહેનારા પ્રત્યેક દેવદેવીઓને સૂર્યાલદેવ આજ્ઞા કરે છે કે હે દેવો ! જંબૂદ્વીપના ભારતવર્ષમાં આવેલી આમલકખા નગરીના અંબસાલવણુ ચૈત્યમાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સમોસર્થા છે, તેને વાંદવા માટે સૂર્યાલદેવ જનાર છે તે

હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે પણ તમારી સર્વ શોભા-ઋદ્ધિ-સમૃદ્ધિ સાથે અને પોતપોતાના પરિવાર સાથે સંપરિવૃત્ત થઈ પોત-પોતાનાં યાન વિમાન ઉપર ચડી તેની સાથે જવા તૈયાર થાઓ : આ માટે વિલંબ ન કરતાં વખતસર તમે બધાં સૂર્યાભદ્રેવની સમક્ષ હાજર થઈ જાઓ.”

૪૩ એ પ્રકારની આજ્ઞા કરવાની સૂર્યાભદ્રેવની સૂચના સાંભળીને તે સેનાપતિદેવ હર્ષિત થયો અને તે-આજ્ઞા કરવાની સૂચનાને તેણે વિનયપૂર્વક સ્વીકારી. પછી તે સેના-પતિદેવ સૂર્યાભવિમાનમાં આવેલી સુધર્મા સભામાં આવ્યો અને જ્યાં તે મોટી સારા રણકારાવાળી અને વગાડતાંજ મેઘની પેઠે ગાજતી એવી યોજનપ્રમાણુ ઘેરાવાવાળી ઘંટા ટાંગેલી છે ત્યાં જઈ તેણે તેને ત્રણ વાર ઉલાળી. એ ઘંટાને ત્રણ વાર ઉલાળતાંજ સૂર્યાભવિમાનમાં એક મોટો જખર-હસ્ત અવાજ થયો, તે અવાજ થતાંજ તે વિમાનમાં રહેલા બધા મહેલો અવાજના પડછંદાથી ગાળી ઉઠ્યા. ૭૫

૪૪ એ મહેલોમાં રહેનારા દેવો અને દેવીઓ પરસ્પર ક્રીડામાં મશગુલ હતાં, રતિમાં આસક્ત હતાં અને અનેક પ્રકારના વિલાસોમાં તલલીન હતાં; તે બધાં એ ઘંટાને અવાજ સાંભળી એકકાન થઈ ગયાં, ઘંટાને અવાજ સાંભળી તે બધાંને કુતૂહલ થયું. ઘંટાને અવાજ શાંત થયા પછી તે દેવો અને દેવીઓએ ‘સૌએ ભગવાન મહાવીરને વાંદવા માટે જનારા સૂર્યાભદ્રેવ સાથે જવા તૈયાર થવું અને ખરાખર વખતસર પોતપોતાનાં વાહન-યાનો સાથે સૂર્યાભદ્રેવની

સમક્ષ હાજર થવું' એવી એ સેનાપતિદેવે સૂર્યાલદેવી સૂર્યાલદેવની આજ્ઞાને ધ્યાનપૂર્વક સાંભળી.

૪૫ સેનાપતિદેવે સાંભળાવેલી સૂર્યાલદેવની આજ્ઞાને સાંભળીને એ બધાં દેવો અને દેવીઓ હર્ષિત થયાં. એમાંનાં કેટલાંકને તો ભગવાન મહાવીરને વાંઢવાની વૃત્તિ થઈ આવી, કેટલાંક તો ભગવાન મહાવીરને પૂજવા માટે ઉત્સુક થઈ ગયાં, કેટલાંકને ભગવાન તરફ સત્કારનો ભાવ ઊપજ્યો, કેટલાંક ભગવાંત તરફ સન્માનવૃત્તિવાળાં થયાં, કેટલાંક માત્ર કુતૂહલવૃત્તિથી જ ભગવાનની પાસે જવાને તૈયાર થવા લાગ્યાં, કેટલાંકને એમ થયું કે ભગવાન પાસે જશું તો જેવું આજસુધી નથી સાંભળ્યું તેવું નવું સાંભળશું; કેટલાંક એવું વિચારવા લાગ્યાં કે ભગવાન પાસે જશું તો અર્થોને, હેતુઓને, પ્રશ્નોને, કારણોને અને વ્યાકરણોને પૂછવાનો પ્રસંગ મળશે. બીજાં કેટલાંક માત્ર સૂર્યાલદેવની આજ્ઞાની ખાતર જ તૈયાર થવા માંડ્યાં, કેટલાંક વળી પરસ્પરના અનુરાગથી ભગવાન પાસે જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યાં, કેટલાંક જિનભક્તિના રાગને લીધે અને કેટલાંક ભગવાન પાસે જવાનો પોતાનો ધર્મ છે, આચાર છે, એમ સમજીને^{૭૬} સજ્જ થવા લાગ્યાં. આ પ્રમાણે અનેક પ્રકારની વૃત્તિથી ઉત્સાહિત થએલાં તે દેવો અને દેવીઓ પોતપોતાની ઋદ્ધિ સમૃદ્ધિ અને પરિવાર સાથે તૈયાર થઈ પોતપોતાના યાન વિમાન સજ્જ કરી બરાબર વખતસર સૂર્યાલદેવની સમક્ષ હાજર થયાં.

૪૬ પોતે કરેલી સૂચના પ્રમાણે બરાબર વખતસર

હાજર થએલાં તે દેવો અને દેવીઓને જોઈને સૂર્યાભદેવ ખુશખુશ થઈ ગયો. પછી તેણે પોતાના આલિયોગિક દેવોને ઘોલાવીને આ પ્રમાણે કહ્યું: “હે દેવાનુપ્રિયો ! લાખ થોજનાના વિસ્તારવાળું એક મોટું યાન વિમાન તમે જલદી તયાર કરો. એ મોટા વિસ્તારવાળા યાનમાં સેંકડો સ્તંભો ગોઠવવાના છે, એમાં બંધ બંધના હાવભાવવાળી અનેક પૂતળીઓ જડવાની છે, જ્યાં ત્યાં શોભે એ રીતે વરુ, વૃષભ-બળહ, ઘોડા, મનુષ્ય, મગર, પક્ષી, સર્પ કે વાઘ, કિત્તર, શરભ, ચમરી ગાય, હાથી, વનવેલો અને કમળવેલો એ બધું ચીતરવાનું છે, થાંભલાઓ ઉપર વજની વેદિકાઓ બનાવવાની છે, વિદ્યાધર અને વિદ્યાધરીનું જોડતું જેમાં ફરતું દેખાય એવાં અનેક યંત્રો તે વિમાનમાં ગોઠવવાનાં છે, હજારો કિરણોથી સૂર્યની પેઠે ઝગારા ભારે એવું હજારો સ્વપકોથી યુક્ત એવું તે વિમાન રચવાનું છે, અને જોનારની આંખને શીતળ કરે એવું, અડકનારના હાથે સુખ ઉપજવનારું, દેદીખ્યમાન, સુંદર, દેખાવડું, ટાંગેલી અનેક ઘંટડીઓના મધુર રણુકારાવાળું, દિવ્ય પ્રભાવવાળું અને વેગવાળી ગતિવાળું એવું એ યાન વિમાન શીઘ્ર તૈયાર કરવાનું છે. હે દેવો ! તેવા તે યાન વિમાનને તૈયાર કરીને તમે મને જલદી સમાચાર આપો.”

૪૭ આલિયોગિક દેવોને સૂર્યાભદેવે પૂર્વોક્ત પ્રકારનું યાન વિમાન બનાવવાની આજ્ઞા કરી તેથી તેઓ ખુશ થયા અને એ આજ્ઞાને તેમણે વિનયપૂર્વક માથે ચડાવી. પછી તેઓ ઉત્તરપૂર્વના ખૂણા તરફ ગયા, ત્યાં જઈને તેમણે

વૈક્રિયસમુદ્ધાત કર્યો અને તે દ્વારા સંખ્યેય યોજન લાંબા
 હંડ કાઢ્યો, બહાં પુદ્ગલોને મૂકી સૂક્ષ્મ પુદ્ગલોને લીધાં, વળી,
 ફરીવાર પણ વૈક્રિયસમુદ્ધાત કર્યો અને પછી તે આભિ-
 યોગિક દેવો દિવ્ય એવા તે વિમાન બનાવવાની પ્રવૃત્તિમાં
 લાગી પડ્યા. ૭૭

૪૮ તે દેવોએ એ દિવ્ય યાન વિમાનની ત્રણ બાજુએ
 ત્રણ મોટાં સુંદર સોપાન ગોઠવ્યાં: એક સોપાન પૂર્વમાં,
 બીજું દક્ષિણમાં અને ત્રીજું ઉત્તરમાં. તે સોપાનોની લોંચ
 વજ્રમય બનાવી તેનાં પ્રતિષ્ઠાનો શિષ્ટરત્નોનાં બનાવ્યાં, ટેકા
 માટે મૂકેલા સ્તંભો વૈદુર્યરત્નમાંથી ઘડ્યા, સોપાનોનાં
 પાટિયાં સોનારૂપામય રચ્યાં, કઠેડામાં આવેલી સૂઈઓ
 (સળિયાઓ) લોહિતાક્ષરત્નોમાંથી નીપજાવી સાંધાના ભાગો
 વજ્રથી જડ્યા, અવલંબનોને અનેક પ્રકારનાં મણિઓમાંથી
 બનાવ્યાં, અવલંબન બાહુઓને—સોપાનોની બન્ને બાજુની
 કઠેડાવાળી ભીંતોને પણ મણિઓમાંથી જ રચ્યાં. આ
 પ્રકારે તે દેવોએ યાન વિમાની ત્રણ બાજુએ મૂકેલાં સોપાનો
 અતિ આકર્ષક, જોનારના ચિત્તને પ્રસાદ ઉપજાવે એવાં અને
 ઘણાં મનોહર બનાવ્યાં.

૪૯ તે ત્રણે સુંદર સોપાનોની આગળ સુંદર તોરણો
 બાંધ્યાં. તે તોરણો પણ ચંદ્રકાંત અને સૂર્યકાંત વગેરે
 અનેક મણિઓથી ભરેલાં હતાં, મણિમય સ્તંભો ઉપર
 ગોઠવેલાં હોવાથી નિશ્ચલ હતાં, તેમાં વિવિધ પ્રકારનાં
 મોતીઓ મૂકીને અનેક પ્રકારની ભાતો પાડેલી હતી, હાથી,
 ઘોડા, મગર, પક્ષી, વનવેલો અને કમળવેલો વગેરે અનેક

પ્રકારનાં ચિત્રો એ તોરણોમાં કેરેલાં હતાં, ફરતી પૂતળી જેવાં ચત્રો પણ એમાં ભરેલાં હતાં અથવા ગોઠવેલાં હતાં, એ બધાં તોરણો ખૂબ પ્રકાશમાન હતાં, જ્ઞેનારની આંખને અડકનારના હાથને સુખ ઉપજાવે એવાં પ્રાસાદિક હતાં.

૫૦ વળી, તે તોરણોની ઉપર તે આલિયોગિક દેવોએ સાથીઓ, શ્રીવત્સ, નંદાવર્ત, વર્ધમાનક, ભદ્રાસન, કલશ, મત્સ્ય-માછલી અને દર્પણ એ આઠ આઠ મંગલો ગોઠવ્યાં, ઉપરાંત વજ્રમાંથી બનાવેલાં ડાંડીવાળાં કાળાં ચામર, ધોળાં ચામર વગેરે અનેક રંગનાં ચામરોની ધબ્બો પણ તે તોરણો ઉપર લટકાવેલી હતી.

૫૧ વળી, તે તોરણો ઉપર, છત્ર ઉપર છત્ર હોય તે ઘાટે અનેક છત્રો, એ પ્રમાણે અનેક ઘંટડીઓ, પતાકાઓ, સર્વ રત્નમય ઉત્પલના, કુમુદના, નલિનના, સો પાંખડીવાળા કમળના અને હબ્બર પાંખડીવાળા કમળના અનેક ગુચ્છાઓ ગોઠવેલા હતા.

૫૨ હવે તે આલિયોગિક દેવો, એ સોપાનો અને તેને લગતી બીજી બધી સુંદર રચના પૂરી કરી તે દિવ્ય યાન વિમાનની અંદરના ભૂમિભાગને સુંદરમાં સુંદર રીતે સજ્જવવાની પ્રવૃત્તિમાં લાગી ગયા.

૫૩ તે દિવ્ય યાન વિમાનની અંદરનો ભૂમિભાગ, તે દેવોએ સર્વ પ્રકારે અત્યંત સમ બનાવ્યો હતો. જેમ ઢોલનો ઉપરનો ભાગ, મૃદંગનો ઉપરનો ભાગ, સરોવરનો ઉપરનો ભાગ, હાથની હથેળીનો ભાગ, ચંદ્રના મંડળનો ભાગ, સૂર્યના મંડળનો ભાગ, આરીસાનો ઉપરનો ભાગ

જેવો સર્વ પ્રકારે સરખો હોય છે—ક્યાંય ઊંચો નીચો નથી હોતો, એ પ્રકારે તે વિમાનની અંદરનો ભૂભાગ સર્વ પ્રકારે સમ કરેલો હતો. વળી, જેમ ઘેટાનું, બળદનું, વરાહનું, સિંહનું, વાઘનું, હરણનું, બકરાનું અને દીપડાનું ચામડું સર્વ બાબુઓથી શંકુ શંકુ જેવડા ખીલાઓ ભરાવી ખેંચતાં જેવું એકસરખું થઈ બંધ છે તેવો તે વિમાનનો અંદરનો ભૂભાગ સમ બનાવેલો હતો. તે ભૂભાગમાં, કાળા, નીલા, રાતા, પીળા અને ઘોળા એવા અનેક મણિઓ જડેલા હતા. તેમાંના કેટલાક આવર્તવાળા, પ્રત્યાવર્તવાળા, શ્રેણિ અને પ્રશ્રેણિવાળા હતા, કેટલાક વળી સ્વસ્તિક જેવા, પુષ્પમાણુવ જેવા, શરાવસંપુટ જેવા હતા. તે મણિઓમાં ખીબ કેટલાક માછલાનાં ઈંડાં જેવા અને મગરનાં ઈંડાં જેવા જણાતા હતા. કેટલાક મણિઓમાં કૂલવેલ, કમળપત્ર, સમુદ્રતરંગ, વાસંતીલતા, કમળવેલ વગેરે જેવાં ઘણાં ખીબાં સુંદર ચિત્રો કોરલાં હોય એમ દેખાતું હતું. તે ભૂભાગમાં જડેલા બધા મણિઓ ભારે ચકચકાટવાળા, અનેક કિરણોવાળા, ઉત્કટ પ્રભાવાળા અને તેજના અંબારથી ભરેલા હતા.

પૃષ્ઠ એ મણિઓમાં જે કાળા મણિ હતા તે મેઘ જેવા, આંજણુ જેવા, દીવાની મેશ જેવા, કાબળ જેવા, પાડાના શિંગડા જેવા, પાડાના શિંગડામાંથી બનાવેલી ગોળી જેવા, ભમરા જેવા, ભમરાની હાર જેવા, ભમરાની પાંખના સારભાગ જેવા, બાંધૂડા જેવા, કાગડાના નાના બચ્ચા જેવા, કોચલ જેવા, હાથીના બચ્ચા જેવા, કાળા સાપ જેવા, કાળા બકુલ જેવા, શરહ ઋતુના વાહળા જેવા, કાળા અશોક

જેવા, કાળી કણેર જેવા અને કાળા બપોરીયા જેવા કાળા હતા.

પ્ર૦—શું તે કાળા મણિઓ એ આપેલી ઉપમાઓ જેવા જ ખરેખર કાળા હતા ?

ઉ૦—એ અર્થ સમર્થ નથી અર્થાત્ હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! એ તો માત્ર ઉપમાઓ છે; પણ તે કાળા મણિઓ તો તે બધી ઉપમાઓ કરતાં ક્યાંય વધારે ઈષ્ટતર, સરસ, મનોહર, અને મનોહર કાળા વર્ણવાળા હતા.

પૃષ્ઠ એ મણિઓમાં જે નીલા મણિ હતા તે ભૂંગ જેવા, ભૂંગની પાંખ જેવા, પોપટ જેવા, પોપટની પાંખ જેવા, ચાષ પક્ષી જેવા, ચાષના પીંછા જેવા, ગળી જેવા, ગળીના અંદરના ભાગ જેવા, ગળીની ગોળી જેવા, સાવા જેવા, ૭૮ઉચ્ચંતક દંતરાગ જેવા, વનરાઈ જેવા, બળદેવે પહેરેલા લીલા કપડા જેવા, મોરની ડોક જેવા, અળસીના કૂલ જેવા, બાણના કૂલ જેવા, અંજનકેશીના કૂલ જેવા, લીલા કમળ જેવા, લીલા અશોક જેવા, લીલા બપોરીયા જેવા, અને લીલી કણેર જેવા લીલા હતા.

પ્ર૦—શું તે મણિઓ, એ આપેલી ઉપમાઓ જેવાજ ખરેખર લીલા હતા ?

ઉ૦—એ અર્થ સમર્થ નથી અર્થાત્ હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! એ તો માત્ર ઉપમાઓ છે; પણ તે લીલા મણિઓ તો તે બધી ઉપમાઓ કરતાં ક્યાંય વધારે ઈષ્ટતર, સરસ, મનોહર અને મનોહર લીલા વર્ણવાળા હતા.

૫૬ એ મણિઓમાં જે રાતા મણિ હતા તે ઘેટાના લોહી જેવા, સસલાના લોહી જેવા, માણસના લોહી જેવા, વરાહના લોહી જેવા, પાડાના લોહી જેવા, નાના ઇંદ્રગોપ જેવા, ઉગતા સૂર્ય જેવા, સંધ્યાના લાલ રંગ જેવા, ચણો-ઠીના અડધા-લાલ ભાગ જેવા, જસુદ્ધના ફૂલ જેવા, કેસુડાના ફૂલ જેવા, પારિબ્લતકના ફૂલ જેવા, ઉંચા હિંગળોક જેવા, પરવાળા જેવા, પરવાળાના અંકુર જેવા, લોહિતાક્ષ-મણિ જેવા, લાખના રસ જેવા, કૃમિના રંગથી રંગેલા કામળા જેવા, ચીણાના લોટના ઢગલા જેવા, રાતા કમળ જેવા, રાતા અશોક જેવા, રાતી કણ્ઠુર જેવા અને રાતા બપોરીયા જેવા રાતા હતા.

પ્ર૦—શું તે રાતા મણિઓ, એ આપેલી ઉપમાઓ જેવા જ ખરેખર રાતા હતા ?

ઉ૦—એ અર્થ સમર્થ નથી અર્થાત્ હે આયુષ્મન્ શ્રમણુ ! એ તો માત્ર ઉપમાઓ છે; પણ તે રાતા મણિઓ તો તે બધી ઉપમાઓ કરતાં કયાંય વધારે ઇષ્ટતર, સરસ, મનોહર અને મનોહર રાતા વર્ણવાળા હતા.

૫૭ એ મણિઓમાં જે પીળા મણિ હતા તે સોના-ચંપા જેવા, સોનાચંપાની છાલ જેવા, સોનાચંપાના અંદરના ભાગ જેવા, હળદર જેવા, હળદરની અંદરના ભાગ જેવા, હળદરની ગોળી જેવા, હરતાળ જેવા, હરતાળની અંદરના ભાગ જેવા, હરતાળની ગોળી જેવા, ચિકુર જેવા, ચિકુરના રંગ જેવા, ઉત્તમ સોના જેવા, ઉત્તમ સોનાની રેખા જેવા, વાસુદેવે પહેરેલા પીળા કપડા જેવા, અલ્લકીના

કૂલ જેવા, ચંપાના કૂલ જેવા, કોળાના કૂલ જેવા, આવળના કૂલ જેવા, ઘીંસોડીના કૂલ જેવા, સોનેરી જૂઈના કૂલ જેવા, સુહિરણ્યના કૂલ જેવા, કેરંટક કૂલની ઉત્તમ માળા જેવા, ખીયાના કૂલ જેવા, પીળા અશોક જેવા, પીળી કણ્ઠેર જેવા અને પીળા બપોરીયા જેવા પીળા હતા.

પ્ર૦—શું તે પીળા મણિઓ, એ આપેલી ઉપમાઓ જેવાજ ખરેખર પીળા હતા ?

ઉ૦—એ અર્થ સમર્થ નથી અર્થાત્ હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! એ તો માત્ર ઉપમાઓ છે પણ તે પીળા મણિઓ તો તે બધી ઉપમાઓ કરતાં ક્યાંય વધારે ઈષ્ટતર, સરસ, મનોહર અને મનોહ પીળા વર્ણવાળા હતા.

૫૮ એ મણિઓમાં જે ઘોળા મણિ હતા તે અંક રત્ન જેવા, શંખ જેવા, ચંદ્ર જેવા, કુંદના કૂલ જેવા, શુદ્ધ દાંત જેવા, કમળ ઉપરના પાણીના મોતીયા જેવા, શુદ્ધ પાણીના ઝિંદુ જેવા, દહીં જેવા, કપૂર જેવા, ગાયના દૂધ જેવા, હંસોની શ્રેણિ જેવા, કૌંચોની શ્રેણિ જેવા, હારોની શ્રેણિ જેવા, ચંદ્રોની શ્રેણિ જેવા, શરદ્ધતુના મેઘ જેવા, ધમેલા અને ચોકખા કરેલા સ્વપાના પતરા જેવા, ચોખાના લોટના ઢગલા જેવા, કુંદના કૂલના ઢગલા જેવા, કુમુદના ઢગલા જેવા, વાલની સૂકી શિંગો જેવા, મોર-પીંછની વચ્ચે આવેલા ચંદ્રક જેવા, ઘિસતંતુ જેવા, મૃણાલિકા જેવા, હાથીદાંત જેવા, લવંગના કૂલ જેવા, પુંડરીક કમળ જેવા, ઘોળા અશોક જેવા, ઘોળી કણ્ઠેર જેવા અને ઘોળા બપોરીયા જેવા ઊજળા હતા.

પ્ર૦—શું તે ધોળા મણિઓ એ આપેલી ઉપમાઓ જેવા જ ખરેખર ઉજળા હતા ?

ઉ૦—એ અર્થ સમર્થ નથી અર્થાત્ હે શ્રમણા-યુષ્મન્ ! એ તો માત્ર ઉપમાઓ છે; પણ તે ધોળા મણિઓ તો તે બધી ઉપમાઓ કરતાં ક્યાંય વધારે ઇષ્ટતર, સરસ, મનોહર અને મનોહ્ર ધોળા વર્ણુવાળા હતા.

૫૯ એ દિવ્ય ચાન વિમાનની અંદરના ભૂભાગમાં અનેક રંગવાળા ચકચકિત જે મણિઓ જડેલા હતા તે માત્ર દેખાવમાં સુંદર હતા એટલું જ નહિ પણ સુગંધી^{૭૯} પણ હતા. એ મણિઓમાંથી એવી સરસ સુગંધ ફેલાતી કે જાણે એ ભૂભાગમાં કોષોનાં, તગરનાં, એલાનાં, સુગંધી ચૂઆનાં, ચંપાનાં, દમણાનાં, કુંકુમનાં, ચંદનનાં, સુગંધી વાળાનાં, મરવાનાં, જાઈનાં, જૂઈનાં, મલ્લિકાનાં, સ્નાનમલ્લિકાનાં, કેતકીનાં, પાટલનાં, નવમાલિકાનાં, અગરનાં, લવંગનાં, કપૂરનાં, વાસકપૂરનાં પુટો-પડિઆઓ-અનુકૂળ હવામાં ચારે બાજુ ગંધ ફેલાય એ રીતે ખુલ્લાં પડેલાં ન હોય, અથવા ત્યાં એ સુગંધી દ્રવ્યોમાંનાં ખાંડવા જેવાં દ્રવ્યો ખંડાતાં ન હોય, વેરાતાં ન હોય, એક વાસણુમાંથી કાઢી બીજા વાસણુમાં ભરાતાં ન હોય, એ જાતની ઉદ્ધાર, મનોહ્ર, મનહર અને દ્રાણુને તથા મનને શાંતિ આપનારી સુગંધ એ ભૂભાગમાંથી ચારે બાજુ વરસ્યા કરે છે-અર્થા કરે છે.

પ્ર૦—શું તે સુગંધી મણિઓ, એ આપેલી ઉપમાઓ જેવા જ ખરેખર સુગંધી હતા ?

ઉ૦—એ અર્થ સમર્થ નથી અર્થાત્ હે આયુષ્મન્ શ્રમણુ ! એ તો માત્ર ઉપમાઓ છે; પણ તે સુગંધી મણિઓ તો તે બધી ઉપમાઓ કરતાં ક્યાંય વધારે ઇષ્ટતર, સરસ, મનોહર અને મનોહર સુગંધવાળા હતા.

૬૦ તે મણિઓનો રંગ અને ગંધ જેવો ઉત્તમ હતો તેવો જ તેમનો સ્પર્શ પણ ઉત્તમોત્તમ હતો. કેમ જાણે ત્યાં જમીન ઉપર કોમળ ચામડું જ ન પાથર્યું હોય, સ્વ જ ન ભરેલું હોય, માખણ જ ન લગાડેલું હોય, હંસગર્ભના સ્વથી ભરેલી એવી તળાઈઓ જ ન પાથરેલી હોય, સરસડાંનાં ફૂલોના જાણે ઢગલા જ ન કર્યા હોય અને કોમળ કમળોનાં પાંદડાં ન વેરેલાં હોય, એવો તે મણિઓનો કોમળ-કોમળતર^{૯૦} સ્પર્શ હતો.

પ્ર૦—શું કોમળ સ્પર્શવાળા તે મણિઓ એ આપેલી ઉપમાઓ જેવા જ ખરેખર કોમળ હતા ?

ઉ૦—એ અર્થ સમર્થ નથી અર્થાત્ હે આયુષ્મન્ શ્રમણુ ! એ તો માત્ર ઉપમાઓ છે; પણ તે કોમળ મણિઓ તો તે બધી ઉપમાઓ કરતાં ક્યાંય વધારે ઇષ્ટતર, સરસ, મનોહર અને મનોહર કોમળ સ્પર્શવાળા હતા.

૬૧ ત્યારપછી તે આલિયોગિક દેવોએ પૂર્વવર્ણિત દિવ્ય ચાન વિમાનની અંદર ઘરાઘર વચ્ચેના ભાગમાં એક મોટા પ્રેક્ષાગૃહમંડળની રચના કરી. એ દેવોએ એ મંડપને અનેક સ્તંભો ઉપર જાણે કર્યો, ઉંચી વેદિકાઓ તોરણુ અને સુંદર પૂતળીઓથી સુશોભિત બનાવ્યો, એમાં રમણીય ઘાટવાળાં વિમળ અને પ્રશસ્ત વૈદુર્યરત્નો જડયાં, તે

મંડપના બુદ્ધા બુદ્ધા ભાગોમાં ઘીન્ન પણુ અનેક પ્રકારના મણિઓ જડી તેને વિશેષ ચળકતો બનાવ્યો, તેમાં પૂર્વોક્ત બળદ, ઘોડો, હાથી, મગર, નર, વનવેલ વગેરેનાં ચિત્રો કેાર્યાં વા ચીતર્યાં, સુવર્ણમય અને રત્નમય અનેક સ્તૂપો ઊભા કર્યાં, અનેક પ્રકારની પંચરંગી ઘંટડીઓ તથા પતાકાઓથી તેના શિખરને શણુગાર્યું, એ મંડપ એટલો બધો ચકચકતો હતો કે બેનારને તે બાણે હલતો હોય તેવો ચપલ જણાતો, એમાંથી કિરણોની ધારા છૂટતી હોય એમ લાગતું, તેના-મંડપના-બધા ભાગો લીંપીગુપીને ચકચકતા અને સુંવાળા કરેલા હતા, મંડપમાં બહાર અને અંદર રક્તચંદન વગેરે અનેક સુગંધી દ્રવ્યોના થાપા મારેલા હતા, જ્યાં ત્યાં ચંદનના કલશો ગોઠવેલા હતા, બારણાના ટોડલાઓ ચંદનના કલશોથી શોભાયમાન એવાં તોરણોથી સુશોભિત કરેલા હતા, જ્યાં ત્યાં લાંબી લાંબી સુગંધી માળાઓ લટકાવેલી હતી, પંચરંગી પુષ્પોના તો ઢગે ઢગ ભરેલા હતા, અગર વગેરેના પૂર્વોક્ત સુગંધી ધૂપોથી એ મંડપ મધમધી રહ્યો હતો, બાણે કે સુગંધોનો કોઈ ખાસ ઓરડો ન હોય? મંડપમાં ચારે તરફ વાન્દાઓ વાગી રહ્યાં હતાં અને અખસરાઓનાં ટોળે ટોળાં આમથી તેમ ફરતાં જણાતાં હતાં.

ફર એ આલિયોગિક દેવોએ એ પ્રેક્ષાગૃહમંડપને હમણાં કહ્યો એવો સુંદર, પ્રસન્નતાવર્ધક, દર્શનીય-દેખાવડો અને અનુપમ બનાવ્યો હતો. તે મંડપની અંદરની ભોંયાન વિમાનની ભોં જેવી તદ્દન લીસી-સરખી બનાવી હતી અને તેમાં

સુગંધી, સરસ સ્પર્શવાળા અને રંગબેરંગી મણિઓ પણ તેવાજ જડેલા હતા, જેમાં પદ્મલતાઓ ભરેલી છે એવો એક મોટો સારામાં સારો ચંદરવો તે મંડપમાં બાંધેલો હતો.

૬૩ તે મંડપના એ લીસા ભૂભાગની વચ્ચેવચ્ચ તે દેવોએ એક મોટો વજ્રમય અખાડો બનાવ્યો, એ અખાડાની વચ્ચેવચ્ચ, આઠ યોજન લાંબી પહોળી અને ચાર યોજન બહી એવી એક મોટી સ્વચ્છ, સુંવાળી, મણિમય મણિપીઠિકા બનાવી. તે મણિપીઠિકા ઉપર એક મોટું સિંહાસન સ્થાપિત કર્યું. સિંહાસન ઉપરના ચાકળા સુવર્ણમય તાર ઝીક અને સતારાથી ઝગઝગતા હતા; સિંહો રત્નના, પાયા સોનાના, પાયાના કાંગરા અનેક પ્રકારના મણિઓના, ગાત્રો બાંધૂનદનાં, સાંધાઓ વજ્રના અને સિંહાસનનું વાણુ અનેક મણિઓથી ભરેલું હતું. વળી, તે સિંહાસનમાં ઘોડો, હાથી, મગર વગેરે પૂર્વોક્ત અનેક ચિત્રો કરેલાં હતાં. સિંહાસન આગળનું પાદપીઠ મણિમય અને રત્નમય હતું, તે પાદપીઠ ઉપરનું પગ રાખવાનું મસૂરિયું સુંવાળા અસ્તરથી ઢાંકેલું હતું અને તે મસૂરિયાની લટકતી ઝાલર કોમળ કેસરતંતુ જેવી જણાતી હતી. સિંહાસન ઉપર રજ ન પડે માટે તેને સારા શીવેલા રજસ્ત્રાણથી ઢાંકેલું હતું, ચોકળા કપાસમાંથી બનેલું ચોકળું સૂતરાઉ કપડું તે રજસ્ત્રાણ ઉપર ગોઠવેલું હતું અને તે આખા સિંહાસન ઉપર એક રાતું વસ્ત્ર ઢાંકેલું હતું: એ રીતે એ સિંહાસનને રમ્ય, સુંવાળું અને સર્વ પ્રકારે પ્રાસાદિક બનાવવામાં આવ્યું હતું.

૬૪ એ સુંદર સિંહાસનના ઉપરના ભાગમાં શંખ,

કુંઢ, જલગિંદુ અને સસુદ્રનાં પ્રીણુ જેવું ઘોણું, તેમાં ભરેલાં રત્નોથી ઝગમગતું, ઝીણું અને સુંદર એક મોટું વિજય-દૂબ્ય ખાંધેલું હતું. એ વિજયદૂબ્યની ઘરોળર વચ્ચેવચ્ચ એક મોટો વજ્રમય અંકુશ-વાંકો સળીયો ટાંગેલો હતો. એ સળીયામાં ઘડા^{૯૧} જેવડું એક મોટું મુક્તાદામ-મોતીનું જૂમખું-લટકાવેલું હતું અને તે મોતીના જૂમખાની ચારે બાજુ અઘઘડા જેવડાં બીજાં ચાર મોતી-દામ પરોવેલાં હતાં. આ રીતે એ સિંહાસનના ઉપરના ભાગમાં ખાંધેલા વિજયદૂબ્યમાં એક મોટું મોતીનું ઝુમ્મર શોભતું હતું. એ ઝુમ્મરનાં મોતીઓ સોનાની પાંદડીવાળાં બીજાં અનેક લખૂસગોથી શોભતાં હતાં તેમજ અનેકવિધ મણિઓ, ભતભતના હારો, અઘહારો અને રત્નોથી ચમકતાં હતાં. હવે જ્યારે પૂર્વનો, પશ્ચિમનો, દક્ષિણનો કે ઉત્તરનો વાયુ ચાલતો ત્યારે એ મોતીઓ ધીરે ધીરે હલતાં હતાં. હલતાં હલતાં તેઓ જ્યારે એક બીજા સાથે અક્ષ-ળાતાં ત્યારે તેમાંથી કાનને મધુર લાગે તેવું અને મનને પરમ શાંતિ પમાડે તેવું ઉદાર-મનોહર ગુંજન નીકળતું હતું. એ સુંદર દિવ્ય ગુંજનથી સિંહાસનની ચારે બાજુ ગુંજાયમાન થઈ રહેતી હતી.

૬૫ તે સિંહાસનની આસપાસ વાયવ્ય ખૂણામાં, ઉત્તરમાં અને ઈશાન ખૂણામાં સૂર્યાભદેવના ચાર હજાર સામાનિક દેવોને ઊંચવા માટે એક એક હજાર-કુલ ચાર હજાર બીજાં સુંદર ભદ્રાસનો એ આભિયોગિક દેવોએ માંડી દીધાં. સૂર્યાભદેવની ચાર પટ્ટરાણીઓ અને તેના પરિવારને ઊંચવા માટે

પૂર્વના ભાગમાં ચાર હજાર ભદ્રાસનો ગોઠવાઈ ગયાં. સૂર્યા-લહેવની ૮૨ અંતરંગ સભાના આઠ હજાર સભ્યોને એસવા માટે અગ્નિખૂણામાં આઠ હજાર ભદ્રાસનો નંખાઈ ગયાં. એજ પ્રમાણે વચલી સભાના દસ હજાર સભ્યોને એસવા સાડે દસ હજાર ભદ્રાસનો દક્ષિણના ભાગમાં, બાહ્ય સભાના ચાર હજાર સભ્યોને માટે ચાર હજાર ભદ્રાસનો નૈઋત્ય ખૂણામાં અને સાત સેનાપતિઓને સાડે સાત ભદ્રાસનો પશ્ચિમના ભાગમાં હારખંધ નાખવામાં આવ્યાં.

૬૬ આ ઉપરાંત સૂર્યાલહેવની ચોક્રી કરનારા અંગ-રક્ષક દેવો માટે એ સિંહાસનની ચારે બાજુ અર્થાત્ પૂર્વમાં ચાર હજાર, દક્ષિણમાં ચાર હજાર, પશ્ચિમમાં ચાર હજાર અને ઉત્તરમાં ચાર હજાર એમ કુલ બીજાં સોળ હજાર ભદ્રાસનો ગોઠવવામાં આવ્યાં.

૬૭ હવે આ રીતે તે યાન વિમાન પૂર્ણપણે તૈયાર થઈ ગયું. જેમ તાજે ઉગેલો હેમંત ઋતુનો બાળસૂર્ય, અંધારી રાતે સળગાવેલી ખેરના અંગારા, જપાકુસુમનું વન, કેસુડાનું વન વા પારિજાતકનું વન રાતું ચોળ જેવું લાગે તેમ તે દિવ્ય યાન વિમાન રાતું ચોળ ચકચકતું હતું.

પ્ર૦—શું તે યાન વિમાન, એને બાળસૂર્ય વગેરેની આપેલી ઉપમાઓ જેવું જ ખરેખર લાલચોળ હતું ?

ઉ૦—એ અર્થ સમર્થ નથી અર્થાત્ હે આયુષ્મન્ શ્રમણ! એ તો માત્ર ઉપમાઓ છે; પણ તે યાન વિમાન તો એ બધી ઉપમાઓ કરતાં ક્યાંય વધારે ઈષ્ટિતર, સરસ, મનોહર અને મનોહર લાલ વર્ણવાળું હતું. તેનો ગંધ અને

સ્પર્શ પણુ પૂર્વોક્ત મણિઓની પેઠે ઘણો સુગંધી અને અતિશય સુંવાળો હતો.

૬૮ એ આલિયોગિક દેવોએ પોતાના સ્વામી સૂર્યા-લહેવની આજ્ઞા પ્રમાણે પૂર્વે વણુવેલું એવું સુંદર દિવ્ય યાન વિમાન સજ્જન કર્યું અને એની પૂર્ણાહુતિના સમાચાર તેમણે વિનયપૂર્વક સૂર્યાલહેવને જણાવી તેની આજ્ઞા તેને પાછી સોંપી.

૬૯ પોતાની ધારણા પ્રમાણે એ દિવ્ય યાન વિમાનની તૈયારીના સમાચાર જાણી સૂર્યાલહેવને આનંદ થયો. હવે તેણે પોતાના રૂપને જિનેન્દ્ર પાસે જવા જેવું યોગ્ય કર્યું. મોટા પરિવારવાળી પોતાની ચાર પટ્ટરાણી અને ગાંધવોનું તથા નાટકકારો-નાટકીયાઓનું મોટું લક્ષર એ બધા સાથે એ સૂર્યાલહેવે તે દિવ્ય યાન વિમાનની પ્રદક્ષિણા કરી અને પછી પૂર્વ દિશાના સોપાનદ્વારા તે, એ યાન વિમાન ઉપર ચડી તેમાં ગોઠવેલા મુખ્ય સિંહાસન ઉપર પૂર્વાભિ-મુખ થઈને બેઠો. પછી તેના ચાર હજાર સામાનિક દેવો, એ યાન વિમાનની પ્રદક્ષિણા કરી ઉત્તર દિશાના સોપાનદ્વારા એના ઉપર ચડ્યા અને પૂર્વે ગોઠવેલાં પોતપોતાનાં આસનો ઉપર બેઠા. તથા બીજા દેવો અને દેવીઓ પણ યાન વિમાનની પ્રદક્ષિણાપૂર્વક દક્ષિણ દિશાના સોપાનદ્વારા વિમાન ઉપર ચડી પોતપોતાનાં જુદાં જુદાં આસનો ઉપર ગોઠવાઈ ગયાં.

૭૦ એ યાન વિમાનની સવારીમાં સૌથી પ્રથમ આગળ અષ્ટમંગળ-આઠ મંગળ-અનુક્રમે ગોઠવાએલાં હતાં. તેમાં પહેલો સ્વસ્તિક, બીજો શ્રીવત્સ, ત્રીજો નંદાવર્ત, ચોથું વર્ધ-

માનક, પાંચમું ભદ્રાસન, છઠ્ઠો કળશ, સાતમું મત્સ્યયુગલ અને આઠમું દર્પણુ-એવી ગોઠવણી હતી. ત્યારપછી પૂર્ણ કલશ, ભૃંગાર, દિવ્ય છત્ર અને આમરો ચાલતાં હતાં. આ સાથે ગગન-તલનો સ્પર્શ કરતી, અતિશય સુંદર અને વાયુથી ફરફરતી એક મોટી ઉંચી વિજયવૈજયંતી નામની પતાકા ચાલતી હતી. ત્યારપછી વૈકુર્યના ચક્રચક્રતા ઢાંડાવાળું, માળાઓથી સુશોભિત, ચંદ્ર જેવું ઉજ્જવળ-ધોળું ઉંચું છત્ર ચાલતું હતું. પછી જેના ઉપર પાવડીઓની સુંદર ભેડી અને પાદપીઠ મૂકેલાં છે એવું, મણિ અને રત્નની કારીગરીથી આશ્ચર્ય પમાડનારું ઉત્તમ સિંહાસન અનેક દાસ દેવોના ખલા ઉપર ચાલતું હતું. ત્યારબાદ વજ્રમાંથી બનાવેલો, ચક્રચક્રતો, ઘસીને સુવાળો કરેલો, ગોળ આકારવાળો, પચરંગી નાની નાની હબરો ધબ્બોથી શોભતો, છત્રાકારે ગોઠવાએલી વિજયવૈજયંતી પતાકાથી યુક્ત, અતિશય ઉંચો-હબર યોજન ઉંચો માટેજ આકાશને અડકતો મોટામાં મોટો ઈંદ્રધ્વજ ચાલતો હતો. એની પછવાડે સુંદર વેષભૂષાવાળા, સજ્જથએલા, સર્વ પ્રકારના અલંકારોથી વિશેષ દેખાવડા લાગતા પાંચ સેનાધિપતિઓ તેમના મોટા સુલટસમુદાય સાથે એઠેલા હતા. એમની પાછળ પોતપોતાનાં ટોળાં સાથે, પોતપોતાના નેજા સાથે, પોતપોતાની વિશિષ્ટ વેષભૂષા સાથે એ આભિયોગિક દેવો અને તેમની દેવીઓ ગોઠવાએલી હતી. ત્યારબાદ-છેક છેલ્લે-તે સૂર્યાલવિમાનમાં રહેનારાં બીજા દેવો અને દેવીઓ પોતપોતાની સર્વ પ્રકારની ઋદ્ધિ સિદ્ધિ, દ્યુતિ, બળ, વેષભૂષા અને પરિવાર સાથે એ

યાન વિમાનની સવારીમાં જોડાએલાં હતાં: આ રીતે વિમાનના સ્વામી સૂર્યાલદેવની આગળ પાછળ અને બન્ને બાબુએ અનેક દેવ દેવીઓ ગોઠવાએલાં હતાં અને એ યાન વિમાન એ બધાંને ઉપાડી વેગબંધ ગાજતું ગતિ કરતું હતું.

૭૧ એ રીતે સજ્જ થએલો સૂર્યાલદેવ, પોતાના એ દિવ્ય ઠાઠમાઠને બતાવતો બતાવતો સૌધર્મકલ્પની વચ્ચે થઇને નીકળ્યો, અને સૌધર્મકલ્પથી ઉત્તરમાં આવેલા નીચે આવવાના-^{૮૫}નિર્યાણુમાર્ગ તરફ તેણે પોતાના એ યાન વિમાનને હંકાર્યું. તે, એ નિર્યાણુમાર્ગને પહોંચતાં લાખ યોજનની વેગવાળી^{૮૬} ગતિથી ઝપાટાબંધ ભારતવર્ષ તરફ આવવા લાગ્યો. આ તરફ આવતાં આવતાં તેને અસંખ્ય દ્વીપો અને સમુદ્રો ઉલ્લાંઘવા પડ્યા. એ રીતે વેગબંધ ગતિ કરતો એ સૂર્યાલદેવ નંદીશ્વર દ્વીપ^{૮૭} સુધી આવી પહોંચ્યો અને ત્યાં અગ્નિકોણમાં આવેલા રતિકર પર્વત પાસે આવી લાગ્યો. આ રતિકર પર્વત પાસે આવીને એ સૂર્યાલદેવે પૂર્વ વર્ણવેલી પોતાની દેવમાયા સંકેલી લીધી અને જંબૂદ્વીપના ભારતવર્ષમાં પહોંચવા જેવી સાધારણ વ્યવસ્થા કરી લીધી. હવે તે, રતિકર પર્વતથી જંબૂદ્વીપ ભણી આવવાના માર્ગે પોતાના યાન વિમાનને હંકારવા લાગ્યો અને તુરતમાંજ ભારતવર્ષમાં પહોંચ્યો. ત્યાં પહોંચી તેણે આમલકખાનો રસ્તો લીધો અને ઝપાટામાંજ આમલકખાના અંબસાલવણુ-ચૈત્યમાં જ્યાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર જીતયા છે ત્યાં આવી લાગ્યો. ત્યાં આવતાંજ તેણે એ દિવ્ય યાન વિમાન સાથે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી અને

ભગવાનથી ઉત્તર પૂર્વના ભાગમાં—ઈશાન ખૂણામાં તેણે એ યાનવિમાનને ધરતીથી ચાર આંગળ અધર રાખી ઊભું રાખ્યું.

૭૨ મોટા પરિવારવાળી પોતાની ચાર પટ્ટરાણીઓ, ગાંધર્વોનું અને નાટકીયાઓનું ટોળું એ બધા સાથે એ સૂર્યાભદ્રેવ એ યાન વિમાન ઉપરથી ઊતરી નીચે આંચ્યો. ત્યારબાદ સૂર્યાભદ્રેવના ચાર હબ્બર સામાનિક દેવો અને એ યાન વિમાનમાં આવેલા ધીબ્બ બધા દેવો અને દેવીઓ ક્રમશઃ નીચે આંચ્યાં. એવા મોટા પરિવારથી વીંટાએલો સૂર્યાભદ્રેવ, પોતાની સર્વ પ્રકારની દિવ્ય ઋદ્ધિ સાથે, દેવ-વાદ્યોના મધુર ઘોષ સાથે ચાલતો ચાલતો શ્રમણ ભગવાન મહાવીર તરફ આંચ્યો, ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી, વાંદી, નમી તેમને વિનયનમ્ર રીતે કહેવા લાગ્યો :

૭૩ “હે ભગવન ! હું સૂર્યાભદ્રેવ મારા સકલ પરિવાર સમેત, આપ દેવાનુપ્રિયને વંદન કરું છું, નમન કરું છું અને આપની પર્યુપાસના કરું છું.”

૭૪ “હે સૂર્યાભ !” એમ કહી શ્રમણ ભગવાન મહા-વીરે સૂર્યાભદ્રેવને આ પ્રમાણે કહ્યું : “હે સૂર્યાભ ! એ પુરાતન છે, હે સૂર્યાભ ! એ વ્રત છે, હે સૂર્યાભ ! એ કૃત્ય છે, હે સૂર્યાભ ! એ કરણીય છે, હે સૂર્યાભ ! એ આચરાએલું છે અને હે સૂર્યાભ ! એ સંમત થએલું છે કે ‘ભવનપતિના, વાનવ્યંતરના, જ્યોતિષિકના અને વૈમાનિક વર્ગના દેવો અરહંત ભગવંતોને વાંદે છે, નમે છે, અને પછી પોત-પોતાનાં નામ ગોત્રો કહે છે,’ તો હે સૂર્યાભદ્રેવ ! તું જે કરે છે તે પુરાતન છે અને સંમત થએલું છે.”

૭૫ શ્રમણુ લગવાન મહાવીરનું કથન સાંભળી સૂર્યાભદ્રેવ બહુ હર્ષિત થયો, પ્રકુલ્લ થયો અને ઘણોજ સંતુષ્ટ થયો; પછી તેમને વાંદી નમી તેમનાથી બહુ નજીક નહિ, તેમ બહુ દૂર નહિ, એવી રીતે એસી તે સૂર્યાભદ્રેવ તેમની શુશ્રૂષા કરતો સામે રહી વિનયપૂર્વક હાથ જોડી શ્રમણુ લગવાન મહાવીરની પર્યુપાસના કરવા લાગ્યો.

૭૬ તે વખતે શ્રમણુ લગવાન મહાવીરે પોતાના દર્શનાર્થે આવેલા સૂર્યાભદ્રેવને, આમલકખપાના રાબ્દ રાણીને તથા આમલકખપામાંથી આવેલી મોટી જનસભાને ધર્મદેશના સંભળાવી. દેશના સાંભળી જનતા તો પોતપોતાને ઠેકાણે ચાલી ગઈ.

૭૭ દેશના સાંભળીને પ્રસાદ પામેલા અને આલ્હા-હિત હૃદયવાળા સૂર્યાભદ્રેવે ઊભા થઈને પ્રણામપૂર્વક શ્રમણુ લગવાન મહાવીરને આ પ્રમાણે “પૂછ્યું” :

પ્ર૦—હે લગવન! શું સૂર્યાભદ્રેવ ભવસિદ્ધિક-ભવ્ય છે કે અભવસિદ્ધિક-અભવ્ય છે? સમ્યગ્દષ્ટિવાળો છે કે મિથ્યા દષ્ટિવાળો છે? સંસારમાં પરિમિતપણે ભમનારો છે કે અનંત કાળ સુધી ભમનારો છે? યોધિની પ્રાપ્તિ થવી તેને સારુ સુલભ છે કે દુર્લભ છે? શું તે આરાધક છે કે વિરાધક છે? તે ચરમ શરીરી છે કે અચરમ શરીરી છે?

‘હે સૂર્યાભ !’ એમ કહીને શ્રમણુ લગવાન મહાવીરે તેને નીચે પ્રમાણે ઉત્તર આપ્યો :

ઉ૦—હે સૂર્યાભ ! તું ભવ્ય છો, સમ્યગ્દષ્ટિવાળો છો, સંસારમાં પરિમિતપણે ભમનારો છો, તને યોધિની

પ્રાપ્તિ થવી સુલભ છે, તું આરાધક છો અને તું ચરમ શરીરી છો.

૭૮ ભગવાને આપેલો ઉત્તર સાંભળીને સૂર્યાભદ્રેવનું ચિત્ત આનંદિત થયું અને પરમ સૌમનસ્યયુક્ત થયું. ભગવાનનો ઉત્તર સાંભળ્યા પછી એ સૂર્યાભદ્રેવે ભગવાનને વાંદી નમી આ પ્રમાણે વિનંતી કરી : “હે ભગવન્! તમે બધું બ્રહ્મો છો અને બ્રુઓ છો, જ્યાં જ્યાં જે છે તે બધું તમે બ્રહ્મો છો અને બ્રુઓ છો, સર્વ કાળના બનાવોને બ્રહ્મો છો અને બ્રુઓ છો, સર્વ ભાવોને તમે બ્રહ્મો છો અને બ્રુઓ છો; મારી દિવ્ય ઋદ્ધિસિદ્ધિને, મેં પ્રાપ્ત કરેલી દિવ્ય દેવદ્યુતિને અને દિવ્ય દેવાનુભાવને પણ પહેલાં અને પછી તમે બ્રહ્મો છો અને બ્રુઓ છો; તો હે ભગવન્! આપ દેવાનુપ્રિય તરફની મારી ભક્તિને લીધે હું એવી ઈચ્છા કરું છું કે મારી દિવ્ય ઋદ્ધિસિદ્ધિ, દિવ્ય દેવદ્યુતિ અને દિવ્ય દેવપ્રભાવ તથા ણત્રીશ પ્રકારની દિવ્ય નાટ્યકળા આ ગૌતમ વગેરે શ્રમણનિર્જીથોને દેખાડું.”

૭૯ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે સૂર્યાભદ્રેવની ઉપયુક્ત વિનંતીને આદર^{૯૧} ન આપ્યો, અનુમતિ ન આપી અને તે તરફ મૌન રાખ્યું. ત્યારપછી ખીજવાર, ત્રીજવાર પણ સૂર્યાભદ્રેવે એવીજ વિનંતી કરી અને તેના ઉત્તરમાં ભગવાન મહાવીરે તેનો આદર ન કરતાં માત્ર મૌન જ ધરી રાખ્યું. છેવટે તે સૂર્યાભદ્રેવ, શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને ત્રણ પ્રહક્ષિણા દઈ, વાંદી નમી ઉત્તર પૂર્વની દિશા તરફ ગયો. ઇશાન ખૂણામાં જઈ તેણે વૈક્રિયસમુદ્ધાત કર્યો, તે દ્વારા

તેણે સંખ્યેય યોજન સુધીના લાંબા દંડને બહાર કાઢવો, બાંડાં મોટાં પુદ્ગલો તજી દીધાં અને જોઈએ તેવાં યથા-સૂક્ષ્મ પુદ્ગલોનો સંચય કર્યો, વળી, બીજીવાર વૈક્રિયસમુદ્ધાત કરી તેણે નરધાના ઉપરના ભાગ જેવો સર્વ પ્રકારે સર્વ બાબુથી એકસરખો એવો એક ભૂભાગ સજર્યો, તેમાં રુપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શથી સુશોભિત પૂર્વે વર્ણવેલા એવા અનેક મણિઓ જડી દીધા, સર્વ બાબુથી એકસરખા ભૂમંડળમાં વચ્ચોવચ્ચ તેણે એક પ્રેક્ષાગૃહ રચ્યું—નાટક-શાળા ખડી કરી. એ નાટકશાળા, તેમાં બાંધેલો ઉલ્લોચ-ચંદ્રવો, અખાડો અને મણિની પેઢત્રી એ બધાનું વર્ણન આગળ કહેવાઈ ગયું છે તથા મણિની એ પેઢત્રી ઉપર સિંહા-સન, છત્ર વગેરે જે આગળ વર્ણવાઈ ગયું છે તે બધું બરા-બર ગોઠવી દીધું.

૯૦ ત્યારપછી એ સૂર્યાભદ્રેવ શ્રમણુ ભગવાન મહા-વીરના દેખતાં તેમને પ્રણામ કરે છે અને ‘ભગવાન મને અનુજ્ઞા આપો’ એમ કહી પોતે બાંધેલી નાટકશાળામાં તેમની—તીર્થંકરની—સામે ઉત્તમ સિંહાસનમાં બેસે છે.

ત્યારબાદ બેસતાં વેંત તેણે અનેક પ્રકારનાં મણિમય કનકમય રત્નમય વિમલ અને ચકચકતાં કડાં પોંચી બેરખાં વગેરે આભૂષણોથી દીપતો બિજળો પુષ્ટ અને લાંબો એવો પોતાનો જમણો હાથ પસાર્યો.

એના એ જમણા હાથમાંથી સરખાં વચ લાવણ્ય-રુપ અને યૌવનવંતા, સરખાં નાટકીય ઉપકરણો અને વસ્ત્રા-ભૂષણોથી સજેલા, ખલાની બન્ને બાબુમાં ઉત્તરીય વસ્ત્રથી

યુક્ત ડોકમાં કોટિયું અને શરીરે કંચુક પહેરેલા, ટીલાં અને છોગાં લગાવેલા, ચિત્ર વિચિત્ર પટ્ટાવાળાં અને પુઢડી ફરતાં જેના છેડા ફેણુ જેવા ઉંચા થાય એવી છેડે-કોરે-મૂકેલી ઝાલરવાળાં રંગબેરંગી નાટકીય પરિધાન પહેરેલા, છાતી અને કંઠમાં પડેલા એકાવળ હારોથી શોભાયમાન અને નાચ કરવાની પૂરી તૈયારીવાળા એકસો ને આઠ દેવ-કુમારો નીકળ્યા.

૮૧ એજ પ્રમાણે સૂર્યાભદ્રેવે પચ્ચારેલા ડાખા હાથ-માંથી ચંદ્રમુખી, ચંદ્રાર્ધસમાન લલાટપટ્ટવાળી, ખરતા તારાની જેમ ચમકતી આકૃતિ વેશ અને ચારુ શૃંગારથી શોભતી, હસવે ખોલવે ચાલવે વિવિધવિદ્યાસે લલિત સંલાપે અને યોગ્ય ઉપચારે કુશળ, હાથમાં વાળવાળી, નાચ-કરવાની પૂરી તૈયારીવાળી અને ખરાખર એ દેવકુમારોની બેડીસ્વપ એવી એકસો ને આઠ દેવકુમારોની નીકળી.

૮૨ પછી એ સૂર્યાભદ્રેવે ૯૨ શંખો_૧, રણશિંગાં_૨, શંખલીઓ_૩, ખરમુખીઓ_૪, પેચાઓ_૫, પીરપીરિકાઓ_૬, પણુવો-નાની પડઘમો_૭, પટહો-મોટી પડઘમો_૮, ઠક્કાઓ-ડા-કલીઓ_૯, મોટી ઠક્કાઓ-ડાકો_{૧૦}, ભેરીઓ_{૧૧}, ઝાલરો_{૧૨}, હુંડ-લીઓ_{૧૩}, સાંકડમુખીઓ_{૧૪}, મોટા માદળો_{૧૫}, મુંદંગો_{૧૬}, નંદી-મુંદંગો_{૧૭}, આલિંગો_{૧૮}, કુસ્તુંબો_{૧૯}, ગોમુખીઓ_{૨૦}, નાના માદળો_{૨૧}, ત્રણુ તારની વીણુઓ_{૨૨}, વીણુઓ_{૨૩}, ભમરી-વાળી વીણુઓ_{૨૪}, છ ભમરીવાળી વીણુઓ_{૨૫}, સાત તારની વીણુઓ_{૨૬}, બખીસો_{૨૭}, સુધોષા ઘંટાઓ_{૨૮}, નંદીધોષા ઘંટાઓ_{૨૯}, સો તારની મોટી વીણુઓ_{૩૦}, કાચળી વીણુઓ_{૩૧},

૧૩૨ વીણાઓ^{૩૨}, આમોદો^{૩૩}, ઝાંઝો^{૩૪}, નકુલો^{૩૫}, તૂણો^{૩૬},
 તુંબડાવાળી વીણાઓ^{૩૭}, મુકુંદો^{૩૮}, હુંકુલ્લો^{૩૯}, વિચિત્રી-
 ઓ^{૪૦}, કરટીઓ^{૪૧}, ડિડિમો^{૪૨}, કિણ્ણિતો^{૪૩}, કડવાંઓ^{૪૪}, દર્દ-
 રો^{૪૫}, દર્દરિકાઓ^{૪૬}, કુસ્તુંબુરુઓ^{૪૭}, કલશીઓ^{૪૮}, કલશો^{૪૯},
 તાલો^{૫૦}, કાંસાના તાલો^{૫૧}, રિંગિરિસિકો^{૫૨}, અંગરિકાઓ^{૫૩},
 શિશુમારિકાઓ^{૫૪}, વાંસના પાવાઓ^{૫૫}, યાલીઓ^{૫૬}, વેણુઓ-
 વાંસળીઓ^{૫૭}, પરિલ્લીઓ^{૫૮}, અને બદ્ધકો^{૫૯}, એમ ^{૬૩}ઓ-
 ગણુપચાસે જાતનાં એકસો ને આઠ આઠ વાજાઓ બનાવ્યાં
 અને એકસો ને આઠ આઠ તે દરેક વાજાને વગાડનારા બનાવ્યાં.

૮૩ પછી એ સૂર્યાભદ્રેવે પોતાના હાથમાંથી સરજેલા
 તે દેવકુમારો અને દેવકુમારીઓને બોલાવીને કહ્યું કે—

“હિ દેવાનુપ્રિયો ! તમે શ્રમણુ ભગવાન મહાવીર પાસે
 જાઓ અને તેમને ત્રણુ પ્રદક્ષિણા દઈ વંદન—નમન કરી એ
 ગૌતમ વગેરે શ્રમણુનિર્ણથોને તે દિવ્ય દેવઋદ્ધિ દિવ્ય
 દેવદ્યુતિ દિવ્ય દેવાનુભાવવાળું બત્રીશ પ્રકારનું નાટક
 ભજવી બતાવો.”

૮૪ સૂર્યાભદ્રેવની આજ્ઞા થતાં જ તેને માથે ચઢાવી
 હૃષ્ટપુષ્ટ થએલાં એ દેવકુમારો અને દેવકુમારીઓ શ્રમણુ
 ભગવાન મહાવીર તરફ જઈ તેમને વાંદી—નમી જે તરફ
 ગાતમાદિક શ્રમણુનિર્ણથો હતા તે તરફ વળ્યાં અને એક
 સાથેજ એક હારમાં એક-કતાર ઊભા રહ્યાં, સાથે જ નીચે
 નમ્યાં, વળી પાછું સાથેજ તેઓ પોતાનાં માથાં ઉંચાં કરી
 ટદાર ઊભા રહ્યાં. એજ પ્રમાણે સહિતપણે અને સંગતપણે
 નીચે નમ્યાં અને પાછાં ટદાર ઊભા રહ્યાં, પછી સાથે જ

ટટાર ઊભા રહી ફેલાઈ ગયાં અને પોતપોતાનાં નાચ-
ગાનનાં ઉપકરણો હાથપગમાં ધરાધર ગોઠવી રાખી એક
સાથેજ વગાડવા લાગ્યાં, નાચવા લાગ્યાં અને ગાવા લાગ્યાં.

૮૫ તેમનું સંગીત ઉરથી શરૂ થતાં ઉઠાવમાં ધીરું
—મંદ મંદ, મૂર્ધામાં આવતાં તારસ્વરવાળું અને પછી કંઠમાં
આવતાં વિશેષ તારસ્વરવાળું, એમ ત્રિવિધ હતું. જ્યારે એ
બધાં ગાતાં હતાં ત્યારે તેનો મધુર પડછંદો નાટકશાળામાં
આખાય પ્રેક્ષાગૃહવાળા મંડપમાં પડતો હતો. જે જાતના
રાગનું ગાણું હતું તેને જ અનુકૂળ એમનું સંગીત હતું. ગા-
નારાઓનાં ઉર મૂર્ધા અને કંઠ એ ત્રણે સ્થાનો અને એ
સ્થાનોનાં કરણો વિશુદ્ધ હતાં. વળી, ગુંજતો વાંસનો પાવો
અને વીણાના સ્વર સાથે ભળતું, એક બીજાની વાગતી હથે-
ળીના અવાજને અનુસરતું, મુરજ અને કાંસીઓના ઝણઝ-
ણાટના તથા નાચનારાઓના પગના ઠમકાના તાલને ધરા-
ધર મળતું, વીણાના લયને ધરાધર બંધાયેસતું અને શરૂ-
આતથી જે તાનમાં પાવો વગેરે વાગતાં હતાં તેને અનુસ્વય
એવું એમનું સંગીત કોયલના ટહુકાજેવું મધુરું હતું. વળી,
એ સર્વ પ્રકારે સમ, સલલિત—કાનને કોમળ, મનોહર, મૃદ-
પદસંચારી, શ્રોતાઓને રતિકર, છેવટમાં પણ સુરસ એવું
તે નાચનારાઓનું નાચસબ્જ વિશિષ્ટ પ્રકારનું ઉત્તમોત્તમ
સંગીત હતું.

૮૬ જ્યારે એ મધુરું મધુરું સંગીત ચાલતું હતું
ત્યારે શંખ રણશિંગું શંખલી ધરમુખી પેયા અને પીરી-
પીરિકાને વગાડનારા તે દેવો તેમને ધમતા, પણવ પટહ

ઉપર આઘાત કરતા, લંભા મોટી ડાકોને અફળાવતા, ભેરી ઝાલર હુંદુભીઓ ઉપર તાડન કરતા, મુરજ મૃદંગ નંદી-મૃદંગોનો આલાપ લેતા, આલિંગ કુસ્તુંબ ગોમુખી માદળ ઉપર ઉત્તાડન કરતા, વીણા વિપંચી વલ્લકીઓને મૂર્છાવતા, સો તારની મોટી વીણા કાચળી વીણા ચિત્ર વીણાને કૂટતા, બદ્ધીસ સુધોષા નંદીધોષાનું સારણુ કરતા, બ્રામરી પડ્બ્રામરી પરિવાદનીનું રક્ષેટન કરતા, તૂણુ તુંબવીણાને છળછળતા, આમોદ ઝાંઝ કુંભ નકુલોનું આમોટન કરતા—પરસ્પર અફળાવતા, મૃદંગ હુડુક્કી વિચિક્કીઓને છેડતા, કરટી ડિંડમ કિણ્ણિત કડવાંને બળવતા, દર્દરક દર્દરિકાઓ કુસ્તુંબુરુ કલશીઓ મહુઓ ઉપર અતિશય તાડન કરતા, તલ તાલ કાંસાના તાલો ઉપર થોડું થોડું તાડન કરતા—પરસ્પર ઘસતા, રિંગિરિકા લત્તિકા મકરિકા શિશુમારિકાનું ઘટ્ટન કરતા અને બંસી વેણુ બાલી પરિલ્લી તથા બદ્ધકોને કૂંકતા હતા.

૮૭ એ રીતે એ ગીત નૃત્ય અને વાદ્ય દિવ્ય મનોહર મનહર અને શૃંગારરસથી તરખોળ બન્યાં હતાં, અહ્ભુત થયાં હતાં, બધાનાં ચિત્તનાં આક્ષેપક નીવડયાં હતાં. એ સંગીતને સાંભળનારા અને નૃત્યને જ્ઞેનારા દ્વારા ઉછળતા વાહવાહના કોલાહલથી એ નાટકશાળા ગાજી રહી હતી. એમ એ દેવોની દિવ્ય રમત પ્રવૃત્ત થએલી હતી. એ રમતમાં મસ્ત બનેલા તે દેવકુમારો અને દેવકુમારીઓએ શ્રમણુ ભગવાન મહાવીરની સામે સ્વસ્તિક શ્રીવત્સ નંદાવર્ત વર્ધમાનક ભદ્રાસન કલશ મત્સ્ય અને દર્પણુના દિવ્ય અભિ-નયો^{૯૪} કરી એ મંગળરૂપ પ્રથમ નાટક ભજવી દેખાડયું હતું.

૮૮ વળી, એ દેવકુમારો અને દેવકુમારીઓ ળીળું નાટક લજવી ળતાવવા પૂર્વે જણાવેલી રીતે એકસાથે એક હારમાં લેગાં થઈ ગાવા નાચવા અને વાળાં વગાડવા લાગ્યાં તથા એ અહ્લુત દેવરમતમાં મશગુલ ળની ગયાં.

૮૯ આ ળીળ નાટકમાં તેમણે શ્રમણુ લગવાન મહાવીરની સામે આવર્ત પ્રત્યાવર્ત શ્રેણિ પ્રશ્રેણિ સ્વસ્તિક પૂસમાણુગ વર્ધમાનક મત્સ્યાંકક મકરાંકક જ્ઞર માર પુષ્પાવલી પદ્મપત્ર સાગરતરંગ વસંતીલતા અને પદ્મલતાના અલિનયો કરી દેખાડી ળીળું નાટક પૂરું કર્યું.

૯૦ પછી ત્રીળું નાટક લજવી ળતાવવા લેગાં થયેલાં તે દેવકુમારો અને દેવકુમારીઓએ શ્રમણુ લગવાન મહાવીરની સામે ઈહામૃગ ળળદ ઘોડો માનવ મગર વિહગ-પક્ષી વ્યાલ કિન્નર રુરુ શરભ ચમર કુંજર વનલતા અને પદ્મલતાના અલિનયો કરી દેખાડયા.

૯૧ ચોથું નાટક દેખાડતાં તે દેવકુમારો અને દેવકુમારીઓએ શ્રમણુ લગવાન મહાવીરની સામે એકતશ્ચક દ્વિધાયક એકતશ્ચકવાલ દ્વિધાયકવાલ એમ ચકાર્ધ અને ચકવાલનો અલિનય લજવી ળતાવ્યો.

૯૨ પાંચમું નાટક લજવતાં તેમણે આવલિકાઓનો અલિનય કર્યો. એમાં એમણે ચંદ્રાવલિકા વલયાવલિકા હંસાવલિકા સૂર્યાવલિકા એકાવલિકા તારાવલિકા મુક્તાવલિકા કનકાવલિકા અને રત્નાવલિકાઓના દેખાવો કરી ળતાવ્યા.

૯૩ છઠ્ઠું નાટક શરૂ કરતાં તેમણે ઉહ્ગમનોના એટલે ચંદ્ર ળગવાનાં અને સૂર્ય ળગવાનાં દશયો ળડાં કર્યાં.

૯૪ સાતમા નાટકમાં આગમનના અર્થાત્ ચંદ્રના આગમનના અને સૂર્યના આગમનના દેખાવો કરી બતાવવામાં આવ્યા.

૯૫ આઠમા નાટકમાં તેઓએ આવરણના—ચંદ્રના અને સૂર્યના આવરણના દેખાવો કરી દેખાડ્યા અર્થાત્ જ્યારે ચંદ્રગ્રહણ અને સૂર્યગ્રહણ થાય ત્યારે જગતમાં અને ગગનમાં જે બતનું વાતાવરણ પ્રસરે છે તે એ નાટકમાં પ્રત્યક્ષ કરી બતાવવામાં આવ્યું.

૯૬ નવમા નાટકમાં અસ્તમનના દેખાવો આવ્યા એટલે જ્યારે ચંદ્ર અને સૂર્ય આથમી જાય છે ત્યારે જગતમાં અને આકાશમાં જે જે ઘટનાઓ બને છે તે બધી નજરોનજર ખડી કરવામાં આવી.

૯૭ દસમું નાટક ચંદ્રમંડલ સૂર્યમંડલ નાગમંડલ ચક્ષમંડલ ભૂતમંડલ રાક્ષસમંડલ અને ગાંધર્વમંડલના અભિનયોમાં પૂરું થયું. એમાં ચંદ્ર સૂર્ય નાગ ચક્ષ ભૂત રાક્ષસ અને ગાંધર્વ સંબંધી મંડલોના ભાવો લજવી બતાવ્યા.

૯૮ અગ્યારમું નાટક દ્રુતવિલંબિત અભિનયને લગતું હતું, તેમાં વૃષભની અને સિંહની લલિત ગતિ, ઘોડાની અને ગજની વિલંબિત ગતિ, મત્ત ઘોડો અને મત્ત હાથીની વિલસિત ગતિ કરી બતાવવામાં આવી.

૯૯ બારમા નાટકમાં સાગર અને નગરના આકારોને અભિનયમાં કરી બતાવ્યા.

૧૦૦ તેરમું દિવ્ય નાટક નંદા અને ચંપાના અભિનયને

લગતું હતું. ચૌદમા નાટકમાં મત્સ્યાંડ મકરાંડ જ્ઞર મારની આકૃતિઓના અભિનયો હતા.

૧૦૧ પદ્મરમા નાટકમાં ૯૫ ક ખ ગ ઘ અને ડના ઘાટના અભિનયો કરી બતાવ્યા.

૧૦૨ પછીનાં ચાર નાટકો અનુક્રમે ૧૬ ચ છ જ ઝ ઞ ના, ૧૭ ટ ઠ ડ ઢ ણુ ના, ૧૮ ત થ ઢ ધ ન ના, અને ૧૯ ય ક્ષ બ લ મ ના ઘાટના અભિનયોને લગતાં હતાં.

૧૦૩ વીસમું નાટક અશોક આંબો જાંબુડો અને કોસાંબના પદ્મવ સંબંધી અભિનયોને લગતું હતું.

૧૦૪ ૨૧ મું નાટક લતાના હેખાવો કરવાને માટે હતું. તેમાં પદ્મ નાગ અશોક ચંપો આમ્ર વન વાસંતી કુંદ અતિમુક્તક અને શ્યામની વેલડીઓના અભિનયો હતા.

પછી અનુક્રમે ૨૨ દ્રુત^{૯૬} ૨૩ વિલાંબિત ૨૪ દ્રુતવિલાંબિત ૨૫ અચિત ૨૬ રિલિત ૨૭ અચિતરિલિત ૨૮ આરભટ ૨૯ ભસોલ અને ૩૦ આરભટ ભસોલના અભિનયોને લગતાં નવ નાટકો કરી બતાવ્યાં.

૧૦૫ ૩૧ મા નાટકમાં ઉત્પાત નિપાત સંકુચિત પ્રસારિત ચારધય ભ્રાંત અને સંભ્રાંતની ક્રિયાઓને લગતા અભિનયો હેખાડવામાં આવ્યા.

૧૦૬ ૩૨મા નાટકમાં તે એક સાથે એક હારમાં ભેગાં થએલાં દેવરમણુમાં તલ્લીન બનેલાં દેવકુમારો અને દેવકુમારીઓએ શ્રમણુ ભગવાન મહાવીરના પૂર્વભવ સંબંધી ચરિત્રને લગતા બનાવોના અભિનયો ભજવી બતાવ્યા અને પછી તેમનાજ વર્તમાન જીવનસંબંધી પણ જે જે મોટા

મોટા બનાવો બન્યા હતા તે દરેકને અભિનયોમાં કરી દેખાડ્યા—તેમાં તેમનું વ્યવન, ગર્ભસંહરણ, જન્મસમયના બનાવો, અભિષેકનો પ્રસંગ, બાલક્રીડા, યૌવનદશા, કામભોગની લીલા, નિષ્ક્રમણનો પ્રસંગ, તપશ્ચરણની અવસ્થા, જ્ઞાની થયાની પરિસ્થિતિ, તીર્થપ્રવર્તનની ઘટનાને લગતા અભિનયો હતા અને પછી છેલ્લા અભિનયમાં ભગવાન મહાવીરના નિર્વાણનું ચિત્ર પણ ઉતારવામાં આવ્યું હતું. આમ એ ચરમ-છેલ્લું—બત્રીશમું નાટક પૂરું થયું.

૧૦૭ એ નાટકોમાં તે દેવકુમારો અને દેવકુમારીઓએ ઢાલ વગેરે પહોળાં, વીણા વીગેરે તાંતવાળાં, અંઝ વગેરે નક્કર અને શંખ વગેરે પોલાં એમ ચાર જાતનાં વાજાં વગાડેલાં.

ઉત્ક્રિષ્ઠ પાદવૃદ્ધ^{૯૭} મંદ અને રોચિત એમ ચાર પ્રકારનું સંગીત ગાયેલું.

અંચિત, રિલિત, આરભટ અને ભસોલ એમ ચાર પ્રકારે નૃત્ય કરેલું.

દાર્ષ્ટીતિક પ્રાત્યંતિક સામાન્યતોપનિષાતનિક અને લોકમધ્યાવસાનિક એમ ચાર જાતના અભિનયો^{૯૮} ભજવી બતાવેલા.

૧૦૮ હવે તે દેવકુમાર અને દેવકુમારીઓ ગૌતમાદિક શ્રમણ નિર્જથોને એ બત્રીશે પ્રકારનું દિવ્ય નાટક દેખાડી તથા શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દર્શ તેમને વાંદી નમી જે તરફ પોતાનો અધિપતિ સૂર્યાભદેવ હતો તે તરફ ગયાં અને હાથ જોડી પોતાના એ અધિપતિને જય

વિજયથી વધાવી તેઓએ જણાવ્યું કે આપે કરેલી આજ્ઞા પ્રમાણે અમે શ્રમણુ લગવાન મહાવીર પાસે જઈ બત્રીશે પ્રકારનું એ દિવ્ય નાટક દેખાડી આવ્યાં.

૧૦૯ ત્યારબાદ એ સૂર્યાભદ્રેવ પોતાની તે દિવ્ય દેવમાયાને સંકેલી લઈ એક ક્ષણમાં એકલો—હતો તેવો એકાકી બની ગયો. પછી તે શ્રમણુ લગવાન મહાવીરને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઈ વાંદી નમી પોતાના પૂર્વોક્ત પરિવાર સાથે એ દિવ્ય યાન વિમાન ઉપર ચડી જ્યાંથી આવ્યો હતો ત્યાંજ પાછો આવ્યો ગયો.

૧૧૦ એના ગયા પછી ‘લગવન’ એમ કહીને ચૌદ પૂર્વને જાણનારા, ચાર જ્ઞાનથી યુક્ત. સર્વાક્ષરસંનિપાતી, મહાતપસ્વી, સૂર્યાભની એ દેવમાયાને જોઈને “શંકાશીલ થયેલા અને કુતૂહલવાળા બનેલા લગવાન ગૌતમ શ્રમણુ લગવાન મહાવીરને વાંદી નમીને નમ્રપણે આ પ્રમાણે બોલ્યા:

૧૧૧ પ્ર૦—હે લગવન! તે સૂર્યાભદ્રેવની એ દિવ્ય દેવમાયા, એ દિવ્ય દેવદ્યુતિ, એ દિવ્ય દેવાનુભાવ ક્યાં ગયો? ક્યાં સમાઈ ગયો?

ઉ૦—હે ગૌતમ! સૂર્યાભદ્રેવે સર્જેલી એ દેવમાયા તેના શરીરમાં ગઈ, તેના શરીરમાં સમાઈ.

પ્ર૦—હે લગવન! તે કયા કારણથી એમ બન્યું?

ઉ૦—હે ગૌતમ! બહાર અને અંદર છાણુ વગેરેથી લીંપેલી ગુંપેલી ફરતી વંડીવાળી બંધ બારણાવાળી ઉંડી અને પવન ન ભરાય એવી જેમ કોઈ એક મોટી શિખર-બંધી શાળા હોય, એ શાળાની પાસે માણુસોનું એક મોટું

ટોળું ઊભું હોય અને એ વખતે એ ટોળું આકાશમાં એક મોટું પાણીભર્યું વાદળું જૂએ તથા એ વાદળું હમણાં જ વરસશે એમ જો ટોળાને લાગે તો જેમ એ ટોળું પાસેની એ શાળામાં પેસી જાય, તેમ એ દેવમાયા સૂર્યાભના શરીરમાં સમાઈ ગઈ અથવા એ શાળા બહાર ઊભેલું ટોળું પોતાની સામે ચડી આવતા વંટોળિયાને જૂએ તોપણ જેમ એ પાસેની શાળામાં પેસી જાય, તેમ એ દેવમાયા સૂર્યાભના શરીરમાં સમાઈ ગઈ એમ મેં કહ્યું છે.

૧૧૨ વળી, ગૌતમે પૂછ્યું કે—

પ્ર૦—હે ભગવન ! સૂર્યાભદેવતું સૂર્યાભવિમાન કયાં ૧૦૦જણાવેલું છે ?

ઉ૦—હે ગૌતમ ! જ'બૂદ્રીપ નામના દ્વીપમાં મંદર પર્વતથી દક્ષિણે આ રત્નપ્રભા^{૧૦૧} નામની પૃથ્વી છે, તેના રમણીય સમતલ ભૂભાગથી ઉંચે ચંદ્ર સૂર્ય ચંદ્રગણ નક્ષત્ર અને તારકાઓ આવેલાં છે, ત્યાંથી આગળ ઘણાં યોજનો સેંકડો યોજનો હબરો યોજનો લાખો યોજનો કરોડો યોજનો અને લાખકરોડો યોજનો ઉંચે ઉંચે દૂર જઈએ ત્યારે ત્યાં સૌધર્મકલ્પ નામનો કલ્પ જણાવેલો છે, એ કલ્પ પૂર્વ પશ્ચિમ લાખો, ઉત્તર દક્ષિણ પહોળો, આકારે અર્ધચંદ્ર-સમાન સંસ્થિત છે, ઠિરણોના પ્રકાશથી ઝગઝગતો છે, તેની લાંબાઈ પહોળાઈ અસંખ્ય ડોટાનુકોટિ યોજન છે અને તેનો ઘેરાવો પણ તેટલો જ છે.

એ સૌધર્મકલ્પમાં સાધર્મદેવોનાં બત્રીશ લાખ વિમાનાવાસો હોય છે એમ કહ્યું છે. એ બધા વિમાનાવાસો

સર્વરત્નમય દર્શનીય અને અસાધારણ સુંદરતાવાળા છે.

તે વિમાનોની વચ્ચેવચ્ચ પાંચ અવતંસકો જણાવેલા છે : અશોક અવતંસક, સપ્તપર્ણ અવતંસક, ચંપક અવતંસક, ચૂતક અવતંસક અને વચ્ચે સૌધર્માવતંસક. એ પાંચે અવતંસકો પણ સર્વરત્નમય સુંદરતમ છે.

એમાંના તે સૌધર્માવતંસક મહાવિમાનથી પૂર્વે તીરછું અસ્રંખ્ય લાખ યોજન આગળ વધીએ ત્યારે ત્યાં સૂર્યાલ-દેવનું સૂર્યાલ નામનું વિમાન જણાવેલું છે. એ વિમાનની લંગાઈ પહોળાઈ સાડાઘાર લાખ યોજન છે અને ઘેરાવો ઓગણચાળીશ લાખ બાવન હજાર આઠ સો અડતાલીશ યોજન છે.

૧૧૩ સૂર્યાલદેવના એ વિમાનની ફરતો ચારે બાજુ એક મોટો પ્રાકાર-ગઠ છે. એ ગઠ ત્રણસેં યોજનની ઉંચાઈએ છે. મૂળમાં તેની પહોળાઈ સો યોજન, વચ્ચે પચાસ યોજન અને છેક ઉપર પચીસ યોજન છે અર્થાત્ એ ગઠ મૂળમાં પગ્તો-પહોળો વચ્ચે સાંકડો અને છેક ઉપર વધારે પાતળો છે. ગઠનો આકાર ગાયના પૂંછડા જેવો છે અને તે આખોય ગઠ સર્વકનકમય અચ્છો મનોહર છે.

એ ગઠનાં કાંગરાં અનેક પ્રકારના કાળા નીલા લાલ પીળા અને ઘોળા એમ પાંચે રંગોથી શોભિતાં છે. તે એક એક કાંગરું લંગાઈમાં એક યોજન, પહોળાઈમાં અરધું યોજન, અને થોડું માટેરું યોજન ઉંચાઈમાં છે. તે બધાં કાંગરાં સર્વ પ્રકારનાં રત્નોમાંથી બનાવેલાં છે-બહુ રમણીય છે.

૧૧૪ સૂર્યાલહેવના તે વિમાનની એક એક બાજુએ હબર હબર બારણાં હોય છે એમ કહેલું છે અર્થાત્ તે વિમાનને પૂર્વ પશ્ચિમ ઉત્તર દક્ષિણ એમ ચારે બાજુનાં મળીને ચાર હબર બારણાં હોય છે.

તે એક એક બારણું ઉંચાઈએ પાંચસો યોજન છે, પહોળાઈએ અને પ્રવેશે અઢીસો યોજન છે.

તે બધાં બારણાં ઘોળાં છે, તેમની ઉપરનાં શિખરો સોનાનાં છે, એ શિખરોમાં વૃષભ મગર વિહગ માનવ કુંજર કિન્નર પદ્મલતા વગેરેનાં ચિત્રો કોરેલાં, એમના સ્તંભ-થાંભલા ઉપરની વેદિકાઓ વજ્રમય-એ બધાં હબરો કિરણોથી ઝળહળે છે, એવાં એ આંખને ઠારે એવાં સુખસ્પર્શવાળાં છે.

તે દરેક બારણાની નેમો વજ્રમય, મૂળ પાયા રિષ્ટ-રત્નના, થાંભલીઓ વૈદુર્યની અને તેનું તલ પંચરંગી ઉત્તમ મણિઓમાંથી બનેલું છે. ડેલીઓ હંસગર્ભરત્નની, ઇંદ્રક્રીલો ગોમેહના, બારસાળો લોહિતાક્ષરત્નની, આતરંગો ન્યોતિ-રસરત્નના, સૂઈઓ-ખીલીઓ-લોહિતાક્ષરત્નની, સાંધાઓ વજ્રના, ખીલીઓની ટોપીઓ વિવિધ મણિમય, આગળિયો અને તેનું અટકણ વજ્રનું, આવર્તનપીઠ-ઉલાળાનું ટેકણ રજતનું, બારણાનાં ઉત્તર પડખાં અંક રત્નનાં : એવી એ બારણાંઓની શોભાવાળી રચના છે. તેનાં કમાડ લગાર પણ આંતરા વિનાનાં ચપોચપ ભીડાય તેવાં મજબૂત છે. બારણાંની ભીંતોમાં બન્ને પડખે એકસો અડસઠ અડસઠ ભીંતજોળીઓ છે અને તેટલીજ ગોમાણુસીઓ એટલે બેઠકો છે. વિવિધ

મણિરત્નોથી રમતી પૂતળીઓ બારણાંઓમાં ખોડેલી છે. તેનો માઢ-માડભાગ-વજનો અને માડભાગનું શિખર સ્થાનું છે.

બારણાના ઉપલા ભાગે સુવર્ણમય, તેમાં મણિમય જાળીવાળા ગોખલાઓ, પડખાં અને પડખાંની બાબુઓ અંકરત્નમય અને વાંસડાઓ ખપાટો તથા નળિયાં જ્યોતિ-રસરત્નમય છે. તેની પાટીઓ સ્થાની, નળિયાંનાં ઢાંકણુ સુવર્ણમય અને ટાટીઓ વજ્રમય છે. એ જાતનાં તે બારણાં શંખના ઉપલા ભાગ જેવાં અને સ્થાના ઢગલા જેવાં ઘોળાં લાગે છે. તે બારણાંઓ ઉપર અનેક પ્રકારનાં તિલકો-ટીલાં અને અર્ધચંદ્રો કેરેલાં છે, મણિની માળાઓ ટાંગેલી છે, બારણાં બહાર અને અંદર સુવાળાં છે, તેના ઉપરની રંગની ભૂકી સોનાની વેળુમય છે: એવાં એ બારણાં સુંદર, સારા સ્પર્શ-વાળાં, સ્વદી શોભાવાળાં, પ્રસન્નતા પમાડે તેવાં દર્શનીય અને અસાધારણુ રમણીય છે.

એ બારણાંની બન્ને બાબુની બેઠકોમાં કમળ ઉપર કેરેલા એવા અંદનના સોળ સોળ કળશોની હારો, તેઓમાં સુગંધી પાણી ભરેલાં, તેમના કાંઠાઓમાં રાતાં સૂતર નાંખેલાં અને તેનાં ઢાંકણાં પદ્મોત્પલનાં-એવા એ સર્વરત્નમય ઘડાઓ, હે દીર્ઘજીવી શ્રમણુ ! મોટામાં મોટા ઈન્દ્રકુંભની જેવા વિશેષ રમણીય જણાવેલા છે.

૧૧૫ વળી, તે બારણાંઓની બન્ને બાબુની બેઠકોમાં સોળ સોળ નાગદંતોની-આંકડિયાઓની-હારો આવેલી છે.

તે દરેક નાગદંતો ઉપર નાની નાની ઝણુઝણુતી ઘંટડીઓ લટકેલી, એઓ ભીંતમાં ખરાબર ખેઠેલા, એમનો આગલો ભાગ ભીંતથી સારી રીતે ખહાર પડતો—એવા એ સાપના અડધા ભાગ જેવા દેખાતા વજ્રમય સીધા લાંબા નાગદંતો, હે આયુષ્યમન્ શ્રમણ ! મોટા મોટા ગજદંતના આકાર જેવા સુવાળા અને શોભાજનક છે.

વળી, એ નાગદંતોમાં કાળા, નીલા, રાતા, પીળા અને ઘોળા સૂતરથી પરોવેલી લાંબી લાંબી માળાઓ લટકાવેલી, એ માળાઓના લાંબૂસકો—ઉપરનાં કુમતાં—સોનાનાં, એ કુમતાંની અડખેપડખે જડેલી સોનાના પતરાની પાંદડીઓ છે; જ્યારે દક્ષિણનો ઉત્તરનો પૂર્વનો અને પશ્ચિમનો મંદ મંદ પવન વાય ત્યારે તે ધીરે ધીરે હલતી હલતી પાંદડીઓમાંથી કાન અને મનને શાંતિ આપે એવું મધુરું સંગીત નીકળે છે.

૧૧૬. વળી, હે આયુષ્યમન્ શ્રમણ ! એ નાગદંતોની ઉપર બીજા સોળ સોળ નાગદંતોની હારો આવેલી છે, તેઓ પણ ગજદંતના આકાર જેવા સુવાળા અતિરમણીય છે. ઉપરના આ નાગદંતોમાં રજતમય શિકાં ટાંગેલાં છે, એ દરેક શિકામાં વૈદુર્યની ધૂપઘડીઓ મૂકેલી છે, એ ધૂપઘડીઓમાં ઉત્તમ કાળો અગર કિનરુ અને તુરુકનો સુગંધી ધૂપ મધમધી રહ્યો છે, એવી એ સુગંધી વાટ જેવી મધમધતી ધૂપઘડીઓમાંથી નીકળતી મનોહારી સુગંધ ઘ્રાણુ અને મનને શાંતિ આપતી તે પ્રદેશમાં ચારે કોર ફેલાતી રહે છે.

૧૧૭ વળી, એ ખારણાંઓની બંને પડખેની ખેઠકોમાં સોળ સોળ પૂતળીઓની હારો જણાવેલી છે. તે પૂતળીઓ

વિવિધ પ્રકારની લીલાઓવાળી, સુપ્રતિષ્ઠિત, સારી રીતે શણુ-
ગારેલી, રંગબેરંગી વસ્ત્રો પહેરેલી અને અનેક જાતની
માળાઓવડે શોભાયમાન છે. એમનો કટિભાગ મૂઠીમાં
આવી જાય એવો પાતળો, અંબોઠો ઉંચો અને કઠણ પીવર
-ભરાવદાર-છાતી, આંખના ખૂણા રાતા, વાળ કાળા
કોમળ અને શોભનિક છે. અશોક વૃક્ષ ઉપર તેની ડાળને
ડાબે હાથે પકડીને એ પૂતળીઓ ઊભેલી છે. આંખમાં આ-
મણી કરતી એ, જાણે દેવોનાં મનને હરી ન લેતી હોય,
એક ખીજ સામું નેતી એ, જાણે પરસ્પર ખીજતી ન હોય,
એવી જણાય છે. એ બધી બનેલી છે તો પૃથ્વીમાંથી-
માટીમાંથી-પણ નિત્ય રહેનારી છે. એમનું મુખ ચંદ્ર જેવું
લલાટ ચંદ્રાર્ધ જેવું અને દેખાવ ચંદ્ર જેવો સૌમ્ય છે. ખરતા
તારાની જેમ એ બધી ઝગમગ્યા કરે છે, મેઘની વીજ-
ળીનો ઝબકારો અને પ્રખર સૂર્યનો ચમકાટ એ કરતાં ય
તેઓ વધુ ઝબકે છે-ચમકે છે. એવી એ પૂતળીઓ શૃંગારે
આકારે અને વેશે પ્રસાદ ઉપજાવે એવી દેખાવડી અને
મનોહર છે.

૧૧૮ વળી, એ ખારણાંઓની બન્ને ખાણુની ખેઠ-
કોમાં સર્વરત્નમય સુંદર જાળીવાળાં સોળ સોળ રમણીય
સ્થાનો છે. બન્ને પડખેની એ ખેઠકોમાં સોળ સોળ ઘંટાની
હારો ટાંગેલી જણાવેલી છે. એ ઘંટાઓ સુવર્ણમય, તેમના
લોલકો વજ્રમય, ઘંટાનાં બન્ને પડખાં વિવિધ મણિમય,
ઘંટાની સાંકળો સોનાની અને દોરીઓ રૂપાની છે. તેમનો
રણુકો મેઘના ગડગડાટ જેવો, સિંહની ત્રાડ જેવો, હુંહુભિ-

ના નાદ જેવો, હંસના સ્વર જેવો મંબુ છે: એવા-એ કાન અને મનને ઠારે-સુખ આપે-તેવા રણુકાવડે તે ઘંટાઓની આસપાસનો પ્રદેશ પણ ગાજતો રહે છે.

૧૧૯ વળી, એ બારણાંઓની બન્ને બાજુની બેઠકોમાં સોળ સોળ વનરાઈઓ જણાવેલી છે. એ વનરાઈઓમાં વૃક્ષો વેલો કૃણુગા અને પાંદડાં મણિમય છે, એમના ઉપર ભમરાઓ ગુંજતા રહે છે: એવી એ વનરાઈઓ ટાઠી હિમ જેવી શીતળ અને પ્રાસાદિક છે.

વળી, તે બન્ને પડખેની બેઠકોમાં વજ્રમય સોળ સોળ પ્રકંઠકો-ઓટલાઓ જણાવેલા છે. તે દરેકની લંબાઈ પહોળાઈ અઠીસો યોજન અને જડાઈ સવાસો યોજન છે. તે તે એક એક પ્રકંઠક ઉપર એક એક મોટો ઉંચો મહેલ આવેલો જણાવેલો છે, તે દરેક મહેલ અઠીસો યોજન ઉંચો અને સવાસો યોજન પહોળો છે. જાણે પ્રભાના પુંજ ન હોય એવા એ મહેલો વિવિધ મણિઓ અને રત્નોથી ખીચોખીચ જડેલા છે. ઉપરાઉપર છત્રોથી શોભાયમાન વિજય વૈજયંતી પતાકાઓ એ મહેલો ઉપર પવનથી ફરફરતી રહે છે. એનાં મણિકનકમય શિખરો ઉંચાં આલને અડતાં છે. મહેલોની ભીંતોમાં વચ્ચે વચ્ચે રત્નોવાળાં જાળિયાંઓ મૂકેલાં છે. બારણાંમાં પેસતાંજ વિકાસમાન પુંડરીક કમળો અને ભીંતોમાં વિધવિધ તિલકો તથા અર્ધચંદ્રકો ડોરેલા છે. મહેલો અંદર અને બહાર લીસા સોનેરી વેણુથી લીંપેલા સુંદરતમ છે. જે પ્રકંઠકો ઉપર તે મહેલો છે તે પ્રકંઠકો પણ છત્રોથી શોભતી ધન્યોથી રમણીય છે.

૧૨૦ એ મહેલોનાં ખારણાંની બન્ને બાબુ સોળ સોળ તોરણો જણાવેલાં છે. એ મણિમય તોરણો મણિમય થાંભલાઓ ઉપર બેસાડેલાં છે, તેમના ઉપર પદ્મ વગેરેના ગુચ્છાઓ ટાંગેલા છે. તે એક એક તોરણની આગળ પૂર્વે વર્ણવેલા એવા નાગદંતો તથા એવી જ બખ્ખે પૂતળીઓ ઊભેલી છે. તેજ રીતે દરેક તોરણની આગળ એક એક બાબુ સર્વરત્નમય ઘોડા હાથી માનવ કિનર કિંપુરુષ મહોરગ ગાંધર્વ અને વૃષભની હારો આવેલી છે, તેજ પ્રકારે નિત્ય પુષ્પવાળી સર્વરત્નમય પદ્મલતા વગેરેની શ્રેણિઓ આવેલી છે. એ રીતે, હે આયુષ્મન્ શ્રમણ! દિશાસ્વસ્તિક ચંદનકલશ અને મત્તગજના મુખની જેવા ભુંગારની બે બે હારો ગોઠવેલી છે.

૧૨૧ વળી, તે તોરણની આગળ બબે બબે આરિસા હોવાનું જણાવેલું છે. એ આરિસાનાં ચોકઠાં સુવર્ણમય, મંડળો અંકરત્નમય અને એમાં પડતાં પ્રતિબિંબો નિર્મલાતિનિર્મળ છે. હે દીર્ઘશ્રીવી શ્રમણ! ચંદ્રમંડળ જેવા એ નિર્મળ આરિસા અર્ધકાયપ્રમાણ જણાવેલા છે.

૧૨૨ વળી, એ તોરણોની આગળ વજ્જના બબે થાળો જણાવેલા છે. એ રથના પૈડા જેવા મોટા મોટા થાળો બાણુ કે ત્રણુવાર છડેલા આખા ચોખાથી ભરેલા જ હોય એવા ભાસે છે.

વળી, એ તોરણોની આગળ સ્વચ્છ પાણી અને તાળાં દીલાં ફૂજોથી ભરેલી બે બે પાત્રીઓ મૂકેલી જણાવેલી છે.

હે ચિરંજીવ શ્રમણુ! એ બે બે પાત્રીઓ ગાયને ખાણુ આપવાના મોટા ગોળ સુંડલા જેવડી મોટી સર્વરત્નમય અને શોભનાતિશોભન છે.

વળી, એ તોરણોની આગળ નાનાવિધ ભાંડોથી ભરેલા સર્વરત્નમય બે બે સુપ્રતિષ્ઠકો છે—શરાવો છે, બે બે મનોમુલિકાઓ—પેઢલીઓ છે. એ પેઢલીઓમાં સોનાનાં અને સ્વપાનાં અનેક પાટિયાંઓ જણાવેલાં છે. તે સોનાસ્વપાનાં પાટિયાંઓમાં વજ્રમય નાગદંતો જડેલા છે, એ નાગદંતો ઉપર વજ્રમય શિકાં છે, એ શિકાં ઉપર કાળા નીલા રાતા પીળા અને ધોળા સૂતરના પડદાવાળા પવનથી ભરેલા ઘડાઓ છે; એ ઘડા પવનપૂર્ણ ઘટો વૈદુર્યમય સુંદર છે.

વળી, એ તોરણોની આગળ રતનથી ભરેલા બધે કરંડિયાઓ છે. ચક્રવર્તીના રત્નપૂર્ણ કરંડિયાની જેમ એ કરંડિયાઓ પોતાના પ્રકાશથી એ જગ્યાને ચારે બાજુથી ચક્રચકતી કરી મૂકે છે.

વળી, એ તોરણોની આગળ વજ્રમય બધે હયકંઠા ગજકંઠા નરકંઠા કિન્નરકંઠા કિપુરુષકંઠા મહોરગકંઠા ગાંધર્વકંઠા અને વૃષભકંઠા છે. તેઓમાં સર્વરત્નમય બધે અંગેરીઓ છે. તેમાં સર્વરત્નમય પુષ્પ માળા ચૂર્ણ વસ્ત્ર આભરણુ સરસવ અને પીંછીઓ મૂકેલી છે.

વળી, એ તોરણોની આગળ બધે સિંહાસનો અને બધે છત્રો હોવાનું જણાવેલું છે. એ છત્રોના દાંડા વૈદુર્યના, કાની—જૂલ સોનાની, સાંધા વજ્રના, મોતીથી પરોવેલી સોનાની આઠ હજાર સળીઓ અને ચંદન જેવી શીતળ

સુગંધી છાયા છે. મંગળરૂપ ચિત્રોથી આલેખેલાં ચંદ્રના ઘાટ જેવાં એ સર્વ છત્રો અતિશોભનિક છે.

વળી, એ તોરણોની આગળ બે બે ચામરોની હયાતી જણાવેલી છે. એ ચામરોના હાથા વૈદુર્યના અને એમાં વિવિધ મણિરતનની કેરણી કેરેલી છે. ક્ષીરસાગરના શ્રીષ્ઠ જેવાં પાતળા વાળવાળાં સર્વરતનમય એ ચામરો બહુ સુશોભિત દેખાય છે.

૧૨૩ એ જ પ્રમાણે તે તોરણોની આગળ તેલ, કુઠં-ઉપલેટ, પત્ર-તમાલપત્ર, ચૂઆ, તગર, એલચી, હરતાળ, હિંગળોક, મણસિલ અને અંજનના બધે કુડલાઓની અસ્તિ જણાવેલી છે. એ કુડલાઓ સર્વરતનમય અને અનુપમ શોભાવાળા છે.

વળી, એ સૂર્યાલવિમાનના એક એક બારણા ઉપર ચક્રની નીશાનીવાળા એકસો ને આઠ ધ્વજો છે; એ જ પ્રમાણે મૃગ, ગરુડ, છત્ર, પીંછું, પક્ષી, સિંહ, વૃષભ, ચારદંતો હાથી અને ઉત્તમ નાગની નીશાનીવાળા એકસો ને આઠ આઠ ધ્વજો છે, અર્થાત્ એ પ્રત્યેક બારણા ઉપર એક હજાર અને એંશી ધ્વજો લહેરી રહ્યા છે એમ જણાવેલું છે.

૧૨૪ એ સૂર્યાલવિમાનમાં ચંદ્રવાથી સુશોભિત પાંસઠ પાંસઠ ભૌમે-ભૂમિનાં સ્થાનો જણાવેલાં છે. એ ભૌમેની બરાબર વચ્ચે એક એક સિંહાસન માંડેલું છે, બાકીના ભૌમે ઉપર એક એક ભદ્રાસન માંડેલું છે.

વિમાનનાં બારણાંઓનાં ઓતરંગો સોળ પ્રકારનાં રત્નોથી ઘડેલાં છે. બારણાંઓ ઉપર ધ્વજ અને છત્રોથી

શોભતાં આઠ આઠ મંગલો આવેલાં છે : એ રીતે વિમાનની ચારે બાજુનાં તે બધાં બારણાંઓ એવી ઉત્તમોત્તમ શોભાવાળાં છે.

૧૨૫ એ સૂર્યાભિમાનની આસપાસ પાંચસેં પાંચસેં યોજન મૂકીને ચાર દિશામાં ચાર વનખંડો આવેલા છે. પૂર્વમાં અશોકવન, દક્ષિણમાં સાહડવન, પશ્ચિમમાં ચંપકવન અને ઉત્તરમાં ચૂતકવન. એ વનખંડોની લાંબાઈ સાડાબાર લાખ યોજનથી કાંઈક વધારે અને પહોળાઈ પાંચસો યોજન છે. તે દરેકની ફરતો એક એક કોટ છે. એમ એ ચારે વનખંડો લીલાછમ જેવા, ટાઢા હિમ જેવા, જ્નેનારની આંખને ઠારે એવા શીતળ છે.

૧૨૬ તે વનખંડોનું ભોંતળ તદ્દન સમ-સપાટ છે, તે ઉપર અનેક પ્રકારના મણિઓ અને તૃણો શોભી રહ્યાં છે, તેમનો સ્પર્શ અને ગંધ મનગમતો આકર્ષક છે.

હે ભગવન્ ! પૂર્વ પશ્ચિમ દક્ષિણ અને ઉત્તરના વાયરા વાય છે ત્યારે મંદ મંદ હલતા પરસ્પર અથડાતા એવા તે તૃણોનો અને મણિઓનો કેવો અવાજ થાય છે ?

હે ગૌતમ ! એમનો અવાજ શ્રમહર શ્રુતિમધુર અને શ્રુતિને અત્યંત તૃપ્તિ આપનારો થાય છે.

૧૨૭ છત્ર, ધજા, ઘંટ, પતાકા અને ઉત્તમ તોરણોથી સુશોભિત એક સુંદર રથ હોય, જેની ચારે બાજુ નાની નાની ટોકરીઓ જડેલી હોય, હિમાલયમાં ઉગેલા તિનિશના લાકડામાંથી બનાવેલો હોય, આરા અને ઘોંસરું બરાબર બેસાડેલાં હોય, પૈડા ઉપરનો લોઢાનો પાટો મજબૂત હોય,

કુલીન ઘોડાની જોડ જોડેલી હોય, હાંકનારો સારથિ અતિ-કુશળ હોય અને અનેક પ્રકારનાં હથીઆરો કવચો ભાથાંઓ વગેરે યુદ્ધોપકરણોથી જે ભરેલો હોય, એવો એ રથ, મણિ-ઓથી યાંધેલા રાજના ભવ્ય આંગણામાં વારંવાર ચાલતો હોય, વારંવાર આવતો જતો હોય, ત્યારે તેનો જે મધુરધ્વનિ સંભળાય છે, તેના જેવો તે તૃણોનો અને મણિઓનો ધ્વનિ છે?

ગૌતમ ! ના, એના જેવો એમનો ધ્વનિ નથી પણ તે કરતાંય વિશેષ મધુર છે.

વાદનકુશળ નર વા નારીદ્વારા રાત્રીના છેલ્લે પહોરે વાગતી ચડતી ઉતરતી મૂર્છનાવાળી એવી વૈકાલિક વીણાનો જે મધુર અવાજ સંભળાય છે તેવો અવાજ, તે તૃણોનો અને મણિઓનો છે ?

ગૌતમ ! ના, એવો પણ નથી—એ કરતાં સવિશેષ મધુર છે.

ભદ્રશાળ નંદન સોમનસ કે પાંડકવનમાં અથવા હિમાલય મલય કે મંદક ગિરિની ગુફાઓમાં રહેતા, ગાનતાનની સહેલ કરવા સાથે મળેલા કિન્નરો કિંપુરુષો મહોરગો અને ગાંધર્વોનો જેવો વિશુદ્ધ મધુર ગીતધ્વનિ ગુંજે છે, તેવો ધ્વનિ પરસ્પર અથડાતા એ મણિઓનો અને તૃણોનો છે ?

ગૌતમ ! હા, તે મણિઓનો અને તૃણોનો એવો મધુરાતિમધુર ધ્વનિ નીકળે છે.

૧૨૮ વળી, એ વનખંડોમાં ઠેકઠેકાણે નાની મોટી નાનામાં નાની અને મોટામાં મોટી એવી અનેક ચોરસ વાવો, ગોળ પુષ્કરિણીઓ, સીધી વહેતી નદીઓ, વાંકી ચુંકી

વહેતી નદીઓ અને કૂલોથી ઢાંકેલાં એવાં હારખંધ આવેલાં અનેક સરોવરો તથા હારખંધ શોભતા અનેક કૂવાઓ આવેલા છે. એ બધાંના કાંઠા રજતમય, કાંઠાના ભાગો ખાડાખડિયા વિનાના એકસરખા છે. એમની અંદરના પાણીઓ વજ્રમય અને વેણુ સુવર્ણ-રજતમય છે.

વાવો વગેરે એ બધાં જલાશયો સુંવાળા સોનાના તળિયાવાળાં છે, એમાં ઊતરવાનાં અને નીકળવાનાં સાધનો સારી રીતે ગોઠવાયેલાં છે, એમના ઘાટો અનેક પ્રકારના મણિઓથી જડેલા છે. ચાર ખૂણાવાળાં એ જલાશયોમાં પાણી અગાધ અને અતિશીતળ છે. જેમની ઉપર ભમરા ભમરીઓ ગુંથ રહ્યાં છે એવાં ઉત્પલ, કુમુદ, નલિન, સુભગ, સૌગંધિક, પૌંડરીક, સો અને હજાર પાંખડીવાળાં ખીલેલાં કમળોથી અને ખિસપત્ર તથા મૃણાલના ઢંડોથી એ બધાં જલાશયો ઢંકાયેલાં છે. જેમની અંદર ભમતા મત્સ્યો અને કાચખાઓ કલ્લોલ કરી રહ્યા છે અને જેમને કાંઠે અનેક પ્રકારનાં પક્ષીઓ વિચરી રહ્યાં છે એવાં એ સ્વચ્છાતિસ્વચ્છ જળથી છલકતાં જલાશયો તે વનખંડોમાં શોભી રહ્યાં છે.

૧૨૯ એ જલાશયોમાં કેટલાંકમાં આસવ જેવાં પાણી છે, કેટલાંકમાં શેરડીના રસ જેવાં, કેટલાંકમાં ઘી જેવાં, કેટલાંકમાં દૂધ જેવાં, કેટલાંકમાં ખારા ઉસ જેવાં અને કેટલાંકમાં સામાન્ય પાણી જેવાં પાણી ભરેલાં છે.

તે વાવો અને કૂવા વગેરે પ્રત્યેક જલાશયોની ફરતાં

ચારે દિશામાં ત્રણ ત્રણ સોપાનો છે, તે સોપાનો ઉપર તોરણો ધન્યો અને છત્રો વગેરે શોભી રહ્યાં છે.

તેમાં નાની નાની વાયોની અને કૂવાની હારોમાં વચ્ચે વચ્ચે ઘણા ઉત્પાતપર્વતો નિયતિપર્વતો જગતીપર્વતો દારુપર્વતો આવેલા છે તથા કોઈ કોઈ કે નીચા એવા દકમંડપો દકનાલકો અને દકમંચો ઊભા કરેલા છે.

૧૩૦ વળી ત્યાં મનુષ્યોને હિંચવાલાયક હિંચકા જેવા કેટલાક હિંચકાઓ ગોઠવાયેલા છે, તેમ પક્ષીઓને જૂલવાલાયક જૂલા જેવા કેટલાયે જૂલાઓ જૂલી રહ્યા છે. એ બધા હિંચકાઓ અને જૂલાઓ સર્વરત્નમય હોવાથી અધિકાધિક પ્રકાશમાન અને મનોહર છે.

વચ્ચે વચ્ચે આવેલા તે ઉત્પાતપર્વતો વગેરે પર્વતો ઉપર અને હિંચકાઓ ઉપર સર્વરત્નમય એવાં અનેક હંસાસનો, કૌંચાસનો, ગરુડાસનો, ઉન્નત ઢળતાં અને લાંબાં આસનો, પક્ષ્યાસનો, ભદ્રાસનો, વૃષભાસનો, સિંહાસનો, પદ્માસનો અને સ્વસ્તિકાસનો સન્નએલાં છે.

૧૩૧ વળી, તે વનખંડોમાં સર્વરત્નમય અળહળાયમાન એવાં આલિંગૃહો, માલિંગૃહો, કદલીંગૃહો, લતાગૃહો, આસનગૃહો, પ્રેક્ષણુગૃહો, મન્જનગૃહો, મંડનગૃહો, પ્રસાધનગૃહો, ગર્ભાંગૃહો, મોહનગૃહો, શાલાગૃહો, જળીવાળાં ગૃહો, ચિત્રગૃહો, કુસુમગૃહો, ગંધગૃહો, આરિસાલવનો શોભી રહ્યાં છે અને તે પ્રત્યેક ગૃહમાં પૂર્વે કદા પ્રમાણે હંસાસનો વગેરે આરામ આપનારાં આસનો માંડેલાં છે.

વળી, તે વનખંડોમાં જ્યાં ત્યાં સર્વરત્નમય એવા ઝળાંઝળાં થતા જાઈની વેલોના મંડપો, જૂઈની વેલોના મંડપો, મલ્લિકા, નવમાલિકા, વાસંતી, દ્વિધિવાસુકા, સૂક્ષ્મ-લિલ-સૂરજમુખી, નાગરવેલ, નાગ, અતિમુક્તક, અપ્સેયા અને માલુકાની લતાઓના મંડપો ફેલાયેલા છે.

તે પ્રત્યેક મંડપમાં હંસ અને ગરુડ વગેરેના ઘાટના, ઉંચા ઢળતા અને લાંબા એવા કેટલાય સર્વરત્નમય શિલા-પટ્ટકો ઢાળેલા છે. તે બધાય શિલાપટ્ટકો માખણ જેવા સુંવાળા કોમળ અને દેહીખ્યમાન છે.

૧૩૨ હે ચિરંજીવ શ્રમણ ! તે સ્થળે અનેક દેવો અને દેવીઓ બેસે છે, સૂએ છે, વિહરે છે, હસે છે, રમે છે, રતિકીડા કરે છે અને એ રીતે પોતે પૂર્વે ઉપાર્જેલાં શુભ કલ્યાણમય મંગળસ્વપ્ન પુણ્યકર્મોના ફલવિપાકોને ભોગવતા આનંદપૂર્વક વિચરે છે.

૧૩૩ વળી, તે વનખંડોની વચ્ચેવચ્ચ પાંચસેં થોજન ઉંચા અને અઠીસો થોજન પહોળા એવા ચાર મોટા પ્રાસાદો શોભી રહ્યા છે. એ પ્રાસાદોનાં ભોંયતળિયાં તદ્દન સપાટ છે અને તેમાં ચંદરવા સિંહાસનો વગેરે ઉપકરણો યથાસ્થાને ગોઠવાયેલાં છે.

તેમાંના એક પ્રાસાદમાં ૧૦૨અશોકદેવ, બીજામાં સમ-પર્ણદેવ, ત્રીજામાં અંપકદેવ અને ચોથામાં ચૂતકદેવ એમ ચાર દેવોનો નિવાસ છે. એ ચારે દેવો મોટી દિવ્ય સમૃદ્ધિવાળા અને પલ્યોપમપ્રમાણુ આયુષ્યવાળા છે.

૧૩૪ જેની આસપાસ ચારે બાજુ એવડો મોટો અને અતિશય સુંદર વનખંડ શોભી રહ્યો છે એવા તે સૂર્યાભનામના દેવવિમાનનો અંદરનો ભૂભાગ તદ્દન સપાટ અને અત્યંત રમણીય છે. ત્યાં પણ ઘણા દેવો અને દેવીઓ ફરે છે, ખેસે છે, હસે છે, રતિકીડા કરે છે અને આનંદ માણતા વિચરે છે.

૧૩૫ તે વિમાનના એ ભૂભાગની વચ્ચેવચ્ચે લાખ યોજન લાંબું પહોળું એવું એક મોટું ઉપકારિકાલયન છે; તેનો ઘેરાવો ત્રણ લાખ સોળ હજાર બસે સત્તાવીસ યોજન, ત્રણ કોશ, અઠ્ઠાવીસસે ધનુષ, તેર આંગળ અને ઉપર એક ધું વધતું અડધું આંગળ છે. એ એવું મોટું લયન આખુંય સુવર્ણમય છે અને અત્યંત મનોહરમાં મનોહર છે.

એ લયનની ચારે બાજુ અડધું યોજન ઊંચી અને પાંચસે ધનુષ પહોળી એવી એક મોટી પદ્મવરવેદિકા છે અને એટલાજ માપનો એક મોટો વનખંડ તે લયનને ઘેરી રહેલો છે.

૧૩૬ તે વેદિકાના થાંભલા, પાટિયાં, ખીલીઓ, ખીલીઓની ટોપીઓ, વાંસડા, વાંસડા ઉપરનાં નળિયાં, પાટીઓ, મોભીયાં, ઢાંકણાં અને તેનાં જળિયાં ગોખલા વગેરે એ ધું વિવિધ રત્નમય મણિમય વજ્રમય અને સુવર્ણરજતમય છે. એનાં કેટલાંક જળિયાં નાની નાની ટોકરીઓવાળાં, મોતીના પડદાવાળાં અને મોટી મોટી લટકતી માળાવાળાં છે.

એ વેદિકામાં જ્યાં ત્યાં સર્વરત્નમય ઘોડાની વૃષભની અને સિંહ વગેરેની જોડો શોભી રહી છે.

હે ભંતે! એ વેદિકાને પદ્મવરવેદિકા કહેવાનું શું કારણ ?
 ગૌતમ ! એ વેદિકાના થાંભલા, પાટીયાં, ખીલીઓ,
 ખીલીઓની ટોપીઓ, મોલ અને બાજિયાં વગેરે દરેક
 ભાગમાં, ચોમાસાના પડતા પાણીને રોકી શકે એવાં છત્રા-
 કાર અનેક પ્રકારનાં સર્વરત્નમય સુંદર ઉત્પલો, કુમુદો,
 નલિનો, પુંડરીકો વગેરે નાના પ્રકારનાં ખીલેલાં પદ્મો શોભી
 રહ્યાં છે, માટે હે ચિરંજીવ શ્રમણ ! એ વેદિકાને પદ્મવરવે-
 દિકા કહેલી છે.

હે ભગવન્ ! વર્ણુવેલી એ પદ્મવરવેદિકા શું શાશ્વત
 છે કે અશાશ્વત છે ?

ગૌતમ ! દ્રવ્યાર્થિક નયની દૃષ્ટિએ તો એ વેદિકા
 શાશ્વત છે, પણ હે ગૌતમ ! તે વેદિકાના વર્ણુો, ગંધો,
 રસો અને સ્પર્શોની દૃષ્ટિએ ભેતાં અર્થાત્ વર્ણુોદિ પર્યાયોની
 અપેક્ષાએ તો તે વેદિકા અશાશ્વત છે, માટે તેને શાશ્વત
 પણ કહી છે અને અશાશ્વત પણ કહી છે.

હે ભગવન્ ! ઉપર વર્ણુવેલી વેદિકા, શું ત્યાં કાયમ
 રહેવાની છે ?

હે ગૌતમ ! એ વેદિકા, ત્યાં કોઈ દિવસ ન હતી,
 નથી કે નહિ હશે એમ તો ન કહેવાય; પણ એ, ત્યાં
 હમેશાંને માટે હતી, છે અને હશે એમ કહેવાય; માટે તે
 ત્યાં ધ્રુવ, શાશ્વત, અવ્યય, નિત્ય અને સદા અવસ્થિત છે
 એમ માનવું ભેઈએ.

૧૩૭ ઉપકારિકાલયનની ક્રતો જે વનખંડ વર્ણુ-
 વેલો છે તેનો ચક્રવાલવિષ્કંભ એ યોજનથી કાંઈક ઓછો

છે અને તેનો ઘેરાવો તો તે લયનના બેટલોજ છે. એ વનખંડમાં પણ અનેક દેવો અને દેવીઓ ફરે છે, હસે છે, બેસે છે, સૂએ છે અને રતિકીડા કરતાં વિહરે છે.

એ લયનની ફરતાં ચારે દિશામાં ચાર ચાર સોપાનો ગોઠવેલાં છે. એ સોપાનો ઉપર તોરણો ધવળે અને છત્રો વગેરે ઘણા મનહર પદાર્થો જૂલ્મી રહ્યા છે.

લયનનું લોચતળ, મણિરત્ન અને વજ્ર વગેરે બહુ-મૂલ્ય ધાતુઓથી બાંધેલું છે અને વળી તે તદ્દન સપાટ અને ચારે બાજુ ઝગારા મારતું શોભી રહ્યું છે.

૧૩૮ લયનના તે સમતળ ભૂભાગની વચ્ચેવચ્ચે પાંચસેં યોજન ઉંચો અને અઠીસો યોજન પહોળો એવો એક મોટો મુખ્ય પ્રાસાદ આવેલો છે.

તે મુખ્ય પ્રાસાદની ફરતા અને તેના કરતાં ઊંચાઈ અને પહોળાઈમાં અડધા એવા ધીન્ન ચાર પ્રાસાદો આવી રહેલા છે.

વળી, એ આબુબાબુ આવેલા ચાર પ્રાસાદોની આસપાસ તેમને વીંટળાઈને તેમના કરતાં ઊંચાઈએ અને પહોળાઈએ અડધા એવા ધીન્ન ચાર મહાલયો સોહામણુ આવેલા છે.

વળી, સોહામણુ એ ચાર મહાલયોને ઘેરીને ઊભેલા પણ માપમાં તેના કરતાં અડધા એવા ધીન્ન ચાર મહાલયો ત્યાં દીપી રહેલા છે. આ છેલ્લા ચાર મહાલયોની ઊંચાઈ દરેા યોજન અને પહોળાઈ એકત્રીશ યોજન ઉપર એક કેશ છે.

એ બધાય પ્રાસાદોની અંદર અંદરવા સિંહાસન વગેરે શોભનિક ઉપકરણો ગોઠવાએલાં છે અને ઉપર ધન્યો તોરણો અને આઠઆઠ મંગળો જૂલી રહ્યાં છે.

૧૩૯ એમ અનેક પ્રાસાદોથી વીંટાએલા તે મૂળ પ્રાસાદથી ઉત્તરપૂર્વમાં અર્થાત્ ઇશાનખૂણામાં એક મોટી સુધર્મા સભા આવેલી છે. એની લંબાઈ સો યોજન, પહોળાઈ પચાસ યોજન અને ઊંચાઈ બહોંતેર યોજન છે. જેમની ઉપર અનેક પ્રકારનાં તોરણો પૂતળીઓ અને અપ્સરાઓનાં ઝુંડો કોરેલાં છે એવા અનેક મનહર સ્તંભો ઉપર એ સભા રચાએલી છે. એ સભાને પૂર્વમાં દક્ષિણમાં અને ઉત્તરમાં એમ ત્રણ દ્વારો મૂકેલાં છે. તે એક એક દ્વાર સોળ યોજન ઊંચું અને આઠ યોજન પહોળું છે, તેમ તે દરેકનો પ્રવેશમાર્ગ પણ તેટલાજ માપનો છે. એ ત્રણે દ્વારો ઘોળાં દૂધ જેવાં, સુવર્ણમય સ્તૂપવાળાં અને ઉપર આઠ આઠ મંગળોથી વિરાજિત છે.

તે પ્રત્યેક દ્વારની સામે એક એક મુખ્ય મંડપ છે. એ મંડપની લંબાઈ સો યોજન, પહોળાઈ પચાસ યોજન અને ઊંચાઈ સોળ યોજન કરતાં વધારે છે.

એ મંડપને પણ પૂર્વમાં દક્ષિણમાં અને ઉત્તરમાં એમ ત્રણ બારસાબ પાડેલાં છે. તે પ્રત્યેક બારસાબ ઊંચાઈમાં સોળ યોજન, પહોળાઈમાં આઠ યોજન છે અને તે દરેકનો પ્રવેશમાર્ગ પણ તેટલાજ માપનો છે. તે બધાં બારણાંઓ અંદરવા વગેરેથી સુશોભિત છે અને તેમની ઉપર ધન્યો અને આઠ આઠ મંગળો ફરફરી રહ્યાં છે.

વળી, તે પ્રત્યેક મુખમંડપની સામે તેમની જેવાજ સુંદર પ્રેક્ષાગૃહમંડપો આવેલા છે અને તે એક એક પ્રેક્ષા-ગૃહમંડપના સમતળ ભૂભાગની વચ્ચે એક મોટો વજ્રમય અખાડો શોભી રહ્યો છે.

તે એક એક અખાડાની વચ્ચેવચ્ચે આઠ યોજન લાંબી પહોળી, ચાર યોજન જાડી અને નાના પ્રકારનાં મણિરત્નોથી ખાંધેલી એવી એક મોટી મણિપીઠિકા સોહી રહી છે, એ મણિપીઠિકા ઉપર સિંહાસન વગેરે આરામની સામગ્રી ગોઠવી રાખેલી છે.

વળી, જ્યાં પ્રેક્ષાગૃહમંડપો વર્ણુવેલા છે ત્યાં તે પ્રત્યેક મંડપની સામે પણ સોળ યોજન લાંબી પહોળી અને આઠ યોજન જાડી એવી સુંદર મણિપીઠિકાઓ ઢાળેલી છે.

તે દરેક પીઠિકાની ઉપર સોળ યોજન લાંબા પહોળા અને તે કરતાં ઊંચાઈમાં કાંઈક વધારે ઊંચા તથા સર્વ પ્રકારનાં રત્નોથી ચણેલા ધોળા શંખ જેવા ઊજળા એવા અનેક સ્તૂપો ખાંધેલા છે. એ દરેક સ્તૂપો ઉપર ધજાઓ તોરણો અને આઠ આઠ મંગળો છાજી રહ્યાં છે.

૧૪૦ તથા, એ એક એક સ્તૂપની ફરતી ચારે દિશામાં વળી બીજી મણિપીઠિકાઓ આવેલી છે. તે પીઠિકાઓની લાંબાઈ પહોળાઈ આઠ યોજન અને જાડાઈ ચાર યોજન છે. એ પીઠિકાઓ અનેક પ્રકારના મણિઓથી નિર્મેલી અતિ-શય રમણીય છે, એમની ઉપર અને એ સ્તૂપોની ધરાબર સામે ચાર જિનપ્રતિમાઓ વિરાજેલી છે, એ પ્રતિમાઓ જિનની ઊંચાઈએ ઊંચી અને પર્યકાસને બેઠેલી છે. તેમાંની

એક ઉસલની, બીજી વર્ધમાનની, ત્રીજી ચંદ્રાનનની અને ચોથી વારિષેણુની પ્રતિમા છે.

વળી, તે સ્તૂપોની સામે સોળ યોજન લાંબી પહોળી અને આઠ યોજન જાડી એવી સર્વમણિમય બીજી મણિ-પીઠિકાઓ નિર્મેલી છે. તે દરેક પીઠિકા ઉપર એક એક ચૈત્યવૃક્ષ આવેલું છે.

૧૪૧ એ બધાં ચૈત્યવૃક્ષો આઠ યોજન ઊંચાં અને અડધું યોજન ૧૦૩ ઊંડાં છે. એ યોજનનું તેમનું થડ અડધું યોજન પહોળું છે. થડથી નીકળી ઊંચી ગએલી વચલી શાખા છ યોજન ઊંચી છે. એમ એ ચૈત્યવૃક્ષોની સર્વાંગ લાંબાઈ પહોળાઈ એકંદર આઠ યોજન ઝાઝેરી છે.

એ વૃક્ષોનાં મૂળ વજ્રમય, શાખા સ્વપેરી, કઠો રિષ્ટ-રત્નમય, સ્કંધો વૈદુર્યના, નાની નાની શાખાઓ મણિમય રત્નમય, પાંદડાં વૈદુર્યનાં, ડીંટિયાં સુવર્ણમય, અંકુરાઓ જાંબુ-નદમય અને ફૂલફલલર વિચિત્ર મણિરત્નમય સુરભિ છે. એ ફળોનો રસ અમૃતસમ મધુરો છે. એ રીતે સરસ છાયા, પ્રભા, શોભા અને પ્રકાશવાળાં એ ચૈત્યવૃક્ષો વિશેષમાં વિશેષ પ્રાસાદિક છે.

એ વૃક્ષો ઉપર આઠ આઠ મંગળો ધ્વજો અને છત્રો વગેરે શોભી રહેલાં છે અને એમની-એ વૃક્ષોની-કરતા શિરીષ વગેરે બીજાં પણ અનેક વૃક્ષો આવેલાં છે.

૧૪૨ એ ચૈત્યવૃક્ષોની આગળ આઠ યોજન લાંબી પહોળી અને ચાર યોજન જાડી એવી સર્વમણિમય વળી બીજી અનેક મણિપીઠિકાઓ આવેલી છે.

એ દરેક પીઠિકાઓ ઉપર સાઠ યોજન ઊંચા એક યોજન ઊંડા અને એક યોજન પહોળા^{૧૦૪} એવા વિશિષ્ટ પ્રકારના વજ્રમય અનેક મહેંદ્રધ્વજો ખોડેલા છે, તેમની ઉપર પવનથી હાલતી નાની નાની અનેક પતાકાઓ, આઠ આઠ મંગળો, ધ્વજો અને છત્રો વગેરે બધું લહેરી રહેલું છે.

તે દરેક મહેંદ્રધ્વજોની આગળ સો યોજન લાંબી પચાસ યોજન પહોળી અને દસ યોજન ઉંડી^{૧૦૫} એવી નંદા નામની પુષ્કરિણીઓ આવેલી છે. એનાં પાણી સામાન્ય પાણી જેવાં મીઠા રસવાળાં છે.

એ પ્રત્યેક પુષ્કરિણીઓની ચારે કોર પૂર્વે વર્ણવેલાં પદ્મવરવેદિકાઓ અને વનખંડો આવેલાં છે અને પુષ્કરિણીઓમાં ત્રણ બાબુ સરસ સોપાનો ગોઠવેલાં છે તથા ઉપર એસાડેલાં તોરણો, ધ્વજો, આઠ આઠ મંગળો અને છત્રો વગેરે તો ત્યાં ઠેકઠેકાણે દીપી રહેલાં છે.

૧૪૩ એ સુધર્માસલામાં પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં સોળ સોળ હબર તથા દક્ષિણ અને ઉત્તરમાં આઠ આઠ હબર પેઢલીઓ બાંધેલી છે. એ પેઢલીઓ ઉપરનાં પાટીયાં સુવર્ણ રજતમય અને તે ઉપર જડેલા નાગહંતો વજ્રમય છે. તે નાગહંતોમાં કાળા સૂતરની માળાઓ લટકે છે.

વળી, એ સુધર્માસલામાં એ પેઢલીઓની જેવી જ અને જે ઉપર સુખે સૂઈ શકાય એવી સુકોમળ સુંદર શય્યાઓ ધીછાએલી છે. એવી અડતાળીશ હબર ગોમાનસીઓ આવેલી છે. તે ગોમાનસીઓની પાસે જ જડેલા નાગહંતોમાં ટાંગેલાં રજતમય શિકાં ઉપર વૈદુર્યમય ધૂપધડીઓ મૂકેલી

છે અને એ ધૂપધડીઓમાંથી નીકળતો સુગંધમય કાળા અગરનો ધૂપ ચારે કોર મહેકી રહ્યો છે.

સભાની અંદરના ભાગનું લોંટળ તદ્દન સપાટ અને વિવિધ મણિઓથી ઝાંધેલું છે અને તે ઉપર સિંહાસન અંદરવા વગેરે સામગ્રી સરસ રીતે સજેલી છે.

૧૪૪ વળી, એ લોંટળની વચ્ચેવચ્ચ સોળ યોજન લાંબી પહોળી અને આઠ યોજન જાડી એવી સર્વમણિમય એક મોટી મણિપીઠિકા ઝાંધેલી છે. તેની ઉપર સાઠ યોજન જાઓ, યોજન ઉંડો અને યોજન પહોળો તથા અડતાળીશ ખૂણાવાળો, અડતાળીશ ધારવાળો—અડતાળીશ પાસાવાળો એવો મહેંદ્રધ્વજની જેવો એક માટો માણવક ચૈત્યસ્તંભ આવેલો છે. એની ઉપર આઠ આઠ મંગળો ધન્યો અને છત્રો વગેરે ખોડી રાખેલાં છે.

૧૪૫ એ ચૈત્યસ્તંભની વચ્ચેના છત્રીશ યોજન^{૧૦૬} જેટલા ભાગમાં સોના રૂપાનાં પાટીયાં જડેલાં છે. તે પાટીયાં ઉપર ખેસાડેલા વજ્રમય નાગદંતોમાં રૂપેરી શિકાં ટાંગી રાખ્યાં છે. તે શિકાં ઉપર વજ્રમય ગોળ ગોળ દાખડીઓ ગોઠવી રાખેલી છે અને તે દાખડીઓમાં જિનના સક્રિયઓ—સાથળનાં હાડકાંઓ મૂકી રાખેલાં છે.

સૂર્યાભદ્રેવને અને બીજાં પણ અનેક દેવ દેવીઓને જિનના તે સક્રિયઓ અર્ચનીય છે વંદનીય છે અને પર્યુપાસનીય છે.

૧૪૬ આઠ મંગળ અને ચામર વગેરેથી સુશોભિત તે માણવક ચૈત્યસ્તંભની પૂર્વે આઠ યોજન લાંબી પહોળી

અને ચાર યોજન જાડી એવી સર્વમણિમય એક મોટી મણિપીઠિકા આવેલી છે અને તેના ઉપર એક મોટું સિંહાસન ઢાળેલું છે.

વળી, તે ચૈત્યસ્તંભની પશ્ચિમે, પૂર્વે આવેલી એવી અને એવડી જ બીજી એક મણિપીઠિકા આવેલી છે, તેના ઉપર એક મોટું અતિશય રમણીય દેવશયનીય ગોઠવેલું છે.

એ દેવશયનીયના પડવાયા સોનાના, પાયા મણિના અને પાયાના કાંગરાં સોનાનાં છે. એની ઇસો અને ઉપળાં વજનાં, વાણુ વિવિધમણિમય, તળાઈ રૂપેરી અને ઓશીકાં સુવર્ણમય છે.

તે દેવશયનીય બન્ને બાજુથી ઊંચું અને વચ્ચેથી ઢળતું એવું ગંભીર છે, એ મેલું ન થાય એટલા માટે એના ઉપર રાતું વસ્ત્ર ઢાંકેલું છે અને એ માખણ જેવું સુંવાળું, કોમળ, અતિ સુવાસિત, મનોહર છે.

૧૪૭ એની ઉત્તર પૂર્વે એટલે ઇશાન ખૂણામાં આઠ યોજન લાંબી પહોળી અને ચાર યોજન જાડી એવી સર્વમણિમય એક મોટી મણિપીઠિકા છે. તેની ઉપર સાઠ યોજન ઉંચો એક યોજન પહોળો એવો એક ક્ષુલ્લક^{૧૦૭}-નાનો મહેંદ્રધ્વજ રાખેલો છે, એના ઉપર આઠ આઠ મંજળો અને ધ્વજો વગેરે શોભી રહ્યાં છે.

૧૪૮ એ નાના મહેંદ્રધ્વજથી પશ્ચિમે ચોખ્ખાળ નામનો એક મોટો હથીયારોનો વજમય ભંડાર છે, એમાં રતનની તરવારો ગદાઓ અને ધનુષ વગેરે અસ્ત્રશસ્ત્રો સંઘરી રાખ્યાં છે. એ ભંડારમાં સાચવી રાખેલાં સૂર્યાભદેવનાં

એ બધાં અસ્ત્રશસ્ત્રો ઊજળાં પાણીવાળાં અણીદાર અને વિશેષમાં વિશેષ તેજવાળાં છે.

૧૪૯ સુધમાં સભાની ઉપર આઠ આઠ મંગળો છત્રો અને ધન્યો વગેરે શોભાજનક પદાર્થો દીપી રહ્યાં છે. એ સભાની ઉત્તરપૂર્વે એટલે ઇશાનખૂણામાં સો યોજન લાંબું પચાસ યોજન પહોળું અને બહોંતેર યોજન ઊંચું એવું એક મોટું સિદ્ધાયતન આવેલું છે. એ સિદ્ધાયતનની બધી શોભા સુધમાંસભાની જેવી સમજવાની છે.

૧૫૦ એ સિદ્ધાયતનની વચ્ચેવચ્ચ સોળ યોજન લાંબી પહોળી અને આઠ યોજન જડી એવી એક મોટી મણિપીઠિકા આવેલી છે. એ પીઠિકાની ઉપર સોળ યોજન લાંબો પહોળો અને તે કરતાં થોડો વધારે ઊંચો એવો સર્વરત્નમય એક મોટો દેવચ્છંદક ગોઠવેલો છે. તેના ઉપર જિનની ઊંચાઈએ ઊંચી એવી એકસો ને આઠ જિનપ્રતિમાઓ ઘિરાજેલી છે.

૧૫૧ એ ૧૦૦ પ્રતિમાઓના હાથપગનાં તળિયાં તપનીયમય, નખો વચ્ચે લોહિતાક્ષરત્ન જડેલ અંકરત્નના, જાંઘો, જાનુઓ, ઉરુઓ અને દેહલતા કનકમય, નાભી તપનીયમય, રોમરાઈ રિષ્ટરત્નમય, ચુચુકો અને શ્રીવૃક્ષ તપનીયમય, બન્ને ઓષ્ઠો પ્રવાલમય, દાંતો સ્ફટિકમય, જીભ અને તાળવું તપનીયમય, નાસિકા વચ્ચે લોહિતાક્ષરત્ને જડેલ કનકમય, આંખો વચ્ચે લોહિતાક્ષરત્ને જડેલ અંકરત્નમય, કીકીઓ આંખની પાંપણો અને ભવાંઓ રિષ્ટરત્નમય, બન્ને કપોલો કાન અને ભાલપટ્ટ કનકમય, માથાની ઘડીઓ વજ્રમય, માથાના વાળ ઉગવાની

ચામડી તપનીયમય અને માથા ઉપરના વાળ રિષ્ટરત્નમય છે.

તે દરેક જિનપ્રતિમાઓની પાછળ, માળાવાળાં ઘોળાં છત્રો ધરી રાખનારી છત્રધારક પ્રતિમાઓ છે, બન્ને બાબુએ મણિકનકમય ચામરને વીંઝતી ચામરધારક પ્રતિમાઓ છે.

૧૫૨ વળી તે દરેક જિનપ્રતિમાઓની આગળ સર્વ-રત્નમય એવી બે બે ૧૦૯નાગપ્રતિમાઓ, ભૂતપ્રતિમાઓ, યક્ષપ્રતિમાઓ અને કુંડધારક પ્રતિમાઓ આવેલી છે.

એ ઉપરાંત એકસો આઠ એકસો આઠ ઘંટો, કળશો, ભૂંગારો, આરિસાઓ, થાળો, પાત્રીઓ, સુપ્રતિષ્ઠો, મનોગુલિકાઓ, રત્નકરંડીયાઓ, હુચકંઠાઓ, ગજકંઠાઓ અને વૃષભકંઠાઓ વગેરે અનેક પદાર્થો ત્યાં એ પ્રત્યેક જિનપ્રતિમાની આગળ ગોઠવેલા છે.

વળી, ફૂલ, માળા, ચૂણું, ગંધ, વસ્ત્ર, આભરણુ, સરસવ^{૧૧૦} અને મોરપીંછ વગેરે ઉપકરણોની એકસો આઠ એકસો આઠ ચંગેરીઓ, ત્યાં પ્રતિમાઓ આગળ મૂકી રાખેલી છે.

વળી, ફૂલ, માળા, ગંધ અને મોરપીંછ વગેરેનાં તેટલાં જ પટલકો ત્યાં સ્થાપી રાખેલાં છે. એ ઉપરાંત એકસો આઠ એકસો આઠ સિંહાસનો, છત્રો, ચામરો, તેલના ડબાઓ, કુઠના ડબાઓ, સુગંધી પત્ર, સુગંધી ચૂવા, તગર, એલચી, હરતાળ, હિંગળોક, મણુસિલ અને આંજણુના ડબાઓ, એમધું ત્યાં યથાક્રમે ગોઠવી રાખેલું છે. એ ડબાઓમાં તેલ વગેરે જે પદાર્થો ભરેલા છે તે અત્યંત નિર્મળ સુગંધી અને ઉત્તમ જાતના છે.

વળી, એ સિદ્ધાયતનમાં સુગંધી ધૂપથી મધમઘતાં

એકસો ને આઠ ધૂપધાણું રાખેલાં છે અને એ આયતનોની ઉપર જડેલા આઠ આઠ મંગળો ધબ્બાઓ અને છત્રો વગેરે એમની શોભામાં વધારો કરી રહ્યાં છે.

૧૫૩ તે સિદ્ધાયતનોની ઉત્તરપૂર્વે એટલે ઇશાન ખૂણામાં સુધર્માસલા જેવી એક મોટી ઉપપાતસલા આવેલી છે. એ સલાની ઉત્તરપૂર્વે સો યોજન લાંબો પચાસ યોજન પહોળો અને દસ યોજન ઊંડો એવો એક મોટો સ્વચ્છ પાણીનો ધરો ભરેલો છે. તે ધરાની ઉત્તરપૂર્વે સૂર્યાભદ્રેવની એક મોટી અભિષેકસલા આવેલી છે. એ સલામાં અભિષેક કરવાની બધી સામગ્રી ભરેલી છે. તે અભિષેકસલાની ઉત્તર-પૂર્વે સૂર્યાભદ્રેવના અલંકારોથી ભરેલી એવી એક મોટી અલંકારસલા આવેલી છે. એ સલાની ઉત્તરપૂર્વે એક મોટી વ્યવસાયસલાનું સ્થાન આવેલું છે, તેમાં સિંહાસન વગેરે બધાં ઉપકરણો વ્યવસ્થિત રીતે ગોઠવેલાં છે.

૧૫૪ એ વ્યવસાયસલામાં સૂર્યાભદ્રેવનું એક મોટું પુસ્તકરત્ન^{૧૨૧} મૂકેલું છે. તે પુસ્તકનાં પાનાં રત્નનાં, પાનાં ઉપર રાખવાની કાંબીઓ રિષ્ટરત્નની, પાનામાં પરોવેલો દોરો તપનીયનો, દોરાની ગાંઠો વિવિધમણિમય, ખડિયો વૈકુ-ર્યનો, ખડિયાનું ઢાકણું રિષ્ટરત્નનું, તેની સાંકળ તપનીયની, મધી-શાહી રિષ્ટરત્નની, લેખણ વજની અને અક્ષરો રિષ્ટ-રત્નમય છે. એવા એ રત્નમય પુસ્તકમાંનું બધું લખાણ ધર્મસંબંધી છે અથવા બીજી રીતે કહીએ તો એ પુસ્તક એક ધાર્મિક શાસ્ત્ર છે.

તે વ્યવસાયસલાની ઉત્તરપૂર્વે આગળ વર્ણવેલા ધરા જેવડી લાંબી પહોળી અને ઊંડી એવી એક મોટી નંદા

પુષ્કરિણી આવેલી છે. તેની ઉત્તરપૂર્વે આઠ યોજન લાંબું પહોળું અને ચાર યોજન નાડું એવું સર્વરતનમય અતિશય મનોહર એક મોટું બલિપીઠ આવેલું છે.

એ રીતે વર્ણવેલું સૂર્યાભદ્રેવનું વસતિસ્થાન વધારેમાં વધારે મનહર અને સર્વ પ્રકારે અતિશય આકર્ષક છે.

૧૫૫ તે કાલે તે સમયે તાજા અવતરેલા સૂર્યાભદ્રેવે આહાર શરીર ઇન્દ્રિય શ્વાસોચ્છ્વાસ અને ભાષા મનની પર્યાપ્તિદ્વારા શરીરની સર્વાંગપૂર્ણતા મેળવી લીધી. પછી એ દેવ એવા વિચારમાં પડ્યો કે—અહીં આવીને મારું પ્રથમ કર્તવ્ય શું છે? હવે પછી નિરંતર શું કરવાનું છે? તત્કાળ અને ભવિષ્યમાં સહાને માટે શ્રેયસ્વપ એવું શું કામ મારે કરવાનું છે? ૧૧૨

૧૫૬ સૂર્યાભદ્રેવ એવો વિચાર કરે છે ત્યાં તુરંતજ તેની સામાનિક સભાના દેવો હાથ જોડીને સેવામાં હાજર થયા અને ‘જય થાઓ વિજય થાઓ’ એમ બોલી સ્વામીને વધાવતા તેની પાસે આવીને કહેવા લાગ્યા:

હૈ દેવાનુપ્રિય! આપના આ વિમાનમાં એક મોટું સિદ્ધાયતન છે. તેમાં જિનની ઊંચાઈએ ઊંચી એવી એક સો ને આઠ જિનપ્રતિમાઓ ઊરાજેલી છે. આપની સુધર્મા-સભામાં એક મોટો માણુવક ચૈત્યસ્તંભ ઊભો કરેલો છે તેમાં ગોઠવી રાખેલા વજ્રમય ગોળ ડબ્બામાં જિનનાં સ-ક્રિથઓ સ્થાપી રાખેલાં છે. એ, આપને અને અમને બધાને અર્ચનીય વંદનીય ઉપાસનીય છે.

તો હૈ દેવાનુપ્રિય! એ પ્રતિમાઓની એ સક્રિથઓની

અર્ચા વંદના અને પર્યુપાસના એ આપનું પ્રથમ કર્તવ્ય છે અને વળી વર્તમાન અને ભવિષ્યમાં સદાને માટે શ્રેયસ્વપ એવું પણ એજ કામ છે.

૧૫૭ સૂર્યાભદેવ ઉક્ત સૂચન સાંભળી દેવશચ્યામાંથી તુરતજ બેઠો થયો, ત્યાંથી ઉપપાતસભાના પૂર્વદ્વારે નીકળી પેલા સ્વચ્છ પાણીથી ભરેલા મોટા ધરા તરફ ગયો. ધરાને અનુપ્રદક્ષિણા કરતો તે તેમાં પૂર્વ દ્વારે પેઠો અને ત્યાં ગોઠવેલા સોપાનદ્વારા તેમાં ઊતર્યો, ત્યાં તેણે જલક્રીડા અને જલનિમજ્જન સારી રીતે કર્યાં, પછી તે ચોકબો અને પરમશુચિભૂત થઈ ધરામાંથી બહાર આવ્યો અને જ્યાં અભિષેકસભા હતી ત્યાં ગયો.

અભિષેકસભાને પ્રદક્ષિણા કરતો તે પૂર્વદ્વારે તેમાં પેઠો અને ત્યાં ગોઠવેલા મુખ્ય સિંહાસન ઉપર જઈ ચડી બેઠો.

પછી તેની સામાનિક સભાના દેવસભ્યોએ ત્યાંના કર્મકરસ્વપ આભિયોગિક દેવોને બોલાવ્યા અને હુકમ આપ્યો કે :

હે દેવાનુપ્રિયો ! આપણા સ્વામી આ સૂર્યાભદેવના મહાવિપુલ ઇંદ્રાભિષેકની તૈયારી કરો.

૧૫૮ ઉક્ત આજ્ઞા સાંભળતાંજ તે આભિયોગિક દેવોએ ત્યાંથી ઇશાન ખૂણામાં જઈ એક બે વાર વૈક્રિયસમુદ્ઘાત કરી લીધો અને તે દ્વારા અભિષેકની સામગ્રી માટે એક હબ્બર આઠ એક હબ્બર આઠ એવા ઘણા પદાર્થો બનાવી લીધા; જેવા કે—

સોનાના, સ્વપાના, મણિના, સોનામણિના, સ્વપામણિના અને સોનાસ્વપામણિના કલશો બનાવ્યા, ભૌમેય કલશો ઘડી કાઢ્યા; તેજ પ્રકારે અને તેટલી જ સંખ્યામાં ભુંગારો, આરિસા, થાળો, પાત્રીઓ, છત્રો, ચામરો, કૂલની અને મોરપીંછ વગેરેની ચંગેરીઓ, તેલના, હિંગળોકના અને આંજણુ વગેરેના ડબાઓ અને ધૂપધાણાંઓ એ બધું એક હજાર આઠ એક હજાર આઠની સંખ્યામાં રચી નાખ્યું.

૧૫૯ એ બધી સ્વાભાવિક અને બનાવટી સામગ્રી લઈ તે આલિયોગિક દેવો તિરછા લોક તરફ જવા વેગવાળી ગતિથી અપાટાબંધ ઉપડ્યા. એ બાબુ અસંખ્ય યોજન જતાં જતાં તેઓ ક્ષીરસમુદ્ર પાસે આવી પહોંચ્યા, તેમાંથી ક્ષીરોદ્ધક અને ત્યાંના પ્રશસ્ત ઉત્પલ વગેરે કમળો લઈ ત્યાંથી તેઓ પુષ્કરોદ્ધક સમુદ્રે જઈ પહોંચ્યા. ત્યાંનાં યવિત્ર પાણી^{૧૧૩} અને પુષ્પાદિક લઈ તે આલિયોગિક દેવો ભરત ઐરવતમાં આવેલાં માગધ, વરદામ અને^{૧૧૪} પ્રભાસ તીર્થો તરફ ઊડ્યા. ત્યાં પહોંચી તીર્થજળ અને તીર્થધૂળ લઈ તેઓ ગંગા સિંધુ રક્તા અને રક્તવતી નદીઓને ઓવારે ઊતર્યા. ત્યાંનાં શુચિ પાણી અને માટી લેતાક તેઓ ચુલ્લહિમવંત વગેરે પર્વતો તરફ જઈ ચડ્યા. ત્યાંથી પાણી પુષ્પ અને સર્વ પ્રકારની ઔષધિ સરસવ વગેરે લીધું. ત્યાંથી તેઓ પદ્મપુંડરીકના ધરા તરફ ગયા. ત્યાંનું ચોકખું પાણી વગેરે ભરી ત્યાંથી હિમવંત, ઐરવત, રોહિતા, રોહિતાંશા, સુવર્ણકૂલા અને સ્વપ્યકૂલા નદીઓ ભણી તેઓ ઉપડ્યા, પછી સદાવતિ વિચડાવતિ અને વૃત્તવૈતાઢ્ય તરફ

ગયા. પછી ત્યાંથી મહાહિમવંત રુકિમ વગેરે પર્વતો ભણી ઉઠ્યા અને ત્યાંથી મહાપદ્મદ્રહ મહાપુંડરીકદ્રહ તરફ જઈ પછી તેઓ હરિવર્ષ અને રમ્યકક્ષેત્રની હરિકાંતા અને નારીકાંતા નદીઓ ભણી વળ્યા. ત્યાંથી ગંધાવતી માલવંત અને વૃત્તવૈતાહ્ય તથા નિષધ નીલવંત તિગિચ્છ કેસરિદ્રહ અને મહાવિદેહની સીતા સીતોદા નદીઓ ભણી તેઓ ગયા. પછી ત્યાંથી ચક્રવર્તીના બધા વિજયોએ જઈ અને એ રીતે તે તે બધાં સ્થળોનાં પાણી માટી પુષ્પાદિક લઈ છેક છેલ્લે તેઓ મંદર પર્વતે જઈ પહોંચ્યા. મંદર પર્વતના ભદ્રશાલ નંદન અને સોમનસ વનમાંથી સુંદર ગોશીર્ષચંદન વગેરે સામગ્રી લઈ તેઓ ઝપાટાબંધ પાછા ફર્યા અને ત્વરાવાળી ચાલથી પાછા સૂર્યાભવિમાનમાં-બ્યાં સિંહાસન ઉપર પોતાનો સ્વામી સૂર્યાભદેવ બેઠેલો છે ત્યાં-જઈ પહોંચ્યા અને પેલા સામાનિક સભાના સભ્યો સમક્ષ ઇંદ્રાભિષેકની સર્વ સામગ્રી જે તેમણે વિવિધ સ્થળેથી આણી હતી તે હાજર કરી દીધી.

૧૬૦ અભિષેકની સર્વ સામગ્રી આવી પહોંચ્યા પછી સૂર્યાભદેવની સામાનિક સભાના ચાર હબ્બર દેવસભ્યો, તેની ચાર પટ્ટરાણીઓ, બીજી ત્રણ સભાઓના પોતપોતાના પરિવારવાળા દેવો, સાત સેનાધિપતિઓ, સોળ હબ્બર આત્મરક્ષક દેવો અને બીજા પણુ ઘણા દેવદેવીઓ-એ બધાંએ ત્યાં અભિષેકસભામાં આવી તે તે સામગ્રીદ્રારા મોટી ધામધૂમથી સૂર્યાભદેવનો ઇંદ્રાભિષેક કર્યો.

૧૬૧ એ મહાવિપુલ ઇંદ્રાભિષેક ચાલતો હતો ત્યારે કેટલાક દેવોએ સૂર્યાભવિમાનમાં સુગંધી પાણીનો^{૧૧૫}

છંટકાવ કર્યો, કેટલાકોએ તે વિમાનની બધી ધૂળ ઝાડી કાઢી, બીજા કેટલાકોએ એ વિમાન અને તેનાં શેરી બજાર વગેરે ભાગોને લિંપીગુંપીને સાફ કર્યાં, માંચા ઉપર માંચા ઢાળીને વિમાનને શણગાર્યું, ઠેકઠેકાણે હારબંધ ધન-પતાકાઓ રોપી, ચંદરવા બાંધ્યા, સુગંધી છાંટણાં છાંટ્યાં, ચંદનના થાપા માર્યા, બારણેબારણે ચંદનના પૂર્ણ કળશો અને તોરણો ટાંગ્યાં, લાંબી લાંબી સુગંધી માળાઓ લટકાવી, સુવાસિત પુષ્પો વેર્યાં, સુગંધમય ધૂપો ઉવેખ્યા, સોનું સ્વર્ણ વજ્ર રત્નમણિ કૂલ ફળ માળા ચૂર્ણ ગંધ આભરણ અને વસ્ત્ર વગેરેનો વરસાદ વરસાવ્યો, મંગળ વાજાં વાગ્યાં, ઢોલ ધડુક્યા, વીણાઓ રણુઝણી, ધવળ મંગળ ગવાયાં, વિવિધ પ્રકારનાં અલિનયોવાળાં નૃત્યો થયાં, નાટકો ભજવાયાં, સોનાં સ્વર્ણાં રત્નો વગેરે વેંચાયાં, એમ તે તે દેવોએ પોતાના સ્વામીના અભિષેકની ખુશાલીમાં તે વિમાનને અનેક પ્રકારે સુશોભિત કર્યું.

૧૬૨ વળી, તે પ્રસંગે હર્ષમાં આવી જઈ કોઈ દેવો ખુચકારા કરવા લાગ્યા, કોઈ કૂદ્યા સમાતા નથી, કેટલાકો નાચવા મંડ્યા, તાંડવ કરવા લાગ્યા, હોંકારા કરવા લાગ્યા, બાહુઓ અફળાવવા લાગ્યા, હણુહણુવા માંડ્યા, હાથીની પેઠે ચીસો પાડવા લાગ્યા; કેટલાકો ઊછળે છે, સિંહનાદ કરે છે, ઊંચે ઊડે છે, નીચે પડે છે, પગ પછાડે છે, ગાજે છે, ઝખકે છે, વરસે છે, પોતપોતાનાં નામો કહી સંભળાવે છે, તેજથી તપે છે; કેટલાકો મોટેથી ચૂચૂ કરે છે અને કેટલાકો પોતાના હાથમાં ધૂપધાણાં, કળશો અને

કમળો વગેરે રાખી આમતેમ દોડાદોડી કરે છે: એ રીતે તે દરેક દેવો પોતાના સ્વામીના અભિષેકની ખુશાલી માણે છે.

૧૬૩ અભિષેક થઈ રહ્યા બાદ તે દરેક દેવો હાથ જોડીને બોલ્યા કે:

હે નંદ ! તારો જય થાઓ, હે ભદ્ર ! તારો જય થાઓ, જે અજિત છે તેને તું જિત અને જે જિત છે તેની તું રક્ષા કર. દેવોમાં જેમ ઈંદ્ર, તારાઓમાં ચંદ્ર, અસુરોમાં અમર, નાગોમાં ધરણુ અને મનુષ્યોમાં ભરતની પેઠે તું અમારી વચ્ચે રહે.

વળી, ઘણાં પલ્લ્યોપમો, ઘણાં સાગરોપમો, ઘણાં પલ્લ્યોપમો અને સાગરોપમો સુધી અમારા ઉપર અને આ આખા સૂર્યાભવિમાન ઉપર આધિપત્ય લોગવ અને અમને બધાંને સુરક્ષિત રાખતો તું અહીં આનંદથી વિહર.

આમ બોલીને તે બધાં દેવદેવીઓએ જય જય નાદ કર્યો અને એ રીતે સૂર્યાભદેવનો ઈંદ્રાભિષેક પૂરો થયો.

૧૬૪ અભિષેક પૂરો થતાં તે સૂર્યાભદેવ, ત્યાંથી પૂર્વને બારણે નીકળી અલંકારસલાને પ્રદક્ષિણા કરતો તેમાં તેજ બારણે પેઠો અને ત્યાંના મુખ્ય સિંહાસને બેઠો.

પછી તેના સામાનિક સભ્યદેવોએ તેની સમક્ષ ત્યાં બધી અલંકારસામગ્રી ઉપસ્થિત કરી. પહેલાં તે ન્હાએલો હોવાથી તેણે સુકોમળ અંગલૂછણા દ્વારા પોતાનાં અંગો લૂછ્યાં, તેના ઉપર સરસ ગોશીર્ષચંદનનો લેપ કર્યો અને ત્યારબાદ એકજ કૂંડે ભરી શકે તેવું ઘોડાની લાળ જેવું નરમ, સુંદર વર્ણુ અને સ્પર્શવાળું, અને જેને છેડે સોતું જડેલું

છે તેવું સ્કટિક જેવું ઉજળું ઘોળું દેવદૂધ યુગલ^{૧૧૬} તેણે પહેર્યું. પછી હાર, અઘહાર, એકાવળ, મોતીની માળા, રત્નાવળ, અંગદ, કેયૂર, કડાં, ખેરખાં, કણદોરો, દસે આંગળીએ વેઠ વીંટીઓ, છાતી ઉપર દોરો, માદળિયું, કંઠી, ખૂમણું, કાને કુડળ અને માથે ચૂડામણિ મુગટ વગેરે આલરણો પહેરી પોતાના દેહને એ સૂર્યાલદેવે ઠીક ઠીક સજાવ્યો.

વળી, ગુથેલી વીંટેલી ભરેલી અને એક ખીબના નાળથી જોડેલી એવી ચારે પ્રકારની માળાઓથી પોતાની બાતને કલ્પવૃક્ષની પેઠે સુશોભિત કરતાં તેણે દિવ્ય પુષ્પમાળ પણ પહેરી.

૧૬૫ એ રીતે અલંકૃત થએલો તે સૂર્યાલદેવ, વ્યવસાયસલાને પ્રદક્ષિણા કરતો તેમાં આવ્યો અને ત્યાં સિંહાસનાસ્થ થયો. પછી તો તેના સામાનિક સભ્યોએ તેની સમક્ષ ત્યાંના પુસ્તકરત્નને મૂક્યું, તેણે તેને ઉઘાડી વાંચી તેમાંથી ધાર્મિક વ્યવસાયને લગતી સમજૂતી મેળવી લીધી.

૧૬૬ એ ક્રમ પૂરો થયા બાદ તે, ત્યાંથી પૂર્વદ્વારે નીકળી નંદા પુષ્કરિણીએ ગયો. ત્યાં ગોઠવેલા સોપાનદ્વારા પુષ્કરિણીમાં ઊતરી તેણે પોતાના હાથપગ પખાળ્યા, પછી ચોકખેા પરમશુચિભૂત થઈ હાથીની સુખાકૃતિની જેવી પાણીથી ભરેલી એક મોટી ઘોળી રજતમય આરી અને પુષ્કરિણીનાં કમળો વગેરે લઈ ત્યાંથી તે સિદ્ધાયતન તરફ જવા નીકળ્યો.

૧૬૭ સિદ્ધાયતનમાં જ્યાં દેવચંદ છે અને જે બાબુએ જિનપ્રતિમાઓ છે તે તરફ જઈ એ સૂર્યાલદેવે

તેમને પ્રણામ કર્યાં. પછી તેમને મોરપીંછથી પૂંજ, સુગંધી પાણીથી પખાળી, સરસ ગોશીર્ષચંદનનો લેપ કર્યો, સુવાસિત અંગલૂછણાથી તેમને લૂછી અને પછી તે પ્રતિમાઓને અક્ષત એવાં દેવદ્વંચ યુગલ પહેરાવ્યાં. ત્યારબાદ તે સવસ્ત્ર પ્રતિમાઓ ઉપર કૂલ, માળા, ગંધ, ચૂર્ણ, વર્ણ, વસ્ત્ર, આભરણુ વગેરે ચડાવી તેમને લાંબીલાંબી માળાઓ પહેરાવી અને પાંચે પ્રકારનાં પુષ્પોના પગર ભર્યાં. પછી તે જિનપ્રતિમાઓની સન્મુખ સ્વપૈરી અખંડ ચોખાના સ્વસ્તિક દર્પણુ વગેરે આઠઆઠ મંગળો આલેખ્યાં, વૈદુર્યમય ધૂપધાણુમાં સુગંધી ધૂપ સળગાવી તે પ્રત્યેક પ્રતિમાઓ આગળ ધૂપ કર્યો અને પછી ગંભીર અર્થવાળા મોટા એકસો ને આઠ છંદો બોલી તેમની સ્તુતિ કરી.^{૧૧૭}

ત્યારબાદ તે સૂર્યાભદેવ સાતઆઠ પગલાં પાછો ફર્યો, પછી બેસી, ડાબો પગ ઊંચો રાખી, જમણો પગ જમીન ઉપર મૂકી, માથું ત્રણ વાર નીચું નમાવી, હાથ જોડીને આ પ્રમાણે બોલ્યો:

અરિહંત ભગવંતોને નમસ્કાર, યાવત્ અચળ સિદ્ધિને વરેલાઓ પ્રતિ નમસ્કાર.

૧૬૮ પછી તો એ સિદ્ધાયતનનો વચલો ભાગ, તેની ચારે બાજુનો દ્વારપ્રદેશ, મુખમંડપો, પ્રેક્ષાગૃહમંડપો, વજ્રમય અખાડો, બધા ચૈત્યસ્તંભો, મણિપીઠિકાઓ ઉપરની જિનપ્રતિમાઓ, બધાં ચૈત્યવૃક્ષો, મહેંદ્રધ્વજો, નંદાપુષ્કરિણીઓ, માણુવક ચૈત્યસ્તંભોમાં સચવાઈ રહેલાં જિનનાં સકિથઓ, દેવશય્યાઓ, નાના મહેંદ્રધ્વજો, સુધર્માસલા,

ઉપપાતસભા, અભિષેકસભા, અલંકારસભા અને એ બધી સભાઓનો ચારે બાજુનો પ્રદેશ, એ બધાંને તથા એ બધે સ્થળે આવેલી પૂતળીઓ, શાલભંજિકાઓ, દ્વારચેટીઓ અને બીજાં બધાં લવ્ય ઉપકરણો વગેરેને તે સૂર્યાભદ્રેવે મોરપીંછથી પૂંજ્યાં, દિવ્ય પાણીની ધારાઓથી પોંખ્યાં, તેમના ઉપર ગોશીર્ષચંદ્રનો લેખ્યાં—તે વતી થાપા માર્યા અને તેમની સન્મુખ કૂલના પગર ભર્યા, ધૂપ દીધો અને તે શોભાવર્ધક બધી સામગ્રી ઉપર કૂલ ચડાવ્યાં, તેમજ માળાઓ, ઘરેણાં અને વસ્ત્રો વગેરે પહેરાવ્યાં અને પોતાની ઋદ્ધિને સૂચવતા તે પ્રત્યેક પદાર્થ તરફ એ રીતે તે સૂર્યાભદ્રેવે પોતાનો સહભાવ બતાવ્યો. ૧૧૮

૧૬૯ એમ કરતો કરતો તે, છેક છેલ્લે વ્યવસાય-સભામાં આવી પહોંચ્યો. ત્યાં તેણે ત્યાંના પુસ્તકરત્નને મોરપીંછથી પૂંજ્યું, દિવ્ય જળની ધારાથી પોંખ્યું અને ઉત્તમ ગંધ તેમજ માળા વગેરે વડે પૂર્વવત્ તેની અર્ચા કરી તથા ત્યાંની પૂતળીઓ વગેરે તરફ પણ તેણે તેજ રીતે પોતાનો સહભાવ સૂચિત કર્યો. ૧૧૯

૧૭૦ આ બધું કરીને જ્યારે તે બલિપીઠ પાસે આવી બલિનું વિસર્જન કરે છે ત્યારે તેણે પોતાના આલિ-યોગિક દેવાને બોલાવી નીચેનો હુકમ કહી સંભળાવ્યો :

હૈ દેવાનુપ્રિયો ! તમે શીઘ્ર જાઓ અને આ સૂર્યાભ વિમાનમાં આવેલા સિંગોડાના ઘાટના માર્ગોમાં ત્રિકોમાં ચતુષ્કોમાં ચત્વરોમાં ચતુર્મુખોમાં અને મહાપથોમાં તથા પ્રાકાર અટારીઓ દ્વારો ગોપુરો તોરણો આરામો

ઉધાનો વનો વનરાજિઓ કાનનો અને વનખંડોમાં અર્થાત્ મારા આ વિમાનમાં વસતાં દેવો અને દેવીઓ એ નાને મોટે અધેસ્થળે અર્ચનિકા^{૧૨૦} કરે એવું જાહેર કરો.

આલિયોગિક દેવોદ્વારા પોતાના સ્વામી સૂર્યાલદેવની ઉપર પ્રમાણેની ઘોષણા સાંભળી ત્યાં વસતાં પ્રત્યેક દેવો અને દેવીઓએ ઉક્ત ઘોષણામાં જણાવ્યા પ્રમાણેનાં તે તે પ્રત્યેક સ્થળની અર્ચનિકા કરી.

૧૭૧ આ અધું પતી ગયા પછી તે સૂર્યાલદેવ નંદા પુષ્કરિણીએ ગયો, ત્યાં તેણે હાથ પગ પખાવ્યા^{૧૨૧} અને ત્યાંથી તે, ચાર હજાર સામાનિક દેવસભ્યો, ચાર પટ્ટરાણીઓ અને સોળ હજાર આત્મરક્ષક દેવો વગેરે અનેક દેવ દેવીઓ સાથે, મોટા ઠાઠમાઠથી વાજતે ગાજતે વરઘોડો ફરે તેમ ફરતો ફરતો સીધો પોતાની સુધર્માસલા તરફ આવ્યો, ત્યાં પૂર્વદ્વારે પેસી ત્યાંના મુખ્ય સિંહાસન ઉપર પૂર્વાભિમુખ થઈને બેઠો.

૧૭૨ એ સલામાં તે સૂર્યાલદેવની પશ્ચિમોત્તરે અને ઉત્તરપૂર્વે ઢાળેલાં ચાર હજાર ભદ્રાસનોમાં સૂર્યાલદેવની સામાનિક સલાના સભ્યદેવો બેઠા, પૂર્વમાં તેની ચાર પટ્ટરાણીઓ, દક્ષિણપૂર્વમાં આંતરસલાના આઠ હજાર દેવો, દક્ષિણમાં મધ્યમસલાના દસ હજાર દેવો, દક્ષિણપશ્ચિમમાં બાહ્યસલાના બાર હજાર દેવો અને પશ્ચિમે સાત સાત સેનાધિપતિઓ બેઠા.

૧૭૩ વળી, તે સૂર્યાલદેવની ફરતા ચારે દિશામાં ચાર ચાર હજાર આત્મરક્ષક દેવો બેઠા. એ આત્મરક્ષક દેવોએ ઘરાબર સબેલાં કવચો પહેરેલાં, ખેંચેલી કામઠીવાળાં

ધનુષો હાથમાં ધરી રાખેલાં, પોતપોતાના પહેરવેશો ઉપર ઉત્તમ ચિહ્નપટ્ટો ભરાવેલા, તેમાંના કેટલાકના હાથમાં નીલાં પીળાં અને રાતાં ફળાં હતાં, કેટલાકના હાથમાં ચાપ, ચાસ્ત્ર, ચર્મ, દંડ, ખડ્ગ અને પાશ વગેરે અસ્ત્રશસ્ત્રો ઝબકી રહેલાં હતાં; પોતાના સ્વામી સૂર્યાભદ્રેવ તરફ ખૂબ ભક્તિભાવ-ભરી દૃષ્ટિએ જોતા તથા વિનીત ભાવે કંકરભૂત થઈને રહેલા અને સમયે સમયે એ સૂર્યાભદ્રેવની રક્ષા માટે સાવધાન રહેતા તે આત્મરક્ષક દેવો ત્યાં તેની ક્રૂરતા ચારે દિશામાં ચોકી પહેરે ભરતા ઊભા છે.

તે સૂર્યાભદ્રેવની એ બધી દિવ્ય ઋદ્ધિ છે, દિવ્ય શોભા છે અને દિવ્ય દેવશક્તિ છે.

૧૭૪ પ્ર૦—હે ભગવન્ ! એ સૂર્યાભદ્રેવની સ્થિતિ-આવરદા કેટલી લાંબી જણાવેલી છે ?

ઉ૦—હે ગૌતમ ! એની આવરદા ચાર પદ્યોપમની જણાવેલી છે.

પ્ર૦—હે ભગવન્ ! સૂર્યાભદ્રેવની સામાનિક સભામાં ખેસનારા દેવોની સ્થિતિ કેટલી લાંબી જણાવેલી છે ?

ઉ૦—હે ગૌતમ ! તેઓની આવરદા પણ ચાર પદ્યો-પમની જણાવેલી છે.

હે ગૌતમ ! તે સૂર્યાભદ્રેવ એ પ્રકારની મહાઋદ્ધિ, મહાદ્યુતિ, મહાબળ, વિશાળ યશ, અતુલ સુખ અને મહા-પ્રભાવવાળો છે.

૧૭૫ પ્ર૦—હે ભગવન્ ! તે પ્રકારની દિવ્ય દેવઋદ્ધિ દેવદ્યુતિ અને દેવપ્રભાવ એ બધું એ સૂર્યાભદ્રેવને કેવી રીતે

મજ્યું ? તેણે એ બધું કેવી રીતે પ્રાપ્ત કર્યું ? અને કેવી રીતે એ બધાંનો તે સ્વામી થયો ? એ સૂર્યાલદેવ એના પૂર્વજન્મમાં કેણું હતો ? એનું નામ ગોત્ર શું હતું ? એ કયા ગામ નગર કે સંનિવેશનો નિવાસી હતો ? એણે એવું તે શું દીધું શું આધું શું કર્યું ને શું આચર્યું કે જેથી તે એવો મહાપ્રભાવ-શાળી દેવ થયો ? અથવા તથાપ્રકારના આર્ય શ્રમણ કે બ્રાહ્મણની પાસેથી તેણે એવું તે ધાર્મિક આર્ય સુવચન શું સાંભળ્યું કે જેથી તે એવો અતુલવૈભવવાળો ઉત્તમ દેવ થયો ?

‘ હે ગૌતમ વગેરે શ્રમણો ! ’ એમ કહીને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે ભગવાન ગૌતમને આમંત્રીને આ પ્રમાણે કહ્યું :

ઉ૦—હે ગૌતમ ! એમ છે કે આ જંબૂદ્વીપનામના દ્વીપમાં ભારતવર્ષમાં કેકયિઅર્ધ^{૧૨૨} નામે જનપદ ધન અને ધાન્ય વગેરેની વિભૂતિથી પરિપૂર્ણ હતો. તે દેશમાં સર્વ પ્રકારનાં સુખનું ધામ એવી સેયવિયા^{૧૨૩} નામની નગરી હતી. તે નગરીથી બહાર ઉત્તરપૂર્વના દિગ્ભાગમાં—ઇશાન ખૂણામાં બધી ઋતુઓમાં ફળોથી લચ્યું રહેતું સુંદર સુગંધી શીતળ છાયાવાળું અને સર્વ પ્રકારે રમ્ય નંદનવન જેવું મિયવણુ નામે ઉદ્યાન હતું.

૧૭૬ તે નગરીનો રાજા મહાહિમવંત જેવો પ્રભાવ-શાળી પર્યેસી^{૧૨૪} રાજા હતો. એ રાજા અધાર્મિક, અધર્મિક, ધર્મને નહિ અનુસરનારો, અધર્મનેજ જ્ઞેનારો, અધર્મને ફેલાવનારો હતો. એના શીલ તથા આચારમાં કયાંય ધર્મને નામનું પણ સ્થાન ન હતું. વળી, એ રાજા પોતાની આજીવિકા અધર્મથીજ ચલાવતો. એના મોઢામાંથી ‘હણો’ ‘છેદો

લેદો' એવીજ ભાષા નીકળતી. એ પ્રકૃતિએ પ્રચંડ કોધી ભયાનક અને અધમ હતો. એના હાથ હમેશાં લોહીભર્યા-લોહીથી ખરડાયેલા જ રહેતા. એ વિનાવિચાર્યે પ્રવૃત્તિ કરનારો, હલકાએને ઉત્તેજન આપનારો, લાંચીયો, ઠગારો, કપટી, ખગલગત અને અનેક પ્રકારના ફાંસલાઓ રચી સર્વ કોઈને દુઃખ દેનારો હતો. એનામાં કોઈ પ્રકારનું વ્રત શીલ ગુણ કે મર્યાદા ન હતાં, કદી પણ એ પ્રત્યાખ્યાન ઉપોસથ કે ઉપવાસ ન કરતો, અનેક મનુષ્યો મૃગ પશુ પક્ષી અને સર્પ વગેરેનો ઘાતક હતો. ટુંકામાં એ રાજા અધર્મનો કેતુ હતો. કદી તે ગુરુજનોનો આદર ન કરતો, વિનય ન કરતો, તેમ કોઈ શ્રમણુ વા બ્રાહ્મણુમાં તેને લેશ પણ વિશ્વાસ ન હતો. આવો તે કૂર રાજા પોતાના આખા દેશની કરભર-વૃત્તિ ખરાખર ચલાવી ન શકતો.

૧૭૭ એ રાજાને યોલવે ચાલવે હસવે કુશળ અને હાથેપગે સુંવાળી સૂરિયકંતા નામે રાણી હતી. પયેસી રાજામાં અનુરક્ત એ રાણી તેની સાથે અનેક પ્રકારનાં માનવી ભોગોને ભોગવતી રહેતી હતી.

૧૭૮ પયેસી રાજાનો મોટો દીકરો સૂરિયકંતા રાણીને પેટે અવતરેલો સૂરિયકંત નામે યુવરાજ કુમાર હતો. એ યુવરાજ, રાજા પયેસીનાં રાજ્ય રાષ્ટ્ર ળળ વાહન કોશ કોઠાર અંતઃપુર અને સમગ્ર દેશની પોતાની મેળે સંભાળ કરતો રહેતો હતો.

૧૭૯ તે પયેસી રાજાને તેનાથી મોટો, ભાઈ અને મિત્ર જેવો, ચિત્ત^{૧૨૫} નામે એક સારથિ હતો. સંપત્તિવાળો

એ કોઈથી ન દખાય એવો હતો. વળી, એ ચિત્ત સારથિ અર્થશાસ્ત્રમાં સૂચવેલા સામ લેહ દંડ વગેરે રાજકારણી ઉપાયોમાં કુશળ હતો, હાજર જવાબી, અનુભવી હતો. ઔત્પત્તિકી વૈનયિકી કર્મજ અને પારિણામિક એવી ચારે પ્રકારની બુદ્ધિ એનામાં હતી. રાજ પચેસી, તેનાં પોતાનાં અનેક કાર્યોના કારણોના કુટુંબોના મંત્રણાઓના ધૂપાં કામોના રહસ્યભૂત બનાવોના અનેક જ્ઞાતના નિર્ણયોના અને એવા બીજાં લેહભરેલા અનેક પ્રકારના રાજકારણોના વ્યવહારોનાં વિધાનોમાં તેની સલાહ લેતો. રાજને મન એ સારથિ બળાના વચલા સ્તંભ જેવો હતો અને રાજ એને પ્રમાણભૂત, પોતાનો આધાર, આલંબન અને પોતાની આંખ જેવો જ સમજતો હતો. એ સારથિમાં રાજ પચેસીનો ખૂબ વિશ્વાસ હતો, માટેજ એ અનેક પ્રકારની રાજ-ખટપટોમાં અને બીજાં પણ વિવિધ પ્રકારનાં રાજકાર્યોમાં પોતાની સલાહ આપી શકતો. બીજી રીતે કહીએ તો એ સારથિ રાજ પચેસીના સમગ્ર રાજ્યની ધુરાને વહેતો હતો.

૧૮૦ જે વખતે રાજ પચેસી સેયવિયા નગરીમાં રાજ્ય કરતો હતો તે વખતે રાજ જિતશત્રુ કુણ્ણાલદેશની ૧૨૬ સાવત્થી નગરીનો રાજ હતો. કુણ્ણાલદેશ સમૃદ્ધિવાળો હતો અને સાવત્થી નગરી પણ ઋદ્ધિસિદ્ધિથી ભરેલી હતી. રાજ જિતશત્રુ પચેસી રાજનો આજ્ઞાધારી ખંડિયો રાજ હતો.

૧૮૧ એક વખતે રાજ પચેસીએ વિશાળ મહામૂલ્ય એવું રાજને દેવા જેવું એક મોટું લેટણું તૈયાર કરાવ્યું. પછી ચિત્ત સારથિને યોલાવીને કહ્યું કે, ચિત્ત ! તું સાવત્થી

નગરીએ જા અને ત્યાં જિતશત્રુ રાજને આ આપણી ભેટ આપી આવ^{૧૨૭} તથા ત્યાંનાં રાજકાર્યો, રાજનીતિએ અને રાજવ્યવહારો તું જાતે પોતે જ જિતશત્રુ રાજની સાથે રહીને જોતો-સંભાળતો થોડો વખત ત્યાં રહી પણ આવ.

૧૮૨ ચિત્ત સારથિ એ ભેટણું લઈ પોતાને ઘેર આંચે અને તેણે પોતાના કૌટુંબિક પુરુષોને યોલાવીને કહ્યું કે-હે દેવાનુપ્રિયો! મારે માટે છત્રીવાળો ચાર ઘંટાવાળો એવો ઘોડા જોડેલો રથ જલદી તૈયાર કરી હાજર કરો. કૌટુંબિક પુરુષો એ રથની તૈયારીમાં લાગ્યા એટલા સમયમાં ચિત્ત સારથિ નાહ્યો, બલિકર્મ કર્યું, બપ્પર પહેર્યું, ભાથું ખાંધ્યું, ગળામાં હાર સાથે રાજચિહ્નવાળો પટ્ટો પહેર્યો અને જોઈતાં હથીઆર પડીઆરો પણ ખાંધી લીધાં.

૧૮૩ પછી પેલું રાજએ આપેલું ભેટણું લઈ, તૈયાર થઈને આવેલા રથ ઉપર ચિત્ત સારથિ બેઠો, તેને માથે એક જણે કોરંટકના કૂલની માળાવાળું છત્ર ધર્યું અને રથની પાછળ હથીઆરબંધ બીજા અનેક માણસોને પણ તેણે સાથે લીધા. એ રીતે તે સેયવિયા નગરીથી નીકળી કેકચિઅર્ધ દેશની વચ્ચે થતો કુણાલ દેશની સાવત્રી નગરી તરફ જવા લાગ્યો.

વચ્ચે વચ્ચે બહુ લાંબા નહિ એવા સુખરૂપ શિરા-મણીવાળા પડાવ કરતો કરતો તે સાવત્રી નગરીએ જઈ પહોંચ્યો.

૧૮૪ ત્યાં જિતશત્રુ રાજના ઘરની જે બાજુ બહારની ઉપસ્થાનશાળા હતી ત્યાં જઈ તેણે ઘોડા ઊભા રાખ્યા,

રથને સ્થિર કર્યો, પછી રથથી ઊતરી પોતાના રાજાએ આપેલું ભેટલું લઈ જિતશત્રુ રાજના ઘરમાં અંદરની ઉપસ્થાનશાળામાં ગયો, ત્યાં પહોંચી રાજા જિતશત્રુને પ્રણામ કર્યા, તેને ‘ જય હો વિજય હો ’ એમ કહીને વધાવ્યો અને પછી રાજા પચેસીએ મોકલેલું ભેટલું નજર કર્યું.

એ ભેટ સ્વીકારી જિતશત્રુ રાજાએ ચિત્ત સારથિને સત્કાર કર્યો, સન્માન કર્યું અને તેને ઊતરવા માટે રાજમાર્ગ ઉપરનો એક મોટો આવાસ કાઢી આપ્યો. ચિત્ત સારથિ સાવત્રી નગરીની વચ્ચેવચ્ચ થતો તે આપેલે ઊતારે જઈ પહોંચ્યો, નાહ્યો, બલિકર્મ કર્યું, માંગલિક શુદ્ધ વસ્ત્રો પહેર્યાં, નાનાં પણ મહામૂલ્ય ઘરેણાંથી શરીરને શણગાર્યું.

પછી જમી કરીને ચોકભો થઈ સુંદર રીતે ગોઠવેલા સિંહાસન ઉપર આવીને બેઠો એટલે બપોરને વખતે નમતે છાંચે એની સામે ગાંધર્વો મધુર ગીતો ગાવા લાગ્યા અને કુશળ નાચનારાઓ સુંદર નૃત્ય કરવા લાગ્યા. આ રીતે માનવ-લોગ્ય યોગ્ય ઉત્તમ સુખોને લોગવતો તે ત્યાં સાવત્રી નગરીમાં રહેવા લાગ્યો.

૧૮૫ તે વખતે ત્યાં-સાવત્રી નગરીમાં-પાર્શ્વપત્ય કેશી નામે કુમારશ્રમણ પણ આવેલા હતા. એ કેશી કુમાર-શ્રમણ જાતવાન કુલીન બલિષ્ઠ વિનયી જ્ઞાની સમ્યગ્દર્શની ચારિત્રશીલ લાજવાન નિરભિમાની એજસ્વી તેજસ્વી વર્ચસ્વી અને યશસ્વી હતા. એમણે ક્રોધ માન માયા અને લોભ ઉપર જીવ મેળવેલી હતી, નિદ્રા ઈંદ્રિયો અને પરીષદો

ઉપર કાબૂ કરેલો હતો. એમને જીવનની તૃષ્ણા કે મરણનો ભય નહોતાં. એમના જીવનમાં તપ, ચરણ, કરણ, નિગ્રહ, સરળતા, કોમળતા, ક્ષમા, નિર્લોભતા એ બધા ગુણો મુખ્ય-સ્વરૂપે હતા. વળી તે શ્રમણ વિદ્યાવાન માંત્રિક બ્રહ્મચારી અને વેદ તથા નયના જ્ઞાતા હતા. તેમને સત્ય શૌચ વગેરે સદાચારોના નિયમો પ્રિય હતા, તથા તેઓ યૌદ્ધપૂર્વી અને ચાર જ્ઞાનવાળા હતા: એવા તે કેશી^{૧૨૮} કુમારશ્રમણ પોતાના પાંચસેં ભિક્ષુશિષ્યો સાથે ક્રમે ક્રમે ગામે ગામ ફરતા ફરતા સુખે સુખે વિહરતા શ્રાવસ્તી નગરીની બહાર ઇશાન ખૂણામાં આવેલા કોઠ્ય ચૈત્યમાં આવીને ઊતર્યા અને ત્યાં યોગ્ય અભિગ્રહ ધારણ કરીને સંયમ તથા તપશ્ચી આત્માને ભાવિત કરતા રહેવા લાગ્યા.

૧૮૬ જે વખતે કેશી કુમારશ્રમણ સાવત્થી નગરીએ આવ્યા તે વખતે તે નગરીમાં ઠેર ઠેર-તરણેટામાં ત્રિકમાં ચોકમાં ચાચરમાં ચોકઠામાં રાજમાર્ગમાં અને શેરીએ શેરીએ જ્યાં સાંભળો ત્યાં ઘણા લોકો પરસ્પર એમ કહેતા હતા કે આજે તો પાર્શ્વપત્ય કેશી કુમારશ્રમણ અહીં આવ્યા છે, તો હે દેવાનુપ્રિયો ! આપણે તેમની પાસે જઈએ, તેમને વાંદીએ, નમીએ, સત્કારીએ અને સન્માનીએ.

૧૮૭ આમ વિચારીને એ નગરીનો જનસમુદાય-મહાજન કોટ્ટ્યચૈત્યમાં જ્યાં કેશી કુમારશ્રમણ ઊતર્યા હતા ત્યાં તેમના દર્શનાર્થે પહોંચ્યું. કેશી કુમારશ્રમણે પોતાની પાસે આવેલા લોકોને તેમને યોગ્ય હિતશિક્ષાઓ કહી સંભળાવી.

૧૮૮ તે વખતે ત્યાંથી પાછા ફરતા લોકોનો ઘોંઘાટ સાંભળીને ચિત્ત સારથિના મનમાં એમ થયું કે—‘શું આજે આ નગરીમાં ઈંદ્ર સ્કંદ રુદ્ર સુકુંદ નાગ ભૂત યક્ષ સ્તૂપ ચૈત્ય વૃક્ષ ગિરિ ગુફા કૂવો નદી સરોવર કે સમુદ્ર સંબંધી કોઈ ઉત્સવ છે કે જેને લઈને આ ઘણા ઉંચા ભોગો રાજ-ન્યો ક્ષત્રિયો ઈક્ષ્વાકુઓ જ્ઞાતો કૌરવો પ્રાહ્મણો ભટો યોધો લિચ્છવિઓ મલ્લકિઓ પ્રશાસ્તાઓ ઈભ્યો ઈભ્યપુત્રો અને સેનાપતિઓ વગેરે નાહી ઘોઈને આવળ કરી રહ્યા છે, કેટલાક ઘોડે ચડેલા છે, કેટલાક હાથીએ બેઠેલા છે અને કેટલાક ટોળે વળીને પગે ચાલતા આવળ કરે છે?’

૧૮૯ લોકોની એ દોડધામવાળી આવળનું કારણ જાણવા ચિત્ત સારથિએ પોતાના કંચુકી પુરુષને તપાસ કરવા મોકલ્યો, તેણે ખરાખર તપાસ કરી ખરા સમાચાર મળતાં જ આવીને ચિત્ત સારથિને વિનયપૂર્વક જણાવ્યું કે—હું હેવાનુપ્રિય ! આજે આ નગરીમાં કોઈ ઈંદ્ર કે સાગર વગેરેનો ઉત્સવ નથી પણ પાર્શ્વપત્ય કેશી કુમારશ્રમણ આ નગરીના કોઈય નામના ચૈત્યમાં આવીને ઊતરેલા છે અને તેમના દર્શનાર્થે જવા માટે આ બધી દોડધામ ઘોંઘાટ થઈ રહ્યાં છે.

૧૯૦ પોતાના સંદેશવાહકે કહિલી એ હકીકત સાંભળીને ચિત્ત સારથિ ખુશ થયો અને તેને પણ કેશી શ્રમણ પાસે જવાનું મન થયું, એથી તેણે કૌટુંબિક પુરુષોને બોલાવીને અશ્વરથ જલદી તૈયાર કરી લાવવાનો આદેશ કર્યો.

૧૯૧ રથ આવી પહોંચતાં તો તે સારથિ નાહ્યો,

અલિકર્મ કર્યું, મંગલમય શુદ્ધ વસ્ત્રો પહેર્યાં, એક જણે એના ઉપર છત્ર ધર્યું અને એ રીતે તે, રથમાં બેસી મોટા સમુદાય સાથે કેશી કુમારશ્રમણના ઊતારા ભણી જવા નીકળ્યો. તેમની પાસે પહોંચતાં જ ઘોડાઓ ઊભા રાખ્યા, રથને થંભાવી દીધો અને પોતે રથથી ઊતરી કેશી કુમારશ્રમણની ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી, તેમને વાંદી નમી હાથ જોડી વિનય-પૂર્વક સેવા કરતો તેમની સામે બેઠો.

૧૯૨ કેશી કુમારશ્રમણે ચિત્ત સારથિને અને તેની સાથેની મોટા જનતાને ચતુર્યામ ધર્મનો ઉપદેશ કર્યો એટલે કે સર્વ પ્રકારની હિંસાથી વિરામ કરવો, સર્વ પ્રકારના અસત્યથી વિરામ કરવો, સર્વ પ્રકારની ચોરીથી વિરામ કરવો અને સર્વ પ્રકારના અહિંદ્રાહાનથી^{૧૨૯} વિરામ કરવો.

૧૯૩ કેશી કુમારશ્રમણે કહેલી આ હિતશિક્ષાઓ સાંભળીને ચિત્ત સારથિ પ્રમુદ્ધિત થયો અને શ્રમણને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઈ હાથ જોડી આ પ્રમાણે બોલ્યો:

હે ભગવન્ ! તમે કહેલા નિર્ઝંથ પ્રવચનમાં શ્રદ્ધા કરું છું, વિશ્વાસ ધરું છું, હે ભગવન્ ! તમોએ જણાવેલું નિર્ઝંથ પ્રવચન મને રુચે છે, તે પ્રમાણેના પાલન માટે ઊજમાળ થઉં છું અને હે ભગવન્ ! જેવું તમે કહેલું છે તેવું તે, મને સાચું લાગે છે.

તમારી પાસે આ ઘણા ઉંચા ભોગો અને ઈશ્યો વગેરેએ પોતાનું પુષ્કળ સોનું રૂપું ધન ધાન્ય બળ વાહન ભંડાર કોઠાર અને વિશાળ અંતઃપુર એ બધાનો પરિત્યાગ કરીને અને એ બધું ધન જનતામાં વહેંચી દઈને મુંડ થઈ

ગૃહવાસ છોડી અણુગારપણું સ્વીકાર્યું છે પણ હું તેમ કરવા સમર્થ નથી. હું તો આપ દેવાનુપ્રિયની પાસે પાંચ અણુ-વ્રતવાળો અને સાત શિક્ષાવ્રતવાળો^{૧૩૦} એમ બાર પ્રકારનો ગૃહિધર્મ સ્વીકારવા શક્તિમાન છું.

૧૬૪ કેશી કુમારશ્રમણ બોલ્યા: હે દેવાનુપ્રિય ! તને સુખ થાય તેમ કર, તેમાં વિધન ન આવવા દે. પછી કેશી કુમારશ્રમણ પાસે ચિત્ત સારથિએ પૂર્વે જણાવેલો ગૃહિધર્મ સ્વીકાર્યો અને તેમને વાંદી નમીને પાછો એ સારથિ પોતાને ઊતારે આવી પહોંચ્યો.

૧૬૫ હવે તે ચિત્ત સારથિ શ્રમણોપાસક થયો. જીવ અજીવ પુણ્ય પાપ આસ્રવ સંવર નિર્જરા ક્રિયા અધિકરણ બંધ અને મોક્ષના સ્વરૂપને તે બરાબર સમજવા લાગ્યો. નિર્ગ્રંથ પ્રવચનમાં તેને હવે એવી દઢ શ્રદ્ધા થઈ કે તે પ્રવચનથી કોઈ દેવ અસુર નાગ સુવર્ણ ચક્ષુ રાક્ષસ કિન્નર કિપુરુષ ગરુડ ગાંધર્વ કે મહોરગ વગેરે દેવગણો તેને ચળાવી શકે નહિ. નિર્ગ્રંથ પ્રવચન તરફની તેની બધી શંકાઓ ટળી ગઈ, બધી કાંક્ષાઓ શમી ગઈ અને બધી વિચિકિત્સાઓ ઓસરી ગઈ. તે એ પ્રવચનના મર્મને બરાબર સમજ્યો અને જેમ અસ્થિ મજબૂત પરસ્પર ઓતપ્રોત થઈ રહેલાં છે તેવીજ ઓતપ્રોતતા એ પ્રવચનમાં તેને જામી ગઈ. હવે તે એમ માનવા લાગ્યો કે આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન પરમાર્થરૂપ છે અને બાકી બધું અનર્થરૂપ છે. પ્રવચનની આવી આસ્થાને લીધે હવે તે^{૧૩૧} અતિશય દ્વાનશાલી થયો એટલે હવે તેણે પોતાના ઘરના આગળિયા ઉંચા કરી લીધા અર્થાત્ સર્વ કોઈને માટે

દરવાજાઓ ખુલ્લા કરી નાખ્યા. તેનું શીલ એટલું બધું પવિત્ર બન્યું કે હવે તે કોઈના ઘરમાં કે અંતઃપુરમાં પ્રવેશતો તોપણ લેશમાત્ર અપ્રીતિકર નહોતો લાગતો. ચૌદશ આઠમ અમાવાસ્યા^{૧૩૨} અને પૂર્ણિમાના દિવસોમાં તે પૂરેપૂરો ઉપોસથ પાળતો, નિર્ઘ્રથ શ્રમણોને નિર્દોષ ખાનપાન ખાદિમ સ્વાદિમ પીઠ પાટીયાં શય્યા સંથારો વસ્ત્ર પાત્ર કામળ પગપૂંછણું અને ઓસડવેસડ આપતો હતો તથા શીલ-વ્રત ગુણુ વિરમણુ પ્રત્યાખ્યાન અને ઉપોસથોપવાસ દ્વારા પોતાના આત્માને ભાવિત કરતો અને સાવત્થી નગરીમાં જે જે રાજકાર્યો અને રાજવ્યવહારો હતા તે બધાંને જિતશત્રુ રાજને સાથે રાખીને તે પોતેજ સંભાળતો રહેવા લાગ્યો.

૧૯૬ આમ કેટલાક દિવસો વીત્યા પછી કોઈ એક દિવસે રાજા જિતશત્રુએ એક મહામૂલ્ય લેટણું તૈયાર કરાવ્યું. પછી ચિત્ત સારથિને ઘોલાવીને રાજાએ કહ્યું કે-હે ચિત્ત ! તું સેયવિયા નગરીએ જા અને હું આ જે નજરાણું આપું છું તે રાજા પર્યેસીને નજર કર તથા મારી વતી એમને વિનાંતી કરજે કે તેમણે જે મારા યોગ્ય સંદેશો કહી મોકલાવ્યો છે તે મારે મન સાચો અને અસંહિગ્ધ છે. આમ સૂચના આપીને રાજાએ વિશેષ આદરપૂર્વક ચિત્ત સારથિને વિદાય આપી.

૧૯૭ ચિત્ત સારથિ પંણુ એ લેટણું લઈ પોતાને ઊતારે આવી, જવાની તૈયાર કરવા લાગ્યો. જતાં પહેલાં તે નાહી ઘોઈ શુદ્ધ વસ્ત્રો પહેરી કેશી કુમારશ્રમણુ પાસે ગયો.

શ્રમણુ સારથિને ધર્મોપદેશ કર્યો. ધર્મોપદેશ સાંભળી

સારથિ પ્રસન્ન થયો. ઉઠતાં તેણે શ્રમણુને વિનંતિ કરી કે—
હે ભગવન ! રાજા જિતશત્રુની વિહાય લઈ આજે હું
સેયવિયા નગરી ભણી રવાના થઈ છું, તો હે ભગવન !
તમે કોઈ વાર સેયવિયા નગરી જરૂર પધારજો. સેયવિયા
નગરી પ્રાસાદિક છે, દર્શનીય છે અને બધી રીતે રમણીય
છે, માટે જરૂર તમે ત્યાં પધારવા કૃપા કરશો.

૧૯૮ ચિત્ત સારથિના આ કથનનો કેશી શ્રમણે આદર ન
કર્યો, તે તરફ કાંઈ ધ્યાન ન આપ્યું, પણ માત્ર મૌનજ ધરી
રાખ્યું. છતાં ચિત્ત સારથિએ તો ણીજીવાર અને ત્રીજીવાર
પણ સેયવિયા નગરી આવવાનો આગ્રહ કર્યા કર્યો.

૧૯૯ જ્યારે એ ત્રણવાર સારથિએ આગ્રહભરી વિનંતિ
કરી ત્યારે કેશી કુમારશ્રમણુ સારથિ પ્રતિ બોલ્યા કે—હે
ચિત્ત ! જેમ કોઈ એક લીલોછય ઠંડી છાયાવાળો મોટો
વનખંડ હોય, તો હે ચિત્ત ! તે વનખંડ, મનુષ્ય પશુ પક્ષી
અને સર્પો વગેરેને રહેવાલાયક ખરો ? ચિત્ત બોલ્યો—હા
જરૂર—એ રહેવાલાયક ખરો.

શ્રમણુ બોલ્યા—પણ હે ચિત્ત ! એ વનખંડમાં અનેક
પ્રાણીઓનું લોહી પીનારા ભીલુંગા નામના પાપશકુનો રહેતા
હોય તો એ વનખંડ શું રહેવાલાયક ખરો ? ચિત્ત બોલ્યો—
એમ હોય તો એ સારો વનખંડ પણ ઉપસર્ગ દેનારો
હોવાથી રહેવાલાયક ન ગણાય.

શ્રમણુ બોલ્યા—એજ પ્રમાણે, હે ચિત્ત ! તારી
સેયવિયા નગરી પણ ભલે ઘણી સારી હોય, છતાં તેનો
અધાર્મિક રાજા પયેસી પ્રજાનો કારભાર સારી રીતે ન
ચલાવનારો હોવાથી હું ત્યાં કેવી રીતે આવી શકું ?

૨૦૦ પછી ચિત્ત સારથિએ કેશી કુમારશ્રમણને એમ કહ્યું કે-હૈ ભગવન! તમારે રાજા પયેસી સાથે શું કરવું છે? સેયવિયા નગરીમાં સાર્થવાહ વગેરે ખીબા ઘણા લોકો છે, જેઓ આપ દેવાનુપ્રિયને વાંદશે નમશે અને આપની સેવામાં રહેશે. તેમ જ એ લોકો આપને ખાનપાન ખાદિમ સ્વાદિમ પ્રતિલાભશે તથા પીઠ ફલક શય્યા સંસ્તારક વગેરે દ્વારા પણ આપને ઉપનિમંત્રિત કરશે.

૨૦૧ સારથિનું આ કથન સાંભળી કેશી કુમાર ખોલ્યા- ચિત્ત! ત્યારે વળી કોઈ વખતે તારી સેયવિયા નગરીએ પણ આવીશું.

૨૦૨ પછી સારથિ કેશી શ્રમણને વાંદી નમી ત્યાંથી પોતાના ઊતારા તરફ જવા માટે પાછો ફર્યો. ઊતારે આવી ઘોડે જોડેલા ચાર ઘંટાવાળા રથમાં બેસી સેયવિયા નગરીથી જે રીતે આવ્યો હતો તે રીતે કુણાલદેશની વચમાં થતોક પાછો ત્યાં જવા નીકળ્યો.

૨૦૩ કેકયિઅર્ધ દેશની સેયવિયા નગરીમાં આવતાંજ ચિત્ત સારથિએ ત્યાંના મિયવણુ ઉદ્યાનના રખેવાળોને ખોલાવી સૂચના કરી કે-હૈ દેવાનુપ્રિયો! પાર્શ્વપત્ય કેશી કુમાર-શ્રમણુ ક્રમે ક્રમે ગામેગામ ફરતા ફરતા અહીં આવવાના છે, તો તેઓ અહીં આવે ત્યારે, દેવાનુપ્રિયો! તમે તેમને વાંદજો, નમજો, તેમને રહેવાયોગ્ય સ્થળમાં રહેવાની અનુજ્ઞા આપજો અને પીઠ ફલક શય્યા સંસ્તારક લઈ જવા નિમંત્રણુ કરજો.

તે રખેવાળોએ ચિત્ત સારથિનું ઉક્ત કથન માથે

ચઢાવ્યું અને તેઓ કેશી કુમારના આગમનની રાહ જોવા લાગ્યા.

૨૦૪ મિયવણુના રખેવાળોને પૂર્વોક્ત ભલામણ કરી ચિત્ત સારથિ સેયવિયા નગરીએ આવી પહોંચ્યો. નગરીની વચ્ચેવચ્ચ થતોક તે, પયેસી રાબના ઘરમાં બહારની ઉપસ્થાનશાળા તરફ ગયો. ત્યાં પહોંચી તેણે ઘોડાઓને થંભાવી રથ ઊભો રાખ્યો, રથથી ઊતરી રાબ જિતશત્રુએ આપેલું મહામૂલ્ય ભેટણું લઈ તે સારથિ રાબ પયેસી પાસે ગયો, હાથ જોડી રાબ પયેસીને વધાવી તે ભેટણું તેને નજર કર્યું.

રાબ પયેસીએ જિતશત્રુની ભેટ સ્વીકારતાં ચિત્ત સારથિનું સન્માન કર્યું, સત્કાર કર્યો અને તેને પોતાને ઘેર જવાની અનુજા આપી.

૨૦૫ રાબ પાસેથી નીકળી રથમાં એસી સારથિ પોતાને ઘેર આવ્યો, નાહ્યો, બલિકર્મ કર્યું, ખાઈ પીને શુદ્ધ થયો અને પછી પોતાના ઉત્તમ પ્રાસાદમાં સુશોભિત સિંહાસને બેઠો. ત્યાં તેની સામે મૃદંગો વાગવા લાગ્યા, બત્રીશ પ્રકારનાં નાટકો થવા લાગ્યાં અને ઉત્તમ તરુણીઓ નાચવા લાગી : એ રીતે તે, ગાનતાનમાં પોતાનો સમય વિતાવતો ઉત્તમ સુખોને ભોગવતો રહેવા લાગ્યો.

૨૦૬ હવે અન્ય કોઈ દિવસે કેશી કુમારશ્રમણે માગી આણેલાં પીઠ પાટીયાં શય્યા અને સંથારો^{૧૩૩} પાછાં આપી દીધાં અને પોતે પોતાના પાંચસેં અનગારો સાથે બહાર વિહાર અર્થે નીકળી પડ્યા.

સાવત્થી નગરીથી વિહાર કરી કરતાં કરતાં તેઓ કેકયિઅર્ધ દેશની સેયવિયા નગરીના મિયવણુ ઉદ્યાનમાં આવી પહોંચ્યા અને ત્યાં યથોચિત અવગ્રહ સ્વીકારી સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા રહેવા લાગ્યા.

૨૦૭ જ્યારે કેશી કુમારશ્રમણુ તે ઉદ્યાનમાં આવી પહોંચ્યા ત્યારે તેમનું આગમન થયું જાણી તે ઉદ્યાનપાલકે બહુ ખુશ થયા. તેમની પાસે આવીને તેઓએ કેશી શ્રમણુને વાંધા, તેમને યોગ્ય રહેવાના સ્થળમાં રહેવાની અનુમતિ આપી, અને તેમને ઉપયોગમાં લેવા માટે પીઠ પાટીયાં સંથારે વગેરે લઈ જવાને નિમંત્રણુ આપ્યું.

૨૦૮ તે રખેવાળેએ કેશી કુમારશ્રમણુનાં નામ અને ગોત્ર પૂછીને યાદ પણ કરી લીધાં. પછી તેઓ એકાંતમાં ભેગા થઈ પરસ્પર વાતચીત કરવા લાગ્યા કે, હે દેવાનુપ્રિયો ! આપણે ચિત્તસારથિ જેમની વાટ જોતો રહે છે, જેમનું દર્શન ઇચ્છે છે અને જેમનાં નામ ગોત્ર સાંભળતાં પણ એ ખૂબ પ્રસન્ન થાય છે, તે જ આ કેશી કુમારશ્રમણુ ગામેગામ કરતાં કરતાં અહીં સેયવિયા નગરીમાં આવી ચડ્યા છે; તો હે દેવાનુપ્રિયો ! આપણે જઈએ અને ચિત્તસારથિને તેને અતિપ્રિય લાગે તેવી કેશી કુમારના આગમનની હકીકત જણાવીએ.

૨૦૯ એવો વિચાર કરી તે ઉદ્યાનપાલકે ચિત્તસારથિને ઘેર ગયા, તેને પ્રણામપૂર્વક જયવિજયથી વધાવી કહેવા લાગ્યા કે, હે દેવાનુપ્રિય ! તમે જેમની વાટ જોઈ રહ્યા છો તે કેશી કુમારશ્રમણુ આપણી સેયવિયા

નગરીના મિયવણુ ઉદ્યાનમાં આવી સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા રહેવા લાગ્યા છે.

૨૧૦ ઉક્ત હકીકત સાંભળી ચિત્તસારથિ બહુ ખુશ થયો. પછી તે, આસનથી ઉઠી-બિલો થઈ પાદપીઠથી નીચે ઊતરી પગમાંથી મોજડીઓ કાઢી નાંખી ખલે ખેસ રાખી હાથ બેડી જે દિશામાં કેશી કુમારશ્રમણુ ઊતર્યા હતા તે દિશા તરફ સાત આઠ પગલાં ગયો અને પ્રણામપૂર્વક તેમની સ્તુતિ કરવા લાગ્યો:

નમોઽત્યુષ્ણં અરિહંતાણું ભગવંતાણું વગેરે.

આ શકસ્તવ પૂરું કરતાં છેવટે તે યોલ્યો કે-અહીંના મિયવણુ ઉદ્યાનમાં પધારેલા એ મારા ધર્માચાર્ય અને ધર્મોપદેશક કેશી કુમારશ્રમણુ ભગવાનને હું વાંદું છું.

૨૧૧ એ રીતે પોતાના ધર્માચાર્યને નમસ્કાર કરી તેમનો આગમન સંદેશો કહેવા આવનાર તે ઉદ્યાનપાલ-કોનો સારથિએ સત્કાર કર્યો અને જીવતાંસુધી પહોંચે તેટલું વિશાળ પ્રીતિદાન આપી તેમને વિદાય કર્યાં.

પછી તેણે કૌટુંબિક પુરુષોને યોલાવીને અશ્વરથ જલદી તૈયાર કરી લાવવાનો આદેશ કર્યો. રથ આવતાં આવતાં તો તે નાહી, બલિકર્મ કરી, શુદ્ધ વસ્ત્રો પહેરી અને શરીરને શોભાવી તૈયાર થઈ ગયો.

પછી રથમાં બેસી મોટા જનસમુદાય સાથે કેશી કુમારશ્રમણુના દશનાથે તે ગયો.

૨૧૨ કેશી શ્રમણુની ધર્મદેશના સાંભળી હરખા-
એલો અને તોષ પામેલો સારથિ બોલ્યો કે-હે ભગવન્ !
અમારો રાજ પચ્ચેસી અધાર્મિક છે અને પોતાના દેશનો
ય કારભાર ધરાધર ચલાવતો નથી, તેમ કોઈ શ્રમણુ બ્રાહ્મણુ
કે ભિક્ષુઓનો આદર કરતો નથી અને સર્વ કોઈને હેરાન
હેરાન કરે છે. માટે હે દેવાનુપ્રિય ! તમે એ રાજને ધર્મોપદેશ
આપો, તો તેનું ઘણું ભલું થાય, સાથે શ્રમણુ બ્રાહ્મણુ ભિક્ષુઓ,
મનુષ્યો, પશુઓ અને પક્ષીઓનું પણ ઘણું ભલું થાય
અને તેમ થતાં તેના આખાય દેશનું પણ ઘણું સારું થાય.

૨૧૩ ચિત્તસારથિનું આ કથન સાંભળી કેશી
કુમારશ્રમણુ બોલ્યા કે-હે ચિત્ત ! જે મનુષ્યો આરામ કે
ઉદ્યાનમાં આવેલા શ્રમણુ બ્રાહ્મણુની સામે જતા નથી,
તેમને વાંદતા નમતા કે સત્કારતા નથી, તેમ જ તેમની
પર્યુપાસના કરતા નથી અને તેમની પાસે જઈ પોતાના
પ્રશ્નોના ખુલાસા પૂછતા નથી, તેઓ કેવળીએ કહેલા ધર્મને
સાંભળવાનો લાભ મેળવી શકતા નથી.

જે મનુષ્યો ઉપાશ્રયમાં આવેલા શ્રમણુ બ્રાહ્મણુનો
આદર કરતા નથી, તેમની પાસે જઈ કશો ખુલાસો પૂછતા
નથી, તેઓ ધર્મ સાંભળવાનો લ્હાવો લઈ શકતા નથી.

જે મનુષ્યો ગોચરીએ નીકળેલા શ્રમણુ બ્રાહ્મણુની
ભક્તિ કરતા નથી, તેમજ તેમને વિપુલ અશન પાન બાદિમ
અને સ્વાદિમ વડે પ્રતિલાભતા નથી તથા તેમને કોઈ પ્રકા-
રનો ખુલાસો પૂછતા નથી, તેઓ ધર્મને સાંભળવા સમજ-
વાના અધિકારી થઈ શકતા નથી.

તેમજ જે મનુષ્યો શ્રમણ બ્રાહ્મણની પાસે જવા છતાં પોતાની જાતને હાથ કપડું કે છત્રીવડે ઠાંકી રાખે છે— છુપાવી રાખે છે અર્થાત્ એક ખૂણામાં જઈ ચુપચાપ બેસી રહે છે પણ કશો ખુલાસો પૂછવા આગળ આવતા નથી, તેઓય ધર્મને સાંભળવાનો લાલ ખોઈ બેસે છે.

પણ હે ચિત્ત ! જે મનુષ્યો આરામ ઉદ્યાન કે ઉપાશ્રયમાં આવેલા શ્રમણ બ્રાહ્મણનો આદર કરે છે, ગોચરીએ આવેલા તેમને વિપુલ દાન આપે છે અને તેમની પાસે જતાં પોતાની જાતને ન છુપાવતાં જ્યાં જ્યાં પ્રસંગ મળે ત્યાં ત્યાં સર્વ ખુલાસા પૂછી લે છે, તેઓ જ ધર્મને સાંભળવાનો સમજવાનો કે મેળવવાનો લાલ મેળવી શકે છે.

૨૧૪ તો હે ચિત્ત ! તારા રાજા પચ્ચેસીને અમે ધર્મ કેવી રીતે કહી શકીએ, કેમકે તે અમારી પાસે આવતો નથી તેમજ અમારી સામું પણ જોતો નથી.

૨૧૫ પછી સારથિ બોલ્યો:

હે ભગવન્ ! કોઈ એક વખતે મારી પાસે કંબોજ દેશમાંથી ચાર ઘોડાઓની ભેટ આવેલી છે, એ મેં ન રાખતાં પરબારી રાજાને ત્યાં મોકલી આપી છે, તો હે ભગવન્ ! એ ઘોડાઓના ખંડાનાથી રાજા પચ્ચેસીને હું આપ દેવાનુપ્રિયની પાસે લાવી શકીશ; માટે હે દેવાનુપ્રિય ! તે સમયે તમે રાજા પચ્ચેસીને ધર્મકથા કહેતાં લેશ પણ ૧૩૪ જ્ઞાન થશે નહિ. તમે તમારે રાજા પચ્ચેસીને ખૂબ છૂટથી ધર્મ કહેજે—લેશ પણ અચકાશો નહિ.

૨૧૬ પછી કેશી કુમારશ્રમણુ ઓલ્યા: હે ચિત્ત ! તે પ્રસંગે વાત.

ત્યારબાદ ચિત્તસારથિ પોતાના ધર્માચાર્ય કેશી કુમારશ્રમણુને વાંદી નમી રથમાં બેસી પોતાને આવાસે જઈ પહોંચ્યો.

૨૧૭ હવે એક દિવસે પ્રભાતના પહોરે નિયમ ધારી અને આવશ્યક કરી સૂર્ય ઉગતાં જ ચિત્તસારથિ પોતાને ઘેરથી રાબ્દ પએસીને ઘેર ગયો. રાબ્દને નમસ્કાર કરી જ્ય-વિજ્યથી વધાવી તે ઓલ્યો:

હે દેવાનુપ્રિય ! આપને મેં કેળવેલા ચાર ઘોડાની ભેટ મોકલેલી છે, તે હે સ્વામી ! ચાલો અને એ ઘોડાઓની ચેષ્ટા જુઓ, અર્થાત્ એમનાં ચાલ સ્વભાવ વગેરેની પરખ કરો.

૨૧૮ રાબ્દએ સારથિને કહ્યું: ચિત્ત ! તું બા અને પારખવાના તે ચારે ઘોડાઓ બેડેલો અશ્વરથ જલદી તૈયાર કરી અહીં હંકારી લાવ.

અશ્વરથ આવી પહોંચતાં શરીરને સજ્જ કરીને રાબ્દ રથમાં બેસી સેયવિયા નગરીની વચ્ચેવચ્ચ થતોક ઘોડાને ખેલવતો ખેલવતો બહાર નીકળ્યો.

૨૧૯ એમ જતાં જતાં ચિત્તસારથિ તે રથને અનેક યોજનો^{૧૩૫} સુધી ખેંચી ગયો. રાબ્દ પએસી, ગરમી, તરસ, રથનો વાયરો-બિની લૂ કે ઉડતી ધૂળથી કંટાળી થાકી ગયો અને ઓલ્યો:

ચિત્ત ! મારું શરીર થાકી ગયું છે માટે હવે રથને તું પાછો વાળ.

૨૨૦ સારથિ રથને પાછો વાળી મિયવણુ ઉઘાન તરફ હંકારી ગયો. ઉઘાન પાસે પહોંચતાં તેણે રાબને કહ્યું:
સ્વામી ! આ મિયવણુ ઉઘાન છે. અહીં ઘોડાઓને સારી રીતે થાક ખવડાવીએ અને તેમનો બધો શ્રમ આપણે દૂર કરી નાખીએ.

રાબએ ‘હા’ પાડતાં તે ઉઘાનમાં કેશી કુમારશ્રમણના ઊતારાની પાસે જઈ ચિત્તે ઘોડાઓને રોકી રાખ્યા, રથને સ્થિર કર્યો અને ઘોડાઓને છોડી નાખી તેમનો શ્રમ દૂર થાય તેવી પ્રવૃત્તિ શરૂ કરી.

રાબ પણ રથથી નીચે ઊતરી સારથિની એ પ્રવૃત્તિમાં બેડાયો અને ઘોડાઓને ધીમે ધીમે ફેરવવા લાગ્યો.

એમ કરતાં કરતાં, મિયવણુમાં મળેલી મોટી સભામાં વચ્ચે બેસી મોટા અવાજે કહેતા કેશી કુમારશ્રમણને રાબએ બોલ્યા.

૨૨૧ બેતાંજ તેને વિચાર આવ્યો કે ‘જડ લોકો જ જડની ઉપાસના કરે છે, મુંડ લોકોજ મુંડની પૂજા કરે છે, મૂઠ લોકોજ મૂઠનો આશ્રય ખોળે છે, અપંડિત લોકોજ અપંડિતનો આદર કરે છે અને અજ્ઞાની લોકોજ અજ્ઞાનીનું બહુ માન કરે છે,’ તો આ વળી કોણ જડ મૂઠ મુંડ અપંડિત અને અજ્ઞાની પુરુષ છે જે શરમાળ અને શરીરે હુષ્ટપુષ્ટ દેખાવડો લાગે છે ? એ શું ખાય છે ? શું પીયે છે ? એવું તે શું ખાધા પીધાથી એનું શરીર આવું તગમગી રહ્યું છે ? અને વળી એ શું દે છે જેને લીધે આવડી મોટી માનવમેદનીની વચ્ચે બેઠો બેઠો તે મોટા બરાડા પાડે છે ?

૨૨૨ આમ વિચાર આવતાં જ રાજાએ સારથિને કહ્યું: ચિત્ત ! જો તો ખરો, આ લોકો કેવા જડ છે જે પેલા મોટા જડની સેવા કરે છે અને એ મોટો જડો જડ તેઓની સામે કેવા મોટા ખરાડા પાડીને કોણ જાણે શુંય સમજાવે છે ! ગમ્મત તો એ છે કે આવા નફકરા અને જામી ગએલા જડ લોકોને લીધે આપણે આપણી પોતાની પણ ઉદ્યાનભૂમિમાં સારી રીતે હરી ફરી શકતા નથી. માત્ર વિસામો અને શાંતિ મેળવવા માટે તો અહીં આઠ્યા અને અહીં તો માથાના વાળ ઉંચા થઈ જાય એવા ખરાડા કાને અથડાયા કરે છે.

૨૨૩ ચિત્તે રાજાને કહ્યું:

હો સ્વામી ! એ કેશી નામે કુમારશ્રમણ પાર્શ્વાપત્ય છે, જાતિવંત છે, ચાર જ્ઞાનના ધારક છે, એમને પરમાવધિ-જ્ઞાન થએલું છે અને તેઓ અન્નજીવી^{૧૩૬} છે.

રાજા બોલ્યો:

ચિત્ત ! તું શું કહે છે ? શું એ પુરુષને પરમાવધિ જ્ઞાન છે ? શું એ અન્નજીવી છે ?

સારથિ બોલ્યો:

હા, સ્વામી ! એમજ છે.

રાજા: ચિત્ત ! ત્યારે શું એ પુરુષ અભિગમનીય છે ?

ચિત્ત: હા, સ્વામી ! એ શ્રમણ અભિગમનીય છે.

રાજા: ત્યારે તો ચિત્ત ! આપણે તેની સામે જઈએ.

૨૨૪ આમ વાતચીત કરી એ બંને જણા સાથે, કેશી કુમારની સામે જઈને તેમની પાસે બેઠા.

રાજ્ઞ: હે ભતે! શું તમે પરમાવધિ જ્ઞાન ધરાવો છો?
શું તમે અન્નજીવી છો ?

શ્રમણે રાજ્ઞને કહ્યું:

હે પચ્ચેસી ! ગામે ગામ ફરતા કોઈ અંકવાણિયા
શંખવાણિયા કે દંતવાણિયા દાણુમાંથી છટકી જવા માટે
કોઈને ખરો રસ્તો પૂછતા નથી પણ આડે અવળે માર્ગે
આલે છે, તેમ વિનયના માર્ગથી છટકી જવાને લીધે તને
પણ સારી રીતે પૂછતાં આવડતું નથી.

પચ્ચેસી ! મને જોઈને તને એવો વિચાર થયેલો ખરો
કે આ જડ લોકો પેલા મોટા જડની ઉપાસના કરે છે અને
આ મારા ઉદાનમાં પણ ખરાડા પાડી મને ય સખે રહેવા
દેતા નથી ?

રાજ્ઞ: હા, એ વાત ખરી, પણ હે ભતે! એ તમે
જાણ્યું શાથી? તમને એવું તે કેવુંક જ્ઞાન કે દર્શન થયેલું
છે જેથી મારો મનનો સંકલ્પ પણ તમે જાણી લીધો?

૨૨૫ કેશી શ્રમણ બોલ્યા:

અમારા શ્રમણ નિર્ગ્રીથોના શાસ્ત્રોમાં કહેલું છે કે જ્ઞાનના
પાંચ^{૧૩૭} પ્રકાર છે: ૧ આભિનિબોધિકજ્ઞાન ૨ શ્રુતજ્ઞાન ૩
અવધિજ્ઞાન ૪ મન:પર્યાવજ્ઞાન અને ૫ કેવળજ્ઞાન. તેમાં
અવગ્રહ ઈહા અવાય અને ધારણા એમ ચાર પ્રકારનું પહેલું
જ્ઞાન છે. અંગપ્રવિષ્ટ અને અંગબાહ્ય એવા બે પ્રકાર ખીબ્બ
જ્ઞાનના છે. ત્રીજું જ્ઞાન, ભવપ્રત્યય અને ક્ષાયોપશમિક
એમ બે લેહવાળું છે અને ચોથા જ્ઞાનના ઋજુમતિ તથા
વિપુલમતિ એવા બે લેહ છે.

હે પચ્ચેસી ! જણુવેલાં પાંચ જ્ઞાનોમાં પહેલાંનાં ચારે જ્ઞાન તો મને થયેલાં છે, ફક્ત એક પાંચમું કેવળજ્ઞાન છે તે મને થયેલું નથી. એ પાંચમું જ્ઞાન તો અરિહંત લગવતોને હોય છે.

હે પચ્ચેસી ! હું છદ્ધસ્થ છું અને એ ચાર જ્ઞાનોદ્વારા તારા મનના સંકલ્પને પણ બાણી શકું છું—એઈ શકું છું.

૨૨૬ પછી રાબ્બએ કેશી શ્રમણને કહ્યું:

હે ભંતે ! અહીં હું આપની પાસે બેસું ?

કેશી કુમારશ્રમણ બોલ્યા:

આ ઉદ્યાનભૂમિ તારી પોતાની છે તેથી અહીં બેસવું કે ન બેસવું એ તારી વૃત્તિની વાત છે.

૨૨૭ પછી તો ચિત્તસારથિ અને રાબ્બ પચ્ચેસી એ બન્ને જણા કેશી કુમારશ્રમણની પાસે સાથે બેઠા. રાબ્બએ શ્રમણને પૂછ્યું:

હે ભંતે ! તમારા શ્રમણ નિર્ઝંથામાં એવી સમજ છે, એવી પ્રતિજ્ઞા છે, એવી દૃષ્ટિ છે, એવી રુચિ છે, એવો હેતુ છે, એવો ઉપદેશ છે, એવો સંકલ્પ છે, એવી તુલા છે, એવું માન છે, એવું પ્રમાણ છે અને એવું ^{૧૩૮}સમોસરણ છે કે—જીવ જીવો છે અને શરીર જીવું છે, પણ જે જીવ છે તેજ શરીર છે એવી સમજ નથી.

કુમારશ્રમણ બોલ્યા:

હા, પચ્ચેસી ! અમારી સમજમાં જીવ જીવો છે અને શરીર જીવું છે એમ છે પણ જે જીવ છે તેજ શરીર છે એવી અમારી સમજ નથી.

૨૨૮ રાજા બોલ્યો:

હવે અને શરીર બંને જુદાં જુદાં જ હોય અને જે હવે છે તેજ શરીર છે એમ ન હોય તો, હે ભંતે ! તમે સાંભળો કે—

એક મારો^{૧૩૯} દાદો હતો જે આ જ નગરીમાં મોટો અધાર્મિક રાજા હતો, તે પોતાના દેશની પણ ઠીક સાર સંભાળ ન કરતો અને ઘણાંય પાપકર્મોમાંજ રાચ્યો રહેતો. તમારા કહેવા પ્રમાણે તો એ પાપી મારો દાદો કાળ આવતાં મરણ પામી કોઈ એક નરકમાં નૈરયિક થયો હોવો જોઈએ. હે ભંતે ! કેમ ખરૂં ને ?

વળી, એ મારા દાદાનો હું વહાલો પૌત્ર છું, તેને મારા પર ઘણું હેત હતું, હું તેનો વિશેષ લાડીલો—માનીતો હતો, તેનું હૃદય મને જોઈને વિશેષ આનંદ પામતું. વધારે શું, પણ મારું નામ સાંભળીને પણ તેઓ પોતાનું અહો-ભાગ્ય માનતા.

હવે, હે ભંતે ! તમારા કહેવા પ્રમાણે હવે અને શરીર જુદાં જુદાં હોય તો મારા દાદા નરકમાં ગયા હોવા જોઈએ. વળી, મારા દાદાને મારા ઉપર ઘણું હેત હતું તેથી તેમણે અહીં મારી પાસે આવીને એમ જણાવવું જોઈએ કે “ હે પૌત્ર ! હું તારો દાદો હતો પણ અધાર્મિક હોવાને કારણે મેં ઘણાં પાપો આચરેલાં, તેથી હું નરકમાં પડ્યો છું. માટે, હે પૌત્ર ! તું લેશ પણ પાપ ન આચરજે અને પ્રામાણિકપણે દેશનો કારભાર કરજે. પાપકર્મમાં પડીશ તો મારી પેઠે નરકમાં જઈશ—નરકની યાતનાઓ બહુ ભયંકર

છે, માટે ભૂદયે ચૂકયે જરા પણ પાપાચરણ ન સેવીશ. ”

હે ભંતે ! મારો દાદો મારી પાસે આવીને ઉક્ત રીતે કહે, તો જીવ અને શરીર જીવંત જીવંત છે એવી મારી શ્રદ્ધા થાય, પણ અત્યારસુધીમાં મારે દાદે અહીં મારી પાસે આવીને એવું કશુંય કહેતું નથી, તેથી હું એમ સમજું છું કે તેમનો જીવ અને શરીર એ બંને સાથેજ નાશ પામી ગયાં છે અર્થાત મારા દાદાના દેહને દેન દેતાંની સાથે તેમનો જીવ પણ અહીં બળી ગયો છે તો પરલોકમાં જાયજ કોણ ? અને એમ છે માટે તે અહીં આવી પણ ક્યાંથી શકે ? અને આમ છે માટે જીવ અને શરીર બંને એકજ છે-જે જીવ છે તેજ શરીર છે-એ મારી પ્રતિજ્ઞા સુપ્રતિષ્ઠિત છે.

૨૨૯ કેશી કુમારશ્રમણ બોલ્યા :

હે પએસી ! તારે સૂર્યકાંતા નામે રાણી^{૧૪૦} છે. હવે તું એમ સમજ કે એ સ્વડી સ્વપાળી તારી રાણી કોઈ સ્વડા સ્વપાળા પરપુરુષ સાથે માનવીય કામસુખોને અનુભવતી હોય એમ તું જો, તો એ કામુક પુરુષનો તું શું દંડ કરે ?

હે ભંતે ! હું એ પુરુષનો હાથ કાપી નાખું, પગ છેદી નાખું, એને શૂળીએ ચડાવી દઉં અથવા એકજ ઘાએ તેનો પ્રાણ લઉં.

હે પએસી ! તે કામુક પુરુષ કદાચ તને એમ કહે કે-હે સ્વામી ! તમે એક ઘડીક થોભી જાઓ, મારા મિત્રો જ્ઞાતિજનો સંબંધી જનો અને પરિવારના લોકોને હું એમ કહી આવું કે-હે દેવાનુપ્રિયો ! કામવૃત્તિને વશ થઈ હું

સૂર્યકાંતાના સંગમાં પડ્યો તેથી મરણુની આ સખ્ત સબ્બ પામ્યો છું, માટે હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે ભૂદ્વેષ્યક્રમે પણ એવા પાપાચરણુમાં ન પડશો, પડશો તો મારી પેઠે કાંસીની સબ્બ પામશો.

હે પચ્ચેસી ! એ પુરુષનું કાકલુદ્ધીથી ભરેલું આલું ગળ-ગળું વચન સાંભળીને તું તે કામુકને સબ્બ કરતાં ઘડીક પણ ચોલી જઈશ ખરો ?

હે ભંતે ! એમ તો નજ બને. એ કામુક મારો અપરાધી છે માટે લેશ પણ ઠીલ કર્યા વિના હું તેને પાધરોજ કાંસીએ ચડાવી દઉં.

એજ પ્રમાણે, હે પચ્ચેસી ! નરકમાં પડેલો તારો દાદો પરતંત્રપણે જે દુઃખો ભોગવી રહ્યો છે તે તને-વહાલા પૌત્રને કહેવા ન આવી શકે.

મનુષ્યલોકમાં જઈને પાપકર્મનાં માઠાં ક્રોળોની સૂચના કરી આવવાની એની તો ઘણીય ઈચ્છા હોય, પણ તે પેલા અપરાધી પુરુષની પેઠે ત્યાંથી છૂટોજ થઈ શકતો નથી.

૨૩૦ નરકમાં તાબેજ આવેલો અપરાધી-નારકી, મનુષ્યલોકમાં આવવાને તો ઈચ્છે છે, પણ નીચેનાં ચાર કારણોને લીધે તે અહીં આવી શકતો નથી.

ત્યાંની-નરકની ભયંકર વેદનાનો અનુભવ તેને અત્યંત વિહ્વલ કરી નાખે છે અને તેથી તે કિંકર્તવ્યમૂઠ બની બાય છે, એ પ્રથમ કારણ છે.

નરકના કઠોર સંત્રીઓ એ નારકીને ઘડીભર પણ

છૂટો રાખતા નથી અને તેને વારંવાર સતાવ્યા કરે છે, એ બીજું કારણ છે.

તાબ નારકીનું નારક વેદનીય કર્મ પૂરું ભોગવાઈ રહેલું નથી હોતું, એ ત્રીજું કારણ છે, અને ચોથું કારણ તેનું નરકનું આવખું પૂરું થએલું નથી હોતું, એ છે, અર્થાત્ મનુષ્યલોકમાં આવવાને ઇચ્છતો પણ નારકી એ બધા પ્રતિબંધોને લીધે અહીં આવી શકતો નથી.

માટે, હે પએસી ! ‘ શરીર સાથેજ જીવ અહીં બળી બાય છે અને તેથી મરેલો માણસ ફરી અહીં ક્યાંથી આવી શકે ? ’ એમ જે તું કહે છે એ બરાબર નથી.

મરીને નરકમાં પડેલો પ્રાણી અહીં નથી આવી શકતો તેનું કારણ તેની પરતંવ્રતાજ છે, નહિ કે તે નથી. માટે, હે પએસી ! તું એમ સમજ કે—જીવ બુદ્ધો છે અને શરીર બુદ્ધ છે—કોઈ કાળે તે બન્ને એક છે એવું નથી.

૨૩૧ પએસી બોલ્યો:

હે ભત્તે ! મારી માન્યતાને દઢીભૂત કરનારો આ એક બીજો દાખલો સાંભળો—

અહીં—આજ નગરીમાં મારી એક દાદી^{૧૪૧} રહેતી હતી, જે મોટી ધાર્મિક શ્રમણોપાસિકા હતી, વળી એ જીવ અજીવ પુણ્ય પાપ આસ્રવ સંવર વગેરે તત્ત્વોની બાણકાર હતી અને તપ તથા સંયમવડે પોતાના આત્માને વાસિત કરતી બહુ પુણ્ય ઉપાર્જન કરતી હતી. તમારા કહેવા પ્રમાણે તો, કાળ આવતાં મરણ પામી, એ કોઈ એક સ્વર્ગમાં દેવ થએલી હોવી જોઈએ. હે ભત્તે ! કેમ ખરૂંને ?

વળી, એ મારી દાદીનો હું વહાલો પૌત્ર છું. હવે એ મારી દાદી, તમારા કહેવા પ્રમાણે દેવ થઈ હોય તો તેણીએ અહીં મારી પાસે આવીને એવું કહેવું જોઈએ કે—હું તારી દાદી હતી અને ધાર્મિક હોવાને લીધે બહુ પુણ્યો-પાર્જન કરી સ્વર્ગમાં દેવ થઈ છું, માટે હે પૌત્ર ! તું પણ ધાર્મિક થજે અને દેશનો કારભાર પ્રામાણિકપણે કરજે. દાનાદિક વડે પુણ્ય ઉપાર્જન કરીશ તો મારી પેઠે સ્વર્ગનાં સુખો અનુભવીશ.

હે ભંતે ! મારી દાદી મારી પાસે આવીને એ પ્રમાણે કહે તો જીવ અને શરીર જીવાં જીવાં છે એવી મારી ખાત્રી થાય. પણ મર્યાને લાંબો વખત થયો છતાં અત્યારસુધીમાં મારી દાદીએ અહીં મારી પાસે આવીને એવું કશું ય સૂચવેલું નથી, તેથી જીવ અને શરીર એ બન્ને એક જ છે પણ જીવાં જીવાં નથી એ મારી ખાત્રી પાકી થાય છે.

૨૩૨ કેશી કુમારશ્રમણુ યોદ્યા:

હે પચ્ચેસી ! તું એમ સમજ કે, ૧૪૨ દેવમંદિરમાં જવા માટે તું નાહોલો છે, લીનાં કપડાં પહેરેલાં છે, તારા હાથમાં કળશ અને ધૂપની કડછી રહી ગઈ છે અને દેવ-મંદિરમાં પેસવાને તું પગલાં જ ઉપાડે છે, એવામાં પાય-ખાનામાં બેઠેલો કોઈ પુરુષ તને એમ કહે કે—હે સ્વામી ! તમે અહીં પાયખાનામાં આવો, બેસો, ઊભા રહો અને શ્રોત્રીવાર લાંબું ડીલ કરો; તો હે પચ્ચેસી ! તું એ વાતને કાને ધર ખરો ?

પચ્ચેસી ઓલ્યો:

હે ભંતે ! હું એવું કશું કાને ન ધરું અર્થાત્ એક
ક્ષણ માટે પણ પાયખાનામાં ન જઉં. હે ભંતે ! પાયખાનું
તો ભારે ગંદું છે, એવી ગંદી જગ્યામાં હું શી રીતે જઈ શકું ?

કેશી કુમારશ્રમણ ઓલ્યા:

એજ પ્રમાણે, હે પચ્ચેસી ! સ્વર્ગમાં દેવૈશ્ચએલી તારી
દાહી અહીં આવી તને પોતાનાં સુખો કહેવાને ઇચ્છે, તો-
પણ આવી શકે નહિ.

૨૩૩ સ્વર્ગમાં તાણે ઉત્પન્ન થએલો દેવ, મનુષ્યલોકમાં
આવવાને તો ઇચ્છે છે, પણ નીચેનાં ચાર કારણોને લીધે
તે અહીં આવી શકતો નથી.

એ દેવ, સ્વર્ગના દિવ્ય કામલોગોમાં ખૂબ મશગુલ
બની નય છે અને માનવીસુખોમાં તેની રુચિ રહેતી નથી,
એ પહેલું કારણ છે.

એ દેવનો મનુષ્ય સાથેનો પ્રેમસંબંધ તૂટી ગએલો
હોય છે અને સ્વર્ગનાં દેવદેવીઓ સાથેનો નવો પ્રેમસંબંધ
તેમાં સંક્રમેલો હોય છે, એ બીજું કારણ છે.

દિવ્ય કામસુખો લોગવવાની લાલચમાં પડેલો એ
દેવ, ૧૪૩૯ અબ ઘડીએ જઉં, અબ ઘડીએ જઉં' એમ વિચારે
તો છે, પણ તેના આવતાં આવતાં તો મનુષ્યલોકનાં તેનાં
અલ્પાયુષી સંબંધીઓ મરી ગયેલાં હોય છે, કારણકે
દેવની ઘડી એટલે આપણાં હજારો વર્ષ અર્થાત્ એની એક
ઘડીમાં તો આપણી કેટલીએ પેઢીઓ બદલાઈ નય છે,
એટલે ઘડી પછીય દેવનું આવવું કલ્પી લઈએ તોપણ

એ એના ખરા સંગંધીઓને મળી શકતો નથી, એ ત્રીજું કારણ છે.

ચોથું કારણ મનુષ્ય લોકની માથું ફાડી નાખે એવી ભયંકર ગંદકી છે. ૧૪૪ એ ગંદકી ઉંચે પણ ૧૪૫ ચારસો પાંચસો યોજન સુધી ફેલાય છે અને એ એવી તીવ્ર હોય છે કે દેવ એને સહી શકતો નથી.

દેવ એની પોતાની ઈચ્છા હોવા છતાં ઉપરનાં ચાર કારણોને લીધે અહીં આવી શકતો નથી. માટે, હે પએસી ! ‘શરીર સાથેજ જીવ અહીં બળી જાય છે, એથી મરેલો માણસ ફરી અહીં ક્યાંથી આવી શકે ?’ એવી તારી સમજ બરાબર નથી.

મરીને સ્વર્ગમાં ગએલો પ્રાણી અહીં નથી આવી શકતો, તેનું કારણ સ્વર્ગના મોજશોખો તરફ તેની વિશેષતમ અભિરુચિ છે, નહિ કે તે નથી જ, તેથી હે પએસી ! તું એમ સમજ કે જીવ જુદો છે અને શરીર જુદું છે, પણ તે બન્ને એક નથી.

૨૩૪ વળી ફરીને પએસી બોલ્યો:

હે ભંતે ! જીવ અને શરીર જુદાં જુદાં નથી તે માટે આ એક જુદો પુરાવો ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો:

હે ભંતે ! તમે એમ સમજો કે કોઈ એક દિવસે મારી બહારની ઉપસ્થાનશાળામાં મારા મંત્રી વગેરે પરિવારથી ઘેરાએલો હું રાજસિંહાસનમાં બેઠો હોઉં, તે વખતે મારા કોટવાળો કોઈ એક ચોરને પકડી લાવે, હું તે ચોરને જીવતો ને જીવતો લોઠાની કુંભીમાં પૂરી દઉં, તેના ઉપર

લોઠાનું ઢાંકણું સજ્જડ ઢાંકી દઉં, તેને લોઠા તથા સીસાના રસથી રેવરાવી દઉં અને તેના ઉપર મારા વિશ્વાસુ સૈનિકોની ચોકી મૂકી તે લોહકુંભીની સાચવણુ કરાવું.

પછી વખત જતાં હું પોતે જાતે તે કુંભીને ખોલાવું તો તેમાં પેલા પૂરેલા પુરુષને મરેલો જોઉં છું. જીવ અને શરીર જુદાં જુદાં હોય તો એ પુરુષનો જીવ કુંભીમાંથી બહાર શી રીતે જાય ? કુંભીને ક્યાંય રાઈ જેટલું પણ કાણું નથી, જેથી જીવને બહાર જવાનો માર્ગ મળી શકે. કુંભી ક્યાંય જરા પણ કાણી હોત તો એમ માની પણ શકાત કે જીવ બહાર નીકળી ગયો છે અને તેથી એમ પણ ઠરત કે શરીર અને જીવ જુદાં જુદાં છે, પણ આ કુંભી તો ક્યાંય કાણી જ નથી એટલે જીવ જુદો હોય તો એમાંથી નીકળી શી રીતે શકે ? માટે જીવ અને શરીર બન્ને એક છે અને શરીર અક્રિય થતાં જીવ પણ અક્રિય થાય છે, એ મારું ધારવું ખરાખર છે.

કેશી કુમારશ્રમણુ ખોલ્યા:-

હે પએસી ! તું એમ સમજ કે શિખરના ઘાટની ઘુમ્મટવાળી એક મોટી ઝોરડી હોય, જે ચારે કોર લીંપેલી હોય, જેનાં ખારણાં સજ્જડ વાસેલાં હોય અને જેમાં જરાય હવા પણ ન પેસી શકે એવી તે ઊંડી હોય, તેમાં કોઈ પુરુષ ભેરી અને એને વગાડવાનો ઢાંડો લઈને પેસે, પેસીને એનાં ખારણાં સજ્જડ રીતે બંધ કરે, પછી તે, ઝોરડીની વચ્ચેવચ્ચે એસીને મોટા મોટા અવાજથી એ ભેરીને વગાડે, તો હે પએસી ! ભેરીનો એ અવાજ બહાર નીકળે ખરો ?

હા, ભંતે ! નીકળે.

હે પએસી ! એ ઓરડીમાં ક્યાંય એક પણ કાણું છે ખરું ?

ના, ભંતે, એ ઓરડીમાં ક્યાંય પણ કાણું નથી.

હે પએસી ! એજ પ્રમાણે, વગર કાણાની ઓરડીમાંથી પણ અવાજ બહાર નીકળી શકે છે, તેમ વગર કાણાની કુંભીમાંથી જીવ પણ બહાર નીકળી શકે છે, અર્થાત્ પૃથ્વીને શિલાને કે પર્વતને લેદીને સોંસરું જવાનું સામર્થ્ય જીવમાં છે, માટે તેને ગમે ત્યાં પૂરવામાં આવે તોપણ તે બહાર નીકળી જ જવાનો. એથી તું એમ સમજ કે જીવ અને શરીર જુદાં જુદાં છે પણ એ બંને એક નથી.

૨૩૫ વળી, પએસી બોલ્યો:-

હે ભંતે ! જીવ અને શરીર જુદાં જુદાં નથી પણ એક જ છે એવી મારી ધારણાને ઠેકો આપતો આ વળી એક દાખલો સાંભળો:

મારા કોટવાળોએ પકડી આણેલા ચોરને હું જીવથી મારી નાખું, પછી તે મારી નાખેલા ચોરને લોઢાની કુંભીમાં પૂરી દઉં, તેના ઉપર મજબૂત ઢાંકણું બેસારી, તેને રેવરાવી અને પાકી ચોકી બેસાડી દઉં; પછી વખત જતાં તે લોઢાની કુંભી ઉઘાડી બેઠાં છું તો તેને કીડાઓથી બહુ-બહુ કુંભી જેવી લાગું છું.

એ કુંભીમાં ક્યાંય રાઈ જેટલુંય કાણું નથી, છતાં એમાં એટલા બધા કીડા ક્યાંથી પેસી ગયા ?

હું તો એમ સમજું છું કે શરીર અને જીવ એકજ

છે, માટે શરીરમાંથી જ એ બધા નીપળ્યા હોવા જોઈએ. શરીર અને જીવ જીવાં જીવાં હોય તો એ કુંભીમાં મેં જોએલા એ જીવો બહારથી શી રીતે આવી શકે ?

કેશી કુમાર બોલ્યા:—

હે પએસી ! તેં પહેલાં કોઈવાર ધમેલું લોડું જોએલું છે ખરું ? વા તેં બતે કોઈવાર લોડું ધમાવેલું ખરું ?

હાંતે ! હા, ધમેલું લોડું મેં જોએલું છે અને તેને ધમાવેલું પણ છે.

પએસી ! એવું એ લોડું અગ્નિમય લાલચોળ થઈ ગએલું હોય છે, એ વાત ખરીને ?

હા, હાંતે ! એ વાત ખરી છે.

તો હે પએસી ! એ નક્કર લોઢામાં તે અગ્નિ શી રીતે પેઠો ? રાઈ જેટલુંય કાણું લોઢાને નથી, છતાં તેમાં અગ્નિ પેસી શકે છે, તેમ જીવ પણ સર્વત્ર અનિરુદ્ધ ગતિ શક્તિવાળો છે. તે પૃથ્વીને અને શિલા વગેરેને ભેદીને પણ ગમે ત્યાં પેસી શકે છે.

હે પએસી ! બરાબર સજ્જડ બંધ કરેલી એ કુંભીમાં પણ તેં જે જીવો જોયા છે તે બધાય તેમાં ^{૧૪૬}બહારથી પેઠેલા છે, માટે તું એમ માન કે શરીર અને જીવ જીવાં જીવાં છે પણ એક નથી.

૨૩૬ રાબ પએસી બોલ્યા:—

હે હાંતે ! કોઈ એક બાણાવલી તરુણ પુરુષ તરુણ હોય ત્યારે એક સાથે પાંચ બાણોને ફેંકી શકવા જેટલો કુશળ હોય, પણ તે જ પુરુષ જ્યારે મંદ જ્ઞાનવાળો બાળક હતો

ત્યારે એવી કુશળતા ધરાવી શકતો હોત તો હું એમ માનત કે જીવ જીવો છે અને શરીર જીવું છે. પરંતુ મંદ જ્ઞાનવાળો એ બાળક^{૧૪૭} એવી કુશળતા બતાવી શકતો નથી, માટે જીવ અને શરીર એક છે એ મારી કલ્પના સુસંગત છે.

કેશી કુમાર બોલ્યા:—

હે પચ્ચેસી ! કોઈ એક બાણાવલી તરુણ પુરુષ, નવું ધનુષ નવી દોરી અને નવું બાણ એ વડે એક સાથે પાંચ બાણોને ફેંકી શકવા જેટલી કુશળતા ધરાવી શકે છે, પણ તે જ પુરુષ પાસે જૂનું ખવાઈ ગયેલું ધનુષ તેવી જ દોરી અને તેવું જ ખૂડું ફળું હોય, તો તે એક સાથે પાંચ ફળાને ફેંકી શકે ખરો ?

હાંતે ! ન ફેંકી શકે.

હે પચ્ચેસી ! તરુણ પુરુષ શક્તિશાળી તો છે, પરંતુ ઉપકરણોની ન્યૂનતા-ખામી-ને લીધે તે પોતાની શક્તિ બતાવી શકતો નથી, તેમ મંદ જ્ઞાનવાળા બાળકમાં આવડત-રૂપ ઉપકરણની ખામી છે, માટે તે એ અવસ્થામાં એક સાથે પાંચ બાણને ફેંકી શકતો નથી. હા, તે જ મંદ જ્ઞાનવાળો બાળક જ્યારે તરુણ થઈ આવડતરૂપ ઉપકરણ મેળવે છે, ત્યારે તેમાં એવી શક્તિ ખીલી ઉઠે છે, પણ તેથી તું એમ ન માન કે શરીર અને જીવ બન્ને એક છે. પચ્ચેસી ! એ બન્ને તો જીવંત જીવંત છે.

૨૩૭ પચ્ચેસી બોલ્યા:—

હે હાંતે ! જેમ કોઈ તરુણ પુરુષ, લોઠાના સીસાના

કે જસતના મોટા ભારને ઉપાડવા સમર્થ છે, તેમ તે જ તરુણ પુરુષ જ્યારે ડોસો થાય અર્થાત્ આમડી બધી લબડી ગએલી, ગાત્ર તમામ ઢીલાં, ઢાંતો બધા ખરી ગએલા અને ચાલતાં લાકડીનો ટેકો લીધેલો એવો ઘરડો થાય, ત્યારે એવા મોટા ભારને ઉપાડી શકતો દેખાતો નથી.

હુ ભંતે ! તરુણ મઠી એવો એ ડોસો થએલો પુરુષ, એવા મોટા ભારને પણ ઉપાડી શકતો દેખાય, તો હું એમ માનું કે જીવ જીવો છે અને શરીર જીવું છે, અન્યથા મારી માન્યતા જ બરાબર છે.

કેશી કુમાર બોલ્યા:-

હુ પએસી ! એવડો મોટો ભાર તો કોઈ હટોકટો પુરુષ જ ઉપાડી શકે. વળી, એવા હટોકટા તરુણ પુરુષની પાસે ભાર ઉપાડવાનાં સાધનો બરાબર ન હોય તો એ પણ એવા ભારને ન ઉપાડી શકે. ધાર કે, કોઈ હટોકટો તરુણ પુરુષ તો છે, પણ તેની પાસે ભાર ઉચકવાની જે કાવડ છે, તે પાતળી અને ઘુણે ખાધેલી છે, કાવડનાં શિકાં દોરડાં અને વાંસની સળીઓ એ બધુંય એવું સડેલું છે, આમ હોવાથી એવો બળવાન પુરુષ પણ એ ભારને ન ઉઠાવી શકે અર્થાત્ ભાર ઉપાડવામાં સુદઢ શરીર ઉપરાંત બીજી પણ કળવકળ હોવી જોઈએ અને ઉપકરણો પણ પૂરતાં હોવાં જોઈએ. તરુણ મઠી પેલા ડોસા થએલા પુરુષ પાસે એ બધું હોત, તો એ પણ એવો ભાર જરૂર ઉપાડી શકત; માટે તારે એમ માનવું જોઈએ કે શરીર અને જીવ જીવું છે પણ તે બન્ને એક નથી.

૨૩૮ પએસી ઓલ્યો:-

હે ભંતે! મેંએક જીવતો ચોર તોજ્યો, પછી તેને જીવથી મારી નાખી ફરીવાર તોજ્યો. જીવતાં તેનું જે વજન હતું તેજ વજન તેના મડાનું હતું-એ જાને વજનમાં લેશ પણ ફરક ન હતો. જીવ અને શરીર જુદાં જુદાં હોય અને જીવ શરીરમાંથી નીકળી જતો હોય, તો મડાનું વજન ઘટવું જોઈએ. હે ભંતે! એ જાને સ્થિતિમાં વજનનો જરાય ફરક જણાતો નથી, માટે હું એમ માનું છું કે જીવ અને શરીર એક જ છે પણ જુદાં જુદાં નથી.

કેશી કુમાર ઓલ્યો:-

હે પએસી! પહેલાં કોઈવાર તેં ચામડાની મસકમાં^{૧૪૮} પવન ભરેલો છે ખરો? વા ભરાવેલો છે ખરો? ચામડાની ખાલી મસક અને પવનભરેલી મસક એ જાનેના વજનમાં કાંઈ ફેર પડે છે ખરો?

ના, ભંતે! ફેર તો નથી પડતો.

પએસી! ખાલી અને પવનભરેલી મસકના વજનમાં ફેર ન પડતો હોય તો જીવતાનું અને મુડદાનું વજન ફરક વિનાનું જ હોય ને? જીવ ભારે નથી તેમ હજીવો ય નથી, તેથી જીવ નીકળી જતાં મુડદાનું વજન ઘટે એમ ન જાને, એટલે એક સરખા વજનને લીધે તું એમ માનતો હો કે જીવ અને શરીર જાને એક જ છે, તે જરા ય સંગત નથી.

૨૩૯ પએસી ઓલ્યો:-

હે ભંતે! કોઈ વાર એક ચોરને મારી પાસે લાવ-

વામાં આંચો, 'તેમાં જીવ છે કે નહિ' એ જાણવા મેં તેને ચારે બાજુ તપાસ્યો, પણ જીવ તો ક્યાંય દીઠામાં ન આંચો.

પછી મેં તેના બે બાજુ ચીરા કરી તેને ફરીવાર જોયો, છતાંય જીવ તો ન જ દેખાયો. પછી તો થઈ શકે તેટલા તેના નાના નાના કટકા કરી તેને વારંવાર તપાસી જોયો, છતાંય તેમાં ક્યાંય જીવનું નિશાન પણ ન જણાયું. માટે હું કહું છું કે જીવ અને શરીર એક છે પણ જુદાં જુદાં નથી.

કેશી કુમારમુનિ બોલ્યા:

હે પચ્ચેસી ! પેલા કઠીયારા^{૧૪૯} કરતાંય તું વિશેષ મૂઠ જણાય છે.

હે ભંતે ! એ કઠીયારો વળી કોણ હતો ?

પચ્ચેસી ! અગ્નિ અને અગ્નિ રાખવાનું ઠામ સાથે લઈ કેટલાક વનજીવી લોકો વનની શોધ માટે નીકળી પડ્યા. ચાલતાં ચાલતાં તેઓ જેમાં ઘણાં લાકડાં છે એવી એક મોટી અટવી પાસે આવી પહોંચ્યા. એવામાં તેમાંના કોઈએ પોતાના સાથના માણસને કહ્યું કે, હે દેવાનુપ્રિય ! અમે લાકડાઓની ભરેલી આ અટવીમાં જઈએ છીએ. તું આ અગ્નિ અને અગ્નિનું ઠામ લઈ જા અને અમારા માટે ખાવાનું રાંધી રાખજે. કહાય કોઈ કારણથી આ અગ્નિ એલવાઈ જાય તો તું લાકડામાંથી અગ્નિ લઈને અમારું ખાવાનું રાંધી રાખજે.

તેમના ગયા બાદ થોડી વારે રાંધવાની શરુઆત કરવા જતાં પેલા સાથીએ અગ્નિને એલવાઈ ગયેલો દીઠો,

એથી તેણે પોતાના સાથીની ભલામણ પ્રમાણે લાકડામાંથી અગ્નિ મેળવવા લાકડું હાથમાં લઈ ચારે બાજુ તપાસી જોયું પણ તેમાં તેને તે ક્યાંય ન કળાયો. પછી તો તેણે હાથમાં કુહાડો લઈ લાકડું ચીરી નાખ્યું છતાં તેમાંય અગ્નિ ન દીઠો. છેવટે તેણે થઈ શકે તેટલા તેના નાના નાના કટકા કરી તે દરેકને તપાસી જોયા, છતાંય તેમાં એકેમાં અગ્નિનું નિશાન પણ ન ભાજ્યું. આખરે થાકી કંટાળી તે ણિચારો ચિંતાતુર થઈ લમણે હાથ દઈને બેઠો અને 'હજી સુધી હું રાંધી ન શક્યો' એ બાબત અફસોસ કરવા લાગ્યો.

એટલામાં જે સાથીઓ લાકડાના ભારા લેવા ગએલા હતા તે બધા પાછા ફર્યા અને આ ણિચારાને ચિંતાતુર થએલો દીઠો.

તેઓએ પૂછ્યું: હે દેવાનુપ્રિય! તું ઉઠાસ કેમ બેઠો છે? હજી સુધી તેં અમારા સારુ ખાવાનું નથી રાંધ્યું?

તેણે જણાવ્યું કે, હે ભાઈઓ! તમારા ગયા બાદ થાકીવારમાં જ તમેએ આપેલો એ અગ્નિ તો એલવાઈ ગયો. પછી હું તમારા કહેવા પ્રમાણે લાકડામાંથી અગ્નિ મેળવવા લાકડાને તપાસવા લાગ્યો. લાકડાને ચીરી, તેના નાના નાના કટકા કરી તપાસી જોયું, તો તેમાં અગ્નિ તો ક્યાંય ન જોવામાં આવ્યો. તેથી અગ્નિ વિના હું રાંધું શી રીતે? એ માટેજ આમ અફસોસમાં પડ્યો છું.

પછી તેઓમાંના જ કેઈ દક્ષ પુરુષે સાથેના બીજા બધા ભાઈઓને કહ્યું કે, તમે બધા નાહી ઘોઘને બલિકર્મ કરી તૈયાર થઈને આવો, હું હમણાં જ રસોઈ બનાવી નાખું છું.

પછી એ દક્ષ પુરુષે કુહાડો લઈ લાકડામાંથી ઘસણિયું શર બનાવ્યું અને એ શરને અરણી સાથે ઘસી અગ્નિ ઉપ-
જ્જવી અગ્નિને સંધૂકીને તે બધાઓની રસોઈ કરી નાંખી.
એટલામાં નહાવા ઘોવા ગએલા બધા સાથીઓ આવી પહોંચ્યા.
સૌ સાથે જમી કરીને ચોકખા થઈ લેળા મળીને વાતો
કરવા બેઠા. રસોઈની વાત નીકળતાં પેલા દક્ષ પુરુષે પેલા
ઉદાસ થયેલા સાથીને કહ્યું કે, હે દેવાનુપ્રિય ! અગ્નિને
શોધવા માટે તેં લાકડાં ફાડી ફાડીને જોવાનો પ્રયાસ કર્યો
તેથી એમ જણાય છે કે, તું જડ છે, મૂઢ છે અને તદ્દન
અજ્ઞાન છે.

હે પએસી ! એ અગ્નિશોધક કઠીયારાની પેઠે તેં પણ
જીવને શોધવા-જોવા-માટે શરીરને ચીરી ચીરીને જોવાનું
પાણી વલોવ્યું, તેથી તું પણ એના કરતાં કાંઈ ઓછો મૂઢ
નથી.

૨૪૦ પએસી બોલ્યા:-

હે ભતે ! તમારા જેવા જ્ઞાની યુદ્ધ મહામતિ વિજ્ઞાની
અને વિનીત પુરુષ આવી મોટી સલા વચ્ચે મારા પર
આક્રોશ કરે, ખીબાઈ જાય, અને મારી નિર્ભત્સના કરે એ
શું ઠીક કહેવાય ?

કેશી શ્રમણુ બોલ્યા:-

પએસી ! તને ખબર છે કે ક્ષત્રિયપર્ષદા ગૃહપતિપર્ષદા
બ્રાહ્મણપર્ષદા અને ઋષિપર્ષદા એમ ચાર પ્રકારની પર્ષદાઓ
છે. એ ચારે પર્ષદાઓની દંડનીતિને પણ તું કયાં નથી જાણતો?

ક્ષત્રિયપર્ષદાનો અપરાધ કરનાર કાંતો પોતાના હાથ પગ ગુમાવે, માથું ગુમાવે અને કાંતો જીવથી જાય.

ગૃહપતિપર્ષદાના અપરાધીને બંધાઈને આગમાં સળગી જવું પડે.

બ્રાહ્મણપર્ષદાનો અપરાધી અનિષ્ટ ઉપાલાંભપૂર્વક કુંડીના વા શુનકના નિશાનથી અંકિત થાય કે નિર્વાસિત થાય—હૃદયપાર જાય.

ઋષિપર્ષદાનો અપરાધ કરનાર, અતિઅનિષ્ટ નહિ એવી વાણીવડે ઉપાલાંભ પામે.

હો પચ્ચેસી ! ઉક્ત દંડનીતિથી તું પરિચિત છે, છતાંય તું મારી પ્રતિક્ષણ વત્તી કરે છે, વિપરીત રહ્યા કરે છે, માટે જ તારે 'તું મૂઠતર છે' એવી હળવી પણ મારી આક્રોશ-વાણી સાંભળવી પડે છે.

૨૪૧. પચ્ચેસી બોલ્યો:-

હો ભાંતે ! મને એમ થયેલું કે હું જેમ જેમ આપની પ્રતિક્ષણ વર્તીશ-વિપરીત વર્તીશ, તેમ તેમ તત્ત્વને વિશેષ જાણીશ, જ્ઞાનને પામીશ, કરણ અને દર્શનને અધિક સમજી શકીશ, તેથીજ હું અત્યારસુધી આપની પ્રતિક્ષણ વત્તી છું અને વિપરીત બોલ્યો છું.

કેશી મુનિ બોલ્યા:-

હો પચ્ચેસી ! તું જાણેજ છે કે વ્યવહારકેના ચાર પ્રકાર કહેલા છે.

કેટલાકે દે તો છે પણ મીઠી વાણી નથી બોલી શકતા. કેટલાકે વાણીને તો મીઠી રાખે છે પણ કશુંય દેતા

નથી. કેટલાકો કશુંય દેતા નથી તેમ વાણી પણ મીઠી નથી રાખતા. અને કેટલાકો દે છે અને સાથે વાણી પણ મધુરી બોલે છે. હે પચ્ચેસી ! આ ચાર વ્યવહારકોમાં જે દેતો નથી અને વાણીયે મીઠી નથી બોલતો, તે તદ્દન અવ્યવહારી છે અને બાકીના ત્રણે વ્યવહારના બહુકાર છે.

હે પચ્ચેસી ! એ રીતે તું પણ વ્યવહારી^{૧૫૦} છે, કાંઈ અવ્યવહારી નથી.

૨૪૨ પચ્ચેસી બોલ્યો:-

હે ભંતે ! તમે દક્ષ છો, બુદ્ધ છો, વિજ્ઞાની છો, તો જેમ કોઈ આમળાને હથેળીમાં બતાવે, તેમ તમે મને જીવને ન બતાવી શકો ?

રાજા પચ્ચેસીએ એ પ્રશ્ન કર્યો તેટલામાં તેની પાસેજ જોરથી વાયુ વાવા લાગ્યો, તેથી તૃણ અને વનસ્પતિઓ બધું હાલવા લાગ્યું, કંપવા લાગ્યું, પરસ્પર અથડાવા લાગ્યું અને નવા નવા આકારે ઊડવા લાગ્યું.

તે વખતે લાગ જોઈને કેશી મુનિએ રાજા પચ્ચેસીને કહ્યું કે-હે પચ્ચેસી ! જે આ તૃણો અને વનસ્પતિઓ કંપે છે તે તો તું જીવે છે ને ? તો શું એને કોઈ દેવ હલાવે છે ? દાનવ, નાગ, કિન્નર, કિંપુરુષ, મહોરગ કે ગાંધર્વ હલાવે છે ?

પચ્ચેસી બોલ્યો:-

હે ભંતે ! એ તૃણ વગેરેને તો વાયુજ હલાવે છે, પણ કોઈ દેવ દાનવ કે કિન્નર હલાવતો નથી.

કેશી—હે પએસી! કામ, રાગ, મોહ, વેદ, લેશ્યા અને શરીરને ધારણુ કરનારા એ વાયુને તું બેઈ શકે છે ?
પએસી—ના, ભંતે! હું તેને બેઈ શકતો નથી.

કેશી—સ્વપધારી, દેહધારી, મોહી અને રાગી એવા વાયુને પણ તું બેઈ શકતો નથી, તો ઈંદ્રિયાતીત એવા જીવને હું તને શી રીતે બતાવી શકું ?

પએસી ! ખરી વાત તો એમ છે કે, જે મનુષ્ય રાગ-દ્વેષથી પર છે, તે ધર્માસ્તિકાય અધર્માસ્તિકાય આકાશાસ્તિકાય અશરીરીજીવ પરમાણુપુદ્ગલ શબ્દ ગંધ વાયુ એ આઠ પદાર્થોને સારી રીતે જાણી શકે છે—સમજી શકે છે અને ‘આ જિન થશે કે નહિ’ ‘આ બધાં દુઃખોનો નાશ કરશે કે નહિ ?’ એ બે હકીકતોને પણ તેજ જાણી શકે છે. અર્થાત્ વીતરાગ મનુષ્ય એ દસ બાબતોને સારી રીતે જાણી શકે છે; માટે હે પએસી ! તું એમ સમજ કે જીવ અને શરીર જુદાં જુદાં છે પણ એક નથી.

૨૪૩ પએસી બોલ્યો:—

હે ભંતે ! હાથીનો અને કંથવાનો જીવ એક સરખો છે ?

હે પએસી ! હા, તે બન્નેના જીવ એક સરખા છે.

હે ભંતે ! હાથી કરતાં તો કંથવો અલ્પ કર્મવાળો અલ્પ ક્રિયાવાળો અને અલ્પ આસ્રવવાળો છે તથા કંથવાના આહાર, નિહાર, શ્વાસોચ્છ્વાસ, બળ, વીર્ય અને દ્યુતિ વગેરે પણ અલ્પ છે, અને એથી ઉલટું, એ બધું કંથવા કરતાં હાથીમાં વધારે છે; આમ હાથીમાં અને કંથવામાં આસમાન જમીન જેટલો ચોકખો ભેદ જણાય છે, છતાંય

હે ભંતે ! તમે એમ કેમ કહો છો કે હાથીનો અને કંથ-
વાનો જીવ એક સરખો છે ?

કેશી કુમાર ખોલ્યા:-

હે પચ્ચેસી ! તું એમ ધાર કે ધુમ્મટદાર અને શિખ-
રાકાર એક મોટી ઝોરડી હોય, તેમાં કોઈ પુરુષ દીવો
લઈને પેસે અને પછી એ તે ઝોરડીનાં બધાં બારી બારણાં
બરાબર બંધ કરી દે અને એનાં બધાં છિદ્રો છાંદી દે, તો
એ દીપકનો પ્રકાશ, એ આખીયે ઝોરડીને અજવાળશે
પણ બહારના ભાગને નહિ અજવાળે; કેમ ખરૂંને ? એ
રીતે, એ દીપક ઉપર કોઈ મોટો થાળ ઢાંકે અથવા મોટું
ડાલું ઢાંકે, તો તે દીપકનો પ્રકાશ તે તે ઢાંકણના અંદરના
ભાગને પ્રકાશશે પણ બહાર નહિ પ્રકાશે, અર્થાત્ બધે દીપક
તો એકજ છે પણ તે મોટા ઢાંકણ નીચે હોય તો વધારે
ભાગમાં પ્રકાશે છે અને નાના ઢાંકણ નીચે હોય તો ઓછા
ભાગને પ્રકાશે છે. તેજ ન્યાયે, હે પચ્ચેસી ! આ જીવ પણ
જેવડા-મોટા કે નાના-શરીરને મેળવે છે, તેવડા શરીરના
બધા ભાગોને પોતાના અસંખ્ય આત્મપ્રદેશોદ્વારા સચિત્ત
કરી શકે છે, પછી ભલેને શરીર મોટામાં મોટું હોય કે
નાનામાં નાનું હોય; માટે હે પચ્ચેસી ! તું એમ સમજ કે
હાથીનો અને કંથવાનો જીવ એક સરખો છે અને તું
એમ પણ માન કે જીવ અને 'શરીર જુદાં જુદાં છે પણ
એક નથી.

૨૪૪ રાજા ખોલ્યો:-

હે ભંતે ! 'જીવ અને શરીર એક છે' એવું હું કાંઈ

એકલોજ માનતો નથી, પણ મારા દાદા અને મારા પિતા પણ એમજ સમજતા આવ્યા છે, એટલે મારી એ સમજ કુલપરંપરાની સમજ છે, બહુપુરુષપરંપરાથી ચાલી આવેલી છે, તો હે ભતે ! મારા કુલની એ દૃષ્ટિને હું શી રીતે છોડી શકું ?

કેશી શ્રમણ બોલ્યા:-

હે પએસી ! તારી એ સમજને તું નહિ બદલાવીશ, તો પેલા લોઢાનો ભારો નહિ છોડનારા કદાચહી પુરુષની પેઠે તારે પસ્તાવું પડશે.

૨૪૫ રાજ બોલ્યા:-

ભતે ! લોઢાનો ભારો નહિ છોડનારો કદાચહી પુરુષ વળી કોણુ હતો અને તેને પસ્તાવું કેમ પડયું ?

કેશી કુમાર બોલ્યા:-

પએસી ! કેટલાક ધનાર્થી લોકો વિપુલ કરીયાણાં ભરીને અને સાથે ઘણું બધું ભાતું લઈને, જ્યાં કોઈ આવેલું નહિ એવી એક મોટી લાંબી અટવીમાં જઈ ચડ્યા. ત્યાં કોઈ એક સ્થળે પહોંચતાં તેમણે જેમાં ઘણું લોઢું દટાવેલું છે એવી એક મોટી લોઢાની ખાણુ જોઈ.

ખાણુને જોતાંજ ખુશીમાં આવી જઈ તેઓ પરસ્પર કહેવા લાગ્યા કે આ લોઢું આપણને વિશેષ ઉપયોગી છે, માટે તેને ભારા ખાંધી લઈ જવું સારું છે.

એમ વિચારી તેઓ લોઢાના ભારા ખાંધી તેમને ઉંચકી એજ અટવીમાં આગળ ચાલ્યા.

ચાલતાં ચાલતાં, જેમાં ઘણું સીસું ભરેલું છે એવી

એક મોટી સીસાની ખાણુ તેમના જોવામાં આવી. થોડાક પણુ સીસાના બદલામાં લોહું ઘણું મળે છે, માટે લોહા કરતાં સીસાને બહુમૂલ્ય સમજી તેઓએ લોહાના ભારાને પડતા મૂકી સીસાના ભારા બાંધવાનો વિચાર કર્યો અને એના ભારા બાંધ્યા પણુ ખરા. પરંતુ તેઓમાંના એક સાથીએ સીસાને બહુમૂલ્ય સમજવા છતાં લોહાના ભારાને પડતો મૂકી સીસાનો ભારો ન જ બાંધ્યો. એ બાબત તેને બીજા સાથીઓએ ઘણું ઘણું સમજાવ્યું તોય તે એકનો બે ન થયો. ઉલટું તેણે એમ કહ્યું કે, હે દેવાનુપ્રિયો ! લોહાનો આ ભારો હું ઘણા દુરથી ઉપાડી લાવ્યો છું અને તેને ઘણો મજબૂત બાંધેલો છે, માટે એને મૂકીને સીસાનો ભારો બાંધવાનું મારું મન નથી.

પછી તો તેઓ બધા સીસાના ભારાને ઉંચકી એ અટવીમાં વળી આગળ વધ્યા. આગળ ચાલતાં ચાલતાં તેઓએ તાંબાની, રૂપાની, સોનાની, રત્નની અને વજ્રની મોટી મોટી ખાણો જોઈ. એઓએ તો જેમ જેમ બહુમૂલ્ય વસ્તુઓ મળતી ગઈ, તેમ તેમ એાછી કીંમતવાળી વસ્તુઓ છોડી દીધી અને આખરે તેઓએ વજ્રના ભારા બાંધી તેમને ઉંચકી પોતાના દેશમાં પોતપોતાના નગર લાણી જવાને પ્રયાણુ કર્યું. નગરમાં પહોંચી, ભારે ભારે આણેલાં વજ્રોને વેચી, તેઓ બધા ન્યાલ ન્યાલ થઈ ગયા. તેઓએ આઠ તળવાળા મોટા મોટા મહાલયો બંધાવ્યા, ઘણાં દાસ દાસીઓ ગાયો અને ઘેટાં વગેરેને આંગણે વસાવ્યાં અને એ મહાલયોમાં બિરાજી તેઓ તરુણીઓથી લજવાતાં

અત્રીશ પ્રકારનાં નાટકો, તેમનાં ગાન નાચ જ્ઞેતાં જ્ઞેતાં આનંદપૂર્વક રહેવા લાગ્યા. ત્યારે પેલો લોઢાના ભારાને ઉંચકી લાવનાર સાથી લોહું વેચી ઘણું ઓછું કમાયો અને તેમના એ સાથીઓનો વૈલવ જોઈ પોતાની જાતને નિંદવા લાગ્યો: હું કેવો હીનપુણ્ય છું; કેવાં માઠાં લક્ષણવાળો છું; મેં સાથીઓનું કહેવું છેવટસુધી કાને નજ ધર્યું અને એક મારા દુરાગ્રહમાંજ તણાયો. તેમનું કહેવું માન્યું હોત તો આજે હું પણ એમના જેવોજ વૈલવ માણત. હે પચ્ચેસી! તું પણ તારો દુરાગ્રહ ન છોડીશ, તો એ લોઢાના ભારાવાળા દુરાગ્રહીની પેઠે તારેય પસ્તાવું પડશે અને તેની પેઠે દીનહીન થવું પડશે.

કેશી કુમારનું એ કથન સાંભળી આખરે રાજ પચ્ચેસીને ભાન આવ્યું અને તેણે કેશી કુમારને વંદન કરીને કહ્યું કે, હે ભંતે! મારે જરાય પસ્તાવું પડે એવું તો હું નહિ કરું. મારો પૂર્વાગ્રહ છોડીને આપની પાસે હું કેવળી-ભાષિત ધર્મને સાંભળવાની-સમજવાની ઇચ્છા રાખું છું; માટે હવે મારે પેલા લોઢાવાળાની પેઠે પસ્તાવાનું ક્યાં રહ્યું?

કેશી શ્રમણ બોલ્યા:—

હે દેવાનુપ્રિય! સુખ થાય તેમ કર, પણ સારા કામમાં પ્રતિબંધ ન આવવા દે.

રાજની જિજ્ઞાસાવૃત્તિ જોઈ કેશી શ્રમણે જેમ ચિત્ત સારથિને ધર્મકથા કહી સંભળાવી ગૃહિધર્મ સમજાવ્યો હતો, તેમ રાજ પચ્ચેસીને પણ તેમણે ધર્મકથા કહી ગૃહિધર્મની સમજણ આપી અને રાજએ ગૃહિધર્મ સ્વીકારી પોતાની

સેયવિયા નગરી લણ્ણી જ્વાનો મનસૂબો કર્યો. એટલામાં કેશી શ્રમણુ બોલ્યા : પએસી ! કલાચાર્ય, શિલ્પાચાર્ય અને ત્રીજા ધર્માચાર્ય એ ત્રણુ આચાર્યોના વિલાગને તું જાણુ છે અને એ ત્રણુની વિનયપ્રતિપત્તિ કેવી કેવી કરવાની હોય છે, તેની પણ તને ખબર છે.

૨૪૬ પએસી બોલ્યો:-

હે ભંતે ! હા, એ બધું હું ખરાખર જાણું છું. કલાચાર્ય અને શિલ્પાચાર્યનું તલાહિકથી મહંન કરવું, તેમને નહવરાવવા, તેમની પાસે પુષ્પાહિકની સુવાસ ફેલાવવી, વસ્ત્રો અને ઘરેણું ગાંઠાં આપી સારી રીતે શણુગારવા, આહરપૂર્વક જમાડવા, મોટું પ્રીતિદાન આપવું અને તેમને એવી વૃત્તિ બાંધી આપવી કે જે તેમના પુત્રોના પુત્રો સુધી પહોંચ્યા કરે.

અને ધર્માચાર્યને જોતાં તેમને વંદન કરવું, સત્કાર કરવો, દેવતાના ચૈત્યની પેઠે તે મંગળમય આચાર્યની ઉપાસના કરવી તથા તેમને ખાનપાન આદિમ સ્વાદિમ વગેરે નિર્દોષ પદાર્થોદ્વારા પ્રતિલાલવા અને પીઠ પાટિયાં શય્યા સંચારો વગેરે લઈ જવા નિમંત્રિત કરવા.

હે પએસી ! તું એમ સમજે છે ત્યારે અત્યારસુધી મારી સામે તેં જે પ્રતિકૂળ વર્તન ચલાવ્યું છે તેની માફી માગ્યા વિના નગરી લણ્ણી જ્વાને આટલો બધો ઉતાવળો કેમ થયો છે ?

૨૪૭ રાજા બોલ્યો:-

હે ભંતે ! અત્યારસુધી હું આપની પ્રતિકૂળ વર્ત્યો છું એ ખરું, પણ એ વિષે મેં એવો વિચાર કર્યો છે કે

આવતી કાલે પ્રભાતનો પહોર થતાંજ મારા બધા પરિવાર સાથે અહીં આવી આપને વંદન નમન કરી મેં કરેલા આ અવિનયની વિનયપૂર્વક વારંવાર માફી માગું.

આમ કહી રાજ પચ્ચેસી પોતાને સ્થાને પહોંચી ગયો અને સવાર થતાં જ એ રાજ રાજ કોણિકની પેઠે મોટા આડંબર સાથે પાંચ ૧૫૧ અભિગમપૂર્વક કેશી શ્રમણ પાસે આવ્યો અને તેમને વાંદી નમી પોતાના અવિનય સંબંધી વિશેષ નમ્રતાપૂર્વક ક્ષમા માગી.

કેશી શ્રમણે એ રાજ પચ્ચેસીને તેની રાણી સૂચકાંતાને તથા તેની સાથેની મોટી સભાને ધર્મદેશના કહી સાંભળાવી.

૨૪૮ ધર્મદેશના સાંભળી પોતાને સ્થાને જવાની ત્વરાવાળા રાજને કેશી કુમારે કહ્યું:-

હે પચ્ચેસી ! વનખંડ, નૃત્યશાળા, શેરડીનો વાઢ અને જોળનો વાડો પહેલાં પહેલાં તો રમણીય લાગે છે પણ પછી અરમણીય થઈ જાય છે, તેમ તું પહેલાં રમણીય ૧૫૨ થઈ પછી અરમણીય ન થતો.

પચ્ચેસી બોલ્યો:-

હે ભંતે ! વનખંડ, નૃત્યશાળા, શેરડીનો વાઢ અને જોળનો વાડો એ પહેલાં પહેલાં તો રમણીય લાગે છે અને પછી અરમણીય થઈ જાય છે, તે વળી કેમ ?

કેશી બોલ્યો:-

પચ્ચેસી ! સાંભળ. વનખંડ જ્યાંસુધી પત્રવાળો ફૂલવાળો ફળવાળો અને ઘટાઠાર છાયાવાળો લીલોછમ હોય છે ત્યાંસુધી

રમણીય લાગે છે અને જ્યારે તેનાં પાંદડાં ખરી પડે છે, ફૂલો કરમાઈ જાય છે, ફળો નથી હોતાં, તેમ તે સૂકો ખંખ થઈ જાય છે, ત્યારે બીહામણો લાગે છે.

નૃત્યશાળામાં જ્યારે નાચ ચાલતો હોય, ગાણું ગવાતાં હોય, વાજાં વાગતાં હોય અને લોકો હસતા રમતા હોય ત્યારે તે રમણીય લાગે છે અને જ્યારે નાચ બંધ હોય, ગાણું ન ચાલતાં હોય, વાજાં ન વાગતાં હોય અને તેમાં એક પણ માણસ ન ફરકતું હોય, ત્યારે તે સૂનકાર સ્થાન જેવી બીહામણી જણાય છે

શેરડીના વાઢમાં ચિંચોડા ચાલતા હોય, શેરડી પીલાતી હોય, લોકો તેનો રસ પીતા હોય, કોઈ તેને લેતા હોય વા દેતા હોય, ત્યારે તે વાઢ ભર્યો ભર્યો-રમણીય લાગે છે, પણ જ્યારે તેમાં ચિંચોડા બંધ હોય, શેરડી ન પીલાતી હોય, એક ચકલું ચ ન ફરકતું હોય, ત્યારે તે ખાવા ધાય છે-અબામણો દીસે છે.

ખોળના વાડામાં જ્યારે ઘાણીઓ ચાલતી હોય, તલ પીલાતા હોય, લોકો ભેગા થઈને સાની ખાતા હોય, એક બીજા પરસ્પર સાનીને લેતા દેતા હોય, ત્યારે તે રમણીય જણાય છે, પણ જ્યારે ઘાણીઓ જ બંધ હોય, કોઈની અવરજવર ન હોય, ત્યારે તે અરમણીય લાસે છે. તેમ હે પએસી ! તું પહેલાં રમણીય થઈને પછી પાછળથી અરમણીય ન થતો.

૨૪૯ રાજ પએસી બોલ્યો:-

હે ભંતે ! તમે જણાવેલાં ઉદાહરણોની પેઠે હું પહેલાં રમણીય થઈ પછી અરમણીય નહિ થઉં. મેં તો એવો વિચાર કર્યો છે કે હાલ મારા તાબામાં સેયવિયા પ્રમુખ જે સાત હજાર ગામો છે તેના ચાર ભાગ પાડું: એક ભાગ રાજ્યની વ્યવસ્થા અને રક્ષણ માટે બલવાહનને સોંપું, એક ભાગ કોઠાર માટે રાખું, એક ભાગ અંત:પુરની રક્ષા તથા નિર્વાહ માટે દઉં અને એક ભાગની પેદાશમાંથી એક મોટી કૂટાગારશાળા બનાવું, તેમાં અનેક પુરુષોને પગારદાર, ચેટવડિયે કે ભાડે રોકી ખાનપાન ખાદિમ સ્વાદિમ તૈયાર કરાવું અને એ બધું અનેક શ્રમણ, બ્રાહ્મણ, ભિક્ષુ તથા પ્રવાસી વટેમાર્ગીઓ વગેરેમાં વહેંચાવું, તથા હું શીલ-વ્રત, ગુણુવ્રત, વિરમણ, પ્રત્યાખ્યાન અને પોષધોપવાસદ્વારા જીવનચાપન કરતો રહું. હે ભંતે ! મારી આ ધારણા છે.

એમ કહી તે રાજા પોતાના પરિવાર સાથે કેશી મુનિને વાંદી નમી પોતાને સ્થાનકે આહ્વેયો ગયો.

નગરીમાં આવી રાજાએ જે ધારણા કેશી મુનિને નિવેદી હતી, તે પ્રમાણે બધી વ્યવસ્થા કરી દીધી અને પોતે પણ તે રીતે આચરવા લાગ્યો.

૨૫૦ હવે તો રાજા પએસી શ્રમણોપાસક થયો, જીવ અજીવ વગેરે તત્ત્વોનું તેને જ્ઞાન થયું, એ પ્રવૃત્તિ સર્વની જેમ ઝોછી બને અને સંવરમાં જેમ અધિક રહેવાય તેમ તે વર્તવા લાગ્યો, એટલે રાજ્ય, રાષ્ટ્ર, બળ, વાહન, ભંડાર, કોઠાર, ગામ નગર અને અંત:પુર તરફ તેનું ધ્યાન આપોઆપ ઝોછું રહેવા લાગ્યું.

૨૫૧ જ્યારથી રાજ પચ્ચેસીનું ધ્યાન રાજ્યકારભાર અને વિષયોપભોગો તરફ ઓછું રહેવા લાગ્યું—ઓસરવા લાગ્યું, ત્યારથી તેની રસીલી રાણી સૂર્યકાંતાને એવો વિચાર થયો કે હવે કોઈ શસ્ત્રપ્રયોગ, અગ્નિપ્રયોગ, મંત્રપ્રયોગ કે વિષપ્રયોગદ્વારા રાજ પચ્ચેસીને ઠેકાણે કરવો જોઈએ, રાજકુમાર સૂર્યકાંતાનો રાજ્યાભિષેક કરવો જોઈએ અને મારે વિવિધ વિષયોપભોગોમાં રસ લેતાં લેતાં રાજ્યશ્રીને સંભાળતા રહેવું જોઈએ.

તેણીએ આ ધોતાનો સંકલ્પ રાજકુમાર સૂર્યકાંતાને સૂચવ્યો અને રાજને મારી નાખી તેને રાજ્યસિંહાસન આપવાનું જણાવ્યું.

રાજકુમાર સૂર્યકાંતા ધોતાની માતાના તેવા કૂર વિચારમાં સંમત ન થયો અને તે બાબત કશેા ઉત્તર ન આપતાં મૌન જ રહ્યો.

ધોતાના એ વિચારમાં રાજકુમારની અસંમતિ જાણી તેણીને એમ થયું કે રખેને રાજકુમાર તેના આ રહસ્યનો લેહ ફેાડી નાખે અને રાજને બધું કહી દે.

આમ વિચારી તેણી રાજ પચ્ચેસીને મારવાનો લાગ શોધવા લાગી, તેનાં છિદ્રો જોવા લાગી અને હવે તેને શીઘ્ર મારી નાખવાની બાબતમાં સાવધાન રહેવા લાગી.

૨૫૨ એકવાર લાગ મળતાં જ તેણીએ રાજ પચ્ચેસીના બાનપાનમાં, તેને પહેરવાનાં વસ્ત્રોમાં, સુંઘવાની માળાઓમાં અને તેના શણગારનાં ઘરેણાંઓમાં ૧૫૩ વિષ લેળવ્યું.

નાહી ઘોઈ બલિકર્મ કરી જેવો રાજ રસવતી શાળામાં

જમવા આવ્યો, તેવું જ તેને તેણીએ એ વિષમય લોજન પીરસ્યું, વિષમય વસ્ત્રો પહેરાવ્યાં, વિષમય માળાઓ આપી અને વિષમય શણગાર સજ્જવ્યાં.

એમ થતાં રાજ પત્નીના શરીરમાં તીવ્ર વસમી વેદના ઊપજી અને વિષમ પિત્તજ્વરનું જોર વ્યાપતાં, નહિ સહી શકાય તેવી ભારે બળતરા થવા લાગી.

૨૫૩ રાજ તો સમજી ગયો કે પોતે રાણીના કાવતરાથી ઠગાયો છે, છતાં તેણે રાણી ઉપર લેશ પણ ૧૫૪ રોષ ન આણતાં પાઘરો પોષધશાળા તરફ જવાનો મનસુખો કર્યો. ત્યાં જઈ તેને પૂંજી પ્રમાણ તથા શૌચની અને લઘુશંકાની જગ્યાને તપાસી પછી તે પૂર્વાભિમુખ થઈ ડાલના સંચારમાં પલ્લકાસને સ્થિર બેઠો અને હાથ જોડી માથું નમાવી આ પ્રમાણે બોલ્યો:

અરહંત ભગવંતોને નમસ્કાર.

મારા ધર્માચાર્ય અને ધર્મોપદેશક કેશી કુમારશ્રમણને નમસ્કાર. અહીં રહી તેમને વંદન કરતા મને ભગવંત કેશી કુમારજી જુઓ, હું તેમને વારંવાર વાંદું છું—નમું છું.

મેં પહેલાં એ મારા ધર્માચાર્ય પાસેથી સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત વગેરેના ત્યાગથી પ્રતિજ્ઞાઓ લીધી હતી અને હમણાં પણ તેમની જ સાક્ષીમાં સર્વ પ્રકારના પ્રાણાતિપાત વગેરેના ત્યાગનો નિયમ લઉં છું, ક્રોધ માન માયા અને લોભ વગેરે કષાયો છોડી દઉં છું, નહિ કરવા જેવું બધું કાર્ય તજી દઉં છું અને જીવતાંસુધી ચારે પ્રકારના આહારનો પણ પરિત્યાગ કરું છું.

વળી, આ શરીર જે મને અત્યંત વહાલું છે તેને પણ છેલ્લા શ્વાસોચ્છ્વાસ ચાલતાં સુધી વોસરાવી દઉં છું.

૨૫૪ એમ કરીને તે રાજાએ પોતાના સારાં નરસાં બધાં કાર્યોની આલોચના કરી, પ્રતિક્રમણા કરી અને તેણે કાલમાસે મરણુ આવતાં સમાધિપૂર્વક કાળ કરી સૌધર્મકલ્પના સૂર્યાલવિમાનમાં સૂર્યાલદેવરૂપે અવતાર મેળવ્યો. તે ત્યાં હમણાં તાજે ઉત્પન્ન થએલો સૂર્યાલદેવ પાંચ પ્રકારની પર્યામિઓદ્વારા શરીરાદિકની પૂર્ણતા મેળવે છે, તે હે ગૌતમ ! આ સૂર્યાલદેવે એ દિવ્ય દેવઋદ્ધિ, દિવ્ય દેવશક્તિ અને દિવ્ય દેવપ્રભાવ એ રીતે મેળવેલાં છે.

૨૫૫ હે ભગવન્ ! સૂર્યાલદેવની જીવનસ્થિતિ આયુષ્યમર્યાદા કેટલા કાળસુધીની જણાવેલી છે ? ૨૫૫

હે ગૌતમ ! તેની આયુષ્યમર્યાદા ચાર પદ્યોપમની કહેલી છે.

હે ભગવન્ ! તે સૂર્યાલદેવ આયુષ્ય પૂરું થતાં ત્યાંથી ક્યાં જવાનો—ક્યાં જન્મ લેવાનો ?

હે ગૌતમ ! સૂર્યાલદેવ, તેનો દેવત્વકાળ પૂરો થતાં મહાવિદેહવર્ષમાં જન્મ લેવાનો. મહાવિદેહવર્ષમાં જે કુળો આઠય છે, દીપ્ત છે, લેવડદેવડના વ્યાપારમાં કુશળ છે, જેમની પાસે ભવન, શયન, આસન, ચાન, વાહન, ધન, સોતું અને રૂપું વિશેષ છે, ખાનપાનની સગવડ અધિકાધિક છે, દાસદાસીઓ ગાય અને ઘેટાં ઘણાં છે, એવા પ્રસિદ્ધ અને કોઈથી પરાભવ ન પામનારાં કુળોમાં તે સૂર્યાલદેવ પુત્રપણે અવતરશે.

૨૫૬ એ પુત્રપણે ગર્ભમાં આવતાં જ તેનાં માતા-પિતાની ધર્મમાં દૃઢતા થશે.

પૂરા નવ માસ અને સાડા સાત દિવસ જતાં તે બાળકનો ત્યાં જન્મ થશે.

જન્મ થયા પછી પહેલે દિવસે તેનાં માતાપિતા બાળકના જન્મનો ઉત્સવ કરશે, ત્રીજે દિવસે ૧૫૬ સૂર્ય-ચંદ્રનાં દર્શન કરશે, છઠ્ઠે દિવસે ધર્મનગરણુ ઊજવશે, એમ અગ્યાર દિવસ વીતી જતાં અને બારમો દિવસ આવતાં બાળકના જન્મનું સૂતક કાઢી નાખશે અર્થાત્ તેનાં માતા-પિતા ચોકખાં થશે, પછી બધે લીંપણુગુંપણુ કરી લોજનની વિપુલ સામગ્રી તૈયાર કરાવશે અને પોતાનાં સગાં સંબંધી મિત્ર જ્ઞાતિજન સ્વજન પરિજન વગેરેને આમંત્રી નહાઈ ઘોઈ બલિકર્મ કરી બધાં સાથે બેસીને લોજનમંડપમાં લોજન કરશે.

પછી તે પુત્રનાં માતાપિતા, વસ્ત્ર ગંધ માલા અને અલંકારવડે આમંત્રિત જનોનો સત્કાર કરશે, સન્માન કરશે અને તેઓની સમક્ષ એમ કહિશે કે આ બાળક તેની માતાની કુક્ષિમાં આવ્યો ત્યારથી અમે ધર્મમાં દૃઢ પ્રતિજ્ઞાવાળાં થયાં છીએ, માટે અમે તેનું 'દૃઢપ્રતિજ્ઞ' એવું યથાર્થ નામ પાડીશું.

એ પ્રકારે નામસંસ્કાર થયા બાદ સમય આવતાં બાળકનાં માતાપિતા તેના પ્રજેમનક પ્રતિવર્ધાપનક પ્રચંકમણુ કર્ણુવેધ સંવત્સરપ્રતિલેખ અને ચૂલોપનયન વગેરે બધા સંસ્કારો કરશે.

તેઓ પોતાના પુત્રના લાલનપાલન માટે પાંચ ધા-
ત્રીઓની યોજના કરશે: એક બાળકને ધવરાવનારી, બીજી
નહવરાવનારી, ત્રીજી શણુગારનારી, ચોથી ખોળામાં લઈ રૂ-
નારી અને પાંચમી રમાડનારી.

એ ઉપરાંત ત્યાં ઘરકામ માટે રોકવામાં આવેલી,
પોતપોતાના દેશનો પોષાક પહેરનારી, ઇગિત ચિતિત
અને પ્રાર્થિતને સમજનારી, એવી દેશવિદેશની બીજી પણ
અનેક કુશળ દાસીઓ^{૧૫૭} દ્વારા અને અંત:પુરના રક્ષણ
માટે યોજાયેલા વર્ષધરો^{૧૫૮} કંચુક્રીઓ તથા મહત્તરો દ્વારા
એ બાળકનું ઘણી સારી રીતે લાલનપાલન થશે; કોઈ
તે બાળકને હાથોહાથ ફેરવશે, કોઈ તેની પાસે નાચશે, કોઈ
તેનાં ગીત ગાશે, કોઈ તેને બચી લેશે, એ પ્રકારે અનેક રીતે
લાલિત પાલિત થતો તે બાળક અંપાના છોડની જેમ સુખે
સુખે દિનદિન વૃદ્ધિ પામશે.

૨૫૭ પુત્રને નવમું વરસ બેસતાં તેનાં માતાપિતા,
નહવરાવી અલિકર્મ કરાવી સારી રીતે શણુગારી શુભ મુહૂર્તમાં
મોટા ઉત્સવ સાથે કલાચાર્ય પાસે કલાઓ શીખવા મોકલશે.

કલાચાર્ય બહોંતેર કળાઓને^{૧૫૯} પ્રયોગ સાથે શીખ-
વાડી માતાપિતા પાસે તે પુત્રનું ઉપનયન કરશે.

દઢપ્રતિજ્ઞનો કલાઓ સંબંધી અભ્યાસ બેઠ માતાપિતા
કલાચાર્ય ઉપર ખુશ થશે અને વિશિષ્ટ ખાનપાન વસ્ત્ર ગંધ
માલા અલંકારોવડે કલાચાર્યનો સત્કાર કરશે તથા જીવનપર્યંત
ચાલે તેવું વિપુલ પ્રીતિદાન દઈ તેમને વિસર્જિત કરશે.

અહોંતેર કલાનિપુણુ, અઠાર ૧૯૦દેશીભાષાવિશારદ, ગીતનૃત્યરસિક, નાટ્યકળાકેવિદ, એવો દઢપ્રતિજ્ઞ યૌવનમાં આવતાં તેનાં માતાપિતા તેને ભોગસમર્થ જાણી એમ કહેશે કે, હે ચિરંજીવ ! તું યુવાન થયો છે માટે હવે તું કામ-ભોગોની આ વિપુલ સામગ્રીને ભોગવ.

દઢપ્રતિજ્ઞ પોતાનાં માતાપિતાને વિનયપૂર્વક જણાવશે કે, હે માતાપિતા ! ભોગોની એ સામગ્રીમાં મને જરાય રસ નથી, અર્થાત્ તે એ ભોગસામગ્રીથી લલચાશે નહિ, ખેંચાશે નહિ, તેમ તેમાં લેશ પણ આસક્તિ રાખશે નહિ.

જેમ કમળ પંકમાં પેદા થાય છે અને પાણીથી વધે છે, છતાં પંક કે પાણીથી લેપાતું નથી, તેમ કામોમાં પેદા થએલો અને ભોગોમાં વધેલો એ દઢપ્રતિજ્ઞ તે કામભોગોથી જરા પણ લેપાશે નહિ.

પણ તથાસ્વપ ઉત્તમ સ્થવિરો પાસેથી ઓધિજ્ઞાનને મેળવશે અને અગારને ત્યજી મુંડ થઈ અનગાર ધર્મનો સ્વીકાર કરશે.

૨૫૮ પછી તો તે પૂર્ણ અહિંસા સત્ય ત્યાગ તપ અને સદ્ગત્તાનના તેજથી ચમકશે અને છેવટે ઉત્તમોત્તમ જ્ઞાન દર્શાન ચારિત્ર આર્જવ માર્દવ લઘુતા ક્ષમા નિર્લોભતા વગેરે ગુણોથી અધિકાધિક દીપ્તો તે, અનુત્તર અનંત નિરાવરણ નિર્વ્યાઘાત એવા કેવળજ્ઞાન અને કેવળ-દર્શનને પામશે.

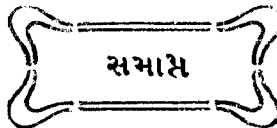
હવે તો તે દઢપ્રતિજ્ઞ અહિંસા જિન ભગવાન કેવળી કહેવાશે અને જેમાં દેવો મનુષ્યો તથા અસુરો રહે છે એવા

સમસ્ત લોકના પર્યાયને જાણુશે, અર્થાત્ તે, પ્રાણીમાત્રનાં આગતિ, ગતિ, સ્થિતિ, ચ્યવન, ઉપપાત, તર્ક, ક્રિયા, મનોભાવ વગેરેને જાણુશે, તેમનું પ્રકટ કર્મ કે ગુપ્ત કર્મ એ બધું કળી શકશે, તેમનું ખાધેલું પીધેલું અને ભોગવેલું સમજી શકશે.

એવો તે દૃઢપ્રતિજ્ઞ અર્હન્ સર્વ લોકના સર્વ જીવોના સર્વ ભાવોને જાણુતો જ્ઞેતો પૃથ્વીતળ ઉપર વિહરશે.

એ પ્રકારે બહુ વર્ષ વિહરતો તે પોતાના આયુષ્યનો અંત નિકટવર્તી જાણી ઘણા દિવસોનું અનશન લેશે અને જે સાધ્યની સિદ્ધિ માટે નગ્નભાવ, મુંડભાવ, કેશલોચ, બ્રહ્મચર્યધારણુ, અસ્નાન, અહંતધાવન, અણુવહાણુગ, ભૂમિ-શય્યા, કાષ્ટાસનનો આશ્રય, ભિક્ષામાટે પરગૃહપ્રવેશ, માનાપમાનસહન, લોકનિંદા વગેરે ઘણું આકરું કષ્ટ સહવું પડે છે તથા ન ખમી શકાય તેવા જાત જાતના ખાવીશ પરીષદો ખમવા પડે છે, તે સાધ્યની સિદ્ધિ મેળવશે, અર્થાત્ તે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે અને સર્વ દુઃખોના અંતને કરશે-પરિનિર્વાણુ પામશે.

રખદ હે ભગવન્ ! તે એ પ્રમાણુ છે, હે ભગવન્ ! તે એ પ્રમાણુ છે, એમ કહી ભગવાન ગૌતમ, શ્રમણુ ભગવાન મહાવીરને વાંદી, નમી, સંયમ અને તપવડે આત્માને વાસિત કરતા વિહરે છે.

સમાપ્ત

ટિપ્પણો

આમલકરૂપા

૧ ભગવાન મહાવીરે જે નગરીઓમાં ચોમાસાં કર્યાં છે તેમાં આ નગરીનું નામ નથી, તેમ સૂત્રોમાં જણાવેલી—આર્યદેશની—રાજ-ધાનીઓમાં આ નગરીની ગણના નથી. ભગવાને પોતાની સાધનાના કાળમાં જ્યાં જ્યાં વિહાર કર્યો છે તેમાં પણ ‘આમલકરૂપા’ નો ઉલ્લેખ નથી, તેથી ‘આમલકરૂપા’ નગરી વિશે કાંઈ વિશેષ જાણવા જેવી નોંધો નથી મળતી. સ્થિતપ્રજ્ઞ થયા પછી ભગવાને જે વિહાર કર્યો છે તેમાં આ નગરીની ગણના થઈ શકે એમ છે એ, આ ‘રાય-પસેણુધય’ ના ઉલ્લેખથી સૂચિત થાય છે. આ નગરી હાલમાં ક્યાં છે ? તેનું વર્તમાન નામ શું છે ? એ, મગધદેશમાં છે કે ખીજા કોઈ દેશમાં છે ? એ બધી બાબતો અઘાવધિ અંધારામાં જ છે.

ટીકાકાર મલયગિરિ ‘આમલકરૂપા’ નો સંસ્કૃત પર્યાય ‘આમ-લકરૂપા’ જણાવે છે. આ સૂત્રમાં જે જે વિશેષ નામો આવે છે તે જેમનાં તેમ—પ્રાકૃત—રાખીને અનુવાદમાં પ્રયોજ્યાં છે. કોઈ પણ પ્રામાણિક આધાર વિના મૂળ પ્રાકૃત નામોનું સંસ્કૃત રૂપાંતર કરવા જતાં અર્થાંતર થવાનો ભય રહે છે.

‘રાયપસેણુધય’ નું સંસ્કૃત રૂપ મલયગિરિ ‘રાજપ્રશ્રીય’ જણાવે છે ત્યારે તેમનાથી પ્રાચીન આચાર્ય સિદ્ધસેને (તત્ત્વાર્થ—ટીકાકાર) આ સૂત્રનું સંસ્કૃત નામ ‘રાજપ્રસેનકીય’ નોંધેલું છે અને વાદિદેવસૂરિના ગુરુ મુનિઅંદ્રસૂરિએ દેવેંદ્રનરકેન્દ્રપ્રકરણમાં ‘રાજ-પ્રસેનજિત’ જણાવેલું છે.

આ બધામાં કોણ કઈ રીતે ખરું છે એ એક શોધનો વિષય છે, પરંતુ આવો વ્યર્થ વિવાદ ન બિંદે માટે જ મૂળ નામોની પ્રથા સાચવી રાખવી જરૂરી છે.

‘ પંં ન્યાસ ’ ની પદવી સુપ્રસિદ્ધ છે. તેમાંનો ‘ પંં ’ ‘ પંડિત ’ નું ટુંકું રૂપ છે અને ‘ ન્યાસ ’ શબ્દ ‘ સ્થાપન ’ ના ભાવનો દ્યોતક છે. આ ભાવ ન સમજી શકવાને લીધે ‘ પંં ન્યાસ ’ ના પ્રાકૃત રૂપાંતર ‘ પંં નાસ ’ માંથી ‘ પ્રણાંશ ’ ની મિથ્યા કલ્પના ઊડી જણાય છે.

ભોંય-સંસ્કારેલી

૨ આપણો દેશ ખેતીપ્રધાન છે, ખેતી અને પશુઓ જ આપણી અહિંસક સંસ્કૃતિનું પ્રધાન ધન છે. પ્રાચીન સમયમાં જેમ ખીજ ખીજ વિષયોનાં શાસ્ત્રો હતાં તેમ કૃષિવિદ્યાને લગતાં પણ હતાં. એમાં ખેતીની સાથે સીધો સંબંધ ધરાવનારા-ભૂમિપરીક્ષા, ભૂમિને કેળવવાની પદ્ધતિ, પાણીકળાની વિદ્યા, ખીજરક્ષણવિધિ, વૃક્ષોના રોગો અને તેનાં ઔષધો વગેરે-અનેક વિષયોની સ્કુટ ચર્ચા રહેતી. માટે જ મૂળ સૂત્રકાર જણાવે છે કે ‘ પ્રાણલોકો ભૂમિને સંસ્કારતા-કેળવતા, ’ આજનો ખેડુત મૂઢ ગણાય છે તેમ તે સમયનો ખેડુત મૂઢ નહિ પણ ‘ પ્રાણ ’ લેખાતો, એ જ, મૂળ સૂત્રનો ઉક્ત ઉલ્લેખ સૂચવે છે.

કૂકડા અને સાંઠા

૩ વ્યાકરણ મહાભાષ્યમાં ગામડાંઓની પરસ્પરની નિકટતાને સૂચવવા ગ્રામોના વિશેષણરૂપે ‘ કુકુટસંપાત્યાઃ ગ્રામાઃ ’ ઉદાહરણ મૂકેલું છે. ઉપયુક્ત વર્ણન ઉપરથી ચોક્કસ જણાય છે કે તે વખતનાં ગામો ખરેખર કુકુટસંપાત્ય જ હતાં. ‘ કુકુટસંપાત્ય ’ એટલે ‘ કૂકડો પહોંચી શકે તેવું ગામ; ’ અર્થાત્ એક ગામનો કૂકડો ચાલતો ચાલતો ખીજે ગામ પહોંચી શકે તેટલું નજીકનું ગામ. બીલોના પ્રદેશમાં અને મગધમાં કુકુટસંપાત્ય ગ્રામો નજરે જોએલાં છે.

પણ્યતરુણી

૪ સૂત્રનો ‘ પણ્યતરુણી ’ શબ્દ વાંચીને કોઈ ભડકી ન જાય. પણ્યતરુણીની એ સમયની સંસ્થા સમાજમાં આદરપાત્ર હતી. વાત્સ્યાયન પોતાના કામસૂત્રમાં જણાવે છે કે-“ શીલ અને રૂપના

ગુણોથી યુક્ત એવી વેશ્યા જનસમાજમાં આસન મેળવે છે, રાજ તેને પૂજે છે અને ગુણુવંત જનો પ્રશંસે છે, કલાના વિદ્યાર્થીઓ કળા મેળવવા તેને પ્રાર્થે છે અને તેનો આદર કરે છે.” આજકાલ આ સંસ્થા વિશેષ વિકૃત થએલી દેખાય છે પણ તે વખતે પ્રાયઃ તેવું નહિ હોય એમ આ વર્ણનથી માની શકાય.

કોઈ નહિ લાંચિયો

૫ આ તો માત્ર વર્ણના છે. કોઈ સજીવ કે નિર્જીવનું વર્ણન કરતાં માત્ર તેની ઉજળી આબુનું જ વર્ણન કરવાનો પ્રધાત, કવિ-ઓમાં આદિકવિ વાલ્મીકિથી ચાલ્યો આવે છે અને તેને લીધે તેઓ ક્રેટલેક સ્થળે કેવળ ઉજળું ઉજળું જ બધું વર્ણવે છે. માનવસ્વભાવ જોતાં પણ આવું બનવું અસંભવિત જેવું જણાય છે. છતાં નગરીના આ વર્ણન ઉપરથી ‘ એમાં રહેનારા એકંદર સારા હતા ’ એમ તો કહી શકાય.

અનેકકોટિ

૬ મૂળમાં આ માટે ‘ અણુગકોટિ ’-શબ્દ છે. ટીકાકાર મલ-યગિરિ, તેનો અર્થ કરતાં લખે છે કે “ અનેકકોટિમિઃ અનેકકોટિ-સંખ્યાકૈઃ ” અર્થાત્ અનેકકોટિ એટલે અનેકકોટિ સંખ્યા. પણ આ અર્થ અહીં ઘટમાન નથી માટે જ ‘ અનેક કોટિ ’ નો ‘ અનેક પ્રકાર ’ એવો અર્થ કર્યો છે. ‘ કોટિ ’ શબ્દનો ‘ પ્રકાર ’ અર્થ જૈન આગમોમાં સુપ્રતીત છે.

લંબો

૭ આ અર્થ માટે મૂળમાં ‘ લંબ ’ શબ્દ છે. જે લોકો ચોધ-ડિયાં વગાડે છે તેને ‘ લંબા ’ કહેવામાં આવે છે. મૂળનો ‘ લંબ ’ અને આ ‘ લંબા ’ બન્ને સમાન શબ્દો છે એટલે ‘ લંબ ’ નો મૂળ અર્થ ‘ ચોધડિયાં વગાડનારો ’ કદાચ હોઈ શકે.

ખાત

૮ શહેરની ફરતી ખાત હોય છે તેમ ખાતની ફરતું બહારના ભાગમાં એક 'ખાત' પણ હોય છે, એમાં અંગારા કે ચીણા ભરવામાં આવતો. ચીણા એટલો બધો લીસો હોય છે કે તેના ઉપર પગ મૂકતાં જ માણસ તળિયે ઊતરી જાય છે. એ રીતે 'ખાત' શહેરની રક્ષાનું એક સાધન હતું.

શસ્ત્રો

૯ કેટલાંક પ્રાચીન શસ્ત્રોનાં નામ, આચાર્ય હેમચંદ્ર આ પ્રમાણે જણાવે છે: “ચંદ્રહાસ છુરી પત્રપાલ દંડ ઈલી ભિદિપાલ કુંત દુધણુ કુદાર પરિધ તોમર શંકુ ત્રિશીર્ષક શક્તિ પદ્મિસ દુઃસ્કૈટ ચક્ર શતભ્રી મહાશિલા મુષ્ટુંઠી ચિરિકા વરાહકર્ણુક આરાફલ કણુય વગેરે” આ બધાંની વધારે વીગત માટે જુઓ—અભિધાનચિંતામણિ કાંડ ૩ શ્લો. ૪૪૬-૪૫૧

માર્ગ

૧૦ આ માર્ગનું ખાસ નામ મૂળમાં 'ચરિચ્ચા' છે. ભાષામાં એને જ મળતો 'ચર' શબ્દ જાણીતો છે. ટીકાકાર કહે છે કે “ચરિકા અષ્ટહસ્તપ્રમાણો માર્ગ:”

સિંગોડા જેવા

૧૧ નગરીના વિવિધ માર્ગોને સૂચવવા મૂળમાં 'સિંધાડગ' 'તિય' 'ચઉક' અને 'ચચર' શબ્દો આવેલા છે. તે તે માર્ગોના આકારો ઉપરથી તેમનાં એવાં જુદાં જુદાં નામો થયેલાં છે. જે માર્ગનો આકાર સિંગોડા જેવો તે 'સિંધાડગ' બાકીના શબ્દો પ્રતીત છે. 'ચોક' અને 'ચાચર' શબ્દો તો ભાષામાં પણ પ્રચલિત છે.

સૌંદર્યવાળી

૧૨ ઔપપાતિક-ઉવવાધિ-સૂત્રમાં 'ચંપા' નગરીનું વર્ણન

છે. મૂળ સૂત્રોમાં સાવત્થી, કાકંદી, રાજગૃહ વગેરે જે જે નગરોના વર્ણનની હકીકત કહેવાની હોય છે ત્યાં સૂત્રકાર કહે છે કે ઔપપા-તિકમાં વર્ણવેલી 'ચંપા' પ્રમાણે તે તે નગરનું વર્ણન સમજી લેવું. અહીં પણ મૂળકારે એવી જ ભલામણ કરેલી છે. ટીકાકારે તે ભલામણ પ્રમાણે ટીકામાં નગરીનો વર્ણક કાવ્યમય ભાષામાં નોંધેલો છે.

હતી

૧૩ 'હતી' માટે મૂળમાં 'હોત્યા' ક્રિયા બતાવેલી છે. 'હતી' અને 'હોત્યા' વચ્ચે ધણું જ મળતાપણું છે. 'હતો, હતી, હતું' એ બધાં 'હોત્યા' નાં રૂપાંતરો છે અને 'હોત્યા,' 'અભવિષ્ટ' ક્રિયાપદનું સગા ભાષ્ય જેવું છે.

ચૈત્ય

૧૪ જૈનોના મૂળ સૂત્ર સાહિત્યમાં ઘણે સ્થળે 'ચૈત્ય' શબ્દનો ઉપયોગ થએલો છે. કેટલેક સ્થળે તે એકલો વપરાયો છે અને કેટલેક સ્થળે 'અરિહંત' શબ્દ સાથે પણ તે આવેલો છે. 'ચૈત્ય' શબ્દ રૂઢ નથી પણ યૌગિક એટલે વ્યુત્પત્તિવાળો છે. ચિતા, ચિતિ કે ચિત્યા ઉપરથી એ નીપજેલો છે. ચિતાયા: ચિત્તે: ચિત્યાયા: इदम् અથવા ચિતયા ચિત્યા ચિત્યયા નિર્વૃત્તમ્ એમ અનેક રીતે 'ચૈત્ય'ની વ્યુત્પત્તિ વૈયાકરણોએ બતાવેલી છે. ચિતા ચિતિ કે ચિત્યાનો અર્થ 'ચેહ' થાય છે. એ 'ચેહ્' સાથે સંબંધ ધરાવે તેનું નામ 'ચૈત્ય' અર્થાત્ જે સ્થળે મૃતકોનો અગ્નિસંસ્કાર કરવામાં આવે તે સ્થળની 'ચેહ્' ની ભસ્મ વા તે ભસ્મ ઉપર કે પાસે, મૃત મહાપુરુષની સ્મૃતિ માટે સ્થાપવામાં આવતું ચિહ્ન-શિલાપટ્ટ, વૃક્ષ, કુંડ કે સ્તૂપ વગેરે-ચૈત્ય કહેવાય. ઔદ્દોના પાલિસાહિત્યમાં વપરાયેલો 'ચૈતિય' અને વૈદિકોના ઉપનિષદાદિમાં વપરાયેલો ચૈત્ય શબ્દ, એ જ ભાવમાં પ્રતીત છે. જ્યારે એ ભસ્મ ઉપર ચૈતરા, ઇત્રીઓ કે નાની નાની દેવલીઓ બંધાવા લાગી ત્યારે

તે (ચૈત્ય) શબ્દ, એમનો પણ દ્યોતક થયો. સ્મશાનમાં કે એવી ખીજી નિર્જન ભૂમિમાં બંધાએલા ચોતરા વગેરે સ્થળે ભૂતોનો વાસો હોય છે એવો લોકપ્રવાદ છે, એથી ' ચૈત્ય ' નો એક ખીજો અર્થ ' ભૂતોનું રહેઠાણુ '—' વ્યંતરાયતન ' પણ પ્રચલિત થયો. જૈનસૂત્રોમાં તેનો આ ખીજો અર્થ પણ પ્રચલિત છે. પછી તો કાળક્રમે એ યૌગિક શબ્દ રૂઢ થતો ગયો અને ટીકાકારોએ પણ તેનો વ્યુત્પત્ત્યર્થ જતો કરી રૂઢ અર્થ જ સ્વીકાર્યો. અમરકોશમાં તેનો અર્થ 'આયતન' એટલે ' યજ્ઞશાળા ' આપેલો છે. સૂત્રોક્ત પૂર્ણભદ્રાદિ ચૈત્યોનું વર્ણન જોતાં ' ચૈત્ય ' નો ' યજ્ઞશાળા ' અર્થ પણ અસંગત નથી. આચાર્ય હેમચંદ્ર તો તેનો ' વિહાર ' અને ' વિશેષ વૃક્ષ ' અર્થ આપે છે. પછી તો ' ચૈત્ય ' ના અર્થો વધતા જ ચાલ્યા. ' ચિત્-જ્ઞણવું ' ધાતુ ઉપરથી ' ચૈત્ય ' ને નીપજ્ઞવી તેનો ' જ્ઞાન ' અર્થ પણ કરવામાં આવે છે. વ્યાકરણની શુદ્ધ દાષ્ટએ જોતાં ' ચિત્ ' ધાતુ ઉપરથી ' ચૈત્ય ' ન થાય પણ ' ચેત્ય ' થાય અને એ ' ચેત્ય ' નું પ્રાકૃત રૂપાંતર ' ચેઈય ' ન બની શકે જે સૂત્રસાહિત્યમાં વપરાયેલું છે. જુઓ—૮-૨-૧૦૭ પ્રાકૃતવ્યાકરણ. ' ચિત્ ' શબ્દ ઉપરથી ' ચૈત્ય ' ને નીપજ્ઞવવાની પદ્ધતિ પણ બરાબર નથી.

લોમહસ્ત

૧૫ અહીં જણાવેલો ચૈત્યનો વર્ણુક, ઔપપાતિક સૂત્રથી લીધેલો છે. તેમાં ' લોમહસ્ત ' નો અર્થ ' લોમમય પ્રમાર્જન '—' રુંવાટાની પુંજણી '—આપેલો છે; એ અર્થમાં ' મોરપીંછી ' નો પણ ભાવ સમાઈ જાય છે.

તુરુક

૧૬ સૂત્રોમાં જ્યાં ત્યાં ધૂપનાં નામ તરીકે ' કાળો અગર ' ' જાંચો કિનરુ ' (કેંદ્રુ) અને 'તુરુક'—'તુરુક'નાં નામ આપેલાં છે. 'તુરુક' શબ્દ 'તુકસ્તાન' સૂત્રક છે એટલે જ તુકસ્તાનમાં નીપજ્ઞતા

ધૂપ માટે પણ એ જ શબ્દનો ઉપયોગ મૂળકાર કરે છે. ત્યાં સ્વર્ગીય ધૂપોનું વર્ણન આવે છે ત્યાં પણ આ 'તુરુક' તો ખરોજ. આ રીતે આપણા અને આપણા દેવોનો તુર્કસ્તાન સાથેનો સંબંધ કેટલો પ્રાચીન છે તે સમજી શકાય એમ છે. તુરુક-તુરુક-તરક. "તુરુકો યવનદેશજઃ" ૩ કાંડ, શ્લોક ૩૧૨. "તુરુકાસ્તુ સાખયઃ સ્યુઃ" ૪ કાંડ, શ્લોક ૨૫-અભિધાનચિંતામણિ-હેમચંદ્ર.

મુસલમાન બાદશાહો 'શાહિ'-'શાહ' તરીકે બહુ પ્રસિદ્ધ છે. આચાર્ય હેમચંદ્રે એ 'શાહ' શબ્દનું સંસ્કૃત 'સાખિ' બનાવ્યું છે અને તેની સંસ્કૃત વ્યુત્પત્તિ પણ આપેલી છે. ફારસી શબ્દોને વિના સંકોચે સંસ્કૃતમાં ઊંતારવાની પ્રથા શિષ્ટ લોકોમાં આજથી કેટલાંય વર્ષો પૂર્વે પણ પ્રચલિત હતી એમ આ ઉપરથી સમજી શકાય એવું છે.

ચૈત્યમાં નટો

૧૭ ચૈત્યનું આ વર્ણન જોતાં, તે ભારે ગમ્મતનું સ્થાન પણ હોય એમ લાગે છે. કેટલીક કથાઓમાં ચૈત્યને 'જુગારીઓનો અખાડો' 'યુવાન યુવતીઓનાં મીલનનું સ્થાન' 'અભિસારકાઓનું સંકેતસ્થાન' એ રીતે વર્ણવેલું છે, તે ઉપર્યુક્ત વર્ણન જોતાં ખંધ જોસે એવું છે. આજકાલનાં-ભારતવર્ષમાં આવેલાં-સર્વ સંપ્રદાયનાં તીર્થો પણ આવી જ હાલતમાં છે. એ શું તે ચૈત્યપરંપરાની અસર હશે ?

પૂજા કરવા

૧૮ ચૈત્ય, ઉક્ત રીતે મોજશોખનું સ્થાન હતું છતાં ત્યાં પૂજાઆહુતિ વગેરે માટે ઘણા લોકો આવતા એમ આ વર્ણન સૂચવે છે. ચૈત્યમાં જુજગ લોકો રહે અને ધર્મવિધિઓ પણ ચાલે એ પરિસ્થિતિથી, તે સમયના આપણા લોકોની મનોદશા ઠીક ઠીક વ્યક્ત થઈ શકે એમ છે.

વૃક્ષો

૧૯ અહીં જે વૃક્ષો ગણાવેલાં છે તેમાંનાં કુટલાંકનો અર્થ જ અવગત થતો નથી. ટીકાકાર અને ટપાકાર બંને એ બાબત મૌન રાખે છે. કોશકારો 'વૃક્ષવિશેષ' સિવાય બીજા અર્થ આપી શકતા નથી, માટે જ જેમાંનાં તેમ મૂળ નામો કાયમ રાખેલાં છે.

તરુઓની

૨૦ વૃક્ષોને લગતું આ બધું વર્ણન વાંચતાં તે સમયના વૃક્ષ-પ્રેમીઓનો વૃક્ષો પ્રતિ પોતાના સંતાન જેવો પ્રેમ સહેજે જાણી શકાય એમ છે. જે લોકોમાં વૃક્ષની સાચવણી, વૃક્ષોને ઉગાડવાની પદ્ધતિનું જ્ઞાન અને વૃક્ષો પ્રતિ કાળજી ન હોય તેઓ આવાં વૃક્ષો ન ઉગાડી શકે. આજકાલ આવા વૃક્ષપ્રેમીઓના અભાવને લીધે જ દેશ સૂકો થવા લાગ્યો છે એ ખોટી વાત નથી.

ગંધધ્રાણિ

૨૧ 'ગંધધ્રાણિ' શબ્દ ગંધની તૃપ્તિનો સૂચક છે. અશોકવૃક્ષની આસપાસનો વૃક્ષકુંજ એટલો બધો મહેકતો એટલે કે જે જે જાતના સુગંધો સંભવી શકે છે તે બધાય તેમાંથી ફેરતા અને તે વડે લોકોની નાસા તૃપ્ત તૃપ્ત અને તર થઈ જતી માટે એ વૃક્ષકુંજ 'ગંધધ્રાણિ' કહેવાતો. સંસ્કૃતમાં 'ધ્રૈ' ધાતુ તૃપ્તિ અર્થને બતાવે છે. 'ગંધધ્રાણિ'નો 'ધ્રાણિ' શબ્દ એ 'ધ્રૈ' ધાતુથી બનેલો છે અને ભાષામાં ખોલાતું 'ધરાવું' ક્રિયાપદ એ 'ધ્રૈ'માંથી નીકળ્યું છે. 'રાયપસેણુધય'ની મુદ્રિત ટીકામાં 'ગંધધ્રાણિ'ને બદલે 'ગંધધ્રાણિ' એવું એવું બે ત્રણ વાર છપાએલું છે જે તદ્દન અશુદ્ધ છે.

આંબાવેલ

૨૨ આ માટે મૂળમાં 'ચૂલયા' શબ્દ છે. ન્યાયના ગ્રંથોમાં કુટલેક સ્થળે ઉદાહરણ માટે 'ચૂતલતા' કે 'આમ્રલતા' શબ્દનો ઉપયોગ થયેલો છે તેનો અર્થ 'આંબાવેલ' છે. ઉગેલાં ઘટાદાર વૃક્ષો

જેવા મોટા મોટા આંખા તો સૌની જાણમાં છે પણ ‘આંખાવેલ’ને કેટલાક નહિ જાણતા હોય. ખેતીવાડીના પ્રદર્શનમાં ઘણા પ્રકારના આંખા આવેલા, તેમાં એક ‘વેલિયો આંખો’ પણ નજરે જોએલો. એ આંખો પાતળો સોટી જેવો હોય અને જેમ ખીજ વેલો ચડે છે તેમ તેની વેલ ચડે અને ફેરીઓ પણ થાય.

પાકા માર્ગો

૨૩ વનરાધના ઉક્ત વર્ણુનથી એમ સમજી શકાય છે કે આપણે ત્યાંની નગરરચનાની વિદ્યા ઘણા ઉંચા પ્રકારની હતી. ઘણા પ્રાચીન સમયમાં પણ પૂલો અને પાકા માર્ગો વગેરે સુખસાધનો લોકોના ધ્યાન બહાર ન હતાં.

આઠ મંગલો

૨૪ સ્વસ્તિક શ્રીવત્સ નંદાવર્ત વર્ધમાનક ભદ્રાસન કલશ મત્સ્યયુગલ અને દર્પણુ એ આઠ મંગલરૂપ છે. આ સૂત્રમાં ઘણે સ્થળે આ આઠ મંગલોને મંગળ તરીકે સૂચવેલાં છે. સ્વર્ગમાં દેવોની સવારીમાં પણ આ જ આઠ મંગળ સર્વ પ્રથમ ચાલે છે. જે નિગંઠ લોકો દ્રવ્ય મંગળ ઉપર ઝોછે ભાર આપે છે તેઓ જ આ આઠ પદાર્થોને મંગળ તરીકે જાણાવે છે તેનું કારણ સમજાવું નથી. મંદિરમાં ન્યાં જિનમૂર્તિ હોય છે ત્યાં પણ આ આઠ મંગલની પાટલી પૂજાય છે તે મહદાશ્ચર્યનો વિષય છે. ખીજું તો ઠીક પણ ‘મત્સ્યના યુગલ’ને મંગલ કહેવાનું શું કારણ હશે? અથવા એ આઠ મંગલોની પાછળ કોઈ પ્રકારનો વિશેષ ઇતિહાસ છુપાએલો હશે?

ખોડલા હતા

૨૫ જૂના સમયમાં લોકો ‘અશોકવૃક્ષ’ને પૂજતા હશે, એ અશોકના આ જાતના વર્ણુન ઉપરથી જાણાય છે. હાલમાં પણ ખીજડા વગેરેનાં વૃક્ષો ઉપર લોકો કપડાં લટકાવે છે, નાનાં નાનાં

ઘોડયાં કે ઢાંગલા ખાંધે છે અને ધન કે ત્રિશૂલ વગેરે ખોડે છે. વૈદિક લોકો પીપળાને અને તુલસીને પૂજે છે. ખૌદ લોકો ગયાના બોધિવૃક્ષને અને જૈન લોકોનો એક ભાગ રાયણુના ઝાડને પૂજે છે. ક્ષત્રિયોનું શમીપૂજન તો સુપ્રસિદ્ધ છે જ. વૃક્ષપૂજની આ પરંપરા અહુ વખતથી ચાલતી જણાય છે. એની પાછળ વૃક્ષોની ઉપયોગિતા, કોઈ પુણ્ય પુરુષની સ્મૃતિ કે વહેમનાં પટળ છે એ ખાસ શોધનો વિષય છે.

રત્નમય શિલાપાટ

૨૬ રત્નમય શિલાપાટ અને વળી એની કોરોમાં મોતીઓનું જડતર; આ અને આવા બીજા રત્નમય, વજ્રમય, મણિમય, વૈદુર્યમય કે સુવર્ણમય પદાર્થના વર્ણન ઉપરથી તે સમયની સંપત્તિની બહુલતા જ કદપી શકાય પણ એ નર્તુ ઐતિહાસિક સત્ય છે એમ તો કેમ કહેવાય ? ‘લંકામાં સોનું પાકે છે,’ ‘જે જન્ય જાવે તે, પરિયાના પરિયા ચાવે એટલું ધન લાવે’ ઇત્યાદિ વાક્યોનો જે આશય છે તે જ આશય આ ‘રત્નમય શિલાપાટ’નો છે. આ પ્રકારના વર્ણુકો એક પ્રકારની અતિશયવાળી ભાષા છે, લોકમાનસને લક્ષ્યમાં રાખીને આવા વર્ણુકો કરવા પડે છે. કથાગ્રંથોમાં આવા વર્ણુકો હોય તો જ કથાકાર સફળ થયો ગણાય.

રાજ સેય

૨૭ રાજ ‘સેય’નો વિશેષ વૃત્તાંત જાણવામાં નથી. સ્થાનાંગ સૂત્રના આઠમા ઠાણામાં શ્રમણુ ભગવાન મહાવીરે પ્રવ્રજિત કરેલા આઠ રાજઓનાં નામો ગણાવતાં સૂત્રકારે તેમાં એક નામ ‘સેય’ પણ મૂકેલું છે. એ ‘સેય’ આ કે બીજો કોઈ તે વિશે નક્કી કહી શકાતું નથી. ટીકાકાર અભયદેવ તો તે ‘સેય’ આ જ ‘સેય’ છે એમ જણાવે છે. તેઓ લખે છે કે “ ‘તથા સેયે આમલકવ્પાનગર્યાઃ સ્વામી, યસ્યાં હિ સૂર્યકામો દેવઃ સૌઘર્માદ્ દેવલોકાદ્ ભગવતો મહાવીરસ્ય વન્દનાર્થમ-

વતતાર નાઝ્યવિધિં ચોપદર્શયામાસ, યન્ન ચ પ્રદેશિરાજચરિતં મગષતા પ્રત્યપાદિ
 ઇતિ” અર્થાત્ જે આમલકરૂપા નગરીમાં સૂર્યાભદેવ ભગવાનને વાંદવા
 આઁવ્યો અને તેણે તેમની પાસે નૃત્ય કરી બતાવ્યું તથા જે નગરીમાં
 ભગવાને પ્રદેશીરાજની કથા કહેલી તે આમલકરૂપા નગરીનો સ્વામી
 આ ‘સેય’ છે. ટીકાકાર મલયગિરિ ‘સેય’નું સંસ્કૃત રૂપાંતર ‘શ્વેત’
 કહે છે પણ ‘શ્વેત’ છે કે ‘શ્રેય’ છે એ કોણ કહી શકે ?

રાજકુલ

૨૮ મૂળમાં અચ્ચંતવિસુદ્ધરાયકુલવંસપ્પસૂણ એવું રાજનું
 વિશેષણ છે એમાં ‘કુલ’ અને ‘વંશ’ એ બે એક સાથે મૂકેલા પર્યા-
 યવાચક શબ્દોનો ખાસ ઉપયોગ જણાતો નથી. ‘અત્યંત વિશુદ્ધ
 એવો જે રાજકુલ-રાવળ-વંશ તેમાં જન્મેલો’ એવો અર્થ લઇએ
 તો ‘રાયકુલ’ અને ‘વંશ’ બન્ને શબ્દોની ચરિતાર્થતા છે. જણાવેલો
 અર્થ અરાબર હોય તો એ વિશેષણનો ‘રાયકુલ’ શબ્દ આપ્યા
 રાવળના ‘રાવળ’ વંશનો સૂચક કહેવાય. રાજકુલ-રાજકુલ-રાકુલ-
 રાવળ આપ્યાનો એ વંશ સુપ્રસિદ્ધ છે પણ તે વંશનો ઉત્પાદક મૂળ
 પુરુષ કોણ અને ક્યારે થયો ? એ નિશ્ચિત રીતે શોધી શકાય તો
 આગમોના ઇતિહાસ અને સમય વિશે વિશેષ અજવાળું પડે.

સેતુએ

૨૯ સેતુએ એટલે માર્ગો અર્થાત્ એ રાજ્ય માર્ગોનો દેશક
 છે, કેતુએ એટલે આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેવા બનાવો-એ રાજ્ય આશ્ચ-
 ર્યકારક બનાવોનો ઉત્પાદક છે. રાજનો આ બધો વર્ણક કવિસમ-
 યની ભાષામાં લખેલો છે. એથી તેને તે રીતે સમજવો જોઇએ.

અર્થલાલ-એડવાડ

૩૦ ‘આજના રાજની પેઠે પ્રાચીન સમયના રાજએ, અર્થ-
 લાલના ઉપાયોને કરી જાણતા’ એ હકીકત ખાસ વિશેષણ દ્વારા

સૂચવવામાં આવી છે. એથી ‘રાજ તરીકે જમીનની આવકરૂપે તેમને જે યોગ્ય મળવું જોઈએ તે તો મળતું જ હશે અને તે ઉપરાંત અર્થલાભના ઉપાયોને તેઓ યોજતા હશે’ એવો આ વિશેષણનો ધ્વનિ નીકળી શકે. પણ આજના રાજ્યો, અર્થલાભના ઉપાયો કરતાં પ્રજાને ભારે રંગડે છે તેમ એ પ્રાચીન રાજ્યો કરતા હશે કે કેમ? એ એક પ્રશ્ન છે. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ખલુકિન્જ નામના સત્યાવીશમા અધ્યયનની ગાથા તેરમીમાં ‘રાયવેદિ’ શબ્દ ‘રાજની વેદ’ અર્થમાં વપરાયો છે તેથી જૂના વખતમાં ‘વેદ’ હતી એમ તો કહી શકાય અને અર્થલાભ સાથે ‘વેદ’ નો ગાઢ સંબંધ છે એ તો બાણીતું છે.

એટલામાં ઘણું ખાવાનું ચાલ્યું જાય એને સંપત્તિની નિશાની રૂપે વર્ણવેલું છે, પણ એ સંપત્તિની નિશાની કરતાં બેદરકારીનું વધુ નિશાન છે એમ લાગ્યા વિના રહેતું નથી. ચારસો વર્ષ પૂર્વે લખેલી એક પ્રાચીન પ્રતિમાં “ તથા વિચ્છર્દિતમ્—તથાવિધવિશિષ્ટો-પક્ષારકારિતયા વિસ્ટ્રમ્ ઉકુરિટકાદિષુ પ્રચુરં મક્તપાનમ્ ” ઇત્યાદિ પાઠ છે. તેનો અર્થ એમ થાય છે કે—“ જે રાજના રાજ્યમાં વિશિષ્ટ ઉપકાર કરવાને કારણે પ્રચુર ખાનપાન ઉકરડા વગેરેમાં ફેંકાય છે.” આ ઉપરથી ‘જેના એટલામાં અધિક ખાવાનું ફેંકાય તે વિશેષ ઉપકારી છે’ એવું ટીકાકારનું કથન નીકળે છે. પરંતુ અહિંસાની દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો આ પદ્ધતિ પ્રશંસનીય નજ ગણાય. કદાચ ખરેખર એવું બનતું જ હોય તોપણ રાજની વર્ણનામાં તેનું આ બનતું વર્ણન અહિંસાની દૃષ્ટિએ ન શોભે. એટલાડારા ઉપકાર કરવા કરતાં ચોકખા ભોજનદ્વારા ઉપકાર કરવાની પદ્ધતિને જ જૈન દૃષ્ટિ સ્વીકારે છે અને વિવેકીને તો એમ જ શોભે. એટલાથી તો ઉપકારને બદલે અપકાર જ થાય અને માનવબંધુઓ તથા અન્ય પ્રાણીઓ પ્રતિનો આપણો પ્રેમ—સમભાવ પણ ન જળવાય અને ગંદવાડ થઈ રોગચાળો વધે એ તો જુદું જ.

પ્રભુ

૩૧ રાગ્નની પાસે અનેક બળદો ઘેટાંઓ વગેરે હોવાનું જાણાવીને તેની સંપત્તિ વર્ણવી છે. દેશની દૃષ્ટિએ જોતાં રાગ્નની ખરી સંપત્તિ પણ તે જ છે. જ્યારથી રાગ્નઓએ એ સંપત્તિ તરફ દુર્લક્ષ્ય કર્યું ત્યારથી તેમની પોતાની અને દેશની અધોગતિ શરુ થઈ.

લક્ષણો-વ્યંજનો-ગુણો

૩૨ હાથ પગમાં સાથિયો ચક્ર વગેરેના જેવી રેખાઓ હોવી તે સુલક્ષણો કહેવાય. શરીર ઉપર શુભસૂચક મસા કે તલ વગેરે હોવાં તે વ્યંજનો અને સૌભાગ્ય લાવણ્ય વગેરેને ગુણો સમજવા.

માપસર

૩૩ પાણીથી છલકાતા ભરેલા કુંડમાં પુરુષ કે સ્ત્રીના પડવાથી જે પાણી છલકાઇને બહાર નીકળે તેનું વજન દ્રોણુ જેટલું હોય તે પડનાર સ્ત્રી કે પુરુષ માપસર કહેવાય.

પોતાના આંગળથી એકસો ને આઠ આંગળ ઊંચાઈ હોય તે તે યોગ્ય ઊંચાઈ કહેવાય.

પાતળી કડ

૩૪ સ્ત્રીઓની કડ મૂઠીમાં આવી જાય એવી પાતળી હોય તે તે અધિક પ્રશસ્ત ગણાય છે. જન્મતાં તે પુરુષની જેમ સ્ત્રીની કડમાં પાતળાપણું ઓછું હોય છે પણ પછીથી યુરોપની સ્ત્રીઓ પોતાની કડને પાતળી કરવાના ઉપચારો કરે છે તેમ જૂના વખતમાં કડને પાતળી કરવાના એવા ઉપચારો ચાલતા હશે ખરા.

કામ-ભોગોને

૩૫ જૈન પરિભાષા પ્રમાણે શબ્દ અને રૂપ એ બે કામમાં ગણાય છે; ગંધ, રસ, અને સ્પર્શ ભોગમાં ગણાય છે. ભોગો સ્થૂલ

જણાય છે, ત્યારે કામો ભોગો કરતાં વિશેષ સદ્ગમ લાગે છે. એ દષ્ટિએ આ વિભાગ થયો જણાય છે.

મહાવીર

૩૬ જૈન ધર્મના ચોવીશ તીર્થંકરોમાંના છેલ્લા તીર્થંકર. તેમના પિતાનું નામ સિદ્ધાર્થ, માતાનું નામ ત્રિશલા, ભાઈનું નામ નંદિવર્ધન, પત્નીનું નામ યશોદા, પુત્રીનું નામ અનવદ્યાંગી, અને જમાઈનું નામ જમાલી હતું. જમાલી મહાવીરની એન પ્રિયદર્શનાનો પુત્ર હતો. મહાવીરના માતાપિતા પાર્શ્વનાથના શ્રમણોપાસક હતાં, તેમના પિતા જ્ઞાત કુળના ક્ષત્રિય હતા. (આવશ્યકચૂર્ણીમાં ઋષભદેવના જ પોતાના લોકોને જ્ઞાતો તરીકે જણાવેલા છે. તેઓનું કુળ તે જ્ઞાત કુળ અને તેઓનો વંશ તે જ્ઞાત વંશ.) મહાવીરનો જન્મ વૈશાલીમાં (અત્યારનું અસાર પટણાથી ૨૭ માઈલ ઉત્તરે) ક્ષત્રિયકુટુંબમાં થયો હતો. તેમનાં માતાપિતાએ તેમનું નામ વર્ધમાન રાખ્યું હતું. તે ત્રીશ વર્ષના થતાં તેમનાં માતાપિતા મૃત્યુ પામ્યાં. ત્યારબાદ મોટા ભાઈની રજા લઈ તેમણે પ્રવ્રજ્યા લીધી, અને ચાર વર્ષ તપશ્ચર્યા અને ધ્યાનમાં ગાળ્યા બાદ સ્થિતપ્રજ્ઞપણું પ્રાપ્ત કર્યું. ત્યારપછી તેઓ ત્રીશ વર્ષ સુધી ઉપદેશ આપતાં જીવ્યા, અને બહોંતેર વર્ષની ઉમરે ઇ. સ. પૂર્વે ચારસો એંસીની આસપાસમાં તેઓ પાવાપુરીમાં નિર્વાણ પામ્યાં. શ્વેતાંબરો તેમજ દિગમ્બરો બન્નેને મહાવીર સ્વામી તીર્થંકર તરીકે સરખાજ માન્ય હોવા છતાં તેમના જન્મની અને વિવાહની હકીકત તથા સમયાદિ વિષે બન્નેમાં મતભેદ છે.

તેમનાં બીજાં નામ આ પ્રમાણે છે:-વીર, ચરમતીર્થંકૃત, દેવાર્થ, જ્ઞાતનંદન, વૈશાલિક, સન્મતિ, મહતીવીર, અંત્યકાશ્યપ, નાથાન્વય (જ્ઞાતાન્વય); ઔદ્ધ અંથોમાં તેઓ દીર્ઘતપસ્વી નિગ્ગંઠ નાતપુત્ત તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

અવગ્રહ

૩૭ આ શબ્દ ગ્રહણની મર્યાદા સૂચવે છે. જૈન પરિભાષામાં આનો ખીજો અર્થ 'સામાન્ય જ્ઞાન' એવો પણ પ્રસિદ્ધ છે, પરંતુ અહીં તો આનો અર્થ 'ગ્રહણની મર્યાદા' ઘટે એમ છે. ધરધણીની સંમતિ મેળવીને રહેવા માટે ધરને ગ્રહણ કરવું, સંમતિ મળ્યે ધરમાં ઊતરવું ('ધર' શબ્દ ઉઘાન વાડી બગીચો ખેતર પહાડ ઝાડ વગેરેનો સૂચક સમજવાનો છે) એ ભાવને અવગ્રહ શબ્દ સૂચવે છે. શાસ્ત્ર-કાર અવગ્રહના પાંચ પ્રકાર બતાવે છે: ઈંદ્રાવગ્રહ રાજ્ઞવગ્રહ, ગૃહ-પતિઅવગ્રહ ગૃહસ્વામિઅવગ્રહ અને સાધર્મિકાવગ્રહ. અર્થાત્ કોઈ નિવાસસ્થાનમાં રહેવું હોય ત્યારે ઈંદ્ર, રાજ્ઞ, ગૃહપતિ-માંડલિક, ગૃહ-સ્વામી અને પોતાનો સાધર્મિક એમની સંમતિ મેળવીને એમના નિવાસમાં રહેવું ઉચિત છે. એઓની સંમતિ મળ્યા વિના એમના નિવાસમાં રહેવું દોષજનક છે. આ પાંચ અવગ્રહમાં પૂર્વ પૂર્વ કરતાં ઉત્તર ઉત્તર અવગ્રહ બળવાન છે એમ પ્રવચનસારોદ્ધારની ટીકા કહે છે, પરંતુ જ્યાં રાજ્ઞની જ સંમતિ ન હોય ત્યાં ગૃહસ્વામીની સંમતિ શું કરી શકે? સાધર્મિક તો પોતાની પાસે કે સાથે રાખવા ખુશ હોય પણ ગૃહસ્વામી પોતે જ સંમતિ ન આપતો હોય ત્યાં રહી શકાય ખરું? આ જોતાં પ્રવચનસારોદ્ધારની ટીકામાં બતાવેલી ઉત્તર ઉત્તર અવગ્રહની બલવતા કેવી રીતે અને કઈ અપેક્ષાએ ઘટાવવી એ સમજવું મુશ્કેલ છે.

પૂર્વાભિમુખ

૩૮ જ્યાં જ્યાં તીર્થંકરોની રહેવાની વાત આવે છે ત્યાં બધે તેઓ પૂર્વાભિમુખ થઈને બેસે છે એવું લખેલું હોય છે. પૂર્વ દિશામાં સૂર્ય હોય છે એથી એ દિશા ધણા જૂના સમયથી લૌકિક દષ્ટિએ પવિત્ર મનાતી આવી છે. ધણા જૂના કાળમાં કેટલાક લોકો સૂર્યના પૂજક હતા. પૂર્વાભિમુખ બેસવામાં સૂર્ય તરફનાં જૂના સહભાવની નિશાની

રહેલી માલૂમ પડે છે. આ પરંપરાને અનુસરીને ખીજા બધા સામાન્ય લોકો પણ પૂર્વ દિશાને મહત્ત્વ આપે છે. જૈન દષ્ટિએ તો કોઈ દિશાને ખાસ કશું મહત્ત્વ હોય એવું જણાતું નથી. ભગવાન મહાવીરના સમયમાં એક એવો સંપ્રદાય હતો કે જે દિશાઓની પૂજાઓમાં માનતો. જૈન સૂત્રોમાં એ સંપ્રદાયનું નામ ‘દિસાપોકખી’ જણાવેલું છે. ભગવાને દિશાઓની આ જડપૂજના પ્રચારને રોકવા માટે અને દિશાના માહાત્મ્યની નિષ્પ્રયોજનતા બતાવવા માટે ભગવતી સૂત્રમાં દિશાઓને જીવાજીવાત્મક કહીને વર્ણવેલી છે. દિશાઓ માત્ર આકાશરૂપ હોઈ જીવાજીવરૂપ સમસ્ત પદાર્થના આધારરૂપ છે એ વાત ખરી છે, પણ એટલા માત્રથી તેની જડપૂજા કરવી જરાય ઉપયોગી નથી.

પર્યંકાસન

૩૯ પર્યંકાસનનો અર્થ પદ્માસન કરેલો છે, પણ તેનો શબ્દાર્થ જ્નેતાં તેનો અર્થ પલંગ જેવું આસન થાય છે. ચત્તા સૂઘને બે હાથ અને બે પગ જમીન ઉપર ટેકવી બાકીનો શરીરનો બધો ભાગ તેને આધારે અદ્ધર રાખવો. એ પર્યંકાસનની પદ્ધતિ છે. સંભવ છે કે કદાચ ભગવાન આવું આસન કરતા હોય; અથવા ‘પર્યંક’ નો એક ખીજો અર્થ ‘પલોંકી’ પણ થાય છે તે રીતે જ્નેતાં ભગવાન પલોંકી વાળીને બેસતા હોય, પણ ટીકાકાર તો તેનો પદ્માસન અર્થ કરે છે: “ સંપલિયંકનિસન્ને”ત્તિ પદ્માસને નિષ્ણ્ણ:” ઔપપાતિક પૃ૦ ૨૬

દ્વીપસમાન

૪૦ ભગવાનનો પરિચય આપતા સ્તુતિરૂપ વર્ણુકમાં ભગવાનને દ્વીપસમાન, ત્રાણુરૂપ, શરણુરૂપ, આશ્રયરૂપ અને આધારરૂપ, જણાવેલા છે. તેને ભગતો મૂળ પાઠ “ દીવો, તાણું, સરણું ગઘ, પઠઠ્ઠા ” આ પ્રકારનો છે. મૂર્તિપૂજક સંપ્રદાયના લોકોમાં આ પાઠનો પ્રચાર નથી પણ સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયના લોકોમાં આનો પ્રચાર છે.

‘દીવો’ વગેરે શબ્દો પ્રથમાવિભક્તિવાળા છે પણ તેમને અધાને છઠ્ઠી વિભક્તિવાળા કરીને પ્રસ્તુત સ્તુતિમાં યોજવાના છે.

જિતાવનાર

૪૧ શક્રસ્તવમાં વા ભગવાનનો પરિચય આપતા વર્ણુકમાં ઘણા પાઠભેદો માલૂમ પડે છે. કેટલેક સ્થળે ‘જિણુ’ પછી ‘જવય’ શબ્દ આવે છે ત્યારે ક્યાંય ક્યાંય ‘જવય’ ને બદલે ‘જણુય’ પદ દેખાય છે. વિશેષ વિચાર કરતાં ‘જણુય’ ને બદલે ‘જવય’ પાઠ વધારે સુસંગત છે. ‘તિન્નાણુ’ તારયાણુ’ વગેરે વિશેષણો જોતાં ‘જવયાણુ’ પાઠ જ અરાખર છે.

આ ઉપરાંત એ શક્રસ્તવમાં બીજા અનેક પાઠભેદો છે.

શરીરની ઉંચાઈ

૪૨ ભગવાનના શરીરનું વર્ણુન જોતાં એમ માલૂમ પડે છે કે તેઓ ગૃહસ્થાશ્રમમાં વિશેષે કરીને વ્યાયામપ્રિય હશે. શરીરની મજબૂતાઈ અને સુડોળપણું લાવવામાં વ્યાયામ એ મુખ્ય કારણુ છે. જૈન સૂત્રોમાં ઠેકઠેકાણે વ્યાયામની પદ્ધતિના વર્ણુનો તો આવેજ છે. કલ્પસૂત્રમાં ભગવાન મહાવીરના પિતા રાજા સિદ્ધાર્થનો અખાડો પ્રસિદ્ધ છે. ભગવાનના મલાશય અને જઠરનું જે વર્ણુન કરેલું છે, તે તેમની મિતાહારિતા અને પથ્યચારિતાને સૂચવે છે. ખાનપાનના આચારો વર્ણુવતાં જૈન સૂત્રોમાં ખાનપાનનાં પ્રમાણુ વિષે ખૂબ ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે.

શ્વાસ સુગંધી

૪૩ યૌગી ન્યારે યોગની સાધના પૂરી કરે છે, શરીર મન અને વચન ઉપર પૂરેપૂરો કાબૂ મેળવે છે ત્યારે તેનાં શરીરમાં લાવણ્ય, સ્ફૂર્તિ, અને તેજ વધુ ને વધુ પ્રમાણુમાં પ્રકટે છે. ઉપરાંત કેટલીક બીજી શક્તિઓનો પણ તેમાં આવિર્ભાવ થાય છે. પાતંજલ-યોગસૂત્રના વિભૂતિપાદમાં જે વિભૂતિઓ વર્ણુવેલી છે, તે અધી

ખરા યોગીને સુલભ હોય છે. ભગવાન મહાવીરના શરીરનું વર્ણન તેમની યોગલઘ્ધિને અનુરૂપ છે. છતાં ભક્તિમંત પ્રશંસકો તો તે વર્ણનમાં ભક્તિને ભેળવ્યા વિના રહી શકે નહિ.

ઘોળા વાળવાળી

૪૪ પાંપણમાં એકાદ ઘોળો વાળ વર્ણવવાનું કારણ સમજાતું નથી. કદાચ એ વિશેષ ગાંભીર્ય, સ્થિરતા અને વૃદ્ધવસૂચક હોય.

નિર્મળ દાંત

૪૫ ભગવાનના દાંતનું વર્ણન વાંચતાં આપણે તેમના દાંતોની શુદ્ધિનો ખ્યાલ મેળવી શકીએ છીએ. કેવળી થયા પછી ભગવાન નિયત આહારી રહ્યા છે. આહારને જે નિયત લેતો હોય તેના દાંતો આવા શુદ્ધ અને નિર્મળ ત્યારે જ રહી શકે બ્યારે તે દાંતો તરફ બેદરકાર ન રહે. કોઈ છૂમંતર કે અતિશય માત્ર કહેવાથી દાંતોની શુદ્ધિ થઈ જતી નથી. એ તો, સંયમસાધન, શરીરની વિશેષસંયમપૂર્વક કાળજી, આહારનું પ્રમાણ, સ્વાદેન્દ્રિયનો જય, અજીણનો અભાવ અને શરીરગત રક્તકણોની વિદ્યુચ્ચકિત ઉપર નિર્ભર છે.

ભગવાનના અનુયાયી આપણે, વધારે તો નહિ પણ તેમની દાંતશુદ્ધિ જેટલુંય તેમનું અનુકરણ કરીએ તોય બસ છે.

દાઢી મૂંઝ

૪૬ ગૃહસ્થાશ્રમમાં તો ભગવાન ક્ષૌર કરાવતા જ હશે, એથી તે સ્થિતિમાં તેમની દાઢીમૂંઝ બરાબર વ્યવસ્થિત અને સુવિભક્ત રહે તે સ્વાભાવિક છે, પણ પછી ભગવાન સંયમી થઈ હુંચિતકેશ થયા ત્યારથી તેમની દાઢીમૂંઝ બરાબર વ્યવસ્થિત રહી હશે કે કેમ એ એક પ્રશ્ન છે. ભક્તિમંત લોકો એમની ટેવ પ્રમાણે પોતાના ભજનીયનું સર્વ કાંઈ સર્વ રીતે અને સર્વ કાળે સારું જ જોવા ઇચ્છે છે, એ ઇચ્છાને વશ થઈ તેઓ શરીરપ્રકૃતિનો અચળ

નિયમ વીસરી જતા લાગે છે. આ સૂત્રની દાઢીમૂંછની વર્ણ-
નામાં પણ કાંઈ આવો ભાસ જણાય છે. વાજોનો વારંવાર લોચ
થયા પછી તેમની ઊગણી વ્યવસ્થિત રહે એ ખનવા જેવું ખરું ?
દીક્ષા લીધા પછી આર વર્ષ સુધી તો ભગવાને તપ જ કર્યા કર્યું છે,
તે દરમિયાન તેમણે પોતાના વાજોનો લોચ તો કર્યોજ હશેને ? આર
આર કે કદાચ તેથીય વધારે લોચ થયા પછી વાજોની શોભા ટકી
શકે ખરી ? એ જ પ્રમાણે તેમના નખો પણ વધી જતા હોધ શોભા-
હીન થઇ જતા હશે. વાજો તો લુંચીને ઉખાડી શકાય પણ નખોનું
શું થાય ? ભગવાનને મન કે કોઇ પણ આત્મલક્ષીને મન વાળ કે
નખની શોભા લેશ પણ મહત્ત્વની નથી પણ ભક્તજનોને તેમના
અવ્યવસ્થિત વાળ કે વધી ગયેલા નખો જેવા ગમતા નથી. વ્યવ-
સ્થિત વાળ કે નખોની શોભાને શોભા માનનારા અને તે જ રીતે
ટવાએલી સ્થૂલ દષ્ટિવાળા ભક્તજનો હવે કરે શું ? શરીરનો સ્વભાવ
તો તેઓ અદલી શકતા નથી. શરીરના નિયમ પ્રમાણે નખો તો
વધ્યાજ કરવાના અને વાજો પણ વય પ્રમાણે શોભાહીન થવાના.
પરંતુ ભક્તની ભક્તિભીતી આંખ આ અધું સાંખી શકે ખરી ?
નહિ. તેથી જ તેણે કહી દીધું કે ભગવાનના વાળ અને નખની
શોભા દેવાધીન છે અર્થાત્ ભગવાનના વાળ અને નખની કાયમી
શોભા દેવો ટકાવી રાખે છે—વાજો કે નખો અવ્યવસ્થિત ન થાય
તે માટે દેવો બરાબર ધ્યાન રાખે છે. શરીર તો ભગવાનનું માનવી
છે અને તેનો સ્વભાવ પણ માનવી છે; આ અધું હોવા છતાં ભક્ત-
દષ્ટિ તેમાં વચ્ચે દેવાને લાવી ભગવાનની ભક્તિ માટે ઊજમાળ થતી
હોય તો ભલે થાય.

શ્રીવત્સ

૪૭ શ્રીવત્સનો અર્થ આપતાં આચાર્ય હેમચંદ્ર કહે છે કે
“ ધ્રિયા યુક્તો વત્સો વક્ષોડનેન શ્રીવત્સઃ રોમાવર્તવિશેષઃ ” કાંડ ૨,

શ્લોક ૧૩૬, અભિધાનચિંતામણિ. સંવાટાનો એક ખાસ પ્રકારનો વળાકો તે શ્રીવત્સ. જેની છાતીમાં એ વિશિષ્ટ પ્રકારનો સંવાટાનો વળાકો હોય તે સુલક્ષણો કહેવાય એવો લોકવાદ છે. શ્રીવત્સવાળી છાતી હોવાને લીધે કૃષ્ણનું એક નામ શ્રીવત્સ પણ છે. ‘વત્સ’નો અર્થ ‘વક્ષ-છાતી’ થાય છે. જેને લીધે છાતી શોભાવાળી થાય તે શ્રીવત્સ. જે જે જિનબિંબો વર્તમાનમાં દેખાય છે તે બધાંની છાતીના ધરાધર મધ્ય ભાગમાં લંબચોરસ જેવું એક ઉપસેલું નિશાન દેખાય છે અને એને ‘શ્રીવત્સ’ કહેવામાં આવે છે. એ નિશાન કોઈ ઉપસેલા હાડકાની સ્મૃતિ કરાવે છે, ત્યારે ‘શ્રીવત્સ’ તો સંવાટાનો ખાસ પ્રકારનો વળાકો છે એ ધ્યાન દેવા જેવી વાત છે.

મધ્ય ભાગ

૪૮ ભગવાનના શરીરના મધ્ય ભાગને મુસલ જેવો વર્ણવેલો છે. મુસલ-સાંખેલું-નો મધ્ય ભાગ-જેને પકડીને ખંડાય છે તે ભાગ પાતળો હોય છે. આમાં ભગવાનના શરીરનો મધ્ય ભાગ તેવો પાતળો કહેવાનો આશય જણાય છે. મધ્ય ભાગ પછી તરતજ કટી-ભાગનું વર્ણન છે, તેથી મધ્ય ભાગ અને કટી બન્ને જુદાં છે એ ન વિસરાય.

એક હજાર આઠ સુલક્ષણો

૪૯ ઉત્તમ પુરુષના શરીરમાં એક હજાર ને આઠ શુભતમ લક્ષણો હોય છે એ હકીકત જૈન ગ્રંથોમાં વારંવાર આવે છે. પણ તે લક્ષણો ક્યાં ક્યાં છે એ સંબંધી વીગતવાર હકીકત ક્યાંય નજરે ચડતી નથી. હાથમાં ચંદ્ર, સૂર્ય, શંખ, ચક્ર, સ્વસ્તિક વગેરેની જેવી રેખાઓ હોય અને પગમાં પર્વત નગર મગર સાગર ચક્ર વગેરેની જેવી રેખાઓ હોય-એ બધાં શારીરિક સુલક્ષણો છે. ૧૦૦૮ અને ૧૦૮ ની સંખ્યા ઘણા સંપ્રદાયવાળાને તેમ જૈન લોકોને વિશેષ પ્રિય છે એનું કારણ શોધવા જેવું છે.

આસ્રવ

૫૦ વિશ્વ, રાષ્ટ્ર, સમાજ કે વ્યક્તિ—એ ચારેનાં શરીર કે મન-ને દૂલવનારી પ્રવૃત્તિનું નામ આસ્રવ. જે પ્રવૃત્તિથી વિશ્વની શાંતિમાં ખલેલ પહોંચે, જે પ્રવૃત્તિથી રાષ્ટ્રની શાંતિ ભયમાં આવી પડે, જે પ્રવૃત્તિથી સમાજની શાંતિને નોખમ પહોંચે અને જે પ્રવૃત્તિથી વ્યક્તિ વ્યક્તિની શાંતિનો લોપ થાય તે પ્રવૃત્તિનું નામ આસ્રવ.

અકિંચન

૫૧ જેમની પાસે કિંચન—કાંઈ—નથી તે અકિંચન. આવા અકિંચનો એ પ્રકારના હોય છે. એક તો ઐચ્છિક અકિંચન અને બીજા ઓધ અકિંચન. ઓધ અકિંચનો પોતાની વૃત્તિને શોધ્યા વિના માત્ર આવેગ કે દેખાદેખીથી અકિંચનપણું માણે છે, એથી તેઓ અકિંચનો દેખાવા છતાં પોતાની અને પરની સમાધિમાં વિદ્ધરૂપ અને છે, તેમનામાં તૃષ્ણા કામ લોભ ધૃષ્ટિયાં અહંકાર વગેરે વૃત્તિઓ પડેલી હોય છે, તેમાંની એક વૃત્તિને પણ તે ઓધ અકિંચનો વિવેક ન હોવાને કારણે દાખી શકતા નથી, ઉલટું તે વૃત્તિઓના તેઓ દાસ અનેલા હોય છે. એથી ઓધ અકિંચનોનો મોટો ભાગ સમાજ, રાષ્ટ્ર, વિશ્વ કે વ્યક્તિની શાંતિને હાનિ પહોંચાડનારો થાય છે. જેઓ પોતાની વૃત્તિને તપાસી તાવીને અને પોતાનાં બળ સામર્થ્ય અને મર્યાદા વગેરેને બરાબર સમજીને ધચ્છાપૂર્વક અકિંચનપણું સ્વીકારે છે, તેઓ ઐચ્છિક અકિંચનો છે. આવા જ અકિંચનો પોતાનો વિકાસ સાધી શકે છે અને વ્યક્તિ સમાજ રાષ્ટ્ર કે વિશ્વની શાંતિમાં પોતાનો ફાળો નોંધાવી શકે છે. ભગવાન મહાવીર આ જાતના અકિંચન હતા, પણ ઓધ અકિંચન ન હતા. સંસારનો પ્રત્યેક પ્રાણી પોતાની અજ્ઞાનતાને લીધે દુઃખના પંકમાં ફસાએલો છે. સંસારમાં અજ્ઞાન અને દુઃખની માત્રા એટલી બધી વધારે છે કે તેનો એટલે સમસ્ત સંસારના સમગ્ર અજ્ઞાન અને સમગ્ર દુઃખનો સમૂળ નાશ, કોઈથી કોઈ પ્રકારે થઈ

શક્યો નથી, થઇ શકતો નથી અને હવે પછી થઇ શકશે કે કેમ એ પ્રશ્ન છે. આમ છતાંય જે મહાન આત્માઓનું હૃદય એ દુઃખ-પરંપરાને જોતાંજ કકળી ઊઠે છે, તેઓ તે દુઃખના સાધનરૂપે કદી પણ બનતા નથી અને એવા સાધનભૂત ન થવા માટેજ તેઓ ઐચ્છિક ગરીબીને સ્વીકારે છે. ઐચ્છિક ગરીબીને વરેલાજ મહાતુ-ભાવો ખરા અકિંચન છે.

શ્રમણવૃંદમાં પરિવર્તન કરનાર

પર આ અર્થ માટે મૂળ સૂત્રમાં 'સમગર્વિંદપરિબ્રટ્ટ' શબ્દ આવેલો છે. ટીકાકાર 'પરિબ્રટ્ટ'નું સંસ્કૃત રૂપાંતર 'પરિવર્તક' આપે છે. શ્રમણ સંસ્કૃતિમાં ભગવાને જે ક્રાંતિ કરેલી છે તેને આ વિશેષણ બરાબર બંધબેસતું છે. પાર્શ્વનાથ ભગવાનની પરંપરામાં જે શૈથિલ્ય પેઠેલું, તેને દૂર કરવા અને શ્રમણ સંસ્કૃતિનું તેજ વધારવા ભગવંતે ચાર યમના પાંચ યમ કરેલા, પોતાની જીવનચર્યામાં અચ્છેલકત્વ ઉપર વધારે ભાર મૂકેલો અને કેટલીક સામાજિક હિંસા-એને દૂર કરવા તેમણે જાતિવાદને દૂર કરી ગુણુવાદને અગ્રસ્થાને સ્થાપેલો, તેમજ સ્ત્રીઓ અને પછાત ગણાતા લોકોને જાંચે ચડાવવા તેમને પોતાના તીર્થમાં સારું સ્થાન આપેલું. ભગવંતનું આ 'પરિવર્તક' વિશેષણ આ બધા ભાવને બરાબર સૂચિત કરે છે. ટીકાકાર તો 'પરિવર્તક'ને અર્થ 'વૃદ્ધિકારી' બતાવે છે પણ એ અર્થ વ્યુત્પત્તિની દ્રષ્ટિએ સંગત છે કે કેમ એ વિચારવા જેવું છે.

ચોત્રીશ અતિશયો

પ૩ સમવાયાંગ સૂત્રમાં ચોત્રીશ પુદ્ગલિશેષો આ પ્રમાણે જણાવેલા છે: ૧ કેશ દાઢીમૂંછ રુંવાડાં અને નખ એ બધાં ન વધે. ૨ કાયા નિરોગી અને પવિત્ર રહે. ૩ માંસ અને લોહી ગોક્ષીર જેવું ઘોળું હોય. ૪ શ્વાસોચ્છ્વાસ પદ્મગંધી. ૫ ફક્ત ચર્મચક્ષુવાળા

ન જોઈ શકે તે રીતે આહાર અને નિહાર પ્રચ્છન્ન રહે. ૬ પ્રકાશ-
વાળું ચક્ર. ૭ પ્રકાશવાળું છત્ર. ૮ પ્રકાશવાળાં ઘોળાં ચામરો. ૯
આકાશ જેવું સ્વચ્છ સ્ફટિકમય અને પાદપીઠ સહિત સિંહાસન.
૧૦ ઘણો ઉચો ઈંદ્રધ્વજ (આ ચક્ર વગેરે બધું ભગવાનની આગળ
આગળ ચાલે). ૧૧ જ્યાં જ્યાં અરિહંત ભગવંતો ઊભા રહે કે ખેસે
ત્યાં ચક્ષુદેવો અશોકવૃક્ષને તટકાળ નીપજવે. ૧૨ મસ્તકના પાછળના
ભાગમાં તેજોમંડળ-ભામંડળ. ૧૩ ભગવાન જ્યાં ચાલે તે ભૂભાગ
સરખો સપાટ બની જાય. ૧૪ રસ્તામાં આવતા કાંટા ઊંધા વળી
જાય. ૧૫ ઋતુઓ બધી નિયમિત અવિપરીત-રહે. ૧૬ સુગંધી
શીતળ અને ઠંડા વાયુ વડે યોજનપરિમિત ભૂભાગ સાફ થઈ જાય.
૧૭ તે ભૂભાગની ધૂળ ખેસી જાય તે પ્રકારે તેના ઉપર મેઘનો
છંટકાવ થાય. ૧૮ પાંચે રંગનાં સુગંધી ફૂલોની ઢીંચણુ ઢીંચણુ જેટલી
ભરચક વૃષ્ટિ થાય. ૧૯ નહિ ગમતા શબ્દો સ્પર્શો અને રસો રૂપો
અને ગંધો દૂર થઈ જાય. ૨૦ મનગમતા શબ્દો સ્પર્શો રસો રૂપો
અને ગંધોનો પ્રાદુર્ભાવ થાય. ૨૧ યોજન સુધી સંભળાય તે રીતે
ભગવાનનો સ્વર નીકળે. ૨૨ ભગવાનની દેશના અર્ધમાગધી ભાષામાં
થાય. ૨૩ ભગવાન દેશના તો અર્ધમાગધી ભાષામાં કરે છતાં
તેમને સાંભળવા આવેલા બધા આર્યો અનાર્યો વગેરે તેમને
સમજી શકે. ૨૪ પરસ્પર વૈરવાળા દેવો અસુરો રાક્ષસો વગેરે ભગ-
વાનની પાસે ઉપશાંત થાય. ૨૫ અન્યતીર્થિકો પણ ભગવાનને નમ-
સ્કાર કરે. ૨૬ તેઓ ભગવાનની પાસે આવતાં નિરુત્તર થઈ જાય.
૨૭ જે બાળુ ભગવાન વિહાર કરે તે તરફમાં આબુબાબુ પચ્ચીશ
પચ્ચીશ યોજન સુધી ઈતિ ન થાય. ૨૮ મરકી ન થાય. ૨૯
સ્વચક્રનો ભય ન રહે. ૩૦ પરચક્રનો ભય ન રહે. ૩૧ અતિવૃષ્ટિ
ન થાય. ૩૨ અનાવૃષ્ટિ ન થાય. ૩૩ દુકાળ ન પડે અને ૩૪ જે
રોગો ચાલતા હોય તે પણ જલદીજ શમી જાય.

વૈદિક પરંપરાએ અને ઐશ્વર્ય પરંપરાએ પણ પોતપોતાના તે તે પ્રવર્તકો માટે આવા આવા વા આથીય વધારે અદ્ભુતતાવાળા અતિશયો નોંધેલા છે, એ ભૂલવું ન જોઈએ.

આ અતિશયોની ગણનામાં શાસ્ત્રીય એકવાક્યતા જણાતી નથી, તેથી પ્રવચનસારોદ્ધારમાં અને અભિધાનચિંતામણિમાં વળી આ અતિશયો વધઘટ કરીને ખીજી રીતે બતાવેલા છે. તેમાં જે ભેદ છે તે આ પ્રમાણે છે: યોજનપ્રમાણુ ભૂભાગમાં ત્રણ જગતનો જનસમુદાય માઈ શકે. ભગવાન એકમુખી છતાં ચતુર્મુખ બ્રહ્મા જેવા ભાસે. મણિકંચનમય નવ કમળોની રચના થાય. શુભ શકુનો થાય. વૃક્ષો પ્રણામ કરે અને દુંદુભીએ વાગે (પ્રવચનસાં). ભગવાનની આજુબાજુ ચારે પ્રકારના દેવો કોડની સંખ્યામાં રહ્યા કરે. ત્રણ ગઠની રચના થાય (અભિધાનચિંતાં). આમાંના કેટલાક અતિશયો જન્મથી હોય છે, કેટલાક કર્મક્ષયથી ઉપજેલા હોય છે અને કેટલાક દેવોએ બનાવેલા હોય છે, એવો વિભાગ ટીકકારોએ બતાવેલો છે. ભગવાન અને ગોશાલકનો પ્રસંગ, ભગવાન અને જમાલિનો પ્રસંગ, ભગવાન અને ગાંગેયનો પ્રસંગ, ભગવાન અને સોમિલનો પ્રસંગ, ભગવાનના સમસમયી અને પાર્શ્વવર્તી કોણિક તથા હલ્લવિહલ્લ વચ્ચે યુદ્ધનો પ્રસંગ, ભગવાનના શરીરમાં રોગનું થવું વગેરે વગેરે, ભગવાનના જીવનપ્રસંગો જેતાં આ બધું ભક્તજનોનું ભક્તિપ્રદર્શન ભાસે છે. ભગવાનનો પુણ્યપ્રકર્ષ અપરિમિત હતો એ ખરું, પણ તેનું આ રીતે માપ કેમ નીકળી શકે? ખરું કહીએ તો એમના પુણ્યપ્રકર્ષનું માપ કાઢવાની ભાષા જ આપણી પાસે નથી. ઉપર જે માપ કાઢી બતાવ્યું છે તે તો કવિની ભાષા છે. ભક્તે કદાચ એવી ભાષાથી ભક્તોની ભક્તિ વધે અને ભગવાનના ગુણાનુરાગ તરફ ઢળે, પણ એવી ભાષાથી કોઈ વિવેકી જન ભગવાનના સ્વરૂપ સંબંધી ભુલાવામાં ન પડે, માટે જ આચાર્ય સમંતભદ્ર જણાવે છે કે—

દેવાગમ-નમોયાનવામરાદિવિભૂતયઃ ।

માયાવિશ્વપિ દૃશ્યન્તે નાતસ્ત્વમસિ નો મહાન્ ॥

અર્થાત્-ધૈદ્ર્મ્મળ કરી બતાવનારા, ખોતાની પાસે દેવો આવે છે એવું બતાવી શકે છે અને ચામર વગેરેને અદ્ધર રાખી બતાવે છે. હે ભગવન્ ! અમારે મન તું, તારી પાસે દેવો આવે છે તેથી મોટો નથી પણ તારૂં વીતરાગપણું જ તારી મહત્તાનું ખરૂં કારણ છે એમ હું માનું છું.
વચનના પાંત્રીશ ગુણ

૫૪ “ સત્યવચનના પાંત્રીશ અતિશયો જણાવેલા છે ” એમ સમવાયાંગસૂત્રમાં મૂળમાં લખેલું છે. એ માટે મૂળમાં “ પળતીસં સત્ત્વત્રયણાહસેસા પળ્લતા ” એવું વચન છે પણ એ પાંત્રીશ અતિશયો કયા કયા છે ? એ બાબત મૂળમાં કશુંય જણાવેલું નથી. મૂળના એ વચનની ટીકા કરતાં આચાર્ય શ્રી અભયદેવ જણાવે છે કે-
“ સત્યવચનના આ અતિશયો આગમમાં દીઠામાં આવ્યા નથી પણ ગ્રંથાંતરમાં નોધેલા છે. ” [“ સત્યવચનાતિશયા આગમે ન દૃષ્ટાઃ એતે તુ ગ્રન્થાન્તરદૃષ્ટાઃ સંભાવિતાઃ ” સમવાયાંગ ટીકા પૃ. ૬૩] ટીકાકારના આ ઉદ્દેશ્ય ઉપરથી ‘ આ અતિશયો આગમિક છે કે નહિ ? ’ એવો પ્રશ્ન જરૂર ઉઠી શકે છે. એના સમાધાનનું આ સ્થાન નથી પણ એ વસ્તુ વિચારણીય તો ખરી જ. ટીકાકારે એ પાંત્રીશ અતિશયો આ પ્રમાણે બતાવેલા છે: ૧ મંસ્કારિતા, ૨ ઉદ્ધત્તા, ૩ ઉપચારોપેતતા, ૪ ગાંભીર્ય, ૫ પડછંદો પડવો, ૬ સરળતા, ૭ સંગીતયુક્તતા, ૮ મહાર્થતા, ૯ પૂર્વાપર અવિરોધ, ૧૦ શિષ્ટતા, ૧૧ અસંદિગ્ધતા, ૧૨ અખંડનીયતા, ૧૩ હૃદયંગમતા, ૧૪ દેશ અને કાળનું અનુસરણ, ૧૫ તત્વાનુરૂપતા, ૧૬ અતિવિસ્તર અને અસંબદ્ધ અધિકાર રહિતતા, ૧૭ પદોની પરસ્પર સાપેક્ષતા, ૧૮ અભિગ્નતા, ૧૯ અતિસ્નિગ્ધ મધુરતા, ૨૦ પરમર્મનો અપ્રકાશ, ૨૧ અર્થ અને ધર્મ સાથેનો સંબંધ, ૨૨ ઔદાર્ય, ૨૩ પરનિદા અને સ્વપ્રશંસાનો

અભાવ, ૨૪ પ્રશસ્યતા, ૨૫ વ્યાકરણુનો અવિરોધ, ૨૬ સતત કુતૂહલ જનકતા, ૨૭ અહ્લુતતા, ૨૮ અતિવિલંબરહિતતા, ૨૯ વિક્ષેપ વહેમ વગેરે દૂષણનું ન હોવું, ૩૦ હકીકતોની નવીનતા, ૩૧ ખાસ પ્રકારની વિશેષતા, ૩૨ વર્ણુ પદ અને વાક્યોની ઘટના, ૩૩ સાહસયુક્તતા, ૩૪ અખેદ અને ૩૫ વિવક્ષિત અર્થની સિદ્ધિ.

આકાશગત છત્ર વગેરે

પપ સમવાયાંગના મૂળમાં ‘ આકાશગત ’ અર્થનો સૂચક ‘ આગાસગ ’ શબ્દ આપેલો છે. તેનો અર્થ કરતાં ટીકાકાર લખે છે કે—“ તથા ‘ આગાસગતિ આકાશગતં વ્યોમવર્તિ આકાશકં વા પ્રકાશકમ્ इत्यर्थः × × × एवम् आकाशगं छत्रं छत्रत्रयम् × × × आकाशके प्रकाशके श्वेतवरचामरे × आगासफालिहामयं त्ति आकाशमित्र यद् अत्यन्तम् अच्छम् स्फटिकम् तन्मयं सिंहासनम् × ‘ આગાસગઓ ’ત્તિ આકાશગતો-ત્યર્થ તુજ્ઞ इत्यर्थः ” — (પૃ. ૬૧). ટીકાકારના કહેવા પ્રમાણે ‘ આગાસગ ’ શબ્દના ત્રણ અર્થો થયા. એક તો પ્રકાશક-પ્રકાશ આપતું-ચમકતું, ખીન્ને ઘણું ઉંચું અને ત્રીજો વ્યોમમાં રહેતું-અદ્ધર રહેતું, આ ત્રણ અર્થોમાંથી અહીં જે અર્થ સંગત થઈ શકે તેમ હોય અને સ્વાભાવિક જેવો લાગતો હોય તે લેવો વધારે વ્યાજબી છે. એકલો ‘ અદ્ધર ’ અર્થ જ લેવાનો હોત તો ટીકાકાર એ એક જ અર્થનું સમર્થન ન કરતાં ત્રણ અર્થો શામાટે ખતાવત ? વળી, મૂળમાં ‘ છત્તં ’ એવું એકવચન છે છતાં ટીકાકાર તેનો અર્થ ‘ ત્રણ છત્ર ’ કરે છે. ‘ ત્રણ છત્ર ’ જ અર્થ હોત તો ‘ ચામરાઓ ’ (ચામરો)ની પેઠે મૂળકાર જ ‘ છત્તં ’ ને બદલે ‘ છત્તાઈ ’ લખી શકત, પણ મૂળમાં ‘ છત્તં ’ એ એકવચન છે માટે ટીકાકારનો અર્થ સ્વીકારતાં જરૂર વિચાર કરવો ઘટે.

આગળ ખેંચાતો

પદ ‘ ધર્મધ્વજ ’ને દેવો ખેંચે છે એનો ઉલ્લેખ ઉવવાધય

સૂત્રમાં છે. “ ધમ્મજ્ઞાણં પુરભો પકઙ્કિજ્જમાણેણં । ‘પકઙ્કિજ્જમાણેણં’ તિ દેવૈઃ પ્રકૃષ્યમાણેન ઇતિ ” — (પૃ૦ ૨૧-૨૨) ધર્મધ્વજની પેઠે છત્ર ચામર વગેરે પણ દેવો ધરી રાખતા હશે એટલે એ અધું તદ્દન અદ્ધર-નિરાધાર-ચાલે છે એમ તો કેમ કહેવાય ? આચાર્ય હેમચંદ્ર તો કહે છે કે રત્નમય ધ્વજ વગેરે અધું અદ્ધર ચાલે છે.

લે ધર્મચક્રં ચમરાઃ સપાદપીઠં મુગેન્દ્રાસનમુજ્જવલં ચ ।

છત્રત્રયં રત્નમયધ્વજોઽહિન્યાસે ચ ચામીકરપદ્મજાનિ ॥

(અભિધાનચિંતામણિ કાંડ ૧ લું શ્લો ૬૧)

ચૌદ હજ્જર શ્રમણો

૫૭ ભગવાનના વિહારને આ અઘો વર્ણુક ટીકાકારની ભલામણ પ્રમાણે ઉવવાધ્ય સૂત્રમાંથી લીધેલો છે. ઉવવાધ્ય સૂત્રના મૂળમાં “ ચડ્ડસહિં સમ્મણસાહસ્સીહિં છત્તીસાણ અજ્જિઆસાહસ્સીહિં ” એ પાઠ તો છે, પરંતુ ટીકાકારે એ સંબંધે કશી હકીકત લખી નથી એ જરૂર વિચારવા જેવું તો ખરુંજ. અને એમ છે માટે ઉવવાધ્ય સૂત્રના સંપાદકે મૂળના એ પાઠને () આવા નિશાનમાં મૂકેલો છે અને તે ઉપર “ એ વચન વ્યાખ્યાનુગામી નથી ” એવું ટિપ્પણુ કરેલું છે. ટીકાકાર અને ટિપ્પણુકારનું વલણ એ મૂળ પાઠ સંબંધે સંદેહ ઉપજાવે એવું જણાય છે અર્થાત્ ભગવાન વિહાર કરતા હશે ત્યારે દરેક ઠેકાણે તેમની સાથે ચૌદ હજ્જર સાધુઓ અને છત્રીશ હજ્જર સાધ્વીઓ હમેશાં રહેતાંજ હશે એ નક્કી ન કહી શકાય પણ એ વચન ઉપરથી તેમના શ્રમણુ શ્રમણીના પરિવારનું માપ તો જણી શકાય.

ઘણા લોકો

૫૮ કોઇ પરિવર્તનકારી કે સંશોધક વક્તા આવે ત્યારે સંપ્રદાયના ભેદભાવ વિના દરેક પ્રજા તેને સાંભળવા ઇચ્છે છે એવું

લોકમાનસ આજે પણ છે, તો પહેલાં પણ એવું જ હોય એમાં શી નવાઈ ?

ઉત્ત્રા

પદ ઉત્ર ભોગ રાજન્ય ક્ષત્રિય ભટ યોધ મલ્લકિ લિચ્છવિ વગેરે, તે સમયના પ્રસિદ્ધ પ્રસિદ્ધ રાજવંશોનાં ખાસ વિશેષ નામે છે એ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે, અર્થાત્ ભટો એટલે સુભટો, યોધો એટલે યુદ્ધ કરનારાઓ, એવો તે નામોનો અર્થ યરાયર નથી.

કેટલાક

૬૦ સભા સમિતિઓમાં જનારાના માનસનું આબેહૂય ચિત્રણ આ કંડિકામાં છે.

અલિકર્મ

૬૧ કોઈ ગૃહસ્થ જ્ઞાની પાસે ધર્મ સાંભળવા જાય કે રાજદરબારમાં જાય ત્યારે ‘અલિકર્મ’ કરીને જાય-એવા અનેક ઉલ્લેખો જૈન આગમોમાં વિદ્યમાન છે. પણ એ ‘અલિકર્મ’ શું છે ? તે સંબંધી સ્પષ્ટ માહિતી મળતી નથી. ‘પોતપોતાના ગૃહદેવો પાસે અલિચડાવવી-નિવેદ ધરવું-ભેટ ધરવી’ એવો અલિકર્મનો અર્થ ટીકાકારે આપેલો છે. (“કૃતં ચલિકર્મ સ્વગૃહદેવતાનાં ચૈ: તે તથા”-ઉવવાઇય પૃ. ૫૯) આમાં ‘ગૃહદેવતા’ કોણુ અને તેનું શું સ્વરૂપ-એ પ્રશ્ન ઊભો રહે છે.

કહ્યું કે

૬૨ ભગવાનની ધર્મસંશોધક દેશના જે અહીં જણાવેલી છે તેનું મૂળ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનાં નીચેનાં પદોમાં છે:

(૧) જે પાવકમ્મેહિ ધર્મ મણુસ્સા સમાયયંતિ ભમતિં ગહાય ।

પહાય તે પાસ પયટ્ટિણ નરે વેરાણુબદ્ધા નરયં ઉવેંતિ ॥૨॥

(૨) ચિત્તેણ તાણં ન લભે પમત્તે ઇમમ્મિ લોણ અદુવા પરત્થ ॥૫॥

(૩) ક્ષિપ્તં ન સકેદ્ વિવેગમેડં તમ્હા સમુદ્ઘાય પહાય કામે ॥૧૦॥

(૪) મુહું મુહું મોહદુષ્ણે જયંતં અણેગરૂવા સમણં ચરંતં ।

ફાક્ષા ફુસંતિ અસમંજસં ચ ણ તેષુ મિલ્લુ મળસા પડરસે ॥૧૧॥

—અધ્યયન ૪

(૫) સુવળ્ણરૂપ્પસ્સ ય પવ્વયા ભવે સિયા હુ કેલાસસમા અસંખયા ।

નરસ્સ હુદ્ધસ્સ ન તેહિ કિંચિ ઇચ્છા હુ આગાસસમા અળંતયા ॥૪૮॥

—અધ્યયન ૯

સમવસરણુ

૬૩ ‘સમ્’ અને ‘અવ’ ઉપસર્ગપૂર્વકે ‘સુ-સરકલું-જલું’ ધાતુમાંથી ‘સમવસરણુ’ શબ્દ નીપજેલો છે. ભગવાનના કે તેમના શિષ્યોના આગમનને સૂચવવા સૂત્રોમાં અનેક ઠેકાણે ‘સમોસરઈ’ ક્રિયાપદ વપરાયેલું છે. આજની ભાષામાં ‘પધારવું’ ક્રિયાપદ જે ભાવને સૂચવે છે તે ભાવ એ ‘સમોસરઈ’ ક્રિયાપદનો જણાય છે. આ ઉપરથી ‘સમવસરણુ’ નો પ્રથમ અર્થ ‘પધારવું’ થાય. ખીજો અર્થ ‘જુદા જુદા મતવાળાઓનો મેળો’ થાય. ‘વાદિઓનું સમોસરણુ’ એ વાક્યમાં તે ખીજો અર્થ વપરાયેલો છે: (“ ચત્તારિ વાદસમોસરણા ”—“ વાદિનઃ તીર્થિકાઃ સમવસરન્તિ અવતરન્તિ ઇષુ ઇતિ સમવસરણાનિ—વિવિધમતમીલકાઃ ”—(સ્થાનાંગ પૃ. ૨૬૭-૨૬૮)

‘સમવસરણુ’ નો ત્રીજો અર્થ રહેદાણુ-રહેવાનું સ્થાન-થાય છે. (‘સમોસરણાઈ’તિ-સમવસરણાનિ વસતયઃ x ક્વ ભગવાન્ અવસ્થિતઃ ઇતિ જાનીત-ભગવાન્ ક્યાં-કયા મકાનમાં-ઊતર્યા છે તે જાણો-ઉવવાધ્ય પૃ. ૬૧) અને ચોથો અર્થ ત્રિગડું-સમવસરણુની રચના-થાય છે. ઉક્ત ત્રણે અર્થો તદ્દન સાદા સ્વાભાવિક છે ત્યારે આ ચોથો અર્થ વિશેષ અલંકારવાળો છે. અહીં તો ત્રીજો ‘રહેદાણુ’ અર્થ અંધ એસે એમ છે.

સૌધર્મ

૬૪ સૌધર્મ સ્વર્ગ અને સુધર્મા સલાના નામનો નિર્દેશ ઔદ્ધ-
ગ્રંથમાં પણ આવે છે. જુઓ ભગવતીસૂત્રનો મારો અનુવાદ ભાગ
૨, પૃ. ૧૨૯-૧૩૦ ટિપ્પણ.

હર્ષવાળો

૬૫ ચિત્તમાં ખરેખરો હર્ષનો ઉદ્ભવ થતાં શરીર ઉપર તે ઉદ્ભવ-
કની જે અસર થાય છે તે, આ કંડિકામાં પ્રત્યક્ષવત્ વર્ણવેલી છે.

અજર અમર

૬૬ આ સ્થળે સૂર્યાભદ્રેવના મુખમાં શકસ્તવનો આખોય
પાઠ મૂકવામાં આવ્યો છે પણ તે સુપ્રસિદ્ધ હોવાને લીધે અહીં
આપેલો નથી.

ચિંતનરૂપ

૬૭ એક જ ભાવને અતાવવા પર્યાયરૂપ અનેક શબ્દો મૂકવાની
પદ્ધતિ સૂત્રોમાં પ્રચલિત છે, પ્રાચીન વૈદિક વા ઔદ્ધ ગ્રંથોમાંય તેવી
વાક્યપદ્ધતિ યોગ્યએલી છે. વિવક્ષિત ભાવ ઉપર વિશેષ ભાર અતાવવા
એક જ વાચ્ય માટે પણ અનેક શબ્દો મુકાતા હશે, પરંતુ ભાષામાં
એવું ઠીક ન જણાયાથી આ અનુવાદમાં એ પદ્ધતિ સ્વીકારી નથી.

ક્ષમકર

૬૮ ટીકાકાર 'ક્ષમ'નો અર્થ 'સંગતિ' અતાવે છે: (ક્ષમાય-
xસંગત્વાય-રાયપસેણુપ્રય પૃ. ૧૦૨)

કહી સંભળાવો

૬૯ ભગવાન કેવળજ્ઞાની છે એ હકીકત તો સૂર્યાભદ્રેવ જાણતો
જ હશે અર્થાત્ સૂર્યાભદ્રેવ જેમને મોકલે છે એવા આભિયોગિક
દેવોનાં નામ ગોત્રો ભગવાનના ધ્યાન બહાર નથી, છતાં અવધિજ્ઞાન

ધરાવતો સૂર્યાલ વિબુધ પોતાના આલિયોગિકોને એવી ભલામણુ કરે છે કે તમે ભગવાનને તમારાં નામ ગોત્રો કહી સંભળાવો, તો તે વંદનવિધિનો એક તત્કાલિન પ્રકાર હશે.

પુષ્પો

૭૦ ભક્તોનું અતિશય ભક્તિથી આવેગવાળું હૃદય એકવાર તો કંઈ કંઈ કલ્પનાઓ કરી બેસે છે અને પછી સ્વસ્થ થતાં તે કરેલી કલ્પનાઓમાં પોતાનીજ ખુદ્ધિ ન્યારે વિસંવાદ ઊભો કરે છે ત્યારે તેનું નિરાકરણુ કરવા વળી ખીજ કેવી વિચિત્ર કલ્પનાઓ કરવી પડે છે, તેનો આ એક સારરૂપ નમૂનો નીચે પ્રવચનસારોદ્ધાર પૃ. ૧૦૭ માંથી અહીં ઊતારેલો છે:

“ ભગવાનની સમવસરણુભૂમિમાં દેવો પુષ્પોની વૃષ્ટિ કરે છે એ તો ખરું, પણ ત્યારે એ પુષ્પવાળી ભૂમિમાં જીવદયાપ્રધાન જીવન ગાળનારા સાધુઓ બેસે શી રીતે? પુષ્પો ઉપર સાધુઓ બેસે તો તે બિચારાં મૂગાં પુષ્પો કચરાય—દુઃખ પામે અને કોઈ પણ પ્રાણીને દુઃખ ન દેવાના વ્રતવાળા સાધુઓ એ ગરીબ પુષ્પોને દૂભવે ખરા? આના જવાબમાં કેટલાક કહે છે કે સમવસરણુભૂમિમાં વરસેલાં પુષ્પો સજીવ જ હોય છે એમ નથી, નિર્જીવ પણ હોય છે એટલે તેમના ઉપર બેસવાથી તેમને દુઃખ થવાનો સંભવ નથી. કેટલાકોએ આપેલો આ ઉત્તર ખરો છે એમ પ્રવચનસારોદ્ધારના ટીકાકાર નથી માનતા. તેઓ તો કહે છે કે ત્યાં વરસેલાં અધ્યાંય પુષ્પો નિર્જીવ નથી હોતાં, સજીવ પણ હોય છે, ત્યારે હવે ત્યાં સાધુઓને બેસવાનું કેમ થાય? આ માટે વળી કોઈ ખીજ ખીજો જવાબ શોધી કાઢે છે કે ન્યાં ન્યાં સાધુઓ બેસવાના હોય છે ત્યાં સજીવ પુષ્પોની વૃષ્ટિ નથી થતી પણ નિર્જીવની થાય છે. પ્રસ્તુત ટીકાકારની નજરમાં તેમનો આ ઉત્તર પણ ખરાખર નથી. ટીકાકાર કહે છે કે સમવસરણુભૂમિમાં બેસવા આવતા સાધુઓ કાંઈ

લાકડાની પેઠે હાથ્યા ચાથ્યા વિના એસી જ રહે છે એમ નથી, તેઓ તો ત્યાં જન્મઆવ પણ કરે છે, એટલે રસ્તામાં આવતાં સજીવ પુષ્પો કચરાવાનાં અને દુઃખી થવાનાં તેનું શું? આ બધી હકીકત ધ્યાનમાં લઈ પ્રવચનસારોદ્ધારના ટીકાકાર એક તદ્દન વિલક્ષણ જવાબ ઘડી કાઢે છે અને તે આ છે: સમવસરણુભૂમિમાં વરસેલાં પુષ્પો સજીવ હોય છે, એ વાત ખરી કિંતુ પરમકારણિક તીર્થંકર ભગવાનનો એવો પ્રભાવ છે કે જેને લીધે તે પુષ્પો કચરાતાં છતાં ય લેશ માત્ર ત્રાસ અનુભવતા નથી, ઉલટું જાણે તે પુષ્પો અમૃતરસથી સિંચાતાં હોય એવો આનંદ અનુભવે છે. અંતમાં ટીકાકાર કહે છે કે અમારો આ ઉત્તર બધાય ગીતાર્થ પુરુષોને સંમત છે.” આ વિશે અનુવાદકનો વિશેષ કહેવાનો અધિકાર નથી, પણ યજ્ઞમાં કામ આવતો પશુ યજ્ઞ-મંત્રના પ્રભાવને લીધે લેશ પણ દુઃખી થતો નથી, એવી વૈદિક પરંપરાની દલીલ અહીં યાદ આવે છે. બધા સંપ્રદાયોમાં આવી આવી અમર્યાદ અહ્મુત કલ્પનાઓથી ભક્તિમાર્ગ કેટલો બધો વિકૃત થયો છે એ કોની જાણમાં નથી ?

વૈક્રિય સમુદ્ઘાત

૭૧ આ ક્રિયાનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ સમજાતું નથી. જૈન સૂત્રોમાં આ વિશે માહિતી તો ઘણી મળે છે પણ આ ક્રિયા અનુભવ બહારની થઈ જવાથી એ માહિતી શબ્દસ્પર્શ ઉપરાંત ખીજું કશું બતાવી શકતી નથી. યોગીઓ પોતાનાં શરીરમાં ધારે એવો ફેરફાર કરી શકે છે એમ સંભળાય છે, તેમ દેવો પણ તેમને જ્યાં જ્યાં જવું હોય તે તે સ્થાનને યોગ્ય પોતાનાં શરીરો બનાવવામાં આ ક્રિયાનો ઉપયોગ કરે છે એમ આગમવચન કહે છે. પાતાંજલ યોગશાસ્ત્ર પ્રસિદ્ધ ‘નિર્માણકાય’ની ક્રિયા જેવી આ સમુદ્ઘાતની ક્રિયા લાગે છે અને તે એક પ્રકારની શક્તિરૂપ છે. આગમ તો કહે છે કે

તે ક્રિયા માનવોમાં પણ સંભવી શકે છે પણ તેને કેમ મેળવવી સિદ્ધ કરવી એ આખત વિશેષ જણાવેલું નથી. ગરમ પ્રદેશનો માનવ દંડા પ્રદેશમાં જાય ત્યારે તે પોતાના શરીર ઉપર ગરમ કપડાં પહેરે છે, ઝોઢે છે, તેમ દેવસૃષ્ટિમાં રહેનારા લોકો ન્યારે માનવસૃષ્ટિમાં આવે છે ત્યારે તેમને પોતાનાં શરીરની રચના બદલવી પડતી હશે એમ આગમવચન ઉપરથી લાગે છે. આ વિશે વિશેષ તર્ક જમ્ શકતો નથી, તેમજ તેમ કરવાના અર્થાત્ શરીરપરિવર્તનના કારણ સંબંધે પણ કશું કહી શકાતું નથી.

તે દેવોએ સંવર્તક વાયુની

૭૨ મૂળમાં આ સ્થળે વાળીઝૂડીને સાફ કરવા આખત નીચેનું ઉદાહરણ મૂકેલું છે.

જેમ એક કોઈ ઝાડુવાળાનો છોકરો હોય—તે જીવાન બળવાન નિરોગી સ્થિર બાંધાનો સાફસૂકની કળામાં સિદ્ધહસ્ત લાંબા અને સીધા હાથવાળો હોય, ઢૂઢવું ટપી જવું વગેરે ક્રિયામાં કુશળ હોય, અને વળી મેઘાવી દક્ષ તથા વાગ્મી હોય, એવો તે છોકરો પોતાના હાથમાં એક મોટી દંડસંપુચ્છની, શલાકાહસ્તકા કે વેણુશલાકામયી અર્થાત્ એક મોટી સાવરણી લઈ કોઈ રાજના આંગણાને કે અંતઃપુરને ધીરે ધીરે સાફ કરે વા દેવળને સભાને પરબને આરામને કે ઉદ્યાનને વાળવા મંડે તેમ એ આભિયોગિક દેવોએ તે સંવર્તક વાયુદ્વારા એ ભૂમિભાગને વાળી ઝૂડીને સાફ કર્યો. (મોટા દંડાવાળી સાવરણી તે દંડસંપુચ્છની. જેના હાથમાં સળીઓ જડેલી છે તે શલાકાહસ્તકા અને વાંસડાની સળીઓથી બનેલી સાવરણી તે વેણુશલાકામયી - આ બધાં જીદી જીદી સાવરણીનાં નામો છે).

સ્વચ્છ કર્યું

૭૩ ૩૨ મી કંડિકા જીઓ.

વાદળાની રચના

૭૪ આ ઉપરથી એમ લાગે છે કે પાણી વરસાવવા માટે કૃત્રિમ વાદળાની રચના પ્રાચીન સમયમાં થતી હશે. આ યુગના વૈજ્ઞાનિકો પણ એવી કોઈ ચોક્કસ રૂપ શોધ પાછળ મંજ્યા છે ખરા.

ગાજી ઉડયા

૭૫ વધારેમાં વધારે દૂર યાર યોજનથી આવનારો શબ્દ આપોઆપ શ્રોત્રગ્રાહ્ય થઈ શકે છે પણ તેથી વધારે દૂરથી આવતો શબ્દ કોઈ ખીજ સાધન વિના એની મેળે-આપોઆપ-શ્રોત્રગ્રાહ્ય થઈ શકતો નથી. એવો શ્રોત્રંદ્રિયના વિષયને લગતો સાધારણ નિયમ જૈનશાસ્ત્રમાં છે. અહીં સૂર્યાલદેવનું વિમાન લાખ યોજનનું બતાવેલું છે, તેમાંની સુધોપા ઘંટા યોજનના ઘેરાવાવાળી છે, તે ઘંટા વગાજ્યા પછી તેના શબ્દનો રણુકો લાખ યોજનના એ આખાય વિમાનમાં પહોંચી ગયાનું જણાવેલું છે; પણ એવું બને શી રીતે ? ઉપર્યુક્ત સાધારણ નિયમ પ્રમાણે તો યાર યોજન કરતાં વધારે છેટેથી આવતો શબ્દ કોઈ પણ ખીજ સાધનના ઉપયોગ વિના એની મેળે શ્રોત્રગ્રાહ્ય થઈ શકતો નથી, તો પછી એ ઘંટાનો રણુકો લાખ યોજન પ્રમાણવાળા વિમાનમાં બધે શી રીતે પહોંચી શક્યો હશે ? ટીકાકાર પોતે આવી શંકા ઉઠાવે છે અને તેનું સમાધાન આપતાં તે પોતે જ કહે છે કે એ તો બધું દેવના પ્રભાવથી બની શકે છે, માટે એ વિશે કોઈ તર્ક કે શંકાને અવકાશ નથી.

સમજીને

૭૬ જુઓ ટિપ્પણ ૬૦ મું. પૃથ્વીપરના લોકો અને પૃથ્વીથી વિશેષ ઊંચે રહેતા દેવો એ બંનેના માનસમાં ઝાઝો ફેર જણાતો નથી.

લાગી પડયા

૭૭ દેવો એક ફૂંક મારે ત્યાં એક તો શું પણ એક સામટાં હજારો વિમાનો ખડાં થઈ જાય એવો દેવોની દિવ્યશક્તિનો અગ્ન-

ગજ્ય પ્રભાવ વર્ણવેલો છે અને ખીજી તરફ વળી માનવીના ક્રમ પ્રમાણે તે દેવોદ્વારા વિમાનના વડતરની પ્રવૃત્તિ વર્ણવેલી છે. તે આ બધું વર્ણન, વર્ણનની ખાતર કવિસમયની દૃષ્ટિને લક્ષ્યમાં લઇને કરેલું છે કે તેમાંથી ખીજું કંઇ સમજવાનું છે તે સમજી શકાતું નથી.

દંતરાગ-ઉચ્ચંતક

૭૮ આનો અર્થ સમજતો નથી, પણ ગળી જેવા રંગનો તે કોઇ પદાર્થ હોવો જોઈએ એમ એના પ્રસંગ ઉપરથી જણાય છે.

સુગંધી

૭૯ હીરા પન્ના મોતી કે મણિ વગેરે ઝવેરાતના જાંચામાં જાંચા પદાર્થો સૌ કોઈને પ્રત્યક્ષ છે, તેમાં પ્રકાશ તેજ અળકાટ કે અમુક ખાસ પ્રકારનો રંગ વગેરે તો દેખાય છે, પરંતુ તેમાંના કોઈમાં કોઈ પ્રકારનો ઉત્કટ ગંધ હોવાનું જાણ્યું નથી. ત્યારે દેવસૃષ્ટિના એ મણિઓ વધુમાં વધુ સુગંધી હોય છે એ એક નવું જાણવા જેવું ખરું. પૃથ્વી ગંધવતી છે એ ખરી વાત, પણ મણિઓનો જેવો ગંધ અહીં વર્ણવેલો છે તેવા ઉત્કટતમ ગંધ, માનવીસૃષ્ટિના કોઈ પણ સ્થળમાં નીપજેલા કે નીપજતા મણિઓમાં જણાતો નથી, એ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે.

કોમળ કોમળતર

૮૦ મણિઓ જેવો પાષાણમય પદાર્થ સુંવાળામાં સુંવાળો- અતિશય લીસો હોઇ શકે ખરો, પણ તે, રૂ માખણ કે શિરીષ જેવો નરમ હોવાનું કહેવામાં એ દિવ્ય મણિઓની અતિશય સુંવાળપ અતાવવા મૂળકારે ઉપરની કંડિકામાં એ વર્ણન આપેલું હશે.

ઘડા જેવડું

૮૧ મોતીને ઘડા જેવડું કહેવામાં મોતીની વધારેમાં વધારે મોટાઈ અતાવવા પૂરતું આ વર્ણન હોઈ શકે.

અંતરંગ સભા

૮૨ સૂર્યાભદ્રેવ પોતે ત્રણ સભાઓ રાખતો હતો: અંતરંગ સભા મધ્યમસભા અને બાહ્યસભા. કોઇ રાજકર્તા, પોતાના વહીવટની સુવ્યવસ્થા માટે સભાઓની જે જાતની યોજના કરે છે તે જાતની આ દેવસભાની યોજના છે. તીર્થંકરોની પાસે આવવા સિવાય તે દેવોનો ખીજો શું વહીવટ છે? અને એ સભાઓ શામાટે સ્થપાએલી છે? તે વિશે કશી માહિતી મળતી નથી. અથવા સ્વર્ગમાં રત્ન વગેરેની ચોરી, અનાચાર, દેવીઓનાં અપહરણો વગેરે ગુન્હાઓ અને છે એવું કેટલાંક ખીજાં વર્ણનો ઉપરથી સમજાય છે, તો તે સંબંધી ન્યાય કરી સજા વગેરે આપવા એ સભાઓ યોજાએલી હોય તો ના ન કહેવાય; પરંતુ એ સભાના કોઇ સભ્યે અમુક દેવનો અમુક દંડ કે અમુક સજા કરી એવું ક્યાંય વાંચેલું નથી.

વિમાનની પ્રદક્ષિણા

૮૩ વિમાન ઉપર ચડતાં પહેલાં દેવ, તેની ફરતી પ્રદક્ષિણા કરે છે તે શું વિમાનની પૂજ્યતા બતાવવા માટે કે પોતાના નિવાસનું બહુમાન સૂચવવા માટે? જે લોકો નવા ઘરમાં પ્રવેશ કરવાના હોય છે તેઓ તેમાં પેસતાં પહેલાં વાસ્તુશાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે તે ઘરનું પૂજન કરે છે—શાંતિકર્મ કરે છે અને ત્યારપછી તેઓ તેમાં રહેવા આવે છે, તેમ શું આ દેવ પણ નવા બનાવેલા વિમાનમાં પેસતાં પહેલાં વાસ્તુશાસ્ત્રના નિયમને તો નહિ અનુસરતો હોય? લોકો નવા ઘરનું પૂજન ન કરે તો તેમને નવા ઘરનો અધિષ્ઠાતા દેવ હેરાન કરે એવી લોકમાન્યતા છે, પણ દેવ નવા વિમાનની પ્રદક્ષિણા ન કરે તો વળી તેને ખીજો ક્યો દેવ હેરાન કરે એમ છે? અથવા આ વિમાન-દ્વારા તે દેવ, તીર્થંકર ભગવંતના દર્શને જાય છે એટલે કદાચ તેણે તેની પ્રદક્ષિણા કરી હોય, અથવા કોઇ પોતાના વિરોધી દેવે વિમાનને કશું નુકસાન નથી કર્યું, એ જાણવા પ્રદક્ષિણા કરવાની પદ્ધતિ

હોય. પણ એ જ્ઞાન તો સૂર્યાભદેવ પોતાના અવધિજ્ઞાનથી જ મેળવી શકે છે ને ?

નેજ

૮૪ મૂળમાં આ માટે ‘સર્ણિ સર્ણિ જેજાણિ’ એવો પાઠ છે. ટીકાકાર આ પાઠ માટે કશું લખતા નથી. સંપાદકે આ પાઠ [] આવા નિશાનમાં મૂકેલો છે તેથી એ પાઠ પાઠાંતરરૂપ છે અને જે વાચનાની ટીકાકારે ટીકા કરી છે તે વાચનાનો નથી એમ જણાય છે. શબ્દની સમાનતા જોઈને અમે અહીં તેનો ‘નેજ’ અર્થ બતાવ્યો છે પણ તેનો સાચો અર્થ તો હોય તે ખરો.

નિર્યાણુમાર્ગ

૮૫ આપણે જેમ ક્યાંય પ્રવાસે જઈએ છીએ ત્યારે ભૂગોળ-વિદ્યાને આધારે ચોક્કસ કરેલા અમુક એક માર્ગ ઉપર પ્રવાસ કરીને ઇષ્ટ સ્થાને પહોંચીએ છીએ, તેમ દેવો પણ તે જ રીતે પ્રવાસ કરતા જણાય છે. સૂર્યાભદેવ પોતાના નિવાસરૂપ સૌધર્મકલ્પથી જન્મ્હ્રી-પમાં આવવા માટે એ કલ્પથી ઉત્તર દિશાએ આવેલા નિર્યાણુમાર્ગનો આશ્રય લે છે. મૂળ સૂત્રની એ હકીકત જ એમ બતાવી આપે છે કે સ્વર્ગલોક અને માનવલોક વચ્ચે જવઆવ કરવાનો નિયત માર્ગ હોવો જોઈએ. મહાભારતમાં તો અર્જુનને પ્રવાસ કરતો કરતો નિયત માર્ગે ઇન્દ્રને ત્યાં પહોંચેલો વર્ણવેલો છે. આ વિશે વિશેષ શોધખોળ થાય તો જરૂર અપૂર્વ હકીકત મળી શકે. આ માટે વધુ જાણવા સારૂ ‘માનવેર આદિભૂમિ’ અને મહાભારતમાં વર્ણવેલો અર્જુનનો પ્રવાસ વગેરે પુસ્તકો ધ્યાનપૂર્વક વાંચી જવાં જોઈએ.

વેગવાળી

૮૬ દેવની ગતિનો વેગ લાખ યોજનનો છે. રેલ્વે મોટર કે વિમાનનો વેગ કલાકે અમુક માઇલનો હોય છે તેમ દેવની ગતિની

ઝડપ અતાવવા લાખ યોજનની સંખ્યા અતાવેલી છે. એ ઝડપનો સમય અતાવતાં મૂળકાર 'વિગ્ગહ' શબ્દનો ઉપયોગ કરે છે. "જોયણ-સયસાહસ્સિતેહિં વિગ્ગહેહિં ઓવયમાણે વીતીવયમાણે તાહ ઉક્કિટ્ટાણ" એ મૂળપાદનું વિવરણ કરતાં ટીકાકાર જણાવે છે કે "દિવ્યયા દેવગત્યા યોજનશતસહસ્રકૈઃ યોજનલક્ષપ્રમાણૈર્વિગ્રહૈઃ ક્રમૈઃ અવપાન્ અથસ્તાદ્ અવ-તરન્" ધત્યાદિ (- પૃ૦ ૪૩) અર્થાત્ "એ સૂર્યાભદેવ પોતાની દિવ્ય દેવગતિના પ્રયોગદ્વારા લાખ યોજન પ્રમાણુ વિગ્રહો વડે નીચે ઊતરતો ચાલ્યો આવે છે." ટીકાકારે વિગ્રહનો અર્થ 'ક્રમ' અતાવ્યો છે. 'ક્રમ'નો અર્થ 'પગલું' અથવા 'અનન્તરતા-અવ્યવધાન' થાય છે: "પરંપરા-પાદક્ષેપ-આનન્તર્ય-પદસંઘિષુ અપિ મહુઃ" અહીં અવ્યવધાન અર્થ વિશેષ સંગત છે. દેવ પોતે વિમાનમાં બેઠેલો છે માટે પગથી તો ચાલતો જ નથી, એટલે એક લાખ યોજનની ગતિ જ્યારે એણે શરુ કરી ત્યારથી અવ્યવધાનપણુ એ જ ઝડપે ચાલી રહ્યો છે. જ્યાંથી પોતે નીકળ્યો છે ત્યાંથી જ તેનો એ વેગ છે. અર્થાત્ આપણી ભાષામાં ક્ષણ કે પળ વા વિપળ જે શબ્દ કહીએ તે શબ્દ, લાખ યોજનની ગતિના કાળ માટે અંધ બેસે એમ છે. જે વિપળે એ, લાખ યોજન ચાલ્યો ત્યારપછીના તુરતના વિપળે પણ તે એટલું જ ચાલ્યો અને એમ નિરંતર ચાલતો ચાલતો તે ઊતરતો આવે છે અર્થાત્ એ દેવની ગતિની ઝડપ એક વિપળે એક લાખ યોજનની કહેવાય એમ આપણે આપણા શબ્દમાં કહી શકીએ. શાસ્ત્રીય ભાષામાં 'વિગ્ગહ' શબ્દનો 'વાંક વળવું' પણ અર્થ પ્રસિદ્ધ છે. જ્યારે જીવ જન્માંતર માટે પ્રયાણુ કરે છે ત્યારે તેને ઘણીવાર વાંક વળવો પડે છે. સીધો ચાલતાં ચાલતાં જ્યારે તે વાંક વળે છે-વાંક લે છે ત્યારે વાંક વળતાં એક સમય જેટલો વખત જીવને લાગે છે એટલે 'વિગ્રહ'નો અર્થ એક સમય પણ કહી શકાય. આ ઉપરથી એમ પણ કહી શકાય કે સૂર્યાભદેવની ગતિની ઝડપ એક સમયે લાખ યોજનની હતી. પળ કે વિપળ કરતાં 'સમય' ઘણો સૂક્ષ્મ છે એમ

જૈનશાસ્ત્રકારો કહે છે એ ધ્યાનમાં રહે. 'સમય' શબ્દ જૈનશાસ્ત્રનો પારિભાષિક શબ્દ છે.

નંદીશ્વર દ્વીપ-રતિકર પર્વત

૮૭ માર્ગમાં આવતા આ રતિકર પર્વત અને નંદીશ્વરદ્વીપનો ઉલ્લેખ પણ સ્વર્ગલોક અને માનવલોકની વચ્ચે જવઆવ કરવાના માર્ગની સાખીતી આપે છે. ૮૫ મું ટિપ્પણુ જુઓ. નંદિ, મહાદેવના પ્રતીહારનું સુપ્રસિદ્ધ નામ છે તેનો (નંદિનો) ઇશ્વર તે નંદીશ્વર અર્થાત્ મહાદેવ-શંકર, તેનો દ્વીપ-નિવાસસ્થાન તે નંદીશ્વરદ્વીપ એટલે હિમાલય એવો તો નંદીશ્વરદ્વીપનો અર્થ નહિ હોય ?

જીત

૮૮ આ માટે મૂળમાં 'જીત્ય' શબ્દ છે. ટીકાકાર તેનું સંસ્કૃત રૂપાંતર 'જીત' આપે છે. જૈન પરિભાષામાં 'જીત'નો અર્થ રિવાજ-પરાપૂર્વથી ચાલી આવેલી શિષ્ટસંમત રીત-થાય છે. એ શબ્દની મૂળ વ્યુત્પત્તિ જરૂર શોધવી જોઈએ; એ શોધાય તોજ એનો એ અર્થ અને તેની વ્યુત્પત્તિ વચ્ચેનો ખરો સંબંધ જાણી શકાય.

પૂછ્યું

૮૯ ટીકાકાર કહે છે કે ભગવાનની ધર્મદેશના સાંભળ્યા પછી સૂર્યાભદેવને સંસાર ઉપરથી વિરાગ થયો અને તેથી જ તે તેમને પોતાની હકીકત પૂછવા લાગ્યો. (“ સમ્પ્રતિ સૂર્યામો દેવઃ ધર્મદેશના-શ્રવણતો જાતપ્રમૂતતરસંસારવિરાગઃ સ્વવિષયં મવ્યત્વાદિકં પિપૃચ્છિષુર્યત્ કરોતિ તદ્ બાહ ” —રાયપસેણુઘય ટીકા પૃ૦ ૪૭)

દેખાડું

૯૦ ગૌતમ ગણુધર ભગવાનના પ્રમુખ ગણુધર, દ્વાદશાંગીના ઉત્પાદક, ચૌદપૂર્વી, સર્વાક્ષરસંનિપાતી, શ્રુતકેવલી અને વળી ઉત્તરપર્વ-ધૌરતપર્વ-તેમની આ જાતની શાસ્ત્રીય પ્રતિષ્ઠા માત્ર વર્ણુક ન હોય અને સૂર્યાભદેવની સામે પણ તેઓ એ જ પ્રતિષ્ઠા ધરાવતા

હોય, એટલે તેમને જ્ઞેતાં સૂર્યાભદ્રેવને, તેમને નાટક દેખાડવાનો સંકલ્પ થાય એ બરાબર સંગત લાગતું નથી; માત્ર ગણુધરના ગણુના ધતર ઊતરતી કોટિના સાધુઓને નાટક દેખાડવાનો સંકલ્પ હોય તો તે કાંઈક વાસ્તવિક લેખી શકાય.

આદર ન આપ્યો

૯૧ ભગવાનની સ્થિતપ્રજ્ઞ દશા જ્ઞેતાં તેઓ સૂર્યાભદ્રેવના સંકલ્પને આદર ન આપે તે જ સ્વાભાવિક છે પણ આ તરફ સૂર્યાભદ્રેવની મનોભૂમિકા જ્ઞેતાં તે, તેમની પાસે નાટક કરી દેખાડવા સિવાય બીજું કરી પણ શું શકે ? ભક્તોની એ કોટિ છે. એક તો મનસા વચસા કાચેન પોતાના ભજનીયને અનુસરનારા વા અનુસરવા માટે અતુલ પ્રયત્નશીલ રહેનારા અને બીજા તેમના માત્ર પ્રશંસકો. પ્રથમ કોટિના ભક્તો આવા બાહ્ય ઉપચારમાં પડતા નથી, એઓ તો ભજનીયના શુદ્ધ અનુસરણને જ પોતાની ભક્તિ સમજે છે; ત્યારે જોઓ ભજનીયને અનુસરવા જોટલા પ્રબળ પુરુષાર્થશાળી નથી હોતા તેઓ તેમના પ્રશંસકો રહીને તોષ માને છે અને આવા પ્રશંસકો જ બાહ્ય ઉપચાર સિવાય બીજી ભક્તિ સુધી પહોંચી શકતા નથી. એ પ્રશંસકો, પોતાના ભજનીયનો બાહ્ય ઉપચાર સામે સખ્ત અણુગમો જાણુવા છતાંય તેમની પોતાની જાતની પ્રસન્નતા માટે તેઓ બાહ્ય ઉપચાર સિવાય બીજું કશું કરી શકે તેવા નથી હોતા. આ પરિસ્થિતિમાંથી ઔપચારિક ભક્તિનો આવિર્ભાવ થયો લાગે છે. આમાંથી વિવેકનું તત્ત્વ નીકળી જાય તો તે ઔપચારિક ભક્તિ રાષ્ટ્રીય, સામાજિક અને વૈયક્તિક હાનિને નીપજાવે છે. વળી બીજું— “યદ્ યદાચરતિ શિષ્ટઃ તત્ તદેવેતરો જનઃ” એ ઉક્તિનું તત્ત્વ પણ ભગવાનના અણુગમામાં રહેલું છે એ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. ટીકાકાર, સૂર્યાભદ્રેવના એ નાટ્યવિધાને સ્વાધ્યાય વગેરે કર્તવ્યનો વિદ્વાતક બતાવે છે (ગૌતમીનાં ચ નાટ્યવિધેઃ સ્વાધ્યાયાદિવિદ્વાતકારિત્વાત્ ૫૦ ૪૮).

શંખો

૯૨ વાદ્યોનાં જે જે નામો અહીં આપેલાં છે તેમાંના કેટલાંક સ્પષ્ટ સમજતાં નથી. લોકગમ્ય કહીને ટીકાકારે તેમની વ્યાખ્યા જતી કરી છે. જિજ્ઞાસુઓએ તે તે વાદ્યોની માહિતી ઉસ્તાદ વગાડનારાઓ પાસેથી જાણી લેવી ઘટે.

ઝોગણુપચાસે જાતનાં

૯૩ મૂળમાં વાજાંઓના ભેદની સંખ્યા ઝોગણુપચાસ જણાવેલી છે પણ ઝેજ મૂળ પાઠ પ્રમાણે વાજાંઓની સંખ્યા ઝોગણુસાઠ થાય છે. આ વિસંવાદનું સમાધાન કરવા ટીકાકાર કહે છે કે ઝે ઝોગણુપચાસ તો મૂળભેદો સમજવાના છે અને વધારાના તેના પેટા ભેદો છે. (“ એવમાઈઆઈ એગૂણપૂર્ણ [૪૯] આતોજ્જવિહાણાઈ વિઝવ્વઈ—મૂલમેદાપેક્ષયા આતોચમેદા એકોનપ્જ્વાશત્ શેષાસ્તુ એતેષુ એવ અન્તર્ભવન્તિ યથા ઘંશાતોચવિધાને બાલી—વેણુ—પરિલી—બવ્વ (દ્વ ?) ગા ઇતિ—૫૦ ૫૦)

અભિનયો

૯૪ ભરતનું નાટ્યશાસ્ત્ર, નાટ્ય સંગીત વગેરેને લગતી અનેકવિધ માહિતીઓથી ભર્યું પડ્યું છે. અહીં નાટ્યના જે બ્ત્રીશ પ્રકાર કરી દેખાયા છે તેમાંના કેટલાક તો ઝે નાટ્યશાસ્ત્રમાં બતાવેલા છે. જેવા કે—સંકુચિત, પ્રસારિત, દ્રુત, વિલંબિત, અંચિત વગેરે. ૮૭ મી કંડિકાથી ૧૦૬ મી કંડિકા સુધીમાં ઝે બધા અભિનયોનો ચિતાર આપેલો છે. ધણુખરા અભિનયોનો ભાવ સમજાય એવો છે. ઝેમાંના કેટલાંક પશુપક્ષીને લગતા, વનસ્પતિને લગતા, જગતના અન્ય પદાર્થોને લગતા, પ્રાકૃતિક પ્રસંગોને લગતા અને ઉત્પાતોને લગતા છે. વળી કેટલાક લિપિને લગતા છે—જે અભિનયો ‘ક’ વગેરે અક્ષરોની આકૃતિને લગતા છે તે બધા લિપિસંબંધી અભિનયો છે. બ્રાહ્મી લિપિમાં + આવી આકૃતિ ‘ક’ ની છે એટલે ઝે આકૃતિ પ્રમાણે ગોઠવાઈને જે અભિનય કરી બતાવે તે ‘ક’ની આકૃતિનો અભિ-

નય ગણાય. એ જ પ્રમાણે લિપિસંબંધી બીજા બધા અભિનયો વિશે સમજી લેવું. છેલ્લો અત્રીશમો અભિનય ભગવાન મહાવીરની જીવન ઘટનાના મુખ્ય મુખ્ય પ્રસંગોને લગતો છે. આ બધું જ્ઞેતાં તે સમયની અભિનયકળાના પરમપ્રકર્ષનો ખ્યાલ આવે છે અને તે પ્રત્યેક અભિનયની ઉપયોગિતા પણ સમજાય એવું છે. ભગવતી-સૂત્રમાં પણ સૂર્યાભદ્રેવે કરી બતાવેલા અહીં જણાવેલા અભિનયોનો ઉલ્લેખ છે તે માટે જુઓ ભગવતીસૂત્રનો મારો અનુવાદ—ખંડ ૨, પૃ. ૪૩ ટિપ્પણ.

ક ખ ગ ઘ ઙ

૯૫ અહીં લિપિના અભિનયોના ઉલ્લેખમાં પાંચ વર્ગના પચ્ચીશ અક્ષરોના જ અભિનયોની નોંધ છે, તેમાં સ્વરના ય ર લ વ શ પ સ હ ળ ક્ષ કે ર ના અભિનયોનો ઉલ્લેખ નથી એ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે. બ્રાહ્મી લિપિમાં ‘ક’ વગેરેની જે મૂળ આકૃતિઓ બતાવી છે તે આકૃતિના ઘાટના અભિનયો અહીં સમજવા જોઈએ. અશોકના શિલાલેખો બ્રાહ્મીલિપિમાં લખાએલા છે. એ લિપિના અક્ષરોની આકૃતિ માટે સુપ્રસિદ્ધ લિપિશાસ્ત્રી હીરાચંદ ગૌરીશંકર ઝોઝાની પ્રાચીન લિપિમાળા જોઈ જવી ઘટે.

ડુત

૯૬ જુઓ ભગવતીસૂત્રનો મારો અનુવાદ—ખંડ ૨, પૃ. ૪૪ ટિપ્પણ.

પાઠવૃક્ષ

૯૭ શબ્દ ઉપરથી સંગીતના આ ચાર ભેદો સમજાય એવા છે પણ તેની વિશેષ માહિતી તો કોઈ સંગીતવિશારદ પાસેથી જ જાણી લેવી જોઈએ,

અભિનયો ભજવી

૯૮ મૂળકારે અભિનયના આ ચાર પ્રકાર બતાવેલા છે: ૧ દાર્શનિક અભિનય તે કોઈ પ્રકારના દૃષ્ટાંતનો અભિનય. ૨

‘પ્રત્યંત’નો અર્થ ‘મ્લેચ્છદેશ’ છે (“પ્રત્યન્તો મ્લેચ્છમણ્ડલઃ” અભિધાન ચિ૦ કાં૦ ૪ શ્લો૦ ૧૮). ભોટ વગેરે દેશોને મ્લેચ્છદેશ ગણેલા છે. એ દેશના લોકોનો તેમના આચારનો કે એ દેશના કોઈ પ્રસંગ વગેરેનો અભિનય તે પ્રાત્યંતિક અભિનય. ૩ સામાન્ય પ્રકારનો અભિનય તે સામાન્યોપનિપાતિક અને લોકના મધ્ય કે અંત સંબંધી અભિનય તે લોકમધ્યાવસાનિક અભિનય. અભિનયના પ્રકાર-સૂચક તે તે શબ્દનો આ તો શબ્દાર્થમાત્ર છે. પરંતુ તે વિશે વિશેષ સમજવા માટે અભિનયાવશારદો અને નાટ્યશાસ્ત્રદ્વારા જાણી લેવું જોઈએ.

શંકાશીલ

૯૯ જુઓ ટિપ્પણ ૯૦ મું. દ્વાદશાંગીના નિષ્પાદક ગૌતમ ગણુધર માટે આ વિશેષણો બંધખેસતાં જણાતાં નથી. સૂર્યાભિની દેવમાયા ક્યાં ગઈ ? વા સૂર્યાભિનું વિમાન ક્યાં આવેલું છે ? એ પ્રશ્નો, જેમણે આખી જૈન ભૂગોળ ખગોળની રચના સંકલના અને ગુંથણી કરી છે તેમને ન લોકે, પરંતુ કોઈ ખીજને સમજાવવા અને અનેકાંત સત્ય જાણવા આ પ્રશ્નો એ છદ્મસ્થ ગણુધરે કર્યા હોય એમ માનીએ તો માની શકાય.

ક્યાં જણાવેલું છે ?

૧૦૦ જુઓ ટિપ્પણ ૯૯ મું.

રત્નપ્રભા

૧૦૧ જે પૃથ્વી ઉપર આપણે બધા વસીએ છીએ તેનું નામ રત્નપ્રભા જણાય છે, કેમકે અહીં જણાવેલો સમતલ ભૂભાગ તો તેનો સંભવે છે.

અશોકદેવ

૧૦૨ વનખંડનાં નામ-અશોકવન, સમપર્ણુ-સાદક-વન, ચંપકવન અને ચૂતકવન છે અને તેમના દેવોનાં નામ પણ અશોક

દેવ, સમપર્ણદેવ, સંપકદેવ અને ચ્યૂતકદેવ છે. સ્વર્ગમાં એ ચાર વૃક્ષોની વિશેષ પ્રતિષ્ઠા હશે? નામોની શૈલી પણ વિચિત્ર પ્રકારની છે.

ઊંડાં છે

૧૦૩ “ તે ણં ચેદ્વચ્ચા અટ્ટ જોયણાં ઉહં ઉચ્ચત્તેણં, અટ્ટ જોયણાં ઉચ્ચેહેણં-પૃ૦ ૮૭ (અર્થાત્ “ તે ચૈત્યવૃક્ષો ઊંચાઈમાં આઠ યોજન છે અને ઊંડાઈમાં આઠ યોજન છે ”) એવો મૂળપાઠ છે, ત્યારે ટીકામાં એ કરતાં તદ્દન જુદો જ અર્થ છે: (“ પ્રત્યેકં ચૈત્ય-વૃક્ષા અષ્ટૌ યોજનાનિ ઊર્ધ્વમ્ ઉચ્ચૈસ્ત્વેન, અર્ધયોજનમ્ ઉદ્વેધેન-ઉણ્ઢત્વેન ” પૃ. ૯૦) અર્થાત્ “ તે દરેક ચૈત્યવૃક્ષો ઊંચાઈમાં આઠ યોજન છે, ઊંડાઈમાં અડધું યોજન છે. ” એવો વિચિત્ર પ્રકારનો પાઠભેદ મૂળ અને ટીકા વચ્ચે છે.

એક યોજન પહોળા

૧૦૪ મહેંદ્રધ્વજની પહોળાઈ અને ઊંડાઈ મૂળમાં યોજન અતાવેલી છે. ત્યારે ટીકામાં એની જ પહોળાઈ અને ઊંડાઈ અડધો કોશ અતાવેલી છે.

“ જોયણં ઉચ્ચેહેણં ” — “ ઊંડાઈ યોજન ”

“ જોયણં ત્રિક્ષમેણં ” — “ પહોળાઈ યોજન ” — પૃ૦ ૮૮.

“ અર્ધકોશમ્-અર્ધગવ્યૂતમ્ ઉદ્વેધેન ” — “ ઊંડાઈ અર્ધકોશ-અર્ધ-ગવ્યૂત. ”

“ અર્ધકોશમ્ ત્રિક્ષમેણં: ” — “ પહોળાઈ અર્ધકોશ ”. — પૃ૦ ૯૧

આચાર્ય હેમચંદ્ર કહે છે કે—

“ યોજનં તુ ચતુષ્કોશ્યામ્ ” — અર્થાત્ યોજન એટલે ચાર ગાઉ.

અનેકાર્થ સંગ્રહ-શ્લો. ૦ ૩૯૪.

“ ગવ્યૂતં કોશ: ” — “ ગવ્યૂત એટલે એક કોશ ” — અભિ-ધાનચિં. કાં. ૩ શ્લો. ૦ ૫૫૧.

ટીકાકારનો અર્થ ખરો હોય તો તેમના સમયનું યોજન નાનું

માનવું જોઈએ. આ ઉપરથી એમ પણ કળી શકાય છે કે પ્રાચીન સમયના પરિમાણવાચક કેટલાક શબ્દોના અર્થો આજ ઘણા સમયથી ગુમ થયા લાગે છે અને કદાચ એને જ લીધે જાણે પ્રાચીન સમયનાં માપો આખત વિસંવાદ ઊભો ન થતો હોય ?

દસ યોજન ઊંડી

૧૦૫ મૂળમાં નંદા પુષ્કરિણીની ઊંડાઈ દસ યોજન કહેલી છે ત્યારે ટીકાકાર તેની ઊંડાઈ અહોંતેર યોજન બતાવે છે: “ દસ જોયણાઈ ઉવ્વેહેણ ”—પૃ૦ ૮૮. —“ ઊંડાઈમાં દસ યોજન. ”

“દ્વાસપ્તતિયોજનાનિ ઉદ્વેધેન”—“ઊંડાઈમાં અહોંતેર યોજન” પૃ. ૯૧

આ તો ખરેખરે પાઠભેદ છે. આવા પાઠભેદો આગમના મૂળ શુદ્ધ પાઠો આખત સંદેહ ઉપજાવે એવા ન કહેવાય ? આ ઉપરથી ખીણું એ પણ તારવી શકાય એમ છે કે ટીકાકાર સામે જે વાચના છે તે જુદી છે અને આ છપાએલું મૂળ વળી ખીણ કોઈ વાચના-નુગત છે.

છત્રીશ યોજન

૧૦૬ મૂળમાં યત્રીશ યોજન છે ત્યારે ટીકામાં છત્રીશ યોજન છે. “ બત્તીસાણ જોયણેસુ ”—પૃ૦ ૮૯. “ યત્રીશ યોજનોમાં. ”

“ ષટ્ત્રિંશતિ યોજનેસુ ”—પૃ૦ ૯૨. “ છત્રીશ યોજનોમાં. ”

આ પાઠભેદ તો મુદ્રણદોષને લીધો થયો જણાય છે.

સુલ્લક

૧૦૭ આ વર્ણન સુલ્લક મહેંદ્રધ્વજને લગતું છે પણ પૂર્વવર્ણિત મહેંદ્રધ્વજ અને આ સુલ્લક મહેંદ્રધ્વજના માપમાં કશો ફરક બતાવ્યો નથી. પૂર્વે વર્ણવેલો મહેંદ્રધ્વજ સાદ યોજન ઊંચો છે, અને આ સુલ્લક પણ સાદ યોજન ઊંચો છે. આમ ઊંચાઈમાં સરખાઈ છતાં આને સુલ્લક શામાટે કહ્યો હશે ? વળી આના વર્ણનમાં મૂળમાં તો “ મહેગે સુહુણ મહિંદજ્જણ ” —પૃ૦ ૯૩. અર્થાત “ એક મોટો

ક્ષુદ્રક મહેંદ્રધ્વજ ” આમ લખેલું છે, તે પણ પરસ્પર સંગત નથી. મોટા હોય તે ક્ષુદ્રક કેવી રીતે અને ક્ષુદ્રક હોય તે મોટા કેવી રીતે ?
પ્રતિમાઓના

૧૦૮ પ્રતિમાઓનું આ વર્ણન કુતૂહલજનક છે. પ્રતિમા કે ચિત્રમાં જે ભાગ દૃશ્ય હોય તેનું તો વર્ણન થાય પણ જે ભાગ દૃશ્ય ન હોય તેનું વર્ણન વધારે પડતું નથી ? આ વર્ણનમાં પ્રતિમાના અદૃશ્ય ભાગને પણ વર્ણવેલો છે જેમકે—પ્રતિમાની જીભ, તાળવું અને દાંત.

નાગપ્રતિમાઓ

૧૦૯ સૂર્યાભદ્રેવના વિમાનમાં તો અધા વૈમાનિક દેવો રહે છે, ત્યાં નાગો અને ભૂતોનો નિવાસ નથી તેમ સંબંધ પણ નથી, છતાં એ વિમાનમાં નાગો અને ભૂતોની પ્રતિમાઓ શામાટે સ્થાપેલી હશે ? સ્થાપેલી તો ઠીક પણ એમને જિનપ્રતિમાઓની આગળ શા માટે મૂકવામાં આવી હશે ? નાગોની અને ભૂતોની પ્રાચીન પૂજા-પદ્ધતિની આમાં અસર તો નહિ હોય ? લોકો નાગોથી અને ભૂતોથી ભય પામતા અને તેમાંથી પોતાનું રક્ષણ મેળવવા તેઓએ નાગો અને ભૂતોની પૂજા પ્રવર્તાવેલી એ વાત પ્રસિદ્ધ છે; ત્યારે શું સૂર્યા-ભદ્રેવ પણ નાગોની અને ભૂતોની પૂજા કરતો હશે ખરો ? એને પણ એમનાથી ભય હશે કે કેમ ? નાગ અને ભૂત એ બંને નામો એક બળવાન અને સુપ્રસિદ્ધ વંશને પણ સૂચવે છે, તો શું અહીં વપરાએલા તે બંને શબ્દો એ વંશના સૂચક છે કે નાગદેવતા વા ભૂત પ્રેત વ્યંતરના સૂચક છે, એ બાબત પણ વિચારવા જેવી તો ખરીજ.

સરસવ-તેલ

૧૧૦ શ્રી જિનની પ્રતિમાઓ પાસે પણ આ સરસવ તેલ હિંગલોક વગેરેના ડબ્બાઓનું શું કામ હશે ?

પુસ્તકરત્ન

૧૧૧ સ્વર્ગીય બધા પદાર્થો રત્ન અને મણિ વગેરેના વર્ણ-
વેલા છે તેમ ત્યાંનું પુસ્તક પણ રત્નમય છે એમ મૂળકાર કહે છે.
પુસ્તકની રત્નમયતા પાષાણ ઉપર લખવાના યુગની યાદી
આપે છે. લખવા માટે પાંદડાં કે કાગળો ન્યાં સુધી નહિ
શોધાયાં હતાં તે પહેલાં પુસ્તકો પત્થર કે માટીની ઇંટો ઉપર લખાતાં
એ હકીકત ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ છે. આ સ્વર્ગીય પુસ્તક પણ પાષાણમય
(રત્નમય-રત્ન પણ એક જાતનો પાષાણ છે) હોઈને પત્થર ઉપર
લખાએલું હોય તે સ્વાભાવિક છે. મૂળકાર, પુસ્તક તેની શાહી લેખણ
ખડિયો અક્ષરો અને ખડિયાનાં ઢાંકણ સુદ્ધાંનું અદ્ભુત વર્ણન કરે
છે, પણ તેઓ પુસ્તકના નામ બાબત ડશો ઉલ્લેખ કરતા નથી, તેમ
તેના મૂળકર્તા, ટીકાકાર, તેમાં આવેલા વિષયોની ચર્ચા વગેરે પુસ્તક
સંબંધી મહત્વની બાબત માટે એક આંકડો પણ પાડતા નથી. જે
અંગો ઉપાંગો કે પૂર્વો વગેરે જૈનશાસ્ત્રો પ્રસિદ્ધ છે તેના કરતાં એ
પુસ્તક શું કોષ જુદા પ્રકારનું હશે ? મૂળમાં ફક્ત એટલું લખેલું છે
કે એ પુસ્તકમાં ધર્મ સંબંધી લખાણ છે, પણ તે લખાણ કયા ધર્મને
લગતું છે ? કોણે લખેલું છે અને શા ઉદ્દેશથી લખેલું છે એવી કોષ
માહિતી મૂળકારે આપી નથી. ખીજી વાચનામાં આ પુસ્તકને ‘ધર્મિણ
સત્યે’ અર્થાત્ “ધાર્મિક શાસ્ત્ર” તરીકે જણાવેલું છે. આ સ્થળે મૂળ
અને ટીકામાં પાઠભેદ છે. જે પાઠ ટીકામાં ખીજી વાચનાનો કહેલો
છે તેને સંપાદકે આ મૂળમાં છાપેલો છે અને જે પાઠને ટીકાકારે
પ્રસ્તુત મૂળનો મૂળપાઠ જણાવેલો છે તે પાઠ મૂળમાં દેખાતો નથી.
આવા પ્રકારના મૂળગત અને ટીકાગત પાઠભેદો આ સૂત્રમાં તેમજ
અન્ય સૂત્રોમાં અનેક સ્થળે રહેલા છે તેથી વિચારક અભ્યાસી શુદ્ધ
અને પ્રાચીન પાઠને તારવી કાઢી અર્થ મેળવવા પ્રયત્ન કરે તોજ
મૂળના ભાવને પામી શકે, નહિતો ભુલાવામાં પડે તેવું છે.

કરવાનું છે ?

૧૧૨ ટીકાકાર લખે છે કે આ સ્થળે પુસ્તકોમાં ઘણાંય વાચનાભેદ-પાઠભેદ છે અને તેમાંનો કેટલોક તો પ્રાયઃ અપૂર્વ છે, તેથી શિષ્યોને સંમોહ તો થવાનો પણ એ ન થાય તે માટે અહીં એક સુગમ પાઠ અમે આપેલો છે. (“ इह प्राक्तनो ग्रन्थः प्रायः अपूर्वः भूयान्, अपि च पुस्तकेषु वाचनाभेदः ततो मा भूत् शिष्याणां सम्मोह इति क्वापि सुगमोऽपि यथावस्थितवाचनाक्रमप्रदर्शनार्थं लिखितः—૫૦ ૧૦૨) મારી સમજમાં ફેર ન હોય તો જે હકીકતને આશ્રીને જૈન સમાજમાં મોટો મતભેદ પ્રવર્તે છે તે હકીકતને લગતો આ પાઠભેદ લાગે છે. આ પાઠભેદ બાબત ખૂબ વિચારીને તત્ત્વશોધ થાય તો જ જૈન સમાજમાં શાંતિ પ્રવર્તે એ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે.

પવિત્ર પાણી

૧૧૩ જુઓ ટિપ્પણ ૭૭ મું.

પ્રભાસ-તીર્થધૂળ

૧૧૪ એક તરફ કહેવામાં આવે છે કે મનુષ્યલોક અત્યંત દુર્ગંધમય છે અને તે એટલો બધો દુર્ગંધત છે કે તેની તે દુર્ગંધને લીધે દેવો અહીં આવી શકતા નથી, ત્યારે બીજી તરફ દેવના અભિષેક માટે મનુષ્યલોકમાં આવેલાં તીર્થોની માટી, પાણી, ધૂળ અને પુષ્પો વગેરે સ્વર્ગમાં લઈ જવામાં આવે છે.

સુગંધી પાણીનો

૧૧૫ વિમાનશુદ્ધિના આ વર્ણનની કંડિકા બ્રેતાં એમ લાગે છે કે સ્વર્ગીય વિમાનમાં પણ દુર્ગંધી હોય છે, ધૂળ હોય છે? વગેરે વગેરે.

દેવદ્રૂષ્યયુગલ

૧૧૬ લગવાન મહાવીરના સમસમયી લોકો એ વસ્ત્રો પહેરતા એ હકીકત, તે સમયની વસ્ત્રપરિધાનપદ્ધતિનો ઉલ્લેખ અને કેટલાંક પ્રાચીન ચિત્રો ઉપરથી સમજી શકાય એમ છે. એ રીતે

સ્વર્ગીય દેવો પણ ભારતવર્ષની એ વસ્ત્રપરિધાનપદ્ધતિને અનુસરતા હોય એમ આ વર્ણન સૂચિત કરે છે. વસ્ત્રની બનાવટનું વર્ણન જોતાં તે સમયની વસ્ત્રરચનાની કળા પરમપ્રકર્ષને પામેલી છે એ તો ચોકખું જણાય છે. સૂત્રકારે વર્ણવેલું વસ્ત્ર આજનાં વસ્ત્રચત્રો પણ નથી બનાવી શકતાં, ત્યારે એ વસ્ત્ર, તે સમયના હાથવણાટની બનાવટ છે એ, વસ્ત્રરચનાની કળાનો પરમપ્રકર્ષ નહિ તો બીજું શું ?

સ્તુતિ કરી

૧૧૭ ટીકાકારે લખેલું છે કે—“ સૂર્યાભદેવ વાંદે છે એટલે તે જિનપ્રતિમાઓને ચૈત્યવંદનવિધિપૂર્વક વાંદે છે અને પછી નમે છે એટલે પ્રણિધાનાદિકના યોગપૂર્વક નમે છે ” એવો કેટલાકનો મત છે. ત્યારે વળી બીજા કેટલાક તો કહે કે “ ચૈત્યવંદનનો જે પ્રસિદ્ધ વિધિ છે તે તો વિરતિવાળાઓને જ બંધ બેસે એવો છે. તેમાં ઈર્ષ્યા-પચિક્ષીપૂર્વકનો કાઉસગ્ગ આવતો હોવાથી વિરતિવાળા સિવાયના બીજાઓને એ વિધિ કરવો ઉચિત નથી, માટે વાંદે છે એટલે ચૈત્યવંદનપૂર્વક વાંદે છે એમ નહિ પણ સામાન્યપણે વાંદે છે અને નમે છે એટલે આશય-ભાવ-વૃદ્ધિને કારણે આદરપૂર્વક નમે છે ” એવો અર્થ સમજવો. સૂર્યાભદેવે કરેલી ચૈત્યવંદનરૂપ સ્તુતિના પ્રસંગમાં આ પ્રકારે મોટો મતભેદ છે. “ અહીં જે તથ્યરૂપ હોય તે તો પરમ ઋષિ કેવળી ભગવંતો જાણે ” આમ કહીને એ મતભેદોથી ગુચ્ચ-વાદને ટીકાકાર છૂટી જતા જણાય છે, પણ એ બાબત કોઇ પ્રકારની સ્પષ્ટતા કરતા નથી. વળી “ આ પછી જે હકીકત આવે છે તે સંબંધે પણ મોટો પાઠભેદ છે ” એમ ટીકાકાર જણાવે છે. આ બધો વાચનાભેદ અને ઉક્ત મતમતાંતરો ધ્યાનમાં રાખીને આ પ્રકરણને સમજવું જોઈએ. “ મોટા છંદવાળા ૧૦૮ શ્લોકોદ્વારા સૂર્યા-ભદેવે સ્તુતિ કરેલી ” એમ મૂળમાં કહેલું છે પણ એ જોઈ કયા પ્રકારના હતા એ વિષે કશું જણાવેલું નથી. સ્તુતિ કરતાં સૂર્યાભદેવે

શકસ્તવ પણ કહેલું છે પરંતુ તે અતિપ્રસિદ્ધ હોવાથી અહીં પૂરું આપેલું નથી. (“વન્દતે ત્તા: પ્રતિમા: ચૈત્યવન્દનવિધિના પ્રસિદ્ધેન, નમસ્કરોતિ પશ્ચાત્ પ્રણિધાનાદિયોગેન इति एके. अन्ये तु अमिदधति-विरतिमतामेव प्रसिद्ध: चैत्यवन्दनविधि: अन्येषां तथाऽभ्युपगमपुरस्सर-कायव्युत्सर्गासिद्धे: इति वन्दते सामान्येन, नमस्करोति आशयवृद्धे: अभ्युत्थाननमस्कारेणेति । तत्त्वमत्र भगवन्त: परमर्षय: केवलिनो विदन्ति । अत ऊर्ध्वं सूत्रं सुगमम्, केवलं भूयान् विधिविषयो वाचनामेद इति”—
 पृ० ११०)

સદ્ભાવ બતાવો

૧૧૮ પૂતળીઓ વગેરે તરફ સૂર્યાભદેવની પોતાની આ જાતની પ્રવૃત્તિ વિચિત્ર લાગે છે. શું તે બધીને સાફ કરવા તેણે એમ કર્યું હશે કે એનો કોઈ બીજો જુદોજ હેતુ હશે ? સાફ કરવા માટે તો સૂર્યાભદેવના તાબામાં ઘણા આભિયોગિક દેવો રહે છે પરંતુ એવું કાર્ય સૂર્યાભદેવે જાતે કરીને તેવા સાફસૂફ કરવાના કાર્ય તરફની લોકોની ઘણા ટાળવાનો પણ કદાચ પ્રયત્ન કર્યો હોય.

સૂચિત કર્યો

૧૧૯ આ કંડિકાથી તો સૂર્યાભદેવનો પુસ્તક પ્રતિ અતિ આદર સૂચિત થતો લાગે છે. આ પ્રવૃત્તિ કાંઈ પુસ્તકપૂજની નથી. ખરી પુસ્તકપૂજ તો તેમાં લખેલું વાંચી વ્યવહારમાં મૂકવાથી થાય છે એમ તે વિષુધ જરૂર સમજતો હશે.

અર્ચનિકા

૧૨૦ સૂર્યાભદેવની આ આજ્ઞામાં બધું સાફસૂફ કરવાનું જણાતું લાગે છે, હાથકામ તરફ દેવોની ઘણા ટાળવા માટે પણ એની આ આજ્ઞા હોય ?

પ્રખ્યાત્યા

૧૨૧ આ કંડિકામાં અને આગળ આવેલી ૧૫૭મી કંડિકામાં સૂર્યાભદેવના સ્નાનની હકીકત આવે છે. દેવને શરીરે પરસેવો નથી થતો તેમ તેમને ગરમી-ધામ નથી લાગતો છતાં તેઓ સ્નાન શામાટે કરતા હશે? શું તેઓ કેવળ ક્રીડા માટે જ સ્નાન કરતા હશે?

કેકયિઅર્ધ

૧૨૨ જૈન શાસ્ત્રોમાં ૨૫૫ આર્ય દેશોનાં તથા તે દરેક દેશની એક એક રાજધાનીનાં નામ પ્રસિદ્ધ છે. ૨૫ દેશો તો આખેઆખા આર્ય હતા અને 'કેકયિ' દેશ અડધો આર્ય હતો એમ એ શાસ્ત્ર સૂચવે છે. ઐહ્યગ્રંથોમાં ય 'કેકય' દેશનો ઉલ્લેખ છે. તે દેશનું વર્તમાન સ્થાન ઉત્તરમાં પેશાવર તરફ કહી શકાય, પણ તેની ચોક્કસ સીમા કળી શકાતી નથી. મૂળ પાઠમાં 'કેહ્યઅદ્દે' એવું છપાએલું છે અને ટીકા કારે ("કેકયી નામ અર્ધમ્" -૫૦ ૧૧૪) લખીને તે મૂળ શબ્દની વ્યાખ્યા આપી છે. ટીકાના ઉલ્લેખ બેતાં મૂળ પાઠ 'કેહ્ય' ને અદલે 'કેઅહ' કે 'કેયહ' હોય તો શુદ્ધ પાઠ કહેવાય રાજ દશરથની એક રાણીનું 'કૈકયી' નામ તે, આ કેકય દેશની હતી માટે 'કૈકયી' પડ્યું જણાય છે.

સેયવિયા

૧૨૩ આ નગરીને 'કેકય' દેશની રાજધાની તરીકે સૂત્રોમાં વર્ણવેલી છે. 'સેયવિયા' નો સંસ્કૃત પર્યાય ટીકાકારે 'શ્વેતગ્ની' સૂચવેલો છે. આવશ્યક સૂત્ર (૫૦ ૧૯૭ વિભાગ ૧) માં જણાવેલું છે કે "છદ્મસ્થ ભગવાન મહાવીર વિહાર કરતાં કરતાં ઉત્તરવાયાલ કે ઉત્તરવાયાલ પ્રદેશમાં ગયા, ત્યાંથી 'સેયવિયા' ગયા, ત્યાં તે નગરીના શ્રમણોપાસક રાજ પ્રદેશીએ ભગવાનનો મહિમા કર્યો અને પછી ત્યાંથી ભગવાન સુરભિપુર પહોંચ્યા." આ નગરી, વર્તમાનમાં ક્યાં છે તેની માહિતી મળી નથી. દીઘનિકાય નામના ઐહ્ય ગ્રંથમાં

આવેલા પાયાસિસુત્તંતમાં આ નગરીને 'સેતવ્યા' નામથી સૂચવેલી છે અને કોશલ દેશમાં (જૈન દષ્ટિએ અયોધ્યા અને તેની આસપાસનો પ્રદેશ) વિહાર કરતા કરતા કુમાર કાશ્યપ આ નગરીમાં આવ્યા એમ સૂચવી એને કોશલોના નગર તરીકે જણાવેલી છે. ("યેન સેતવ્યા નામ કોસલાનં નગરં તદ્ અવસરિ"—દીધનિકાય ભાગ ૨ પૃ. ૩૧૬)

પએસી

૧૨૪ મૂળમાં આ માટે 'પએસી' કે 'પયેસી' શબ્દ વપરાયેલો છે, ટીકાકાર આ માટે 'પ્રદેશી' શબ્દ વાપરે છે અને આવશ્યકમાં 'પદેસી' શબ્દ સૂચવેલો છે. આ રાજ્ય સંબંધી જે હકીકત હવે પછી આ 'રાયપસેણુધય' સૂત્રમાં આવનારી છે, તેને લગભગ મળતી હકીકત દીધનિકાયના 'પાયાસિસુત્તંત' નામના લાંબા પ્રકરણમાં આવેલી છે. ('પાયાસિ' શબ્દમાં 'ય' ની પહેલાં જે કાના જેવું નિશાન છે તે, ખરેખર કાનો નથી પણ પડિમાત્રાની લિપિમાં એ કાના જેવું નિશાન 'ય' ઉપરની માત્રા છે એટલે એનું ખરૂં વાંચન 'પયેસિ' થાય, પણ માત્રા વાંચવાની ભૂલના પરિણામે અને 'ય' પછી ખીજે એક કાનો વધી જવાને કારણે 'પયેસિ' ને અદલે 'પાયાસિ' થયું હોય એમ ન અને ?) એ સુત્તંતમાં મુખ્ય પ્રસ્નકાર રાજ્ય 'પાયાસિ' છે, તેમાં તેને રાજન્ય વંશનો જણાવેલો છે અને તેનો સંબંધ કોશલ વંશના રાજ્ય 'પસેનદિ' સાથે બતાવેલો છે. રાયપસેણુધયમાં જેમ રાજ્ય પયેસીને અત્યંત પાપિષ્ટ તરીકે વર્ણવેલો છે તેમ દીધનિકાયમાં નથી. પરંતુ એમાં એમ તો કહેલું છે કે-એ રાજ્યને પાપમય વિચારો થએલા; પરલોક નથી, ઔપપાતિક સત્તા નથી અને સુકૃત તથા દુષ્કૃતનો કોઈ પ્રકારનો ક્ષણવિપાક-પરિણામ-નથી. આ રાજ્ય વિશે ખીજી કોઈ ઐતિહાસિક માહિતી મળી નથી. (તેન ચો પન સમયેન પાયાસિ

રાજઙ્ગો સેતવ્યં અજ્ઞાવસતિ x x x પસેનદિ કોસલેન દિન્નં રાજદેય્યં
x x x પાયાસિરાજઙ્ગસ્સ એવરૂપં પાપકં દિટ્ઠિગતં ઉપ્પન્નં હોતિ ઇતિ પિ
નત્થિ પરલોકો, નત્થિ સત્તા ઓપપાતિકા, નત્થિ સુકતદુક્કટાનં કમ્માનં ફલં
વિપાકો તિ-દીધનિકાય ભાગ ૨ ૫૦ ૩૧૭)

ચિત્ત

૧૨૫ આ માટે ટીકાકાર ‘ચિત્ર’ શબ્દ વાપરે છે. દીધ-
નિકાયમાં આ માટે ‘ચત્તે’ શબ્દ છે. આ સૂત્રમાં જેમ રાજા પચ્ચેસી
અને ચિત્ત વચ્ચે ગાઢ સંબંધ બતાવેલો છે તથા તે બેની વચ્ચે
વિશેષ વાતચીત થયાની હકીકત લખેલી છે, તેમ દીધનિકાયના પાયા-
સિસુત્તંત પ્રકરણમાં રાજા પાયાસિ અને ચત્તે વચ્ચેનો સંબંધ જણા-
વેલો છે અને તે બેની વચ્ચે વિશેષ વાતચીત થયાની નોંધ કરેલી
છે. ‘ચત્તે’ નો સંસ્કૃત પર્યાય ક્ષતૃ-ક્ષત્તા છે અને તેનો અર્થ
સારથિ-રથ હાંકનાર-છે. હું ન ભૂલતો હોઉં તો રાયપસેણુધયમાં જે
‘ચિત્તે’ શબ્દ વપરાયો છે તે, એ ‘ચત્તે’ને બદલે છે અને તેમ
થવામાં લિપિભ્રમ કારણ જણાય છે ‘ચત્તે’ શબ્દ કોઈ કાળે ‘ચિત્તે’
વંચાયો હોય અથવા ચકારબહુલ ભાષાવાળા લોકો તે ‘ચત્તે’ને
‘ચિત્તે’ સમજ્યા હોય. ક વર્ગને બદલે ચ વર્ગ ખોલવાનો રિવાજ
ગૂજરાતના કેટલાક ભાગમાં કાંઈ નવો સવો નથી, એથી ‘ચત્તે’
બદલે ‘ચિત્તે’ થયા પછી તે-‘ચિત્તે’-વિશેષ નામ કદપાયું હોય
અને ત્યારબાદ તે માટે ‘સારહિ’-સારથિ એવું વિશેષણ યોગ્યું
હોય એમ કેમ ન બને ? દીધનિકાયમાં ‘ચત્તે’ પદ નિર્વિશેષણ
હોવાથી ‘ચિત્તે’ ઉપરથી ‘ચત્તે’ની કદપનાને અવકાશ રહેતો નથી.

સાવત્થી

૧૨૬ સૂત્રોમાં આ નગરીને કુણ્ણાલની રાજધાની કહી છે.
ટીકાકારો તેને ‘આવસ્તી’ કહે છે. દીધનિકાયના મહાસુદ્દસન
સુત્તંતમાં સાવત્થીને તે સમયનું ‘મહાનગર’ કહેલું છે, ‘સહેતમહેત’

ના નામથી જે ગામ આજે જાણિતું છે તે આ ' સાવત્થી ' છે એમ પ્રાચીન ભૂગોળના શોધકો કહે છે. આ માટે વધારે જાણવા સાફ જુઓ મારી ' ભગવાન મહાવીરની ધર્મકથાઓ 'માંનું ' શ્રાવસ્તી ' ઉપરનું ટિપ્પણ.

બેટ આપી આવ

૧૨૭ મૂળ સૂત્રમાં જણાવેલું છે કે “ સાવત્થીનો રાજા જિતશત્રુ, સેયવિયાના રાજા પએસીનો અંતેવાસી હતો. ” અંતેવાસી શબ્દ શિષ્યના ભાવને સૂચવે છે. શિષ્ય જેમ ગુરુની આજ્ઞાનો ધારક હોય છે તેમ રાજા જિતશત્રુ, રાજા પએસીની આજ્ઞાનો ધારક હતો અર્થાત્ તેના તાબાનો ખંડિયા રાજા જિતશત્રુ હતો. પરિસ્થિતિ આમ છતાં રાજા પએસી પોતાના સારથિ ચિત્તને પોતાના તાબાના રાજા જિતશત્રુને બેટણું આપી આવવાની જે ભલામણ કરે છે તેનું શું કારણ હોવું જોઈએ ? ખરી રીતે તો તાબાના ખંડિયા જિતશત્રુ રાજાએ પોતાના ઉપરીભૂત રાજા પએસીને પ્રથમ બેટણું મોકલવું જોઈએ. આ સંબંધે મૂળમાં કે ટીકામાં કશો ખુલાસો મળતો નથી, પણ કલ્પનાથી જે ખુલાસો સૂઝે છે તે આ છે. કેટલીએક વાર તાબાના ખંડિયા રાજાઓ, પોતાના ઉપરીભૂત રાજા કરતાં બળ, સેના, કોશ-ધનભંડાર અને બીજી બાબતોમાં આગળ વધવાનો ગુપ્ત પ્રયાસ કરે છે અને તેમ કરી પોતાના ઉપરીભૂત રાજાને હડાવી તેને સ્થાને આવવાનો અને પોતાનું ખંડિયાપણું ભૂંસવાનો પ્રયત્ન પ્રચ્છન્નપણે સેવતા હોય છે, આ પરિસ્થિતિની જાણ જ્યારે ઉપરીભૂત રાજાને થાય છે ત્યારે તે મુખ્ય રાજા, રાજનીતિશાસ્ત્રને અવલંબીને તે માટે તપાસ કરવા પ્રયત્ન કરે છે અને તે પ્રયત્ન કરવાનાં જેમ બીજાં પણ અનેક નિમિત્તો હોય છે તેમ ' બેટ મોકલવી ' તે પણ એક નિમિત્ત છે. આ જ વસ્તુને રાજા પએસી પોતાના સારથિ ચિત્તને નીચેના શબ્દોમાં જણાવી રહ્યા છે: “ ચિત્ત! તું આ બેટ આપી

આવ તથા ત્યાંનાં રાજકાર્યો, રાજનીતિઓ અને રાજવ્યવહારો તું જાતે પોતે જ જાણે તો સાંભળતો થોડો વખત ત્યાં રાજ જિતશત્રુની પાસે રહી પણ આવ.”

કેશી કુમારશ્રમણ

૧૨૮ દીધનિકાયમાં આમને સ્થાને કુમાર કાશ્યપ (પાલી-કુમાર કરસપ) નું નામ છે. કાશ્યપનો ભિક્ષુ સમુદાય પાંચસેંની સંખ્યામાં બતાવેલો છે. કુમાર કાશ્યપને શ્રમણ ગૌતમના (ગૌતમ બુદ્ધના) શ્રાવક તરીકે વર્ણવેલો છે. (બૌદ્ધ શાસનમાં ત્યાગી હોય તે શ્રાવક અને ગૃહસ્થ હોય તે ઉપાસક) આ કુમારકાશ્યપ સીધા જ સેયવિયા નગરીમાં આવે છે ત્યારે કેશીકુમાર-શ્રમણ સાવત્થીએ આવ્યા પછી સેયવિયા ભણી જાય છે. આજન્મ બ્રહ્મચારી હોય તે કુમારશ્રમણ કહેવાય. મૂળ તો કુમારશ્રમણ શબ્દ યૌગિક છે પણ પછી તે બ્રાહ્મણ મુનિ વગેરે શબ્દની પેઠે રૂઢ થયો લાગે છે. પાણિનીયના મૂળ અષ્ટાધ્યાયમાં પણ એ શબ્દનો ઉલ્લેખ છે એટલો એ શબ્દ પ્રાચીન છે.

બહિદ્ધા દાન

૧૨૯ સ્થાનાંગસૂત્રની ટીકામાં (પૃ૦ ૨૦૨) બહિદ્ધા એટલે મૈથુન અને આદાન એટલે પરિગ્રહ એમ જણાવેલું છે અથવા સ્ત્રી-પરિગ્રહ વા બીજો પણ કોઈ પ્રકારનો પરિગ્રહ ‘બહિદ્ધાદાન’માં સમાઈ જાય છે. કેશી કુમારશ્રમણ ભગવાન પાર્શ્વનાથના અનુયાયી હતા માટે તેમણે ચાર મહાવ્રતોને ઉપદેશેલાં છે.

અણુવ્રત-શિક્ષાવ્રત

૧૩૦ ભગવાન મહાવીર પછી કેટલાક સમયે અણુવ્રત, શિક્ષાવ્રત અને ગુણુવ્રત એવો સ્પષ્ટ વિભાગ થયેલો છે, જે વર્તમાનમાં પ્રચલિત છે. એ વિભાગ વ્રતોને સ્પષ્ટતાપૂર્વક સમજવા માટે જ યોગ્યથેલો છે.

હવે તે અતિશય દાનશાલી

૧૩૧ જેણે ધર્મવચનને સાંભળીને સમજમાં લીધેલું હોય અને જીવનશુદ્ધિ, સમાજશુદ્ધિ, રાષ્ટ્રશાંતિ અને વિશ્વશાંતિના કારણે એ ધર્મવચનને જીવનમાં ઉતારવા પ્રયત્ન કર્યો હોય તેવા એક માનવનું ખરેખરું શબ્દ ચિત્ર આ કંડિકામાં દોરેલું છે.

અમાવાસ્થ્યા

૧૩૨ વૈદિક સંપ્રદાય અને બૌદ્ધ સંપ્રદાયમાં પણ આ તિથિઓને ધર્મકરણી માટે ખતાવેલી છે. આ માટે જુઓ ' ભગવાન મહાવીરની ધર્મકથાઓ 'માંનું તે વિષેનું ટિપ્પણું.

સંથારો પાછાં

૧૩૩ આજકાલ જેમ ઉપાશ્રયમાં પીઠ પાટ પાટલા વગેરે તૈયાર રહે છે અને સાધુઓ સંથારાને સાથેજ ફેરવે છે તેમ પહેલાં ન હતું. પહેલાં તો ચોમાસું કરનારા શ્રમણો પોતે જાતે પીઠ વગેરે ઉપયુક્ત પદાર્થને ગૃહસ્થને ત્યાંથી નિર્દોષ રીતે માગી લાવતા અને સંથારો પણ સાથે ન ફેરવતા. જ્યારે અને જ્યાંસુધી જરૂર પડે ત્યાંસુધીની મુદત માટે સંથારો પણ ગૃહસ્થને ત્યાંથી માગી લાવવામાં આવતો. સંથારામાં ઘાસ-પરાળ પાથરવામાં આવતું.

ગ્લાન થશો નહિ

૧૩૪ કેશીકુમાર : ભોલવે ભીરુ હશે વા બહુ ઠંડા હશે એવો આ ભલામણનો આશય નહિ હોય; મોટા રાગના પ્રથમ પરિચય વખતે સંકોચ ન રાખવાનું જ તે સૂચન હોઈ શકે.

અનેક યોજનો

૧૩૫ અહીંનો આ ' અનેક યોજન ' શબ્દ, ફરવાની મર્યાદાના અતિરેકને સૂચવે છે તેથી તેનો ' સો પચાસ યોજન ' એવો અર્થ કોઈ ન સમજે.

અન્નશુવી

૧૩૬ કેશી કુમારશ્રમણનું હૃષ્ટપુષ્ટ અને કાંતિવાળું મોટું તાણું શરીર જોઈને રાજાને મન આ પ્રશ્ન ઉદ્ભવેલો છે. જેઓ તપસ્વી હોય અને ભિક્ષામાં આવેલ અંતપ્રાંત અન્ન ખાતા હોય તેઓનું શરીર આવું મોટું તાણું અને કાંતિવાળું હોઈ શકે ખરૂં ? એ જાતની રાજાને મન શંકા છે. ટીકાકાર પણ આ જ ખુલાસો આપે છે. (“एष किम् आहारयाति × न खलु कदन्नभक्षणे एवं-रूपायाः शरीरकान्तेः उपपत्तिः धत्यादि—૫૦ ૧૩૦).

જ્ઞાનના પાંચ પ્રકાર

૧૩૭ જ્ઞાનના નાના મોટા અનેક પ્રકારો અને તેની વિશેષ સમજુતી માટે જુઓ નંદીસૂત્ર અથવા ભગવતીસૂત્ર.

સમોસરણ

૧૩૮ સમોસરણ એટલે એક મતમાં “ધણાઓનું મીલન” — (“ एतत् समवसरणम्—बहूनामेकत्र मीलनम्”—૫. ૧૩૩ ટીકાકાર)

મારો દાદો

૧૩૯ દીધનિકાયમાં આ બાબત નીચેની હકીકત છે. રાજા પાયાસિ અને કુમાર કાશ્યપ એ એ વચ્ચે મુલાકાત થતાં પાયાસિ પોતાની શંકાઓ કાશ્યપ પાસે રજુ કરે છે. પછી કાશ્યપ, રાજાને સમજાવવા કહે છે કે—હે રાજન્ય ! આ ચંદ્ર શું છે ? સૂરજ શું છે ? તેઓ આ લોકમાં છે કે પરલોકમાં છે ? દેવો છે કે માનવો છે ? અર્થાત—આ ઉદાહરણ આપીને કાશ્યપ, રાજા પાસે પરલોકની સાબીતી આપે છે પણ રાજાને ગજો આ વાત જિતરતી નથી. પછી રાજા કહે છે કે, મારા કેટલાક જાતભાઈઓ અને મિત્રો પ્રાણાતિ-પાતાદિકમાં મસ્ત રહેતા, તેઓને મેં કહી રાખેલું કે પ્રાણાતિપાતા-દિકથી તમે નરકે જાઓ તો મને એ બાબતની સૂચના કરવા અહીં આવજો. પણ તેઓ અહીં આવ્યા નહિ તેમ કોઈ દૂતને પણ તેમણે

મોકલ્યો નહિ, માટે પરલોક નથી એવી મારી શ્રદ્ધા છે. રાયપસેણુધ્ય સૂત્રમાં રાજ પએસીએ પોતાના દાદાનું દષ્ટાંત આપીને જે હકીકત કહેલી છે તેજ હકીકત દીધનિકાયમાં રાજ પાયાસિએ પોતાના મિત્રોનું ઉદાહરણ આપીને કહેલી છે. વળી, નરકમાંથી ન આવી શકવાનું જે કારણ રાયપસેણુધ્યસૂત્રમાં યતાવેલું છે તે જ કારણ દીધનિકાયમાં પણ કહેલું છે. જુઓ દીધનિકાય ભાગ ૨, પાયાસિસુતંત પૃ૦ ૩૨૦.

રાણી

૧૪૦ કેશી કુમારશ્રમણ રાણીનું ઉદાહરણ આપીને અહીં જે હકીકત જણાવે છે તેજ હકીકત ચોરનું ઉદાહરણ આપીને કુમાર કાશ્યપ દીધનિકાયમાં જણાવે છે. તેઓ કહે છે કે--હે રાજન્ય ! કોઈ પકડાએલો ચોર તને એમ કહે કે, ‘હું મારા કુટુંબને કહી આવું કે તમે ચોરી ન કરશો અને કરશો તો મારી જેમ વિપત્તિમાં પડશો એવું મને મારા કુટુંબમાં જઈ કહી આવવાની રજા આપો, હું પાછો આવતાં સુધી તમો ખમો અને ત્યારબાદ મને શિક્ષા કરજો, તો તું ચોરની એ વાત માને ખરો? રાજ ના પાડે છે ઇત્યાદિ. જુઓ દીધનિકાય પૃ૦ ૩૨૧

દાદી

૧૪૧ આ સૂત્રમાં રાજ પએસીએ પોતાની ધર્મિષ્ઠ દાદીનું ઉદાહરણ આપીને જે હકીકત જણાવી છે તેજ હકીકત દીધનિકાયમાં રાજ પાયાસિએ પોતાના ધર્મપરાયણ મિત્રોનું ઉદાહરણ આપીને સૂચવેલી છે. તેમાં કહ્યું છે કે--“ રાજ પાયાસિએ પોતાના ધાર્મિક મિત્રોને કહ્યું કે તમો તમારી ધર્મવૃત્તિને લીધે સ્વર્ગે જવાના અને એમ અને તો મને તમો એ સમાચાર આપવા જરૂર આવજો ” ઇત્યાદિ-- જુઓ દીધનિકાય પૃ૦ ૩૨૭.

દેવમંદિરમાં

૧૪૨ દીધનિકાયમાં આને બદલે કુમાર કાશ્યપે બીજું ઉદાહરણ આપેલું છે અને તે આ છે. “ જ્યેમ કોઈ મનુષ્ય ગૂથકૂપમાં ગંધાતી ગટરમાં—પડેલો હોય અને તેનું આખું શરીર મળથી ખરડાએલું હોય તે માણસને ત્યાંથી બહાર કાઢી નવરાવી ઘોવરાવી ચોકખો કરી, સુગંધી તેલથી તેના ઉપર વિલેપન કરી, માળા વગેરે પહેરાવી તેને સુશોભિત કરી પછી તેને પાછા ફરીવાર એ ગંધાતી ગટરમાં જવાનું કહેવામાં આવે તો જય ખરો ? રાજા કહે છે—ન જય, તેમ આ ગંધાતા માનવલોકમાંથી સ્વર્ગે પહોંચેલા દેવો ફરીવાર ગંધાતા માનવલોકમાં આવે ખરા ? ” ઇત્યાદિ. દીધનિકાય પૃ. ૩૨૪

અબઘડીએ

૧૪૩ દીધનિકાયમાં કહેલું છે કે—“ માનવલોકનાં પૂરાં સો વરસ એટલે ત્રાયસ્ત્રિંશ દેવોનો એક દિવસ રાત; એવી આપણા સો વરસ જેટલી લાંબી ત્રીશ રાતદિવસ થાય ત્યારે દેવોનો એક માસ અને એવા બાર માસ વીતે ત્યારે દેવોનું એક વરસ થાય. એ ત્રાયસ્ત્રિંશ દેવોનું એવાં દિવ્ય હજાર વર્ષ જેટલું દીર્ઘ આયુષ્ય હોય છે. એ દેવો એમ ધારે છે કે આપણે એ કે ત્રણ રાત આ દિવ્ય કામગુણોને ભોગવી પછી આપણા માનવી સંબંધીઓને સમાચાર આપવા જઈશું. ” ઇત્યાદિ પૃ૦ ૩૨૭.

ગંદકી

૧૪૪ દીધનિકાયમાં જણાવેલું છે કે—“ દેવોની દષ્ટિમાં મનુષ્યો અશુચિ છે, દુર્ગંધી છે, જુગુપ્સિત છે. મનુષ્યલોકનો દુર્ગંધ સો યોજન ઉંચો જઈને દેવોને બાધા ઉપજાવે છે. ” “ યોજનસતં સ્ત્રો રાજજ્ઞ ! મનુસ્વગંધો દેવે ઉન્બાહતિ ”)—પૃ૦ ૩૨૫.

ચારસો પાંચસો યોજન

૧૪૫ નવ યોજન કરતાં વધારે દૂરથી આવતાં સગંધ પુદ્ગલો આપોઆપ ધ્રાણુંદ્રિયનો વિષય થઈ શકતાં નથી એવો ધ્રાણુંદ્રિયના વિષયને

લગતો જૈનશાસ્ત્રનો નિયમ છે. નવ યોજન કરતાં વધારે દૂરથી જે પુદ્રલો આવે છે તેમનો ગંધ અત્યંત મંદ થઇ જાય છે અર્થાત્ દ્વાણું દ્રિય તેને લઇ શકતી નથી. આવો નિયમ છતાં અહીં જે ચારસેં પાંચસેં યોજન સુધી દુર્ગંધ જવાની વાત કહી છે તેની સંગતિ કેમ થાય ? આવો પ્રશ્ન ટીકાકારને પોતાને થાય છે. અને તેનું સમાધાન પણ તેઓ પોતેજ પોતાની રીતે શોધી કાઢે છે: “ જો કે નિયમ તો એવોજ છે તોપણ જે પુદ્રલો અતિઉત્કટ ગંધવાળાં હોય છે તે નવ યોજન સુધી પહોંચતાં ત્યાં તેમને જે ખીજાં પુદ્રલો મળે છે તેમાં તેઓ પોતાના દુર્ગંધનો પાસ બેસાડે છે અને એ પાસ બેઠેલાં પુદ્રલો વળી આગળ જઈ ખીજાં પુદ્રલોમાં પાસ બેસાડે છે, એ રીતે ઉપર ઉપર પાસ બેસાડેલાં પુદ્રલો ચારસે પાંચસે યોજન સુધી પહોંચી વળે છે. પણ આ વાત લક્ષ્યમાં રાખવાની છે કે ઉપર ઉપર જતાં ગંધ મંદ થઇ જાય છે. મનુષ્યલોકમાં જે દુર્ગંધ છે તે સાધારણ રીતે ચારસેં યોજન સુધી જાય છે પણ મનુષ્યલોકમાં ન્યારે દુર્ગંધ ખૂબ વધે છે ત્યારે તે પાંચસેં યોજન સુધી પણ પહોંચે છે, માટે મૂળકારે ‘ચારસો’ અને ‘પાંચસો’ એમ બે સંખ્યા બતાવી છે.” (“ इह यद्यपि नवभ्यो योजनेभ्यः परतो गन्धपुद्रला न घ्राणेन्द्रियग्रहणयोग्या भवन्ति, पुद्रलानां मन्दपरिणामभावात् घ्राणेन्द्रियस्य च तथाविषयक्यभावात् तथापि ते अत्युत्कटगन्धपरिणामा इति नवसु योजनेषु मध्ये अन्यान् पुद्रलान् उत्कटगन्धपरिणामेन परिणमयन्ति, तेऽपि ऊर्ध्वं गच्छन्तः परतोऽन्यान् तेऽपि अन्यान् इति चत्वारि पञ्च वा योजनशतानि यावत् गन्धः केवलम् ऊर्ध्वम् ऊर्ध्वम् मन्दपरिणामो वेदितव्यः । तत्र यदा मनुष्यलोके बहूनि गोमृतककलेवरादीनि तदा पञ्च योजनशतानि यावद् गन्धः शेषकालं चत्वारि तत उत्कम्-चत्वारि पञ्च इति ”—પૃ૦ ૧૩૪). આ સમાધાન તદ્દન બેઠું છે. ટીકાકાર પોતેજ કહે છે કે ઉપર ઉપર ગંધ મંદ થતો જાય છે તો પછી ચારસેં કે પાંચસેં યોજન સુધીમાં મંદતમ થએલો દુર્ગંધ, દેવોને કેમ બાધા પહોંચાડી શકે ?

આ તો એક સંગતિ માત્ર કહેવાય. આ બાબતમાં સ્થાનાંગના ટીકા-કાર અભયદેવસૂરિ વળી નવો પ્રકાશ પાડે છે. તેઓ કહે છે કે—
 “ મનુષ્યક્ષેત્રનું કેવું ગંદું સ્વરૂપ છે એમ આ ઉપરથી સૂચિત થાય છે. વસ્તુતઃ તો દેવ વા બીજને કાંઈ નવ યોજન કરતાં વધારે દૂરથી આવેલાં પુદ્ગલોનો ગંધ જાણતો નથી—જાણી શકતો નથી અથવા શાસ્ત્રમાં ઈન્દ્રિયોના વિષયનું જે પ્રમાણ બતાવેલું છે તે સંભવ છે કે ઔદારિક શરીર સંબંધી ઈન્દ્રિયોની અપેક્ષાએ હોય. ” (“ इदं च मनुष्यक्षेत्रस्य अशुभस्वरूपत्वमेवोक्तम् न च देवः अन्यो वा नवभ्यो योजनेभ्यः परतः आगतं गन्धं जानाति—इति. अथवा अत एव बचनाद् यद् इन्द्रियविषयप्रमाणमुक्तं तद् औदारिकशरीरेन्द्रियापेक्षयैव संभाव्यते ” પૃ૦ ૨૪૪ સ્થાનાંગટીકા.) આમાં પહેલું કાંઈ લખ્યું છે અને પછી વળી અથવા કરીને બીજું કાંઈ લખ્યું છે, એથી આ સમાધાન પણ ખેંચાખેંચી કરીને સંગતિ કરવા જેવું છે.

ભરતાદિક ક્ષેત્રમાં જ્યારે એકાંત સુખમાં કાળ હોય ત્યારે તેનો દુર્ગંધ ચારસો યોજન જાય છે અને જ્યારે તેવો કાળ ન હોય ત્યારે પાંચસો યોજન જાય છે માટે એ સંખ્યા બતાવી છે એમ શ્રીઅભયદેવસૂરિ કહે છે. (“ कदाचित् भरतादिषु एकान्तसुखमादौ चत्वारि, अन्यदा तु पञ्चापि ”—પૃ૦ ૨૪૪ સ્થા૦ ટી૦)

બહારથી પેઠેલા છે

૧૪૬ મુડદામાં જે કીડા દેખાય છે તેમના જીવો, કાંઈ બીજી ગતિથી વ્યવીને મુડદાના શરીરમાં પેઠેલા છે-બીજાં છે એવો આ વાક્યનો આશય છે.

બાળક

૧૪૭ રાજ પએસીના આ તર્કનો અભિપ્રાય નીચે પ્રમાણે જણાવ્યો છે: આત્મવાદી પરંપરાઓ આત્માને નિત્ય માને છે, એટલે જેવો આત્મા બાળકમાં છે તેવોજ આત્મા, તે બાળકની યુવાવસ્થામાં પણ છે. જે આમ છે તો પછી જે કામ બાળકનો આત્મા નથી

કરી શકતો તે કામ તેજ બાળકની યુવાવસ્થાનો આત્મા કેમ કરી શકે ? વ્યવહારમાં તો એવું જોવામાં આવે છે કે જે કામ બાળકનો આત્મા નથી કરી શકતો તે કામ તેની યુવાવસ્થાનો આત્મા કરી શકે છે. બન્ને અવસ્થામાં-બાળ અને યુવાન અવસ્થામાં એકજ વ્યક્તિનો આત્મા એકજ હોય અને તે નિત્ય હોય, એક સરખીજ અવસ્થામાં રહેતો હોય, તો એ ઘટના ન બની શકે, માટે રાજ પએસી કહે છે કે આત્મા અને શરીર જુદાં જુદાં નથી. રાજ પએસીને મતે તો બાળકનું શરીર અશક્ત છે. માટે જે કામ તે ન કરી શકે તેજ કામ તે બાળકનું યુવાન શરીર જરૂર કરી શકે, શરીર તો બદલાયા કરે છે માટે તેને મતે આત્મા અને શરીર એક જ છે, એ કલ્પના ઉદાહરણથી તે સમજાવે છે.

મસકમાં

૧૪૮ આ મસકનું ઉદાહરણ જ બરાબર નથી. પવનથી ભરેલી મસકનું વજન અવશ્ય વધેજ અને ખાલી મસકનું વજન પવનથી ભરેલી મસક કરતાં જરૂર ઓછું થાય એ તો આજે પણ પ્રત્યક્ષ છે. જે પવન પોતાના જબરદસ્ત આંચકાથી મોટાં મોટાં તોર્તિંગ વૃક્ષોને સમૂળ ઉખેડી નાખે છે, જે પવનથી ભરેલા ડબ્બા વા તુંબાંદારા આપણે તરી શકીએ છીએ તે પવનનું વજન ન હોય એ બનેજ કેમ ? છતાં ‘પવનનું વજન નથી’ એમ જે અહીં કહેલું છે તે કઈ દષ્ટિએ સમજવું, એ કળાતું નથી.

કઠીયારા

૧૪૯ દીધનિકાયમાં આવુંજ એક મોટું ઉદાહરણ આપેલું છે. તેમાં માત્ર એક નાનો છોકરો અને એક જટિલ એ એને આશ્રીને હકીકત કહેલી છે. જુઓ પૃ ૦ ૩૪૧.

વ્યવહારી

૧૫૦ આ પદની વ્યાખ્યા કરતાં ટીકાકાર લખે છે કે—

“કેશી કુમારશ્રમણે રાજા પએસીને ‘તું મૂઠ નર છે’ એમ પહેલાં કહેલું અને તેથી રાજાના મનમાં કલુષતા પણુ નીપજેલી, હવે તે કલુષતા દૂર કરવા અને તેને સંતુષ્ટ-પ્રસન્ન કરવા કેશી કુમારશ્રમણે તેને અહીં ‘વ્યવહારી’ કહીને વખાણ્યો છે.” આ પદનો આશય ખોલતાં ટીકાકાર કેશી કુમારશ્રમણનું હાર્દ આ પ્રમાણે જણાવે છે—
 “હે રાજા પએસી ! જો કે તું સારી રીતે ખોલીને મને સંતોષ નથી આપતો તોપણુ મારા તરફ તારાં ભક્તિ અને બહુ માન છે માટે તું ‘વ્યવહારી’ છે.” (एवमेव पएसि ! तुमं पि व्यवहारी इति—यद्यपि त्वं न सम्यगालापेन मां संतोषयसि तथापि मम विषये भक्ति-बहुमानं च कुर्वन् आद्यपुरुष इव व्यवहारी एव न अव्यवहारी. एतावता च ‘मूढतराए तुमं पएसी ! तवो कट्टहारयावो’ इत्यनेन वचसा यत् कालुष्यमापादितं तद् अपनीत्वम्, परमं च संतोषं प्रापित इति ॥ — ૫૦ ૧૪૦)

અભિગમ

૧૫૧ કોઈ સંતપુરુષ પાસે જતાં જે અદબ-મર્યાદા સાચવવાની હોય છે તેનું નામ અભિગમ છે.

રમણીય—અરમણીય

૧૫૨ આ વાક્યનો આશય સ્પષ્ટ કરવા ટીકાકાર આ પ્રમાણે જણાવે છે: “કેશીકુમારશ્રમણ રાજા પએસીને કહે છે કે હે રાજા ! તું જૈનધર્માનુગામી ન હતો ત્યારે ખીજા લોકોને દાન આપતો હતો. દાનની તારી આ પ્રથા હવે પણુ તારે ચાલુ રાખવી ઉચિત છે. અર્થાત્ જૈન ધર્માનુગામી થયા પછી પણુ તું પહેલાં જેવો દાની હતો તેવોજ હવે પણુ દાની રહે એ ઉચિત છે. તાત્પર્ય એ કે તું પહેલાં જેવો રમણીય હતો તેવોજ રમણીય હવે પછી પણુ રહેજે, પણુ અરમણીય ન થતો. અરમણીય યદ્દશ-ટુંકી દષ્ટિવાળો યદ્દશ-તો જૈનધર્મની અપકીર્તિ થશે અને અમોને અંતરાયકર્મ લાગશે.”

(“ મા ણં તુમે પુવ્વં રમણિજ્જે ભવિત્તા પચ્છા અરમણિજ્જે ભવિજ્જાસિ ॥
 इत्यादेर्ग्रन्थस्य अयं भावार्थः—पूर्वमन्येषां दात्रा भूत्वा सम्प्रति जैनधर्म-
 प्रतिपत्त्या तेषामदात्रा न भवितव्यम् अस्माकमन्तरायस्य जिन्नधर्मापभ्राजनस्य
 च प्रसक्तेः ” ૫૦ ૧૪૫)

રામ પએસીને આ સૂચના કરી કેશીકુમારજીએ વિશાળ ભાવની
 જે સમજ આપી છે તે અતિમહત્વની છે અને આજે આપણે
 એને અનુસરીએ તો જૈનધર્મની પ્રભાવના થવા ઉપરાંત સમાજમાં
 પણ શાંતિ પેદા કરી શકીએ.

વિષ

૧૫૩ ભોજનમાં કે પીણામાં વિષ ભેળવવાની કળા તો પ્રખ્યાત
 છે, પણ વસ્ત્રોમાં સુંઘવાની માળાઓમાં અને શણગારના સામાનમાં,
 ન કળી શકાય તે રીતે વિષ ભેળવવાની કળા તે કાળે પણ લોકોમાં
 જાણીતી હતી એ જાણવા જેવી હકીકત છે. આજે પણ એવા
 વિષમય પોષાક અને છે કે જેને પહેરતાં જ મરણ નીપજે.

રોષ

૧૫૪ ધર્મનો સ્પર્શ થતાં-ધર્મોચ્ચરણને વ્યવહારમાં મૂકતાં-
 મનુષ્ય કેવો પવિત્ર અને છે તે આ કંડિકામાં સ્પષ્ટપણે બતાવેલું છે.
 જણાવેલી છે?

૧૫૫ ૧૭૪ મી કંડિકામાં આ પ્રશ્ન અને તેનો ઉત્તર આવી
 ગયો છે.

સૂચ્યંદનાં

૧૫૬ આ સંસ્કારોને લગતી સવિસ્તર માહિતી માટે જીઓ
 સંસ્કારો ઉપરનું ‘ભગવાન મહાવીરની ધર્મકથાઓ’ માંનું ટિપ્પણ.
 દાસીઓ દ્વારા

૧૫૭ સૂત્રોમાં જ્યાં જ્યાં દાસીઓનું વર્ણન આવે છે ત્યાં
 અધે લગભગ એક સરખો ઉલ્લેખ હોય છે. અનાર્થ દેશનાં જે નામો

સૂત્રમાં સૂચવેલાં છે તેજ નામે દાસીઓનાં વર્ણનમાં નોંધેલાં છે. જેમકે— ચિલાધ્યા (કિરાત દેશની) બબ્બરિયા (બાબર દેશની) સિંહલી (સિંહલ દેશની) આરબી (અરબસ્તાનની) પારસી (પારસ—પર્શિયા—દેશની) ઇત્યાદિ. આ ઉપરથી એમ સમજી શકાય છે કે આર્યોએ અનાર્યો ઉપર જય મેળવી તેમને દાસ તરીકે રાખવાની પ્રથા પાડેલી તે આજસુધી પણ ભુંસાઈ નથી.

વર્ષધરો

૧૫૮ રાગના અંત:પુરની રક્ષા માટે ઉક્ત દાસીઓ ઉપરાંત કેટલાક વર્ષધરો અને કંચુકીઓ પણ રાખવામાં આવતા; જેઓ મૂળથી નપુંસક હતા વા જેઓને અંત:પુરની રક્ષા માટે ખસી કરવામાં આવતા તેઓ વર્ષધર કહેવાતા અને જેઓ સ્ત્રીની પેઠે કાંચળી—કાપડું—પહેરીને રહેતા તેઓ કંચુકી કહેવાતા. આચાર્ય હેમચંદ્ર કહે છે કે—“ ષષ્ઠે વર્ષધર: ” અભિધાન૦ કાંડ-૩ શ્લો૦ ૩૯૨. અર્થાત “ ષઠ એટલે વર્ષધર. ” કોશમાં વર્ષધર શબ્દ છે અને સૂત્રોમાં વર્ષધર શબ્દ છે, છતાં એ બન્ને શબ્દોનો ભાવ તે એક સરખો છે.

કળાઓને

૧૫૯ બહોંતેર કળાની સવિસ્તર સમજ માટે જુઓ ‘ ભગવાન મહાવીરની ધર્મકથાઓ ’ માંનું કળાઓ ઉપરનું ટિપ્પણ.

અઠાર દેશી ભાષા વિશારદ

૧૬૦ આ વિશેષણુની રૂપૃ સમજ માટે જુઓ ભગવાન મહાવીરની ધર્મકથાઓમાંનું દેશી ભાષા ઉપરનું ટિપ્પણ.

અગાઉથી થયેલા ગ્રાહકોનાં નામ.

ધાન.

- ૧ શેઠ અંબાવીદાસ નાથાભાઈ
 ૧ શાહ દાકરશી કરશનજી
 ૧ શાહ ત્રીભુવન પ્રેમચંદ
 ૧ શાહ દલસુખ સુખલાલ
 ૧ દોશી પાનાચંદ હરજીવન
 ૧ દોશી દેવશી ગણેશ, સરા
 ૧ શાહ ઉજમશી જુદાભાઈ
 ૧ શાહ દલીચંદ પાનાચંદ
 ૧ શાહ નાગર વર્ધમાનની વિધવા
 પત્ની આઈ જીબલ
 ૧ શાહ પાનાચંદ ગોકળ
 તણખલા વાળા
 ૧ શાહ તેજપાળ વાઘજીનાં ધર્મ-
 પત્ની આઈ મણીઆઈ
 ૧ શાહ દેવચંદ ધનજી
 ૧ ગાંધી કીરચંદ ઝવેરચંદ
 ૧ સંઘવી ઝવેરચંદ ચતુરનાં ધર્મ-
 પત્ની આઈ સંતોકઆઈ
 ૧ શાહ ધારશી પાશવીર
 ૧ શાહ શીવલાલ ભગવાનજી
 પાંડવરાવાળા
 ૧ શાહ જીવરાજ ખુશાલ
 ૧ શાહ ન્યાલચંદ ખુશાલ
 ૧ ગાંધી કશળચંદ જીવરાજ

- ૧ મહેતા ગુલાબચંદ ખેતશીની
 પુત્રી બહેન લક્ષ્મી
 ૧ શેઠ ચતુર જોડાભાઈ
 ૧ શાહ કશળચંદ ખુશાલભાઈ
 ૧ કોઠારી હંસરાજ બાવાભાઈ
 ૧ શાહ નેણુશી ધનજી
 ૧ શાહ મૂળચંદ જોડાભાઈ
 ૧ શાહ હરજીવન કરશનજી
 ૧ શાહ કાળીદાસ કેવળચંદ
 ૧ દોશી સોમચંદ જીવરાજ
 સરાવાળા
 ૧ ગાંધી ન્યાલચંદ હેમચંદ
 ૧ દોશી પીતામ્બર તલકશી
 ૧ ગાંધી મોહનલાલ ઝવેરચંદ
 ૧ શાહ છોટાલાલ જીવરાજ
 ૧ શાહ માધવલાલ જગનલાલ
 ૧ શાહ જગજીવન દેવચંદ
 ૧ શેઠ મગનલાલ જોડાભાઈ
 ૧ શાહ હરિલાલ વંદરાવન
 હા. બહેન ઝયુબહેન
 ૧ શાહ વેલશી કરશનજી
 ૧ શાહ હરખચંદ જગજીવન
 ૧ શાહ મોતીચંદ મોરારજી
 હા. આઈ રળીયાતઆઈ
 ૧ ભાવસાર સોમચંદ ભૂદરજી

- ૧ શેઠ ત્રીભુવનદાસ છગનલાલ
 ૨ મહેતા ત્રંબકલાલ નરસિંહભાઈ
 ૧ શાહ મોહનલાલ ગોખરભાઈ
અમદાવાદ.
 ૧ દોશી ખીમચંદ વખતચંદ
 ૨ ગાંધી લલ્લુભાઈ મગનલાલ
 ૧ શાહ તલકચંદ ખીમચંદ
 ૧ શાહ શિવલાલ રતનશી
 ૧ ડૉક્ટર કેશવલાલ જેઠાભાઈ
 ૧ સંઘવી મોહનલાલ પ્રાગજી
 ૧ ગોપાણી પુરૂષોત્તમ ઠાકરશી
 ૧ શેઠ લાલચંદ જેઠાભાઈ
 ૧ શ્રી ચંચળખાઈ ખંભાતવાળા
 ૨ દોશી મોતીચંદ ધારશી
 ૧ મોહનલાલ કુંવરજી તલસાણીયા
 ૧ મણિયાર મનસુખલાલ
જીવણુભાઈ
 ૧ દેશાઈ જેઠાલાલ પ્રેમજી
 ૧ શ્રી પારવતીખાઈ
 ૧ શાહ ડાહ્યાભાઈ મોતીચંદ
હા. ખાઈ શ્રી લક્ષ્મીખાઈ
 ૧ ખાઈ મણીખાઈ
 ૧ શાહ જગજીવન નાનજી
 ૧ તલસાણીયા ખીમચંદ ખેચરભાઈ
 ૧ શાહ મણિલાલ મગનલાલ
 ૧ શાહ મોહનલાલ ગુલાબચંદ
 ૧ ગોસળીયા હરિલાલ ઓઘડભાઈ

- ૧ દોશી નાગરદાસ ભૂરાભાઈ
 ૧ શાહ લક્ષ્મીચંદ કપુરચંદ
 ૩ શાહ રમણુલાલ મગનલાલ
 ૧ શાહ પુરૂષોત્તમ કાઠીદાસ
 ૧ શાહ ગોરધનદાસ કેશવલાલ
કલોલવાળા
 ૧ ખંધાર સુખલાલ દલીચંદભાઈ
 ૧ શાહ પોપટલાલ લક્ષ્મીચંદ
 ૧ ભાવસાર મોહનલાલભાઈ
ખેડાવાળા
મુંખાઈ.
 ૧૦ છોટુભાઈ એફ. ભાવસાર
 ૧૦ લાલચંદ નાગરદાસ તલ-
સાણીયા
 ૨૫ શ્રી શાન્તિલાલ ઠાકરશીભાઈ
ધ્રાંગધરાવાળા
 ૧૦ શ્રી દલીચંદ જગજીવનદાસ
થાનવાળા
 ૫ શ્રી નાનાલાલ નાગરદાસ
લોંબડીવાળા
 ૫ શ્રી રામજી કરશનજીભાઈ
થાનવાળા
 ૧ જેઠાલાલ ત્રીભુવનદાસ શાહ
થાનવાળા
 ૧૦ શેઠ ધનજીભાઈ દેવશી ઘાટકોપર
 ૧૦ શેઠ નગીનદાસ એન્ડ માણે-
કલાલ

- ૧૦ શેઠ નારણજી પુરષોત્તમ
 ૫ શાહ જ્ઞેઠાલાલ રામજીભાઈ
 ૫ ગોસળીયા કીરચંદ ખેતશીભાઈ
 ૫ શ્રી રામજીભાઈ જ્ઞદવજીભાઈ
 ૫ શાહ વનમાળીદાસ ગુલાબચંદ
 ૫ શાહ ત્રીભુવનદાસ વલમજી
 ચોરડીવાળા
 ૫ ગં. સ્વ. રત્નગવરીબહેન મુનીમ
 ૫ શેઠ લાઘાભાઈ મણુશીભાઈ
 ૫ શાહ હેમચંદ હરખચંદભાઈ
 ૫ શાહ ન્યાલચંદ જ્ઞદવજીભાઈ
 ૫ શાહ ગંગાદાસ લાલજીભાઈ
 ૫ શાહ લક્ષ્મીચંદ ડાહ્યાભાઈની
 કુંપની
 ૫ શ્રી ડુંગરશી ડાહ્યાભાઈ
 ૫ કેશવજી મોનજી ખેતાણી
 ૨ શાહ કાનજી માધવજીભાઈ
 ૨ શાહ ત્રીભુવનદાસ નરભેરામભાઈ
 ૨ શાહ ભગવાનદાસ સૌભાગ્યચંદ
 ૨ શ્રી લખમશી રતનજી
 ૨ શ્રી કૃતેચંદ મોતીચંદ દેશાઈ
 ૨ શ્રી અમૃતલાલ નાગરદાસ
 ૨ શ્રી સુંદરજી મૂળજીભાઈ
 ૨ શ્રી જગજીવન દયાળભાઈ
 ૨ શ્રી ચંદુલાલ જગજીવનભાઈ
 ૨ શ્રી મકનજી મૂળચંદ
 ૨ શ્રી હાથીભાઈ ડોસાભાઈ
 ૨ શ્રી ગીરધરલાલ દામોદર દફતરી

- ૧ શ્રી હેમચંદ રામજીભાઈ
 ૧ શ્રી હરિદાસ જગજીવનભાઈ
 ૧ શ્રી ખોડીદાસ મૂળજીભાઈ
 ૧ શ્રી ચીમનલાલ ભગવાનજી
 કામદાર
 ૧ શ્રી માણેકચંદ ગોપાળજી શેઠ
 ૧ શ્રી નરભેરામ મોરારજી
 ૧ શ્રી ભગવાનજી ભાણુજીભાઈ
 ૧ શ્રી પ્રેમચંદ નાનચંદભાઈ
 ૧ શ્રી તુળશીદાસ હરખચંદભાઈ
 ૧ શ્રી અ. સૌ. બહેન લક્ષ્મીબાઈ
 ધનજી
 ૧ શ્રી બહેન મરઘાબાઈ

વાંકાનેર.

- ૨ શ્રી દીપચંદ વાલજી શાહ
 ૧ મહેતા પોપટભાઈ કુલચંદભાઈ
 ૧ મહેતા રૂપચંદ કુલચંદભાઈ
 ૧ મહેતા મલુકચંદ મોતીચંદભાઈ
 ૧ મહેતા કાન્તિલાલ કપુરચંદભાઈ
 ૧ સોલાણી મોહનલાલ હરજીવનભાઈ
 ૧ સોલાણી ધરમશી નાનચંદભાઈ
 ૧ શ્રી વીરચંદ હંસરાજભાઈ
 ૨ શ્રી કરસનજી ભીમજીભાઈ દોશી
 ૧ શ્રી લીલાધર પાનાચંદભાઈ દોશી
 ૧ શ્રી જગજીવન પાનાચંદ દોશી
 ૧ શ્રી પ્રેમચંદ લાલજીભાઈ દોશી
 ૧ શ્રી ખેચર મોનજી ગાંધી

- ૧ શ્રી કડવા પરશોત્તમ ગાંધી
હડમતીયાવાળા
- ૧ શ્રી કાળીદાસ ત્રીકમજી સંઘવી
- ૧ શ્રી જુઝાભાઈ સોમચંદ સંઘવી
- ૧ શ્રી કશળચંદ ગફલ સંઘવી
- ૧ શ્રી ચત્રભુજ કચરાભાઈ સંઘવી
- ૧ શ્રી હેમચંદ જ્વેચંદભાઈ સંઘવી
- ૧ શ્રી ત્રીકમચંદ જ્વેચંદ સંઘવી
- ૧ શ્રી હીરાચંદ માનસીંગ સંઘવી
- ૧ શ્રી અમૃતલાલ શામજી સંઘવી
- ૧ શ્રી અભેચંદ શામજી સંઘવી
- ૧ શ્રી જૈન અજરામરજી લાયબ્રેરી
- ૧ શ્રી ચત્રભુજ પાશવીર પટેલ
પડધરીવાળા
- ૧ શ્રી મણિલાલ વનમાળીદાસ
શાહ રાજકોટવાળા
- ૧ શ્રી નારણજી ઇંદરજી સંઘવી
- ૧ બહેન શ્રી ચંપાબહેન રૂપચંદ
- ૧ શ્રી મોહનલાલ શામજી સંઘવી
- ૧ શ્રી મોતીચંદ ચતુર શેઠ
- ૧ શ્રી દેવજી કુલચંદ શેઠ
- ૧ શ્રી ત્રીભુવનદાસ હરજીવનદાસ શેઠ
- ૧ શ્રી મોહનલાલ લક્ષ્મીચંદ શેઠ
- ૧ શ્રી ભગવાનજી દેવશી શેઠ
- ૧ શ્રી વાલજી કુલચંદ મહેતા
- ૧ શ્રી મોતીચંદ કેશવજી મહેતા
- જામનગર.**
- ૨ શ્રી ઈંદરજી વેંત્રાભાઈ પટેલ

- ૨ શ્રી જગનલાલ લક્ષ્મીચંદ શાહ
જામકંડોરણાવાળા
- ૨ શ્રી સોમચંદ ટોકરશી જ્ઞાન-
વર્ધક પુસ્તકાલય
- ૨ શ્રી દેવચંદ મલુકચંદ શાહ
- ૨ શ્રી જગજીવન ખેતશી શાહ
- ૧ શ્રી ખેતશી ખેચરભાઈ શેઠ
- ૧ શ્રી ગોકળદાસ વચ્છરાજ મોદી
- ૧ વકીલ વેલાભાઈ કશળચંદભાઈ
- ૧ શ્રી મોરારજી કરશનજી ખત્રી
- ૧ શ્રી જગજીવન રાઘવજી ખત્રી
- ૧ શ્રી કશળચંદ કલ્યાણજી મહેતા
- ૧ શ્રી માવજી માણેકચંદભાઈ વોરા
- ૧ શ્રી ધરમશી પાનાચંદ વોરા
- ૧ શ્રી મોનજી પાનાચંદ વોરા
- ૧ શ્રી માઘવજી પોપટભાઈ વોરા
- ૧ શ્રી રણછોડલાલ પ્રભુલાલ કોઠારી
કલોલ.
- ૫ શ્રી શાન્તિલાલ નાથાલાલ શાહ
- ૨ શ્રી શકરચંદ સુરચંદભાઈ
ચોરવડોદરાવાળા
- ૧ શ્રી હિમતલાલ નગીનદાસ શાહ
- ૧ શ્રી મંગળદાસ નગીનદાસ શાહ
- ૧ શ્રી નાનચંદભાઈ હડીસીંગ
લીંબડીવાળા
- ૧ શ્રી કંચનલાલ મોહનલાલ
તલસાણીયા, વઢવાણુ કેમ્પવાળા
- ૧ શ્રી કપુરચંદ કેશવલાલ સંઘવી
લીંબડીવાળા

૧ શ્રી ચીમનલાલ દલસુખરામ
દેગામવાળા

૧ શ્રી રતિલાલ મણિલાલ શેઠ

૧ શ્રી ઘેલાભાઈ પ્રાણુલાલ શાહ

૧ શ્રી મૂળજીભાઈ નિર્ભયરામ

દોશી, ગાંડગવાળા

પાલણુપુર.

૧૦ શ્રી છોટાલાલ હેમુભાઈ મહેતા

૬ ખહેન શ્રી મકત ખહેન મોદી

૧ શ્રી બહાદુરમલ મંગળજીભાઈ

કોઠારી

૨ શ્રી લોંકાગચ્છ સ્થાનકમાર્ગી

જૈન લાયબ્રેરી હા. બહાદુર-

મલભાઈ કોઠારી

ખેડા.

૩ શ્રી સકરચંદ પાનાચંદ ભાવસાર

૨ શ્રી ભીખાભાઈ ભાઈલાલ ,,

૧ શ્રી ભોગીલાલ વરજીવનદાસ ,,

૧ શ્રી મગનલાલ નરોત્તમદાસ ,,

૧ શ્રી મોહનલાલ નારણદાસ ,,

૧ શ્રી પૂંજલાલ જમનાદાસ ,,

૧ શ્રી સોમચંદ લલ્લુભાઈ ,,

૧ શ્રી ચીમનલાલ ધશ્વરદાસ ,,

૧ શ્રી છોટાલાલ કીશોરદાસ ,,

૧ શ્રી કેશવલાલ લલ્લુભાઈ ,,

૧ શ્રી ચંબાલાલ રણુછોડદાસ ,,

૧ શ્રી મોહનલાલ લલ્લુભાઈ ,,

૧ શ્રી મોહોલાલ કરતુરદાસ ,,

રાહપર (કચ્છ-વાગડ)

૧ શ્રી સ્થાનકવાસી જૈન સ્થાનકખાતે

૧ શ્રી હીરાચંદ પ્રાગજી મોરખીયા

૧ શ્રી સોમચંદ જીજરાજ મોરખીયા

૧ શ્રી ન્યાલચંદ લક્ષ્મીચંદ પૂજ

૧ શ્રી પરશોતમ હીરજી મહેતા

૧ શ્રી દીપચંદ કરમચંદ મોરખીયા

માંગરોળ.

૧ શ્રી જગમોહનદાસ સૌભાગ્યચંદ

શાહ

૧ શ્રી ખીમચંદ ઈંદરજીભાઈ શાહ

૨ શ્રી કરશનદાસ ઈંદરજીભાઈ શાહ

૧ શ્રી છોટાલાલ કપુરચંદભાઈ શાહ

૧ શ્રી હરિદાસ જગજીવનભાઈ શાહ

૨ શ્રી નેમચંદ વશનજીભાઈ શાહ

૧ શ્રી રામચંદ હીરાચંદ શાહ

૧ શ્રી ગુલાબચંદ લીલાધર

૧ શ્રી ત્રીભુવનદાસ નાનજીભાઈ શાહ

૧ શ્રી ગોસળીયા રવજી નારણજી

શ્રી સંઘ

માનકુવા. (કચ્છ)

૧ શ્રી લવજી રતનશી મહેતા

૨ શ્રી દેવકરણુ લવજી મહેતા

૧ શ્રી ગોપાળજી વલમજી શેઠ

૧ શ્રી નાનાલાલ રતનશી મહેતા

૧ શ્રી વસનજી હીરાચંદ મહેતા

ગુંદાળા (કચ્છ)

૨ શ્રી લાલજી ગુણપત દોદીયા

વડાળ (જીનાગઢ)

- ૨ શ્રી જ્યેંદ્ર નથુભાઈ કોઠારી
જામજોધપુર (કાઠીયાવાડ)
- ૨ શ્રી સ્થાનકવાસી જૈનસંઘ
હા. શ્રી વીઠલજી કુરજીભાઈ
વઢવાણ શહેર.
- ૫ શ્રી ઉજમશી કુલચંદભાઈ
- ૨ શ્રી તેજપાળ તળસી ગાંધી
હા. જીવીજીહેન
- ૨ શ્રી અમૃતલાલ ઓઘડભાઈ
- ૨ શ્રી મહાદેવ લક્ષ્મીચંદ
ગોસળીયા દેદાદરાવાળા
- ૧ શ્રી નરશીભાઈ જ્યેંદ્ર શેઠ
વઢવાણ કેમ્પ.
- ૩ વકીલ માણેકલાલ નાગરદાસ
- ૧ તલસાણીયા દેવસી વેલસી
સાણંદ.
- ૨ શ્રી સ્થાનકવાસી જૈનશાળા
હા. ચત્રજી રાજપાળ
લીંબડી
- ૫ શ્રી જીવીલાલ સુખલાલ તલ-
સાણીયા
સુદામડા.
- ૧ શેઠ ઓઘવજી કલ્લુભાઈ
- ૧ શ્રી લક્ષ્મીચંદ હંસરાજ કામદાર
- ૧ શ્રી શીવલાલ વેલસી શાહ
- ૧ શ્રી પ્રેમચંદ હરજીવનદાસ શાહ
- ૧ શ્રી મનસુખલાલ કચરાભાઈ ગાંધી
- ૧ શ્રી સ્થાનકવાસી જૈન લાયબ્રેરી

જલગાંવ (પૂર્વખાનદેશ)

- ૧ શ્રી રાજમલ નંદલાલ વરણગાંવ
- ૧ શ્રી બાપુલાલ નાથાલાલ જલગાંવ
- ૧ શ્રી છોટમલ હીરાલાલ બુસાવળ
- ૧ શ્રી સેરમલ મીશ્રીમલ હરસુદ
લાખતર.
- ૨ શ્રી મગનલાલ વીરચંદ શાહ
સરન્યાયાધિશ
- ૧ શ્રી જોડાલાલ તારાચંદ
- ૧ વકીલ જગજીવનદાસ ડામરશી
- ૧ શ્રી ઠાકરશી ગુલાબચંદ શાહ
- ૧ શ્રી શીવલાલ કેશવજી શાહ
- ૧ શ્રી ભા. ઈશ્વર હલ્લુભાઈ
- ૧ શ્રી લક્ષ્મીદાસ નેણુશીભાઈ
મહેતા
- ગઢશીશા (કચ્છ)
- ૨ શ્રી જૈન દેરાસર
- ૨ ડૉ. મોહનલાલ એસ. દેસાઈ
- ૧ શ્રી ગોપાળજી કોરશી, દેવપુર
- ૧ શ્રી પ્રેમજી વેલજી શાહ
ધરણગાંવ (પૂર્વખાનદેશ)
- ૧ શ્રી કચરાભાઈ દેવાણી શાહ દેવપુર
- ૧ શ્રી કલ્યાણ ખેરાજી દેવપુર
- ૧ શ્રી જેસીંગભાઈ ધરમશી વાંદ
- ૨ શ્રી મૂળજી શીવજી દરસડા
ભાવનગર.
- ૩ શ્રી ત્રીકમજી કાળીદાસ શેઠ
- ૨ શ્રી હેમચંદ હરિચંદ બદાણી
- ૧ શ્રી હરગોવિંદદાસ હરિચંદ
બદાણી

- ૧ શ્રી શેઠ વાલજીભાઈ વીટલદાસ
 ૧ શ્રી સવાઈલાલ કુબેરદાસ ગાંધી
 ૧ શ્રી વીરચંદ કુલચંદ શાહ
 ૧ શ્રી ગદવજી ભાયચંદ ખંધાર
 ૧ શ્રી ભગવાનદાસ જગજીવનદાસ
 ૧ શ્રી મોહનલાલ મગનલાલ
 ડેલીવાળા
 ૧ શ્રી જગજીવન ત્રીભુવન ગાંધી
 ૧ શ્રી ચીમનલાલ મૂળચંદ શાહ
 જેતપુર (કાઠિયાવાડ)
 ૧ શ્રી લીંબડી સ્થાનકવાસી જૈન
 ઉપાશ્રય
 ૧ શ્રી વક્રીલ જીવરાજ વર્ધમાન શાહ
 ૧ શ્રી નરભેરામ આણુંદજી ધોળીયા
 ૧ શ્રી હરજીવન ત્રીભુવન કોઠારી
 ૧ શ્રી જેઠાભાઈ ખેચરભાઈ મોચી
 ૧ શ્રી મા. દુલભજી માણેકચંદ
 ૧ વક્રીલ જીવરાજ વર્ધમાન
 ૧ લીંબડી સ્થાનક
 હા. વક્રીલ જીવરાજભાઈ
 ૧ શ્રી. તલકચંદ દેવજી
 નવાગઢવાલા
 ૧ ધોળીયા નરભેરામ આણુંદજી
 ૧ શ્રી દુલભજી માણેકચંદ શાહ
 ૧ માં. પ્રેમચંદ મુળજી
 ૧ દોસી નરભેરામ ગાંગજી
 ૧ મોચી જેઠાભાઈ ખેચર
 ૧ શ્રી હરજીવન ત્રીભોવન કોઠારી
 ૧ શ્રી ભીમજી કાળીદાસ સોરઠીયા

પરચુરણ.

- ૧ શ્રી હરખચંદ ભવાનભાઈ તલ-
 સાણીયા લિંબડીવાળા, હાહોર
 ૧ શ્રી કેશવલાલ જીવરાજ શાહ
 અમૃતસર
 ૧ શ્રી મોહનલાલ ઝોંસા શાહ ,,
 ૧ શ્રી રતિલાલ હેમચંદ શાહ ,,
 ૧ શ્રી મણિલાલ ભૂરાભાઈ શાહ ,,
 ૧ શ્રી છોટાલાલ મગનલાલ ડેલી-
 વાળા કોટકતુરા
 ૪ શ્રી રતિલાલ સુખલાલ તલસા-
 ણીયા લિંબડીવાળા, હાહોર
 ૧ શ્રી રસિકલાલભાઈ શાહ
 સાયલાવાળા, હાહોર
 ૧ શ્રી નવલચંદભાઈ શાહ હાહોર
 ૨ શ્રી હરખચંદ કુંવરજી શાહ
 કલકતા
 ૨ શ્રી નટવરલાલ હીરાચંદ શેઠ ,,
 ૩ શ્રી રાયશી આશુભાઈ ભોરારા
 ૧ શ્રી માણેકચંદ અંબાવીદાસ
 ખાટલી
 ૧ શ્રી શાન્તાગવરી માનસિંગ
 મહેતા, ખાખરા જીવાપર
 ૧ શ્રી મણિઆઈ કાલીદાસ ,,
 ૧ શ્રી ખરેડી સ્થાનકવાસી જૈન
 ઉપાશ્રય ખરેડી
 ૧ શ્રી માણેકચંદ અજરામર ગાંધી
 ખરેડી
 ૧ શ્રી દલીચંદ માણેકચંદ ખીલોસ

सा
नंबर